

אגדות התנאים

כרך ראשון—חלק שני

מאת

הד"ר ר' בנימין זאב בכר

מתרגם מגרמנית על־י

א. ז. רבינוביץ.

מהדורה שניה.

הוצאת "דביר" ירושלים

ברלין תרפ"ב

Offsetdruck und Einband E. Heckendorff, Berlin

הקדמה לחלק השני מאת המתרגם.

עם החלק השני הזה נגמר הכרך הראשון של אנדת התנאים. כמעט כל התנאים הרשומים בכרך הזה ראו עוד בכבוד הבית השני. אחדים נפטרו לפני החרבן והשאר המשיכו את חייהם ופעולתם עוד בימי גזרת אדרינוס.

כל אלה התנאים היו הראשונים במיסדי התורה שבעל פה — ההלכה והאגדה. ודבריהם באגדה, שהם מספורים במדרשים רבים ושונים ובתלמודים, הכבלי והירושלמי, נאספו וסדרו בספר הזה, כל דבר במקומו הנאות לו, ומבוארים ומוארים באור הבקרת המדעית, כמ'ש בהקדמה לחלק הראשון. הצורה שבה הלבישו חכמינו את דבריהם היא מיוחדת במינה, ואין משלה בכל ספרות העולם. לכל רעיון שנצנץ במוחם בקשו ומצאו ראייה, רמו או אסמכתא באיזה פסוק ישבתי הקדש.

אין ספק כי לא מקרה הוא, אלא יש בזה טעם פסיכולוגי עמוק, והוא הרצון הכביר של בהירי העם—וגם של העם כולו—לשמור על עצמיותו המיוחדת שנתגלתה ביחוד בספרי הנבואה. הם האמינו שכל הרעיונות—וביחוד המוסריים,— שמתחדשים ובאים במיחם, נובעים ממקור אחד—מרוח הקדש של הנבואה. ומה יצא הכתוב האורינוגלי, מניד הכתוב*, כאלו הכתוב בעצמו, כביכול, בא ומגיד לדורש את הרעיון החדש. יותר חשוב היה בעיני הדורש למצוא שהרעיון שלו הוא רק תולדה חדשה, הנובעת מהמקור העתיק של הנבואה, מאשר להתפאר ביצירה חדשה עצמית.

אין צריך לומר שהתנאים, למרות נאמנותם לכתבי הקדש ולמסרת הנביאים, היו עומדים ברשות עצמם ולא ויתרו על חפש דעתם. וכדי לקיים את שני הדברים הסותרים זה את זה, המציאו את הדרשה, שהיא סינתזה לשתי המדות ההפניות: הבה ונאמנות לרכוש היקר של העבר ובקשת ההתחדשות התמידית שאינה פוסקת.

נמשלו דברי תורה למסמרות ונמשלו לנטיעות.

* * *

יפו, סכת חרפ'א.

(* בהקדמה לחיא סוכא שהשם „אגדה“ נגזר מן „מגיד הכתוב“ ומ„הגדה“ נשתנה ל„אגדה“, כדרך לשון הירושלמי: הנטחה—אכטחה. הדלקה—אדלקה. הונאה—אונאה (מדבני בכר).

לוח הפרקים של החלק השני.

.IV הקרמת המתרגם	
1 פרק י"א. ר' ישמעאל בן אלישע	
24 י"ב. ר' עקיבא בן יוסף	
	. י"ג. בני דורו של ר' עקיבא ותלמידיו הראשונים:	
124 טו שבעון בן עזאי	80
134 טז שבעון בן זוכא	81
139 יז אלישע בן אבויה	97
142 יח ר' חנניה בן חכינאי	98
143 יט ר' חנניה בן נמליאל	99
146 כ חנניה בן יהודה	102
	כא ר' אליעזר בן יהודה	—
147	. איש ברתומא	106
150 כב ר' לויסס איש יבנה	109
— כג ר' שבעון התיבני	113
— כד ר' שבעון השקמוני	116
151 כה ר' חידקא	118
152 כו ר' שבעון בן טרסון	120
— כז ר' יוחנן בן ברוקה	122
	א ר' טרסון	
	ב ר' יוסי הגלילי	
	ג ר' יוחנן בן גורי	
	ד ר' אליעזר היסמא	
	ה שבואל הקטן	
	ו ר' חנינא בן אנטיגנוס	
	ז ר' יהודה בן בתירה	
	ח ר' מתאי בן חרש	
	ט ר' חנניה אחי ר' יהושע	
	י ר' יוסי בן דורמסקית	
	יא ר' חנינא בן תרדיון	
	יב ר' יוסי בן קיסמא	
	יג ר' אליעזר בן פרטא	
	יד ר' יהודה בן בבא	

פרק אחד עשר.

ר' ישמעאל בן אלישע.

ביום שעלה ר' אליעזר בן עזריה להיות ראש הסנהדרין ביבנה, היה גם ר' ישמעאל בן אלישע בין החכמים שהשתתפו בזכחים ובהחלטות שנתקבלו ביום ההוא⁽¹⁾. ר' ישמעאל בן אלישע, בהיותו עוד ילד, הושם בבית האסורים ע"י הרומאים, ובהשתדלות ר' יהושע בן חנניה הוצא לחפשי מכלאו. ור' יהושע הכיר מיד, שכן כהן גדול זה, הבקי בכתבי הקדש, ורוח יתרה בו, עתיד להיות גדול בישראל⁽²⁾. כנראה, היה ר' יהושע רבו של ר' ישמעאל; כי ראינו אותו פעם עושה, כמו שהיו התלמידים רגילים לעשות, שהיה מהלך אחר ר' יהושע ושואל ממנו שאלות⁽³⁾. ע"פ מסרת אחת ארצי ישראלית, היה אז ר' ישמעאל קטן עדיין⁽⁴⁾. גם עם ר"א בן הורקנוס היה לו לר' ישמעאל משא ומתן⁽⁵⁾. ביחוד נקרא ר' נחוניא בן הקנה בשם רבו, ואחת משבע המדות של הלל, שהיתה חביבה על ר' נחוניא ביותר, נתקבלה בחבה גם מצד תלמידו⁽⁶⁾. הדבר הזה, שנמסר ע"י ר' יוחנן, מאשר ע"י העובדה, שר' ישמעאל הרחיב את המדות של הלל עד שלש עשרה וכיחוד ע"י, שמהמדה כלל ופרט, שהיתה חביבה על ר' נחוניא בן הקנה, עשה ר' ישמעאל שבע מדות חדשות⁽⁷⁾. מושבו התמיד ומקום ישיבתו היה בדרום יהודה על גבול אדום⁽⁸⁾ ועוד במקום

⁽¹⁾ משנה ידים ר"י ג' ⁽²⁾ ע"י ח"א 121.

⁽³⁾ תוספ' סנה' י"ג. ואולם במשנה ע"י ב' ה"א ששם כתוב ניכ איתו הספור, נאמר, שהיה מהלך עמו. גם השאלה ההלכתית שכתובה במשנה אינה זו שכתובה בתוספתא. הצד השווה שבין שתי הנוסחאות הללו היא השאלה ששאל ר' יהושע את ר' ישמעאל: ישמעאל אחי, היאך אתה קורא: כי טובים דניך סין או דניך?

⁽⁴⁾ ע"י הירוש' ע"י 41 סוף ע"י אומר זה ר' יוחנן וע"פ שהשיר א' ב' — ר' יונתן. מה שר' יהושע קורא לו אחי אין זה ראיה שר' ישמעאל היה עוד צעיר (ע"י ברילל 104 ולהלן). כי כך מצאנו שריא בן עזריה ור' עקיבא קוראין לו כך (משנה ידים ר"י ג', בבלי סנהדרין נ"א): וגם מצוינו שבן אחותה ר' אליעזר בן דמא, קרא לר' ישמעאל כך (ע"י כ"ז:). הבטוי הזה מראה רק על היחס הידידותי שבין הרב והתלמיד.

⁽⁵⁾ ע"י ח"א 74. לפי נוסח אחד כ"י קרא אותו ר' ישמעאל רביי. ע"י פרנקל 111.

⁽⁶⁾ ע"י ח"א 42. ⁽⁷⁾ ע"י פרנקל 19, וי"ס ח"ב 105, דרנבורג 391, גרץ 429, IV.

⁽⁸⁾ ע"י הירוש' של ר' יוסי בן הלפתא במשנה כתובות ה' ח'.

אחד, שלא נזכר שנית בשום מקום — נפר עזיז, היתה שבתו, ור' יהושע רבו בקר אותו שם⁽¹⁾. ואולי זה היה המקום ששם באו חכמי דורו הגדולים, ר' טרפון, ר' יוסי הגלילי, ר'א בן עזריה ור'ע לנחמו על מות בניו⁽²⁾. בישיבה אחת אנדית, שבה היה ר' טרפון יושב בראש, ע"ד גם המן, השתתף, לפי אחת הנוסחאות, גם ר' ישמעאל⁽³⁾. אולם אפי"ר שפנישתו זו של ר' ישמעאל עם ר' טרפון וסיעתו היתה כישנלוה ר' ישמעאל על הסנהדרין, שנלה סיבנה לאושא, ור' ישמעאל יש את מקום מגורו במקום ישנו מלחמת אדרינוס ונזרותיו⁽⁴⁾. — הוא מת מות קדושים בראשית נזרותיו של אדרינוס, והברו במות היה איזה ר' שמעון, שאין לנו על אדותיו ידיעות אחרות. על מות שניהם נבא שמואל הקטן לפני מותו⁽⁵⁾. וכישמע ר'ע על דבר הרינתם, אמר לתלמידיו: התקינו עצמכם לפורענות, שאלו טובה עתידה לבא בדורנו, לא היו מקבלים אותה אלא ר' שמעון ור' ישמעאל, אלא נלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שפורענות גדולה עתידה לבא בדורנו, וסילק אלו מבינותינו, שנא' (ישעי', נ"ז א'): הצדיק אבד וכו' כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ואמר (שם, נ"ז ב') יבוא שלום ינחו על משכנותם הולך נחמו ולבסוף: ואתם קרבו הנה וכו'⁽⁶⁾. ע"ד המשא ומתן שהיה בינו ובין ר'ע

- (1) משנה כלאים ו' ד' י' טו"ק כ"ה: ר' ישמעאל מקבל את פני החכמים בדברים האלה: רבו עינותיו תכפוהו אבליו, הטריו רבותיו, המלות, הטריו רבותיו מראה אורי שהם היו צריכים לענות את עצמם בדרך מינעת כדי להגיע למושביו של ר' ישמעאל.
 (2) יוסא ע"ז. במכילתא הטיז י"ד חסר, ור' ישמעאל. ע"ז עוד דקדוקי סופרים שם.
 (3) מאן הולכי אושא? ר' ישמעאל. כ"ב כ"ה: לפי הנהגתו של נרץ (IV, 463 ולהלן) השתתף ר' ישמעאל גם בתקנת לוד על איזה עברות יהרנ ואל יעבור.
 (4) שמעון וישמעאל לחרבא, תוספתא סוטה י"ג ד' י"ד' סוטה כ"ד ע"ב, סנהדרין י"א, שמחות פ' ח'.

(5) מכילתא כ"ב כ"ב (95 ע"ב) [בבר היה ר' ישמעאל ור' שמעון ויצאין ליהרנ. איל ריש לר' ישמעאל: רבו, רבו ויצא, שאינו יודע על מה אני נהרנ. איל ר'ו לר'יש: מסיך בא ארם אצרך לרין או לשאלה ועכבתו עד שתהא שותה בוסך ונעל סנדלך או עוסף סליתך. אמרה תורה אם ענה תענה—אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. איל נחשתני רב]. במקורות המקבילים, אדרינו ליה, שמחות ח' נעשה מר' שמעון—ר' שמעון בן גמליאל הנשיא, מה שאינו מתאים כלל לזמן ההוא. ע"ז מאסרו של נרץ בפרנקלים סאנאשטרישט שנת 1852 ע' 315. לפי"ר נרץ שם הוא שמעון בן ננס, לפי"ר וייס ח"ב 132, הירנבורג 436—שמעון בן עוא. לפי דעת נרץ R. d. E. J. XVI צריך לחשב במקום ר' ישמעאל ור' שמעון — מפום ולוליאנוס (ע' ח"א 40 הע' 9). ע"ז נ"כ קרוכמל בחלוצ II, 90: הרצלרד בפרנקלס סאנאשטרישט יאהר 1854 ויישע 325. ועוד הרעה המשינה של

מעיד המספר הרב של המחלקות שהיו ביניהם, ביחוד כמה שנוגע לבאור מקראות. משני בתי המדרש הללו, דבי ר' עקיבא ודבי ר' ישמעאל, נוצרו המדרשים לארבעה חומשי התורה האחרונים, שאמנם לא נשמרו בצורתם הראשונה, אבל היסוד שלהם הוא מתורת התנאים הנזכרים. מהמדרשים הללו, שעריבתם הגמורה היתה בדור שאחרי התנאים, ידועים לנו רק חלק, שבא בתור ציטטים וקצורים. אלה הנמצאים לפנינו הם חלק ממדרש דבי ר' ישמעאל וחלק ממדרש דבי ר' עקיבא¹). מביית מדרשו של ר' ישמעאל יצאו מדרשי התנאים לשמות (מכילתא) וכן לבמדבר וחלק לרכבים (ספרי), ואולם המדרש לויקרא (תורת כהנים, ספרא) ולחלק האמצעי של דברים הוא ביחוד מיסודו של ר' עקיבא²). שמו של ר' ישמעאל מקושר, על פי מפרט עתיקה, ביהוד עם המכילתא, שבו הוא נזכר שבעים פעם בתור דורש המקראות³). המאמרים שבאו סתם במכילתא מוצאים הוא לעתים קרובות מדבי ר' ישמעאל, ואולם כאן איננו מכניסים כלום מהמאמרים, ששם ר' ישמעאל לא נקרא עליהם בפירוש, ולאלה המאמרים של דבי ר' ישמעאל נקדיש פרק מיוחד⁴)*. צריך לציין, כי ר' ישמעאל היה גדול לא רק במדרש ההלכה כי אם גם במדרש האגדה. בעת שכאו הכמי ישראל לנחמו באבלו—כמו שנזכר לעיל—ע"י מאמרי אנדה⁵), העיר ר' טרפון את השומת לבם של חבריו, כי ר' ישמעאל הוא בקי באגדה⁶).

א. מדרות הדרשה.

ראיה לזה, שר' ישמעאל נגש לבאר את המקרא עפ"י שמה ידועה, היא יסודו של שלש עשרה מדות, שהתורה נדרשת בהן; ומדרשותיו ההלכיות,

(1) ע"י ר' הוסמן Zur Einleitung in die halachischen Midraschim Ueber eine Mechiltha zu Deuteronomium 1878, וכן של המחבר הזה Hildesheimers Jubelschrift (1890) S. 83 ff. — B. Königsberger, Die Quellen der Halacha (Berlin 1890).

(2) עיד השתתפותו של ר' ישמעאל ובית מדרשו במדרש התנאים ע"י וייס חיב 225 ולהלן ומבוא של פרידמן למהדורה שלו למכילתא, וניגר J. Z. IV, 105, IX, 8 f.

(3) ע"י מבואו של וייס לבאור המכילתא שלו ע"י XXXIII.

(4) בתור תלא דבי ר' ישמעאל. (בירושלמי ובמדרש—תני ר' ישמעאל).

(5) מויק כ"ח: השהו אני אסוראי איי היא בנרמנית 131.

(6) עיד ר' ישמעאל ע"י Petuchowski, Der Tana rabbi Jsmael. Frankfurt

a. Main 1892 u. 1894.

(* התלמוד בכמה מקומות פריך ט"ו ישמעאל אתא רבי ר' ישמעאל כאלו היינו הך (הערת החסידים). ר"ה דבי).

שעריהן נקרא שמו בפירוש, אנו רואים שהוא היה באמת משתמש בהן¹. אולם מלבד המדות הפורמליות הללו, נמסרו מר' ישמעאל עוד מדות שהן יותר שייכות לסבץ הענין הנדון מאשר למדה כללית, והן מיוסדות על צורת הלשון ועל התכן של המקרא. ולא שחשב כל כך להגדיר על ידן את השטה ולשימן להוראות כלליות לאפני הבאור, אלא הן באו לקשר הופעות בודדות של איזה מקראות, הדורשים באור, לאיזו השקפה כללית. ואלו הן:

(א) דברה תורה כלשון בני אדם. בכלל הזה משתמש ר' ישמעאל נגד ר' עקיבא, שדורש מהכתוב במדבר ט"ו ל"א, הכרת תכרת², שהעובד עבודה זרה נכרת מהעולם הזה ומהעולם הבא. א"ל ר' ישמעאל: לפי שהוא אומר: הכרת תכרת הנפש היא, דברה תורה כלשון בני אדם³. בכלל הזה משתמש ר' ישמעאל גם נגד דרשתו של ר' עקיבא על הכתוב ויקרא י"ט כ"ב [והפרה לא נפרתה—פדויה ואינה פדויה, חציה שפחה וחציה בת חורין]. וע"ז אסר ג"כ ר' ישמעאל: דברה תורה כלשון בני אדם⁴. בתלמוד הירושלמי נמסר הכלל הזה בצורה אחרת: נגד דעתו של ר' עקיבא, כי בכל מקום שנמצא כפל הפעלים (מקור ודרך היעורר), לשונות רבוין הן⁴, אומר ר' ישמעאל: לשונות כפולין הן והתורה דברה כדרכה*: הלך הלכת, נכסף נכספת, נגב נגבתי (בר' ל"א ל', מ' והתורה דברה כדרכה*):

(1) הדונמאות תמצא אצל וייס חיב 105 הע' א'.

(2) פסרי לאותו פסוק 112 §. בתלמוד בבלי סנהדרין ס"ד: צי: נוסחא אחרת שונה מזו, שכונתה ליחס לר' ישמעאל ניכ את הרעה שעעיו נכרת מהעידו ומעוהיב. שהנוסחא שבפסרי היא האמתית מוכיחה מחלקת אחרת בין ר' ישמעאל ובין ריע, שדורש רבוי הואיו, ובתי, ויקרא כ"א ט"ו, ועיו עונה ר' ישמעאל: וכי מפני שאתה דורש בת ובת נוציא זו לשריפה? סנהדרין נ"א: המחלקת שהובאה להלן 10 הע' 6. בין ריי ובין ריע ניכ נוסדה על המקור הבא עם דרך היעורר: והצל לא הצלתי. השנה פרידמן מבוא לסכילתא LXXII.

(3) כריתות י"א. השוה: נושין מ"א—בכרבות ליא: דורש התלמוד על יסוד באירו של ר' ישמעאל במדבר ה' כ"ח [ונקתה וזרעה זרע שאם היתה עקרה נשקדת] גם הפסוק שיא אי י"א ראה תראה? [אם ראה מיטב, ואב לאו אך ואסתת בפני אלנה בעלי, ואי אתה עושה תורתך שלסתת, שנא ונקתה וזרעה זרע]. ומסקנת הגמרא שם, כי לפי דברי ריע דברה תורה כלשון בני אדם. ואולם כמותה כיו אי ובפסרי לאותו פסוק מוחלפת השיטה: ריע במקום ר' ישמעאל ולהפך.

(4) תלמודו של ר' עקיבא, רי יוסי בן חלפתא מביע את הכלל הזה באפן שמראה את התנודותו לשיטתו של ישמעאל (ספרא ויקרא כ' ב' 91 ע"ב): דברה תורה כלשון בני אדם לשונות הרבה, וכלן צריבין להדרשי. כלומר: אמנם התורה דברה כלשון בני אדם, ואעפ"כ צריך לדרוש את הכפל. ע' Schwarzauser. Lit. d. Orients V. 313.

* לעיל 2 הע' 6 ריי בעצמו דורש, ענה תענה, ועי.

ט"ו)¹. הכלל הזה בא במחלקת בתלמוד הירושלמי גם במה שנוגע לצווי הנמרץ (Emphatischer Invitiv)², וכמו כן למקור הבא לפני שם הנגזר מתוך הפעל הזה³. וכן ע"ד כפילת השמות הבאה לפרט⁴ ואפילו בפעלים משתפים⁵. בתלמוד הבבלי מיוחס הכלל הזה של ר' ישמעאל גם לתנאים אחרים, כמו לכפילת השמות הנמצאה⁶ וכן לכפילת המקור עם דרך היעד [או עם השם]⁷. — ידוע הוא, כי בכלל הזה השתמשו חכמי ישראל בוסן מאוחר להרחקת הגשמות בכתובים, ישבהם מדבר ע"ד הנורא כמו על איזה נשם⁸.

ב) דרך ארץ דברה תורה. דברים י"א י"ד. ואספת דנגך. מה תלמוד לומר? לפי שנאמר (יהושע א' ח'): לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וכו' שומע אני כמשמעו? ת"ל ואספת דנגך—דרך ארץ דברה תורה⁹.

י) כך הוא בשבת 17 ע"א (ששם לפני כדרכיה נשתרבה המלה ריבתיה, שאין לה כל מובן). ובמות 8 ע"ד. נדרים 3 ע"ב וע"ג: רק לשונות כפולין הן. סוטה 21 ע"ד. 22 ע"ב. ² המול ימול. ברי י"ז י"ג. ירו' שבת 17 ע"א. ובמות 8 ע"ד.

³ השבע שבועה, ידור נדר, כמדבר ל' נ', ירו' נדרים 36 ע"ג. השוה ב' נדרים נ'.

⁴ איש אחד, איש אחד, יהושע נ' י"ב, ירו' סוטה 21 ע"ד. השוה תוספות לבבאי

סוטה ל"ד, דיה טורטני.

⁵ ודברי. דברים כ' ב' לפני ואמר. פסוק נ' בקשר עם הדרש של המשנה

סוטה ח' א'. ירו' סוטה 22 ע"ב.

⁶ בדונמאות שנצוין מדבר ע"ד כפילת איש איש. וארה הם התנאים: ריא בן

הורקנום נדר ר"ע לויקרא כ"ב ד', ובמות ע"א (מהספרי נראה ברור שר' ישמעאל מחזיק

ברעת ר' אליעזר). ר' יוסי ור' יונתן. תלמודי ר' ישמעאל, לויקרא כ' ט', סנהדרין פ"ה:

ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה נדר ר' יהודה בר אלעאי לויקרא ט"ז ב', ערכין

נ'. נדה ל"ב: מ"ד. ר' יוסי בן חלפתא נדר רשב"י לויקרא י"ז נ', ובזוים ק"ח: אחרים

כנגד ר' מאיר לויקרא כ"ד ט"ז. סנהדרין נ"ז.

ז) ר' אליעזר בן עזריה לדברים ט"ז י"ד, ע' ח"א 174 הע"8; רשב"י נדר ר' יהודה

בר אלעאי, לדברים ט"ז ח', ביט ל"א: (השוה כתובות ט"ז. וספרי לאותו פסוק 116 §);

ר' יהודה בן אלעאי נדר ר' יוסי בן חלפתא לבראשית י"ז י"ג. ע"ז כ"ז. (השוה לעיל הע"6).

Hoffmann zur Einleitung S. 11. וסנחות ל"ז:

ח) ביחוד אחרי הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א כ"ז). אבל גם לפני הרמב"ם הקדים

בזה אבן קורייש (Excursus Risale p. 31 ff.). ר' בחיי חובת הלכות א'

י'. ע' ישיר אוצר נחמד l. 126 וניגר שם 159. ועוד שמירל. בפרנקלס מאנאטשטרישט

1867 וייטע 23. ובכתבי: באורי המקרא של חוקרי הדת של ימי הבינים לפני הרמב"ם

ע' 72; באורי המקרא של הרמב"ם ע' 19 (בגרמנית).

ט) ספרי לאותו פסוק, § 42. בכרייתא ברכות ל"ה: יכול דברים ככתבם? ת"ל

ואספת, הנהג בהן כמנהג דרך ארץ. בהערה שבאה סתם כספרי לדברים ו' ז' 37 § נחחר

ג) שלשה מקראות נאמרו בתורה במשל, כלומר, שלא צריך לבאר את הכתוב כפשוטו, אלא על צד המליצה. המקראות הללו הם: שמות כ"א י"ט. אם יקום והתהלך על משענתו—על בוריו; זה אחד משלשה דברים, שהיה ר' ישמעאל יושב ודורש בתורה כמין משל. כיצא בו (שם כ"ב ב'): אם זרחה השמש עליו — וכי עליו בלבד זרחה, והלא על כל העולם זרחה? אלא מה שמש זה שלום בעולם, אף זה אם ידוע שבשלום עמו והרגו, הרי זה חייב. כיצא בו (דברים כ"ב י'): ופרשו הישמלה—דברים מקוורין (כשמלה¹).

ד) בכל מקום שנאמר בתורה, אם—רשות, חוץ משלשה ישן חובה. והן: שמות כ' כ"ה; שמות כ"ב כ"ד, ויקרא ב' י"ד².

ה) שלשה מקומות ש"ע חושב אותם לחובה, ר' ישמעאל אומר שהם רשות, והם: ויקרא כ"א ג', ויקרא כ"ה כ"ו, במדבר ה' י"ד³.

ו) כנוי הרומז לגוף שלישי שבא למלת, אה', שתמיד הוא פשוט יחס הפעול, בא בשלשה מקומות בתור הוראה שהפעולה חוזרת אל הפועל בעצמו, והם: ויקרא כ"ב ט"ז (והשיאו אותם עין אשמה — את עצמם), במדבר ו' י"ג (יביא אותו—יביא את עצמו), דברים כ"ד ו' (ויקבור אותו—קבר את עצמו⁴).

הכלל הזה עם הכלל שלמעלה: דרך ארץ דברה תורה כלשון בני אדם. השוה: ניגר J. Z. IV 123, IX. השוה הפתנב, שהובא בחיא 167. של ריא בן עזריה: לא בא הכתוב אלא ללמד דרך ארץ. ועי' מכילתא כ"א י"ט (83 ע"א) בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה. S. noch Die älteste Terminologie S. 25.

1) מכילתא לאותו פסוק (82 ע"ב): ספרי דברים כ"ב י"ז (237 §); ירו' כתובות 28 ריש ע"ג: תני ר' ישמעאל זה אחד מני מקריות שנאמרו בתורה במשל. לשמות כ"ב ב' השוה שם מכילתא לאותו פסוק וירושלמי סנהדרין 26 ע"ג.

2) מכילתא כ"י כ"ה. השוה למכילתא כ"ב כ"ד מאמרו של רשב"י ספרא ויקרא ב' י"ד. (12 ע"ג). ע' עוד ניגר Urschrift S. 449.

3) הפעלים יטמא, תעבדו, וקנא חושב ר' ישמעאל לרשות, וריע—חובה. כאור שלשה המקראות הללו לא בא אמנם בתור כלל, אלא כל אחד ואחד לבדו מכאור זה אחר זה במקום אחר, סוטה נ"י.

4) זה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה, ספרי במדבר ו' י"ג (32 §). השוה ציונו של ניגר באוצר נחמד IV, 25. ע' ניכ הרקסה של ר' יונה 185. הסלון ערך את. הררשה על הסלה את היא ענין של סחלקת בין ריע ובין ר' ישמעאל. השאלות ששאל ר' ישמעאל את ריע ורשותיו של ר' ישמעאל לשלשה, אתי אחרים נמסרו גם כן. ע' ח"א 44.

ז) כל ביאות שנאמרו בתורה (כי תבאו אל הארץ) לאחר י"ד שנה נאמרו: שבע שכיבשו ושבע שחילקו¹⁾, מלבד מה שנאמר במדבר ט"ו י"ח—בבואכם אל הארץ וכו' חלה תרימו תרומה [שינה הכתוב ביאה זו מכל ביאות שבתורה, שכל ביאות שבתורה הוא אומר והיה כי תבואו... והיה כי יביאך... וכאן הוא אומר בבואכם אל הארץ, ללמדך, שכיון שנכנסו ישראל מיד נתחייבו בחלה].

ח) כל מקום שנאמר, כמושבותיכם—בארץ הכתוב מדבר²⁾.

ט) אין מוקדם ומאוחר בתורה. כלומר: שאין פרשיות כתבי הקדש כתובות על פי מדר הזמנים. הכלל הזה נמצא סתם במכילתא עם דוגמאות משמות, ישעיהו, יחזקאל, ירמיהו, הושע, קהלת³⁾, אבל צריך ליחס אותו לר' ישמעאל, שהשתמש בו ברחבה, בקישרו ביהר את המצות שנאמרו בסני בויקרא כ"ה וכו' עם הברית שבשמות כ"ה, ואת כל אלה עם ההכנה לקבלת התורה שבישמות י"ט⁴⁾.

י) עשרה קלים וחמורים כתובים בתורה. בה' מ"ד ח'; ישמות ו' י"ב; במדבר י"ב י"ד; דברים ל"א כ"ז; ירמיהו י"ב ה' (בחצי הראשון של הפסוק); שם (בחצי האחרון); יש"א כ"ג ג'; יחזקאל ט"ו ה'; משלי י"א ל"א; אסתר ט' י"ב; הכלל הזה שנאמר בשם ר' ישמעאל⁵⁾, אפשר שר' ישמעאל

1) ע' ירו' חלה 58 ע"ב, ערלה 60 ע"ד. השוה ב. קדושין ל"ז ע"א וכו'. ספרי במדבר ט"ו י"ח § 110, ע' ניגר J. Z. IV. 116. ספרי במדבר ט"ו ב' § 107. 2) סתם במכילתא שמות ט"ו ח' (40 ע"ב). השוה קהיר לקהלת א' י"ב ששם הובא מאמר המכילתא עם עוד איוה דיגמאות בשם תני רבי ר' ישמעאל. במקום תחלת הפרשה כתיב בקהיר, תחלת השירה או תחלת הספרי. ככתיי. תחלת הענין משתמש ר' ישמעאל בעצמו במכילתא י"ט י' ובספרא ויקרא י"ח ב' ע' Die älteste Terminologie S. 167.

3) מכילתא לשמות י"ט י'. (63 ע"ב). [ר' ישמעאל אומר: בתחלת הענין מה הוא אומר? ושבתה הארץ שבת לה (ויקרא כ"ה ב') שמשים ויובלות. ברכות וקלות. בסוף הענין מה הוא אומר? אלה החקים והמשפטים והתורות. אמרו: מקבלין אנו עלינו. כיון שראה שקבלו עליהם, נטל הדם וזרק על העב. שניא (שמות כ"ד ח'): ויקח משה את הדם ויזרוק על העב. אמר להם: הרי אתם קשורים, ענוכם תפוסים. מהו בואו וקבלו עיניכם את המצות].

4) ביר צ"ב בסוף, לבראשית מ"ד ח'. (בילקוט ברי' מ"ד רמז ק"ג בא. כמו עוד בהרבה מקומות ר' שמעון במקום ר' ישמעאל). במגלת, אכלה ואכלה נמצא תחת המספר 183—182 מהדרות פרינסדורף רשימה של חמשה קלים וחמורים בתורת משה וחמשה בשאר הספרים, ושם נשכח הקיו שביחזקאל ט"ו ה', ובראש' הקיו שנמצאים בתורה הובא מבראשית ד' כ"ג. שהמקור הזה הוא היתר עתיק סוכית פרינסדורף בהערותיו

בעצמו היה מיסדו. אחת מהדוגמאות הללו, במדבר י"ב י"ד, באה גם בכרייתא של שלש עשרה מדות בראשית הספרא בתור הוכחה מהכתוב למדה זו¹.
 (א) כל פרשה שנאמרה ונשנית, לא נשנית אלא כשכיל דבר שנתחדש בה. גם המאמר הזה בא בשם דברי ר' ישמעאל² ואולם צריכים ליחסו לר' ישמעאל בעצמו³.

ב. באורי מקרא.

כבר הספקנו לציין את דרכו של ר' ישמעאל בבאוריו למקרא ההלכותיים, זאת אומרת: בנגוד לבאוריו של ר"ע⁴. אין דבר שמסמן את דרכו של ר' ישמעאל כל כך, כתישבותו שהשיב פעם לר"א בן הורקנוס: הרי אתה אומר לכתוב: 'שתוק עד שאדרש'⁵. ר' ישמעאל בקיש לתת לכתוב יש הוא ידבר, ודוקא במובנו הפשוט ועל פי קשר הענינים. הנטיה מהמובן הפשוט ודרך הבאור הפשוט באה אצל ר"י, כפי שנראה מהסעיף הקודם, רק בתור יוצא מהכלל. החק

להוצאה זו (p. 40 b f.) ע"פ שורץ *Der hermenentische Syllogismus in der Talmudischen Literatur* (S. 85 ff) היתה בכרייתא הקדומה כתובה רק הדוגמא מברי מיד ח'. תשע הדוגמאות האחרות היו במקור העתיק ממקראות אחרים. שמתחילים בהן במשפט הראשון, ובמשפט האחרון באה איוו מלת השאלה או מעין זה. כמו בדוגמא הראשונה. והם: שמות ו' י"ב; דברים ל"א כ"ז; תהלים ע"ח י"ש ודלהן: משלי י"א ל"א; איוב ד' י"ח ולהלן; איוב י"א ט"ו—י"ד; איוב ט"ו—ט"ז; איוב כ"ה ה'; איוב מ"א א'. ואמנם למרות החריפות שיש בהשערה זו, אין לה יסוד, כי קשה לשער שנשמטו כל המקראות שמתחילים בהן, שכל כך נוחים לזכירה, ובאו במקום דוקא מקראות אחרים. — בקצור אוכיז עוד את החלשתו שאצלו היא לפעלה מכל ספה, שקל וחומר צריך לנקד קול פחוסר. הראיה המכרעת שהמלה קל' כתובה בלי ואו אינה וזה לא מהטעמים שמביא מטבע הענין ולא מהדוגמאות שבהן כתוב קול סלא (ע' 8 ולהלן). קרוב יותר ליסר שהנירסא, קול' סלא באה בעקב הזוג עם הסלה שלאחריה וחומרי, אבל בשום אופן דא נתקבלה אצל הסופרים.

1) ע' ניכ ביק ניה. הדוגמא מירמ"י י"ב ה', באה בליב מדות של ר"א בנו של ר"י הנלילי מדה ה'.

2) סוטה נ"ו. — בספרי במדבר ה' ו' (2 ע"א) סתב—ו' מדה בתורה כל פרשה שנאמרה במקום אחד וחזר ושנאה במקום אחר, לא שנאה אלא על שחזר בה דבר אחר. S. Hofmann Einleitung S. 7. Die älteste Terminologie S. 103

3) כמו שנמצא בחלקת שבכבלי סוטה נ"ו. ע' וי"ס ח"ב 105 ולהלן.

4) ע' במקום הנוגעים לענין זה אצל פרנקל, וייס. דירנבורג, ניץ (427f. IV) וע' עוד ניגר במקומות שונים בספרו Urschrift, פטובכבקי בכסרו הנ"ל.

5) ספרא י"ג מיט (68 ע"ב). ע' היא 74.

של ההלכה צריך להיות לדעתו מתאים עם הכתוב. במקומות שיש סתירה גדוה בין החק ההלכותי ובין הכתוב, הוא משתמש בכסוי העז: בשלשה מקומות הלכה עוקבת את המקרא¹). בכלל, הספיקו לו לר"י יג המדות להוציא מן הכתוב גם הלכות חדשות, שנראות לכאורה כל כך רחוקות, ולהרחיב ע"ז את שדה ההלכה. אך באורי המקרא שלו, המוגבלים ע"י המדות ההגיוניות, נשמרו מפריצת נל גבול, הן במה שנוגע לכאור והן במה שנוגע להוצאת דבר מדבר, להפך ממדתו של ר' עקיבא. אין צורך ואין כאן המקום להביא דוגמאות לזה מבאורי המקרא ההלכתיים, שנישארו לרב מר' ישמעאל; ורק מאלה באורי המקרא שאינם נוגעים באופן ישר אל ההלכה נביא כאן דוגמאות, ובייחוד בראשונה את אלה שבהם הוא חולק על ר'ע²).

בר' כ"א ט'. מצחק', דרש ר'ע: אין צחוק אלא עבודה זרה, שנא' (שמות ל"ב ז'): ויקומו לצחק. ר"י אומר: אין מצחק אלא שופך דם, שנא' (ש"ב ב' י"ד): יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו³).—שמות י"ב ב'. החדש הזה לכם. ר"י אומר: משה הראה את החדש לישראל ואמר להם: כזה היו רואין וקובעין את החדש לדורות. ר'ע"א: זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה, והראהו הנקום את כלן באצבע. כיוצא בדבר (ויקרא י"א כ"ט): וזה לכם המא (במדבר ח' ד'), וזה מעשה המנורה⁴).—שמות י"ב כ"ב, ולקחו מן הדם—שומע אני בין ביד בין בכלי? ת"ל—אשר בסף, מניד הכתוב ישעוקר וחוקק בצד האסקפה ושוחט בתוכה, ואין סף אלא אסקופה, שנא' (יחזקאל מ"ג ח') בתתם ספס את ספי, וכתיב (ישעי' ו' ד'): וינועו אמות הספים, דברי ר"י. ר'ע"א: אין סף אלא כלי, שנא' (מ"א ז' ג'): והספים והמזמרות⁵).—שמות י"ב

1) ססה ט"ז. ר' יוחנן בשמו. ג' הכתובים הם: עפר, ויקרא י"ז י"ג — תעה. במדבר ו' ד'.—וספר, דברים כ"ד ג'.—בערוך ערך עקב II סיבאות הנירסאות. עוקמת ונס. עוקמת. בירוש' נדה 59 ע"ד: תני ר' ישמעאל בני מקומות התורה עוקפת למקרא ובמקום אחד למדרש (במקום התורה ציל הלכה). ע"י Die älteste Terminologie S. 144. במקום תע"י נאמר בירושלמי. מרצע, שמות כ"א ו'. ע"י מכילתא לאותו פסוק (77 ע"ב). החלוק שבן הבבלי ובין הירושלמי תלוי במחלקת של שני תלמידיו ר' ישמעאל, ר' יאשיה ור' יונתן למדבר ו' ה', ספרי לאותו פסוק 25 §. דעתו של הבבלי הוא כר' יאשיה.

2) טכאן ואילך יבוא ר"י—ר' ישמעאל; ר'ע—ר' עקיבא.

3) תוספתא סוטה ו' ו'. בביר נ"ג עם שנויים בשמות הרורשים (ע"י ח"ב 303. 3). בספרי דברים 31 § נמצאה רק דעתו של ר'ע יחד עם עוד שלשה באורים שנאמרו ע"י רשב"י בשם ר'ע. 4) מכילתא לאותו פסוק (2 ע"ב).

5) מכילתא לאותו פסוק (11 ע"ב) ולי"ב ז' (6 ע"א). השה נינה, אורשריפט 436.

Jud. Zeitschr. IV, 103; Frankel, Monatschrift J. 1866. S. 300.

ל'ח. וגם ערב רב. מאה ועשרים רבוא — (כלו' שש מאות אלף כפול שנים)
 דברי ר'י. רע'א מאתים וארבעים רבוא (כפל טרבע'1).—שמות כ' י'א. על כן
 ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. ברכו במן וקדשו במן?², דברי ר'י. רע'א:
 ברכו במן וקדשו בכרכה³.—שמות כ' י'ח. וכל העם הואים את הקולות ואת
 הלפידים. הואין הנראה ושומעין הנשמע, דברי ר'י. רע' אומר: הואין ושומעין
 הנראה, ואין הכר שלא יצא מפי הנכורה ונחצב על הלוחות, שנא' (תה' כ"ט
 ז'): קול ה' חוצב להבות אש⁴.—שמות כ' כ"ג. לא תעשו אתי. ר'י אומר:
 דמות שמשיי המשמשין לפני כסודם, לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים
 ולא דמות כרובים (כלו': דמות אלה שנמצאים עמי). רע' אומר: לא תעשון
 אתי, כדרך שאחרים מנהגין במדינות: כשהטובה באה אליהם הם מכבדים את
 אלהיהם, שנא' (הבקוק א' ט"ז): על כן יזבח לחרמו, וכשהפורענות באה אליהם
 הם מקללים את אלהיהם, שנא' (ישעי' ה' כ"א): וקלל במלכו ובאלהיו, אבל
 ישראל, אם אביא עליהם הטובה יתנו הודאה, וכשאביא עליהם יסורים יתנו
 הודאה, וכן דוד אומר [תהלים קט"ז ג'): צרה ויגון אמצא ובשש ה' אקרא]
 (שם פסוק י"ג): כום ישועות אשא ובשש ה' אקרא, וכן איוב אומר (איוב א'
 כ"א): ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך⁵. — שמות כ"ב כ"ג. אלהים לא
 תקלל. לפי שהוא אומר (ויקרא כ"ד ט"ז): ונוקב שם ה' מות יומת, עונש
 שמענו, אוהרה לא שמענו, לכך נאמר אלהים לא תקלל (מכל מיום?), דברי
 רע'י. ר'י אומר: בדינין הכתוב מדבר, שנא' (שמות כ"ב ח'): עד האלהים
 יבוא דבר שניהם⁶. — במדבר ה' כ"ה. ונקתה ונורעה זרע. שאם היתה עקרה
 נפקדה, דברי רע'י. א"ל ר'י: אם כן יסתרו כל העקרות ויפקדו, וזו הואיל
 ולא נסתרה הפסידה? אם כן מה ת"ל ונקתה ונורעה זרע? שאם היתה יולדת

1) מביחא לאותו פסוק (15 ע"א). אחיב באה דעתו של ר'י נתן שיש רבוא (כציל, במקום ר"ס). 2) יותר סבאר בביר י"א: ברכו במן שכל ימות השבת היו יורד עימר ובערב שבת שני עימרו, וקדשו במן שלא יורד בו כל עיקר.

3) מביחא לאותו פסוק (69 ע"ב) במקום רע' בא בביר ר'י נתן.

4) מביחא לאותו פסוק (71 ע"א). ביותר באור נאסרו דברי רע'י בלא שם אומרם בספרי הכרוב ל"ג ב' (342 §).

5) מביחא לאותו פסוק (72 ע"ב). השוה, בדיוקא היה כ"ד: ע"ז מ"ג.

6) מביחא לאותו פסוק (97 ע"א). מנהדרין ס"ג. סופרים ד' ה' ע"ז נ"ר 273.—

בשמי' ס"ף ט' ה' מובאה מחלקת ע"ד הכתוב שמות ה' כיג' ששם ר'י רק נעיר: והצל לא הצלת ודא"י. ורע'א: ורע' אני שאתה עתיד להצילם. אלא מאי איכפת לך באלה הנתונים תחת הבנין. באיתה שעה בקשה מרת הרין לפטע במשה. ובנין שראה דקביה שבשכיל ישראל הוא אומר, לא שעה בו מרת הרין. השוה לעיל 4 הע' 2.

בצער, יולדת בריוה, נקבות — יולדת זכרים, קצרים—יולדת ארוכים, שחורים— יולדת לבנים¹).—במדבר ט', ו'. ויהי אנשים סמאים לנפש אדם. נושאי ארונו של יוסף היו, דברי ר"י. ר"ע אומר: מישאל וארצפן היו (ויקרא י' ד')²).— דברים יב כ"ח. ועשית הטוב והישר. הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם, דברי ר"ע. ר"א: הישר בעיני שמים והטוב בעיני אדם, וכן הוא אומר (משלי ג' ד'): ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם³). — ויקרא י"ט כ"ו, דברים י"ח י"ד. ולא תעוננו. ר"י אומר: זה המעביר על העין. רע"א: אלו נותני עונות (נ"א: עתים), האומרים: היום יפה לצאת, מחר יפה ליקח⁴).—תה' ע"ח כ"ה. לחם אבירים אכל איש. לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו. וכשנאמרו הדברים לפני ר"י, אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא: עקיבא טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין לחם? והלא כבר נאמר (דברים ט' ט'): לחם לא אכלתי. אלא מה אני מקיים אבירים? לחם שנבלע במאתים וארבעים ושמונה אבירים⁵).—

1) סוטה כ"ז. ספרי לאותו כתוב, ועפ"י צריך להניח בכרכות ל"א: ע' ניגר 471.

השוה המגיד XVI, 257, דף 145. Fürst in R. des E. J. XVII.

2) ספרי לאותו פסוק § 68. בכרייתא סוכה כ"ה בא במקום ר"י יוסי הגלילי, וכן בכרייתא ב"ק ק"ט א' במחלקת ע"ד במדבר ה' ח' בא ר' יוסי הגלילי, תחת שבספרי לאותו פסוק (4 §) בא ר' ישמעאל.

3) ספרי לאותו פסוק § 76 ושם לדברים י"ג י"ז § 96. הכתוב שהובא ממשלי הוא ראיה יותר לדברי ר"ע מאשר לדברי ר"י (הטוב בעיני שמים—טוב בעיני אלהים*).

4) ספרא לאיתו כתוב (90 ע"ג). ספרי לאותו כתוב § 171. תוספתא שכת ד' (ח). בכרייתא סנהדרין צ"ה: (ששם בא בטעות ר' שמעון במקום ר"י. ע' דקדוקי סופרים) הנדרסא היא: זה המעביר (ו' מיני זכור) על העין, אך לפי הנראה זה הוא באור מאוחר ללשון הקצר, שסובנו העתיק הוא הוא דעת ההכס"ס—האוחז את העינים, שבספרא ובתוספתא חסר זה ורק בספרי נשתרבו זה מהתלמוד.

5) כרייתא יומא ע"ה: ר"י דורש אבירים—איברים. במכילתא ט"ז ט"ז (49 ע"ב) באה דעתו של ר"י בלי שם האומר (ע' הערתו של פרידמן שם). בספרי במדבר י"א ו', § 88, מיוחס לר' שמעון (בן יוחאי) שגם כן משיב באותו שאלה (לדברים כ"ג י"ד) כמו שאמר ר' ישמעאל בכרייתא. אפשר שגם כאן נשתבש סר"י לר"ש. בשו"ס לאותו פסוק נעשה סר"י שמעון—ר' שמעון בן לקיש. בבבלי (שבת פ"ז. מנחות צ"ט): מיוחס לר"ש בן לקיש,—לשמות ל"ד א'—מה שבירושלמי תענית 68 ע"ג נאמר בשם תני דבי ר' ישמעאל. שהכרייתא יומא ע"ה כ' היא הנוסחא הראשונה נראה מתוך ההשוואה לכרייתא זבחים כ"ז, שגם שם ר' ישמעאל אומר: צאו ואמרו לו לר' עקיבא טעיתה. הנהיה למחלקת זו את ההערה של אויגנהיים בישרון של ק"ב ספר שלישי: § 108. הנהיה עוד

Justinus, Dialogus cum Tryphone c. 57.

* אולי לס"ד ר"י ההקבלה הוא בכתוב באסן שכתו: ומצא חן—בעיני אלהים; ושכל טוב—בעיני אדם. הסתרנס.

—תהלים ק"ד י"ב. עליהם עוף השמים ישכון. ר"ע אומר: אלו מלאכי השרת. א"ל ר' ישמעאל: כלה מדברותיך ולך אצל ננעים ואהלות⁽¹⁾—זה עוף שישכון על האילנות, שקילוסו של הקב"ה מהם, שנא': מבין עפאים יתנו קול⁽²⁾.— לא טובנה היא המחלקת שבין ריי ובין ר"ע בכאור הכתוב שמות י"ב ל'ז⁽³⁾, ויקרא י', ב'4).—במחלקות אחדות נראה כאלו ר"ע דורש פשט הכתוב, כמו לשמות כ' י"ח, במדבר ה' כ"ה, תהלים ע"ה כ"ה. אך בדוגמאות הללו נקל לראות, שר"י נטה שם מהפשט הפשוט, כדי להרחיק מהכתוב דבר שאינו מתקבל על הלב, להפך מדעתו של ר"ע: לראות את הנשמע, העקריות להפקד, לחם של מלאכי השרת—כל אלה אינם לפי רוחו, ומוטב לו אפוא לדרוש את הכתוב כאפן חפשי מאשר לבארו כפשוטו. כן לא נרתע ר"י מלדרוש את המלה, ואתה⁽⁴⁾, ויקרא כ' י"ד, עפ"י נוטריקון ולפירש חצי המלה השניה ביונית, ורק להרחיק את הזרות מהחק הזה (שישרפו את האשה ואת אמה)⁽⁵⁾.

שמות י"ב ג'. דָּבְרוּ. רי"א: וכי שניהם מדברים היו, והלא כבר נאמר (שמות לא י"ב): ואתה תדבר אל בני ישראל? אלא כשהיה משה מדבר, היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה, ומעלה עליו הכתוב כאלו שמע מפי הקב"ה⁽⁶⁾.—שמות י"ב י"ג. וראה את הדם. רי"א: והלא הכל נלוו וידוע לפניו, שנא' (דניאל ב' כ"ב): ידע מה כחשוכא ונהורא עימיה שרי, ואומר (תה' קל"ט י"ב): גם חשך לא יחשיך ממך, ומה ת"ל וראה את הדם? אלא בשכר מצות שהם עושים, הוא נגלה עליהם וחם עליהם, ואין פסחה אלא חיים שנא' (ישעי' ל"א ה'): פסוח והמליט⁽⁷⁾.—שמות י"ב כ"ו. וה' נתן וכו' כמישמעו. לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו⁽⁸⁾.—שמות כ"ב כ"ג. וחרה אפי. רי"א: נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף — וחרה אף ה' בכם (דברים

(1) ע' לעיל 163. שראביע אמר לו ניכ בדברים האלה.

(2) שויט לאותו פסוק. מחלקת שלישית יותר דרשנית לתהלים ל"ז ד' טובאה בפסוקתא 73 ע"א. ביד ריש ליג, ויקיר ריש כ"ו. תנחומא אמור. ע' ניכ תנחומא ב' נח 8. השוה אנדת אמוראי א"י ח"א 146. (י) מכילתא לאותו פסוק.

(4) ספרא לאותו פסוק (45 ע"ג) שבמקום בלא עצה צריך בכל אופן לגרום בלא עתה, כמו שגורם הראב"ד.

(5) אתהן=את אחת מהן. הן=ע"י. ספרא לאותו פסוק (92 ע"ג). סנהדרין ע"ג: (ע' פרנקל 113. הע' 3). המקומות שבהם דבי ר' ישמעאל דורשים נוטריקון סוכאים אצל וייס ח"ב 103 הע' 2. (י) מכילתא לאותו פסוק.

(7) מכילתא לייב י"ג (8 ע"א) ולייב כ"ג (12 ע"א).

(8) מכילתא לאותו פסוק (14 ע"ג). נגד זה דעתו של ריה"ג.

(9) אפשר שמתייע מ"ט אהן ולא אתן, הרגיל יותר.

י"א י"ז, מה להלן עצירת גשמים וגלות, אף כאן עצירת גשמים וגלות (1). —
 שמות כ"ב ל'. ואנשי קדש תהיון לי. כשאתם קדושים הרי אתם שלי (2). —
 שמות כ"ג י"ט. מפני מה נאמר בג' מקומות [לא תבשל גדי בחלב אמן]?
 כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל: אחת בחורב ואחת בערבות מואב
 ואחת בהר גריזים והר עיבל (3). — במדבר י"ה ח'. ואני הנה נתתי לך. ואני —
 ברצון, הנה—בשמחה, דברי ר"י. אמרו לו תלמידיו: רבינו! לפי שהוא אומר (בר'
 ו' י"ז): ואני הנני מביא את המבול, שומע אני שיש שמחה לפני המקום?
 א"ל: יש שמחה לפני המקום כשיאבדו מכעיסו מן העולם, וכה"א (משלי י"א
 י'): ובאבוד רשעים רנה, ואומר (תה' ב' ח'): שני רשעים שברת, ואומר (שם):
 להי הישועה וגו', ואו' (שם י' ט"ז): ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו, ואו'
 (שם ק"ד ל"ה): יתמו חטאים מן הארץ וגו' ברכי נפשי את ה' הללויה (4). —
 הסמיכות של סתנות כהונה לפרשת קרח מכאן ר"י: משל הדיוט: לטובתי
 נשברה הנל פרת (5), לטובתו של אהרן בא קרח כנגדו וערער על הכהונה. משל,
 למה הדבר דומה? לאדם שהיה לו בן בית ונתן לו שדה אחוזה במתנה, ולא
 כתב ולא התם ולא העלה לו בערכאים, בא אחר וערער כנגדו על השדה. אמר
 לו המלך: כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על השדה? בוא ואני כותב,
 ואני חותם, ואני מעלה בערכאים; כך בא קרח וערער על הכהונה, א"ל המקום:
 כל מי שירצה יבוא ויערער כנגדך על הכהונה? בוא ואני כותב ואני חותם,

(1) מכילתא לאותו פסוק (95 ע"ב) בהרחבת דברים בספרי דברים § 43.

(2) מכילתא לאותו פסוק (98 ע"א). השו"ה: Lazarus, Die Ethik d. Judenthums S. 220.

(3) מכילתא לאותו פסוק (102 ע"א) ששם הנירסא הנכונה היא ר' ישמעאל
 במקום ר' שמעון. ע"י ח"ב 93. שם—בספרי דברים י"ד כ"א, § 104 בסוף.

(4) ספרי במדבר י"ח ח' § 117.

(5) המשל: לטובתי נשברה וכו' נמצא בשני ספרים ארצי-ישראלים, שבמדה יהוה
 הוסיף שלהם הוא מאמר ר"י. בשניהם אנו מוצאים את שם ר"א בן הורקנוס. פעם
 כביר ריש מיב הוא המעשה עם ר"א בן הורקנוס כעצמו שבעת החרישה נשברה הנל
 פרתו, וזו היתה הסבה שברה לבית מדרשו של רובינן, והוא קרא: לטובתי נשברה הנל
 פרתו. במקום אחר (ירושלמי הוריות 48 ע"א, ויקד ה') היה מעשה באבא יודן. מעשה
 בריא ור' יהושע ור'ע שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מנכת צרקה לחכמים, והיה תמן חד
 בר נש והוה שסיה אבא יודן, והוה יהוב פרנסה בעין טובה. פעם אחת ירד מנכסיו
 וראה רבותינו שם ונתכרסמו פניו. הלך לו אצל אשתו. אמרה לו אשתו: מפני מה פניך
 חולניות. אמר לה: רבותי כאן ואני יורע מה לעשות. אשתו שהיתה צדקת ממנה, אמרה
 לו: לא נשתיר לנו אלא שדה פלוני בלבד, לך סכור חציה ותנה להן. הלך ומכר חציה

ואני מעלה בערכאם; לכך נאמרה פרשה זו סמוכה לקרח⁽¹⁾.—לדברים ג' כ"ו. משתמש ר' ישמעאל במשל, שלפי רב צדקתו של משה דקרק הקב"ה עמו—משל הדיוט אומר: לפום גמלא שיהנא' (לפי כח הנמל מוענים עליו משא⁽²⁾).

ג. דרשות.

שמות כ"א ל'. אם כפר יושת עליו. בוא וראה רחמי של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם: שאדם קונה את עצמו במסון מידי ישמים⁽³⁾, שנא' (שמות ל' י"ב): ונתנו איש כפר נפשו לה', ואומר (מ"ב י"ב ה'): איש כסף נפשות ערכו, ואומר (משלי י"ג ה'): כפר נפשו איש עישרו, ואומר (דניאל ד' כ"ד): והטאך בצדקה פרוק, ואומר (איוב ל"ג כ"ד): פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר⁽⁴⁾.—הברים ט"ו י"ד. העניק תעניק לו. בוא וראה רחמי של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם: שש שנים עובד אצלך העבד העברי, והקב"ה אומר: אם הוא ילך ריקם ממך, יצטרך לחזור כעני על הפתחים ולהתקצר שוב לעבד, מוטב שהעניק תעניק לו, שתשרה עליו הברכה⁽⁶⁾.—דברים כ"ב ח'. כי יפול הנופל ממנו. בא הכתוב ללמדך כיצד הוא נדון (כלומר: איך בא הסות במשפט מהקב"ה), שנא' (קהלת ט' י"ב): כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה⁽⁶⁾.

ונתנה להן. נתפללו עליו ואמרו: המקום יסלא חסונך. לאחר יסוב הלך לחרוש בחצי שדהו, עם כשהוא חורש נפתחה הארץ לפניו ונפלה פרתו שבגשבתה רגלה, ירד להעלותה והארץ הקב"ה עיניו ומצא שם סימה אסר: לשובתי נשברה רגל פרתיי.

(1) ספרו לבשרברי י"ח כ"י \$119. השויה שם \$11. בזה משתמש התנא דבי אליהו רבה כ"א.

(2) ספרו בסדרבר \$135. בפרשה י"ב ב'—תנא דבי ר' יוחנן רב יוסף משתמש במשל זה בכתובת קיד ע"א. בכתובות סו"א—אסרו אינשני בביר ריש יוש תני רבי ישמעאל וכן בקהיר א' י"ח: בספרי הברים (א' ו') § 6 מובא סתם משל הדיוט: עבד מלך מלך וקשבועות סו"א—תני דבי ר' יוחנן משל הדיוט שמיבא בספרו א' כ"ז (§ 24) סתם. מובא בתנחומא ב' שלח בהוספה 19 ע"י ר' יוסי בן חנינא בשם ר' יוחנן ע"י אני אמוראי איי ח"ב 421, 2.

(3) זאת אסרת נגד מיתה בידי ישמים; אולם נגד מיתה בידי בית דין אין כפר מיעיל. (4) מכילתא לאותו פסוק (87 ע"א).

(5) מכילתא לאותו פסוק, ed. Hofmann S. 11. Neue Collectan. — שם לפני ט"ו (ע' 33) מה שאסר בשם ר' ישמעאל סתאם לפה שאסר ר' שמעון בן יוחנן לדברים י"א י"ב (§ 40) ע' ח"ב 137. ולכן צריך להניח שם ר' שמעון במקום ר' ישמעאל. [נגד עיני המתרגום לא היה הטכסט העברי ותרגום אותו מרגמנית].

(6) ספרו לאותו פסוק \$229. בכבלי שבת ל"ב ע"א בא מאסר תנא דבי ר' ישמעאל שיש לו קשר עם מאסרו של ר' ישמעאל בספרו [כי יפול הנופל ממנו. ראוי זה ליפול

— ארבעה חלוקי כפרה הן: העובר על מצות עשה ועשה תשובה, אינו זו משם עד שמוחלין לו, 'שנא' (ירמי' ג' כ"ג): שובו בניו שוכבים ארסא משובותיכם; העובר על מצות לא תעשה ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, 'שנא' (ויקרא מט' ל'): כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאותיכם; העובר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין מכפרין, 'שנא' (תה' פ"ט ל"ג): ופקדתי בשכפ פישעם ובנגעים עונם; אבל מי שנתחלל בו שם שמים⁽¹⁾ ועשה תשובה, אין כח לתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר, אלא תשובה ויוהכ"פ מכפרין שלישי, ויסורין שנשאר ימות השנה מכפרין שלישי, ויום מיתה כמרק, 'שנא' (ירמי' כ"ד ד'): אם יכפר העון הזה לכם עד תמותו⁽²⁾.—דברים כ"ד י"ד. בוא וראה מה שנאה גורמת, 'שהיא מביאה לידי לשון הרע'⁽³⁾.—דברים כ' י"ט. כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת. מכאן—חס המקום על פירות האילן קר וחמר מאילן: ומה אילן שעושה פירות, הזורק הכתוב עליו, פירות עצמן על אחת כמה וכמה⁽⁴⁾.—במדבר ט"ז ל"ט. ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. למה נאמר? לפי שהוא אומר (קהלת י"א ט'): שמח בחור בילדותך והלך בדרך לבך, בדרך ישרה, או בכל דרך שתרצה? ת"ל: ולא תתורו אחרי לבבכם⁽⁵⁾.—יש"א ז' י"א. והוא שפט את ישראל... ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל. כל זמן שישאל נשמעין דייניהן (כצ"ל), הקב"ה עושה להם דין בשונאיהן⁽⁶⁾.

ד. מצוות התורה, תלמוד תורה.

בין כל מצוות התורה תופסת מקום בראש האזהרה, הכתובה בשתי הדברות הראשונות, שלא לעבוד עבודה זרה, ולפיכך הוא דורש את הכתוב מששת ימי בראשית, שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל, אלא שמנללין זכות עיי זכאי וחובה עיי חייב].

(1) ע' לקמן פרק י"ב, סוף סעיף א'.

(2) תוספתא יומא ה' ד', ו'. הנוסח הזה קרוב לנוסח הבבלי יומא פ"ו. ומה בסדרש משלי י' ב'. בנוסח שבירושלמי (יומא 45 ע"ב, שבועות 33 ע"ב, סנהדרין 27 ע"ג) וכן בסכילתא לבי ז' (68 ע"ב) וארזי כיט נכתבו הכתובים מתחילה בתור פותרים זה את זה, ואח"כ בא לתרץ את הסתירות עיי חלוקי כפרה. את פרטי המאמר הזה שמע התנא הרומאי, ר' סתאי בן הרש, שעל אדות המאמר בכללו שמע עוד לפני זה—מפי אחד התנאים שבאו לרומא. ע' לקמן פרק י"ג סעיף ח'.

(3) ספרי לאותו פסוק, 235 §. 4) ספרי לאותו פסוק 203 §.

(4) ספרי לאותו פסוק, 115 §. בויקיר ריש כ"ח ובקהיר לאותו פסוק מספר שהסתירה בין קהלת י"א ט' ובין בסדרש ט"ז ל"ט היתה סבה שרצו לנגוז ספר קהלת. עיי ארזי א"י. (5) מכילתא לרברים ט"ז י"ח Neue Collectaneen ed. Hoffmann S. 14.

(במדבר ט"ו ל"א): כי דבר ה' בזה, שביזה על דבור הראשון, שנאמר למשה ספי הנבורה אנכי... לא יהיה לך¹. — מנין שאם אמרו לו לאדם בינו לבין עצמו: עבוד עבודה זרה ואל תהרג, שיעבור ואל יהרג? ת"ל (ויקרא י"ח ה'): וחי בהם ולא שימות בהם². או אפילו אמרו לו ברכים? ת"ל (ויקרא כ"ב ל"ב): ולא תחללו את שם קדשי³. — כבר היה ר' ישמעאל ור"א בן עזריה ור"ע מהלכין בדרך ולוי הסקר ור' ישמעאל בנו של ר' אליעזר בן עזריה מהלכין בדרך אחריהם, ונשאלה שאלה זו בפניהם: מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת? נענה ר' ישמעאל ואמר: אם במהתרת ימצא הננוכז (ישמית כ"ב א'), והרי דברים קל וחמר, ומה זה הוא ספק ישבא לגנוב ספק שבא להרוג, ומה שפיכות דמים שמשמא את הארץ ומסלקת את השכינה הרי היא דוחה [כלו] שמתור להרג את החותר כדי להציל נפש החתור], קל וחמר לפקוח נפש שדוחה את השבת⁴. — המורות העריות שהוא פותח בהם ביו"ד

1) ספרי לאותו פסוק § 112. בסנהדרין צ"ט א' (תנא, דבי ר' ישמעאל) חסרה המלה הראשון, ולפיכך היה רש"י צריך לפרש ע"פ מ"ש במכות (כ"ד). ששתי הדברות הראשונות שמעו ישראל ספי הנבורה. את המאמר הזה מכייל רש"י י"ב במהיב בשניה למאמרו של ר' ישמעאל על הכתוב במדבר ט"ו כ"ב. הוריות ח'. ומפרשי נשתרבו זה בטעות גם בפנים התלמוד (ע' דקדוקי סופרים). מהספרי לא מוכח שריי חושב ששתי הדברות הראשונות נבדלות מהאחרות בזה שאותן שמעו ספי הנבורה; הדרש הזה מיוסד רק על מה שבשתי הדברות הראשונות ה' מדבר בנף ראשון. — רש"י מבית כירא' סיפך על המכילתא שעל הכתוב אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי (תהי סיב י"ב). לפי הנראה היו ברעתו מאמרי הספרי למדבר § 42, § 111. אבל שם לא נאמר כך בפירושו. ע"ד הרב ר' הראשון ע' ניגר J. Z. IV, 113 f.

2) בזה הוא הולק על חבריו. ע' נרץ IV², 464.

3) ספרא לאותו פסוק, (86 ע"ב) סנהדרין ע"ד. — ערות דבר (דברים כ"ג ט"ו וכ"ד א') דורש ר"י: הרהור עבודה זרה (כך צריך להניח במקום הרהור וע"י). ע' מכילתא לדברים כ"ג י"ד הוצי' הוספן, 26.

4) מכילתא שמות ל"א י"ג (103 ע"ב), יוסא צ"ה. השוה מכילתא כ"ב א' (89 ע"א). בתוספתא שבת ט"ו (ט"ז) בסוף נאמר זה ע"י ר' אחא בשם ר' עקיבא [אם במהתרת ימצא הננוכז והוכה ומת. בעל הבית טרו ודאי או ספק? הוי אוסר ספק נפשנות: אם הורנין נפש להחיות נפש בספק, דין הוא שידחה את השבת להחיות נפש בספק שנא' (ויקרא י"ח ו'): אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ולא שימות בהם. ואין לך שעוסד בפני פקוח ארא שלשה דברים ע"ז י"ע ושי"ד. כדאי שלא בשעת השמרה, אבל בשעת השמרה אפילו קלה שבקלות נתן אדם נפשו עליה, שנא' (ויקרא כ"ב ל"ב): ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתני בתיך בני ישראל ואומר (משלי ט"ו ד'): כל פעל ה' למענהו] — כל זה הוא מדברי ר' ישמעאל, כמו שהובא בפנים לפני זה.

ה'א וחותם ב'ו'ד ה'א, שבתחלת הענין הוא אומר אני ד' ובסוף הענין הוא אומר אני ד' אלהיכם. (ויקרא י"ה, ב' ל' 1). — על הכתוב דברים כיב ה', לא יהיה כלי גבר על אשה וכו', מעיר ר"י² שהתורה מלמדנו הרחק מן הכעור ומן הדומה לכעור³. — גדולה מילה, ששלוש עשרה בריתות נכרתו עליה⁴. — שמות ט"ו ב'. זה אלי ואנוהו. וכי אפשר להננות קונו? אלא אתנאה לפניו במצוות: אעשה לולב נאה, סוכה נאה, ציצית נאה, תפלה נאה⁶. — הברייתא⁶ מרחיבה את המאמר הזה ומכניסה בו, ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין. ר' מאיר ספר: כשבאתי אצל ר' ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לבלר אני. אמר לי: בני הוי זהיר [במלאכתך], שמלאכתך מלאכת שמים היא, שמא תחסיר אות אחת או תיתר אות אחת, נמצאת אתה מחריב את כל העולם כלו⁷. — כתוב אחד אומר: כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ' כ"ב), וכתוב אחר אומר: וירד ה' על הר סיני (שם י"ט כ'), כיצד יתקיימו שני המקראות הללו? הכריע השלישי (דברים ד' ל"ו): מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש⁸. — שמות כ"ד

- (1) ספרא לאותו ססוק (85 ע"ד). בבשווי, תחלת הענין, סוף הענין, משתמש ר"י גם במאמרו לעיל 7 הע' 2. ע' ניב שם הע' 3.
- (2) בחולין ס"ד: פותח המאמר באמרו חכמים. בארזי ב' טובא פתם על סמך ויקרי י"ח י"ז. בנוסח ב' של ארזי ריש פ' ב' הושם המאמר הזה בפי איוב על יסוד הכתוב איוב ל"א א'. פעם מיוחס המאמר הזה לריא בן הורקנוס, ע' ח"א 82 הע' 2.
- (3) מכילתא לאותו ססוק. Neue Collectaneen S. 24.
- (4) מכילתא לייח נ' (58 ע'). מ' נדרים סוף פ' נ'. כלו' י"ג פעמים, ברית' יש בפי.
- (5) מכילתא לאותו ססוק (37 ע"א). השוה ירושל' פאה 15 ע"ב. הלשון, להננות' היא יותר נכונה מנירסת הילקוט, להשוותי. בירוש' פאה בא בפעל, לננותי. מה שאפשר שגם זה מקוצר מהפעיל להננות=לננות.
- (6) שבת קל"ג ב' פתם. ההתחלה מהברייתא הזאת ישנה גם בסוכה י"א ב'. בנויר ב' ע"ב טובא המאמר הזה קצת מקוצר ובנוף ראשון (אנאה, אעשה). השוה עוד מ"ס סופרים נ' י"ד. שמרחיב שם עוד, בלבלרין נאים [ציל בלבלר אומן] ובקלפים נאים ועורות צבועים. בתוספתא שבת י"ג (י"ד) ה', ירו' שבת ט"ו ע"ג. ב. שבת קט"ז א' מספר: ומעשה באחד שהיה כותב את הברכות. אמרו עליו לפני ר' ישמעאל, הלך ר' ישמעאל לבורקו, כשהוא עולה בסולם, הרגיש בו נטל סוסוס של ברכות ושקעו בסיס, כלשון הזה אמר לו ר' ישמעאל: ענש האחרון מרובה יותר מן הראשון. ע' גרץ מאנאטסשריפט 1873, ע' 38. שמתקן הלכות במקום ברכות.
- (7) טוטה כ"י. שמואל בשמו. לפי לשון אחר שם מיוחס זה לר' עקיבא.
- (8) מכילתא שמות כ' כיב (72 ע"ב) וכן בברייתא ד"ג מדות.

ח'. ויקח משה מן הרם ויזרק על העם¹). — שמות כ"א א'. ואלה המשפטים. אלו מוסיפין על העליונים, מה עליונים מסיני, אף תחתונים מסיני²). — כללות נאמרו בסיני ופרשות באהל מועד³).

— דברי תורה לא יהו עליך חובה, ואי אתה רשאי לפסור עצמך מהן⁴). — שאל בן דמה, בן אחותו של ר' ישמעאל, את ר"י: כגון אני, שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה (יהושע א' ה'): לא ימוש ספר התורה מפיך והגית בו יומם ולילה⁵), צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ללמוד בה חכמת יונית⁶). — קהלת י"א ו'. בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך. אם למדת תורה בנערותך, למוד תורה בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהן יתקיים לך, הוזה או זה, ואם שניהם כאחד טובים⁷).

ה. ישראל. אומות העולם. נוצרים.

ויקרא כ"ב ל"ב⁸). ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי. אם מקדישים אתם את שמי, אף אני אקדש את שמי על ידכם, כשם שעשו חנניה מישאל ועזריה, שהיו כל אוה'ע שסוחין לפני הצלם, והן עומדין ודומין לתמרים, ועליהם מפורז בקבלה (שה'ש ז' ה'): זאת קומתך דמתה לתמר. אמרתי אעלה בתמר. היום אני מתעלה בהם לפני אוה'ע, היום אני נפרע להם משונאיהם, היום אני מחיה להם המתים. — אומות העולם אין להם פדיון, שנא' (תהי מ'ט ה'): אה לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו; חביבין ישראל

1) מבילתא לייש יי' [המאמר טובא לעיל 7 העי 4]. 2) מבילתא לאותו פסוק.

3) סוטה ל"ז: ושם נסמן. נגד ר' ריע. השוה: פרידמן בית תלמוד II, 8.

4) מנחות צ"ט: תנא רבי ישמעאל. [פ"י: שלא תסתפק בזה שיצאת ירי

חובתך שלמדת איזה שעור בתורה. אלא צריך לעסוק בה תמיד].

5) ע' באור המקרא הזה לעיל 5.

6) מנחות שכו. בירושלמי פאה 15 ע"ג. סוטה 24 ע"ג ובתוספתא (ע"ז א' כ')

נאמר ששאלו שאלה זו את ר' יהושע (בן חנניה), וכן בשו"ט א' ב'. אבל שם יש עקבות של הנוסחא הבבלית (צאו וראו חכמה יונית). השוה: רייפמן, מאמר חובות האב לבנו 39.

7) ביר דיש ס"א. קהיר לאיתו פסוק. בבבלי יבמות ע"ב ב' מחובר המאמר הזה

יחד עם מאמרו של ר' עקיבא ושניהם בשם ר' עקיבא.

8) בקשר עם המאמר שהובא לעיל 16 ע"ד הסעות ספרא י"ח ה' [בילקוט חסר

שם אומרו].

שנתן הקב"ה אומות העולם תחתיהן כפרה תחת נפשותיהן; שנא' (ישעי' מ"ג ג'): נתתי כפרך מצרים, מפני מה? מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תהתיך ולאומים תחת (נפשיך¹). — שמות י"ד ט"ו. מה תצעק אלי. בזכות ירושלים אני אקרע להם את הים, שנא' (ישעי' נ"א ט'): עורי עורי וכו' ירושלים עיר הקדש וכו' הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור (נאולים²) — מיום שחרב בית המקדש, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין, אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אלא א"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה; ומיום שפשטה מלכות [רומא], שגזרת עלינו גזרות קשות ומבטלת ממנו תורה ומצוות ואין מנחת איתנו ליכנס לשבוע הבן, ואמרי לה: לישוע הבן [כלו' לברית מילה], דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים, ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה טאליה, אלא הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין³. — בנין בית המקדש היה תמיד נגד עיניו ופעם רשם בפנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי (כלו' קריתי יחדי לאור הנר) והטיתן נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת ישמנה⁴. — פעם הביע ר' ישמעאל בהערה הלכותית אחת בהזכירו שם בית ישראל—הריני כפרתכם⁵. —

גוי אחד פגע בר' ישמעאל ברכו. א"ל: כבר מילתך אמורה. פגע בו אחר וקללו, א"ל: כבר מילתך אמורה; אמרין ליה: כמה דאת אמרת לדין, אמרת לדין? אמר להם: כן כתיב (בר' כ"ז כ"ט): אורריך ארור ומבריכך ברוך⁶. — כך היתה מרתו של ר' ישמעאל: ישראל וגוי שבאו לפניו לדין, אם היה יכול לזכהו בדיני ישראל, היה מזכהו (את הישראל) ואמר לו (לגוי): כך דיננו. ואם היה לזכהו (לישראל) בדיני הגוים, היה מזכהו ואמר לו (לגוי): כך דינכם⁷. — כדאי לציין שר' ישמעאל סמך פעם בענין של הלכה ממעשה שהיה בקליאופטרה המלכה, שנתחייבו שפחותיה הריגה למלכות⁸.

(1) מכלתא כיו' לי. טאמר זה בא בסוף שורה של דבר והפוכו (מה שיש ומה שאין לו עדיין). האנטיסיונים הללו הם המשיך להמאמר של ריי שבא לעיל 14.
 (2) מכלתא לאותו סוק. (3) ביב סי': ע' היא 116 וע' חיב 330 הע' 1.
 (4) שבת י"ב: תוספתא שבת א' י"ג. לפי עדותו של ר' נתן.
 (5) משנה ננעים ב' א' ספרא י"ג ב'. (6) ירו' ברכות בסוף פ"ח, ביר סי' בסוף.
 (7) בסרי דברים א' ט"ו. בברייתא ב"ק קי"ג א' נעשתה סמדתו של ריי הלכה למעשה ונכ נוסף ע"ז—ואם לאו באין עליו בעקיושין (כלו' בערסומיות כרי לזכות את העברי). נגד זה אומר ריע שזה אסור מפני קדוש השם. ע' לקמן פרק י"ב סוף סעיף א'.
 היתה. Josef Kopp, Zur Judenfrage S. 102. (8) נדה ל':

ע"ד היחס שלו ליהודים הנוצרים שבארץ ישראל יעיד הספור הזה¹): מעשה בר' אליעזר בן דמה (בן אחותו של ר' ישמעאל) שנשכנו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא²) לרפאותו משום ישוע בן פנטירא, ולא הניחו ר' ישמעאל... אמר לו: אני אבוא לך ראייה³) שירפאני, ולא הספיק להביא ראייה עד שמת. אמר ר' ישמעאל: אשריך בן דמה שיצאת בשלום ולא פרצת גדרן של חכמים, שהיו אומרים: ופורץ גדר ישכנו נחש⁴).—הגליונים וספרי מינין⁵) אין מצילין אותם (מן הדליקה), אלא נשרפין הם במקומם, הן ואזכרותיהם— ומה אם לעשות שלום בין איש לאשתו, אמר המקום: שמי שנכתב בקרושה ימחה על המים (להשקות את הסוטה), ספרי מינין, שמטילין איבה וקנאה ותהרות⁶) בין ישראל לאביהם שבישמים, על אחת כמה וכמה שיפרקו הן ואזכרותיהם, ועליהם הכתוב אומר (תה' קל"ט כ"א): הלא משנאיך ה' אשנא ובמתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי⁷). — מאמר

1) תוספתא חולין ב' ירושי' שבת 14 ע"ד, ירושלמי ע"ז 40 ד. ב. ע"ז כ"ז ע"ב. קהלת ד' י"א ח'.—בן דמה רצה ללמד חכמת יונית (ע' חלקא' 81). ולפי הנראה היה לו משא וסתן עם סקירי רומא. כמו שנראה מהסתרון שפתר לו ר' ישמעאל את חלומו (ברכות נ"ו:). הפתרונות לחלומות שבאו שם אח"כ אינם סרי ישמעאל בן אלישע, אלא סרי ישמעאל ב"ד יוסי. כמו שנראה ברקדוקי סופרים. 2) לריא בן הורקנוס היה משא וסתן עמו ע' ח"א 81.

3) לפי דבריו שני התלמידים הביא לו ראייה מדרשתו של ר' ישמעאל עצמו על הכתוב ויקרא י"ח ה': וחי בהם ולא שימות בהם.

4) בבבלי: קרא עליו ר"י: אשריך בן דמה שנופך סהור ויצאת נשמתך בטהרה וכו'. בשאר הספרות בא באיזה שנויים.—במדרש הלגנדרני. עשרה הרוני מלכותי (יילינק ביהמ"ד ח"ב 72) קרא בת קול על מותו של ר' יא בן שמוע: אשריך שהיית סהור ויצאה נשמתך בטהרה. ע"ד ר' יא בן דמה בעצמו נאמר בהיכלות רבתי (ביהמ"ד ח"ג 86) שהוא מת על קדוש השם; ובמדרש עשרת הדברות ר' יהודה בן דמה. הספור שריא בן דמה מת על קדוש השם נראה שמוסד על פתרון החלום שזכר לסעלה בהע"1.

5) הגליונים הם Evangelien וספרי מינים הם כתבי הקדש שנכתבו על ידי סין. ע' מאמרי R. D. E. J. XXXVIII. 39—42.

6) כך הוא בתוספתא שבת י"ג (י"ד) ה'. בירו': איבה ותחרות ומחלקת, בספרי: איבה ושנינה וק' ועול רבבות (צ"ל ובעל רבבות), כמו שנראה מספרי במדבר § 42. ע' ניגר J. Z. IX. 18 f.

7) תוספתא הנ"ל, כ'. שבת קט"ו. בספרי במדבר § 16 טובא סתם ואחיז בא בשם ר' ישמעאל המאמר שבתוספתא הנ"ל מיוחס לר' יוסי הגלילי, ולפי הבבלי לר' יוסי סתם. בירו' שבת 15 ע"ג מביא ר' טרפון את הכתוב תהי קליש כ"א, ודבריו ר' ישמעאל הובאו סתם בלא שם אומרו, (זה מדרש דרשו...). בבבא הראשונה מהמאמר הזה משתמש ר' יהודה כר אלעאי נדרים ס"ז: ור' סאיר בספור סוטה ט"ז ע"ד, ויקיר ט"ז: באגדה עתיקה (סוכה ניב' כ',

פולמוסי, כנראה נגד הנצרות, הוא מאמרו של ר' ישמעאל¹ ע"ד מעלת הכהונה של מלכי צדק, שלקחה הימנו: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם, שנא' (בראשית י"ד י"ט): והוא כהן לאל עליון, כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם, שנא': ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון וכו' וברוך אל עליון אשר מנן צריך בידך. אמר לו אברהם: וכי מקדימין ברכת ענד לברכת קונו? מיד נתנה לאברהם, שנא' (תה' ק"י א'): נאם ה' לאדוני וכו' וכתוב בתריה: נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, על דבורו של מלכי צדק [והיינו דכתיב: והוא כהן לאל עליון—הוא כהן ואין זרעו כהן]².

על דבר אחרית הימים אין מרי ישמעאל שום מאמר ורק צריך לציין כאן מחלקתו עם ר'ע על הכתוב (תהלים ל"ז ז'): צדקתך כהררי אל: בזכות הצדיקים שקיבלו את התורה שניתנה מהררי אל, את עושה עמהם צדקה כהררי אל, אבל רשעים, שלא קיבלו את התורה שניתנה מהררי אל, את מדקדק עמהם עד תהום רבה³.

ו. מאמרים פסידיפינירפיים.

אישיותו של ר' ישמעאל מוכתרה בשני כתרים: הוא, בנו של כהן גדול, נעשה באגדה בעצמו לכהן גדול⁴ וע"י מותו מות קדושים נמנה בסוד חכמי ישראל שמסרו נפשם על קדשת השם, ועל זה נוסדה האגדה של

סכות י"א. הושם כפי אחיתוסל. בויקר סי' בסוף, ודרך ארץ ווסא י"א נעשה מזה כלל עיד הערך הגדול של השלום.

1) ר' זבדיה בשם, נדרים ליב: בויקר כ"ה—תני ר' ישמעאל. [הסלות שבאו בפנים בסוגריים אינן במדרש רבה]. ר' ישמעאל אומר במחלקתו עם ר'ע: אברהם אבינו כהן גדול היה (ע' לקמן סי' י"ב סעיף ב' קרוב לסוף). שם במדרש יש מאמרו של ר"י ע"ד דיוקו של אברהם מהיכן צריך לסול, וכן בכ"ד מ"ו.

2) כהונת מלכי צדק בתור טפוס ראשון לישו הנוצרי היא הרעיון היסודי באגדת אל העבריים. השוה ניגר, J. Z. VII. 120 נולדן במאנאטשטריטש של נרץ 1873 ע' 265.

3) שרי ישמעאל היה בנו של כה"נ זה מוכח ברור משבועתו שנשבע בלבוש שלבש בו אבא וציון שנתן בין עיניו (תוספ' חלה א' י"). בתור כהן גדול נזכר בברייתא המעניינת, שרשומה בשם תניא בברכות ז'. שאולם לפי השערת צונץ Gottesdienstliche Vorträge S. 164 Anm. e, שכראי להחזיק בה, ברייתא זו צעירה מהנראי. תוכן הברייתא דומה להיכלות, והוא השם שהוא קורא להקב"ה, אכתריאל יה ה' צבאות, שבהיכלות הושם כפי ר' ישמעאל והרריאל יה אלהי ישראל (ב"הס"ד ח"ג 85 ולהלן,

עשרה הרוגי מלכות¹). אישיות שכזו מוכשרה מאד, שבצל האוטריסמט שלה תחסינה הדעות והיצירות הספרותיות של הדורות המאוחרים, להתכבד בכבוד עתיקות והדרת קדש. ולפיכך מצינו שמיוחסים לר' ישמעאל מאמרים בודדים וספרים שרמ"ם בספרות המדרשית האפוקליפטית, שמהם יובאו כאן החשובים ביותר. — מאמרים אחדים של ר' ישמעאל, שצריכים לציינם בתור מאמרים פסיד'ינרפיים, נמצאים במדרש משל²) ובפרקי דר' אליעזר. בספר האחרון ישנם ביחוד מאמרים מיוחסים לר' ישמעאל שטבועים בחותם הלנדה ע"ד האישים הנזכרים במקרא³). מלבד זאת מאמר אחד שטבוע בחותם של תיאוסופיה אנטרוסומורפית ע"ד הפעולות של אצבעות היד של הקב"ה⁴). ועוד אנדה ע"ד הממשלה הערבית בארץ ישראל⁵). והמלחמות של הישמעאלים, שתבאנה נגד מלכות רומא בטרם שיבוא המשיח⁶). במדרש משל יש אנדה ארקה ע"ד יום המשפט, שמיוחסת לר' ישמעאל ושכונתה היא לפאר את תורת הנסתר, מעשה מרכבה ולעורר את הלבבות לעסוק בשאלות אלו⁷). במליצה

ועוד בחיב 47—יהרריאל אלהי ישראל; ואולם בכל זאת. אחרי שבריתא זו באה אל תוך התלמוד בזמן סוקרם סאד בתור ראה לסאסרו של רב, היא מספיקה להוכיח שר' ישמעאל היה כהן גדול. הרונמא היותר טובה לסאטר האוקרופי הוה שבתלמוד היא האנדה של ר' ישמעאל שהוצאה לאור ע"י הורוביץ 4. 59. Bibliotheca Hagg. I. שגם כן מתחיל סאטר אחר: כך סח לי אבתריאל יה ה' אלהי ישראל ירדו ישמעאלי. במקום אחר, בבבלי ברכות נ"א ע"א. מסופר שפוריאל מסר לר' ישמעאל שלשה דברים, הנוגעים לשמירת הבריות (ע' אני אגיראי אי 1. 191. 4) הוא ניב הוספה מאוחרת.

(1) עוד בכריתא ברכות נ"ז ע"ב נחשב ר' ישמעאל בתור טפוס של מסר נפשו. הרואה את ר' ישמעאל בחלום יראנ מן הפורענות. (1) ע' ח"א 113.

(2) מסור של אדם הראשון (תה' צ"ב). פרק י"ט: מזבח של אהריר שעליו הביאו קרבניהם קין, הבל, נח ואברהם, פ' ל"א; שת וקין אבות הצדיקים והרשעים, פ' כ"א וכ"ב; אברהם פ' ט"ז כ"ט; יעקב פ' ל"ז, ל"ח; יוסף פ' ל"ט. במדרש. עשרה מלכים (הורוביץ Billiotheka Haggadica I. B.) מיוחסת לרבי האנדה ע"ד לבושו של אהריר שהיה מטיל אימה, שבפריא כ"ד מיוחסת לר' יהודה (ע' 38). באותו המדרש נמצא מספרו של ר' עיר חיאל בית האלי שחור ובנה את ירוחו (ע' 41).

(4) פריא פ' מ"ח.

(5) סוף פ' ל"ז ע' אדות זה נרץ תולדות היהודים VI, 494 והורוביץ שב ע' 24.

(6) המלחמות ההן נרסו בישיע"י כ"א ט"ה כ"י, חרבותי הן מלחמות, לפי הנראה

הי"ש ע"ס הערבית, חרבי—מלחמה.

(7) מדרש משל ל"ז. בקטע, שנדפס גם בבמסד של יילניק VI, 152 f.

ביחוד, ס'כר שם ע"ד המשפט של לוסרי תורה. מי שיש בידו סקרא ואין בידו משנה... מי שבידו שני סדרים או שלשה... מי שיש בידו הלכות... בא פ' שיש בידו תורת

חקיית למשלי א' כ"ה דורש ר"י על יום המשפט. במשלי כ' ב' הוא רואה רמז למעשה מרכבה ו'.

במדרש, עשרה הרוני מלכות²) מופיע ר' ישמעאל בתור כהן גדול ויודע שם המפורש. ועל ידו הוא עולה לרקיע ע"פ פקודת חבריו, שגם עליהם נגזרה נזרה למות מות קדושים, לדעת אם באמה נזרה היא מן השמים. והמלאך נבריא לא היה מנהיגו יש³). יסוד לגנרי יש גם בפרקים שב, היכולות, הוא ספר הנסתר היותר חשוב שנשאר מימות הגאונים, שנקרא גם כן בשם ברייתא דר' ישמעאל ושבו ר' ישמעאל מדבר בנוף ראשון או שאומרים בשמו⁴). גם כהנים... מי שכירו הגדול... מי שיש בידו תלמוד, הקביה אומר לו הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה. השאלות של תורת הנסתר באו שם במספר רב. הכתה הראשונה. מי שיש בידו סקרא ואין בידו משנה נראה רומזת על הקראוב. ולאסוף עונשם קשה מאד: .הקביה הופך את פניו ממנו וסצירו ניהנם מתנברין בו כואבי ערב. והם נוטלין איתו ומשליכין אותו לניהנס'. השוה אמרי: התנודות לפרקאות במדרש מאחר במאמצי שרישט של גיץ 1874 ע' 266 f. ובמאמרו של A. Hochmuth Szanto's Neuzeit J. 1868 שבזמן ההוא לא היה נגד עיני. וע' עוד המניד VI, 319; אפנהיים בית תלמוד היא.

1) אמרים אחרים שנתחסו לר' ישמעאל במדרש משלי:—א' ד' נגד דעתו של ר' סאיר ור"ע סנביל ר"י את השם נער לעשרים שנה; ח' ליד (ע' אני אמוראי איי חיב 435): ט' ב', לדבריו שאמר ר"א בן עזריה (חיא 160) מציג גדול סוה; אברהם גדול העולם ששימש את הכנענים; ט' י"ח: מכאן היה ר' ישמעאל דורש: אשרי אדם שטרחיק עצמו מן העברה; י"ד כ"ח מדבר בשבח הקריש יאחרי דרשת האגרה בכתי הסדרש; ל"ט י"ז (שבהוספה לאבות י"ז ד' מובא סתם ע"ד תלמוד תורה); ל"ט י"ח (שיניכ בהוספה לאבות י"ז ד' ע"ד האצעים שבהם התורה נקנית); ל"א א"ז ר' ישמעאל דורש המקרא הזה—ילקוט: ל"ב ה' (שבניסח ב' באדרג' ס' מ"ז ע' 130 מובא סתם: ג' חורו למקום); ל"ב ב"ד—טליצה חקיית לכתוב ברטו על דוד ושלמה. ל"ב כ"ט (דרש ר' ישמעאל); ל"א ד' (השוה לזה הרושא של אמרו של ר' לוי, אגרת אמוראי איי חיב 325, 3).

2) מדרש, אלה אוברהי בבית המדרש של יילינג חיב 72—64. ע' צוינג G. V. S. 142.

3) בתור אפיוורה סקסר (שם ע' 65). שרי ישמעאל היה דומה בתארו למלאך נבריא לאמו ברמות בעלה... כנראה נשתרבו כזה מרעית משיחית.

4) היכולות רבתי נדפס בביהמ"ד של יילינג III, 108—83. ספר קטן מהיכולות—סכת היכולות, שמחברו גם כן קורא לעצמו בשם ר' ישמעאל, וששטע את דבריו מפי ר"ע (בניסח שבהיכולות רבתי ד' כ' ג') נדפס גם כן בביהמ"ד II 47—40. השוה שם II, p. XX; III, p. XV. f. VI, p. XXXIII. ובקונטרס המניד של יילינג 31. Zunz G. V. S. 167; Steinschneider Catal. Bodl. Col. 531 ff; Grätz in Frankel's Monatsschrift 1859, 67 ff.

בספר הזה העלו את רבו של התנא ר' ישמעאל, את ר' נחוניא בן הקנה, לאביר חכמי הסוד¹). — מדרש תמורה, שעוסק במעשה בראשית, מיוחס לר' ישמעאל יחד עם ר' עקיבא²). ובמדרש, אלפא ביתא של ר' ע', ר' ישמעאל מודה לר' ע', שצריך להסתיר את תורת הנסתר³). גם ספר התנין מיוחס לר' ישמעאל⁴).

פרק שנים עשר.

ר' עקיבא בן יוסף*.)

אחרי שעברו מאה שנה מעת שנסו היהודים בפעם האחרונה להעביר את ממשלת הזדון של הרומאים מארצם, חזר רב, האמורא הגדול שבבבל, את החזון הזה ע"ד ר' עקיבא, שהיה רוח החיה בתנועת ההתקוממות ההיא⁵): בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: רבש"ע! מי מעכב על ידיך (לתת את התורה בלי כתרים)? א"ל: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות⁶). אמר לפניו: רבש"ע! הראהו לי. אמר לו: חזור לאחוריך. הלך וישב בסוף שמונה שורות⁷) (במקום שישב ר' עקיבא ותלמידיו) ולא היה יודע מד הן אומרים. תשש כחו. כיון שהגיע (ר' ע') לדבר אחד (כלומר לענין אחד של הלכה), אמרו לו תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להם: הלכה למשה מסיני, נתיישבה דעתו; חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: רבש"ע! יש לך אדם כזה, ואתה נותן התורה על ידי?! אמר לו: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבש"ע, הראיתני תורתו, הראני שכרו. אמר לו: חזור לאחוריך. חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו במקולין.

1) ע' היא 42. 2) ביהמ"ד היא 106 ולהלן. תחלת פרשה ב' נמצא ניכ במדרש שמואל ק' ד'. 3) ע' ביהמ"ד ח"ג XVII בהערה.

4) ע' בן יעקב Thes. L. H. p. 615 N. 27

5) מנחות כ"ט: (ע' אג' אמוראי בכל היא 12) באלפא ביתא של ר' עקיבא מעבדה הלנדרה הזאת עוד בהרחבת דברים, אות צ' ביהמ"ד III, 44.

6) הרברים הללו. על כל קוץ וקוץ מוסרים על הררש על קווצותיו תלתלים, שהיש הי' י"א, שנדרש ע"י ר"א ור"י (ע' היא 110 הע' 9).

7) המספר שמונה הוא מספר ענול. השורות הן שורות של הספסלים, שעליהם יושבים התלמידים בבית המדרש. ר' עקיבא שבא לעולם אחרי הרבה דורות מימות משה, היה צריך להתבקש בין השורות האחרונות.

* ע"ד תחלתו של ר' ע' וצ"ע שסבל כלכתו ללמד תורה ע' אר"ג ט"א פרק ו' ע"י 110.

אמר לפניו: רבש"ע, זו תורה זו שכרה? (1) א"ל: שתוק, כך עלה במחשבה לפני. — דומה לחזון זה יצר בן דורו של רב, הצעיר ממנו, האמורא של ארץ ישראל, ר' שמעון בן לקיש (2): — מאי דכתיב (בראשית ה' א'): זה ספר תולדות אדם, וכי ספר היה לו לאדם הראשון? מלמד, שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו, כיון שהגיע לדורו של ר"ע, שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר (תה' קל"ט י"ז): ולי מה יקרו רע"ך אל. — בחזיונות הללו נשקף באפן ברור הכבוד אשר רחשו הדורות הבאים לתנא הזה, שבהשפעתו על התפתחות התורה עלה על כל התנאים. הוא היה האישי, שההישגה הזמניתו לכרוא יסוד מוצק לתורה שנעל פה ע"י דרשותיו החריפות, ובוה השלים את מלאכתו של משה רבנו, וביחד עם זה נערץ ר"ע בתור מוסר נפשו על קדושת השם, ויהי למופת לכל קדושי ישראל. ע"ד עניויו, שמסופרים בדברים נוגעים עד הנפש (3), קראו את התוכחה, שהוכיח הנביא (ישעי' מ"ז ו') את בבל העתיקה, על בבל החדשה, זו מלכות רומא, הרומסת את העמים הקטנים ברנל נאוה: לא שמת להם רחמים, על זקן (4) הכבדת עלך טאד. — ואחד מאמוראי ארץ ישראל של המאה הרביעית (5) דרש עוד (ישעי' נ"ג י"ב): וכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל — זה ר' עקיבא, שהתקין מדרש, הלכות ואגדות (6). פעולתו זו של ר"ע הועילה

(1) כברייתא על דבר מותו של ר"ע נאמר שמלאכי השרת קראו: זו תורה זו שכרה, בשעה שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל, ברכות ס"א ב'. בספור שבירושלמי חנינה עזיב עיד הנדוי שהכריזו על אחר, קרא כזאת אלישע בן אבויה, כשראה בהרינת אחד הקדושים, שנהרג יחד עם ר' עקיבא בן יוסף.

(2) עבודה זרה ה'. מנהדרין ליח:

(3) הנוסח היותר עתיק בעברית כבבלי ברכות ס"א: סקצר ובארמית כידו ברכות

14 ע"ב ובסוטה 20 ע"ג.

(4) נתחומא בילקוט ישעי' 327 § בסוף: על זקן — זה ר' עקיבא ששעברה בו מלכות עד אין סוף. השם זקן נדרש כאן בתור תלמיד חכם. גם בחנינה ט"ו: נאי על ר"ע — זקן זה. בספרי במדבר י"א ט"ז (92 §) מוכיח מהכתוב ישעי' מ"ז ו': המקום מצטער על זקן אחד כנגד כל ישראל.

(5) ר' יונה בשקלים ריש פ' ה' (48 ע"ג).

(6) אעפ"י שלא נאמר בפירושו, צריך לומר שגם סוף הפסוק, תחת אשר הערה למות נפשו רופו לר"ע. המלה רבים שבחצי הפסוק הראשון כנראה נדרשה על החכמים שנקראים בשם רבין. ע"ד עניויו של ר"ע ע' גם מאמרו של ר' יוחנן (אג"א אמוראי אי"ו 252, 4) ושל ר' חנינא בר פפא (שם ה"ב 527, 2). השוה גם את הסליצה החקית לדברי שיר השירים (א' ד') מישרים אהבון, שדרש ר' יהושע בן יונתן (אמוראי שלא נמצא במקום אחר) על מי שדרגן מורנוסרוסום הרשע: הרבה אהבו אותך

ליסד את התורה שבעל פה על יסוד תורה שנכתב, ומלבד זאת להביא את החמר של ההלכות לידי שמה וסדר. ר'ע עשה ע"י מדרש ההלכה את כל התורה שנכתב לרקמה אחת מרוקמה בחוטים הכי יפים, ומפני שסדר את החמר המרובה על פי תכנו השונה נחשב למיסד המשנה⁽¹⁾.

ערכו של ר'ע הכירו גם בני דורו וגם הבאים אחריו והיה בעיניהם לאיש הפלא. מהראשונים צריך להזכיר את ר' טרפון, שכאשר שמע את ר'ע מיסד הלכה אחת על הכתוב, קרא בשמחה: אקפח את בני, שלא הטית ימין ושמאל. אני שמעתי, ולא היה לי לפרש, אתה דורש ומסכים לשמועה. בלשון הזה אמר לו: עקיבא! כל הפורש ממך כפורש מחייו⁽²⁾. עוד קרא עליו ר' טרפון: ותעלומה יוציא אור (איוב כ"ח י"א)—דברים המסותרים מבני אדם הוציאם ר'ע לאורה⁽³⁾. במאמר הידוע, שבו נמנו שבחם של חכמים⁽⁴⁾, נאמר על ר'ע שהוא אוצר בלום (נ"א: בלום)⁽⁵⁾. למה ר'ע דומה? לפועל שנשל קופתו ויצא לחוץ. מצא חטים מניח בה, מצא שעורים מניח בה, כוסמין מניח בה, עדשים מניח בה; כיון שנכנס לביתו, מברר חטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, פולים בפני עצמן, עדשים בפני עצמן; כך עשה ר'ע כל התורה טבעות, טבעות⁽⁶⁾. לפי

יותר מן הצדיקים הראשונים (סדרש זוטא לאותו כתוב ע"י 13 הוצ'י בוכר, 351 הוצ'י שכטר). הררשה הזאת מיסדת על הנקוד מ'ישקים. שכטר (J. Q. R VII, 735) יפה אמר. כי ר' יהושע זה הוא יהושע הגדול, שנזכר בספור ע"ד ישיבתו של ר'ע בבית הסהר.

(1) בסדרש זוטא שם (ע"י 13 הוצ'י בוכר; Z. 362 הוצ'י שכטר): כך עמד ר'ע ופלש את התורה.

(2) זבחים י"ג. ספרא ויקרא א' ה' (6 ע"ב). וכן בענין אחר בירו' יוסא 38 ע"ד. השוה קרושין ס"ז:

(3) אדרני פ' ו'. בנוסח ב' של אדרני פ' י"ב (ע"י 29) אמר זה ר"א בן הורקנוס. בסדרש הלל (יילינק ביהמ"ד V, 97) מובא זה סתם על ידיעתו של ר'ע בסתרי תורה. ע'י אני אמוראי איי ח"ג 148. 2. בססכת כלה (32 ע"ב) אוסר ר' טרפון לר'ע: רכי בחכמה, אלופי בדרך ארץ. השוה פסיקתא 39 ע"ב. (4) ע'י ח"א 162.

(5) יותר נכון לקרוא, בלום (בכ"ד כ"ח קרוב לראש — אוצרות בלומים) ע'י אני אמוראי איי ח"ב 65. 6. גם לפי ב"ב נ"ח א' מוכח, כי נירסא זו היא הנכונה. (ע'י דקדוקי סופרים XI, 145).

(6) אדרני פ' י"ח. הנמשל הוא שר'ע הברדיל כל עניני ההלכה לסוניהם ומכל התורה עשה שלשלת אחת של טבעות רבוקות זו בזו. פירושו של גרץ IV, 57. שגם לוי (ח"ב 139) מסכים לו. שר'ע עשה טבעות לתורה שאפשר לתפוס בה על ידן אינה נכונה, כי לפי דבריהם, היה צריך לכתב, לכלי ולא כלי. אם הנירסא של רשיי (ניטין

דברי תנא אחר מהתנאים הגדולים: משמת ר'ע בטלו (בתוספתא—פסקו) זרועי התורה ונפתתמו מעינות החכמה¹).

הדברים הללו מספיקים להראות איזה מקום תפס ר'ע בתור כונה חורת היהדות. עבודתו הפוליטית היא פרק חשוב מאד בתולדות היהודים, וכן מאורעות חייו, המקשמים בקישוטי האגדה² הם הונמא מעודדת של איש, שזכה לעלות ממעמקי השך למרומי האור ע"י כח הרצון והכשרון.

בפרק העשירי הובאו דרשות אחדות של ר' עקיבא, שר' אלעזר בן עזריה התקומם נגדן³. אך אלה הם רק קו אחד בפרשנותו של ר'ע ומתבטל לגמרי בתוך רבוי דרשותיו האגדיות. בהן תופסים מקום רחב המאמרות הקצרים, שנשארו מר'ע במספר יותר רב מאשר נשארו משאר התנאים. חלק מהם הוא מתכן פילוסופי־דתי ומוסרי. מרבה הוא מספר המאמרות שבהם מדבר על דבר עם ישראל; כן יש מספר גדול של מאמרות על דבר תלמוד־תורה. מבאורי כתובים באגדה (שאינם נוגעים להלכה) לא נשארו הרבה בעידן, ורק מדות אחדות בדרכי הפרשנות. ביחוד ראויים לתשומת לב הנאורים האליגוריים, וכן אלה הבאורים שמצר הפלאתם עוררו התנגדות של בני דורו. אהדים מבאוריו נושאים עליהם חותם של דרשנות. ע"ד עוה"ב ואחרית הימים יש רק מאמרים אהדים מר'ע. בסעיפים הבאים יבואו מאמרי האגדה של ר'ע על פי חלוקה זו המסמנת כאן.

סין. ריה אוצר) .מטבעות; מטבעות (ע' ניכ הוצי' שכטר. ארזי 67 הע' ה') נכונה. הכונה היא, שר'ע נתן צורה מוצקה לחמר התורה, כלומר: נתן להלכה בטוי טפוסים. (י) כך הגי' בתום' סוטה ט"ז ו' ובבריתא של התלמוד הבבלי סוף סוטה. בירוש' סוטה 24 ע"נ רק .מסקו סעינות החכמה; במשנה בת' בבלי: בטל כבוד התורה, אבל זה נאמר על ר' גמליאל. בירוש' — מסקו הדרשנים, אבל זה נאמר על בן זוסא. בתנא רבי אליהו זוסא אי אומר ר' דוסא לר' עקיבא (הספור לקוח מיבמות ט"ז): אתה הוא עקיבא הדרשן ששסך הולך... צריך לציין פה את המשל שנשא ריש בן אלעזר (ע' ח"ב 435) ע"ד לימודו של ר'ע.

(ג) ע' נדרים נ"י. ארזי ו' דרך ארץ זוסא סוף פ' ח'. ביוגרפיה של ר'ע של לנדוי ע' סרנקליס מא:אשטריטש 45 ff., III. השוה עוד את הרשימה של נויקברג במאנאטשטריטש של נרץ 1873 ע' 385 ff.*). (ז) ע' ח"א 163.

(* בשבלי הלקט כ"א מביא אגדה: ר'ע היה יושב וזוכה [בשבת]. א"ל תלמידיו: למה רבנו: וקראת לשבת ענן? א"ל: זהו ענן שלי ונקור אגדה זו לא נדעו.

בתוספתא זכ"ס א' ה': כשהיה ר'ע מסר הלכות לתלמידים אמר: כל מי ששמע טעם על

הבין יבוא ראפר.

א. מאמרות. פתגמים אופיים.

הפתגם הראשון שנא מר'ע במסכת אבות מציגה את היחס הרציני בתור תרים נגד היצר הרע. שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה¹). דומה לזה הוא הפתגם השני: מסרת סיג לתורה, נדרים סיג לפרישות; וכן, סיג לחכמה שתיקה²). עצותיו הנוגעות לדרך ארץ הן מענינים שונים, אלא שנאו יחד במאמר אחד—שנתן ר'ע לבנו ולתלמידו: שבעה דברים צוה ר'ע את ר' יהושע בנו³): א. אל תשב בנבחה של עיר⁴) [ותשנה]; ב. ואל תדור בעיר

(1) אבות נ"י. שחוק וקלות ראש מפריעים את רגש התפלה. ע' תוספ' ברכות נ"א. ברכות ל"א.

(2) שם. נשמט כאן. מעשרות סייג לעשרי שכנראה זוהי הוספה מאחרת. ע' טיילור: Sayings of the Jewish Fathers 69. באבות ריני יש עוד הוספות על פתגם זה. ההוספות הן מקושרות אל הפתגם העתיק: נדרים סייג לפרישות, וע"ז נוסף: סייג לטהרה קדושה, סייג לענוה יראת חטא. היסוד של ההוספות הללו הוא מאמרו הירוע של ר' פנחס בן יאיר (מ' סוטה סוף פ' ט'. השוה ירושי' שבת 3 בראש ע"ג, ירו' שקלים 47 ע"ג. שהשיר א' א' ב. ע"ז כ"י: יולינק ביהמ"ד VI, 117) המעלות שבהן אפשר להגיע לרוח הקדש ולחיי עוה"ב (ע' ח"ב 497). על המעלות הללו נחשבו על פי הסדר מאלה הנזכרות למעלה: 3—טהרה, 4—פרישות, 5—קדושה, 6—ענוה, 7—יראת חטא. בנוסח ב' של ארזיני ס' ליג (714) נתרחב מאמרו של ר'ע בלשון זה: סייג לחכמה שתיקה, סייג לכבוד שלא לשחוק, ס' לקדשים טהרה, ס' לנדרים פרישות, סייג לתורה מסורת.

(3) פסחים ק"יב. בכ"י וכן בפסחים עתיקים שהביאו את המאמר הזה חסרות המלות ר' יהושע. ע' דקדוקי סופרים לאותו ענין. הרברים שצוה ר'ע לבנו נמצא בנוסח אחר שונה הרבה במררשי אנדה הקסודרים ע"ס קבוצים מספריים: מדרש מעשה תורה יולינק ביהמ"ד ח"ב 98 ועדקא דרבנו הקדוש (בשלשה ספרים נפתחים של אֶהְנַבְלוּם למבני 1873 b. p. 13). לפי נוסח זה צוה ר'ע לבנו ששה דברים (אצל שהנבלום—צוה ר'ע את בנו. אצל יולינק—צוה ר'ע את ר' יהושע) והם המספרים 6, 1, 4, 5. מהנוסח שבתלמוד, והמצוה השניה והשלישית: ואל תנבחה את פתחך יותר מפתח חברך ואל תעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפלליכ. אל המצוה האחרונה השוה ברכות ח': ששם נמצאה בין הרברים שצוה רב לבניו. ע' נ"ב ח"ב. 2. 468.

(4) המלה שנפסגריים, ותשנה' חסרה בכ"י מינכן, וע"י הוספה זו נשתנתה הכונה הראשונה של מצוה זו. יותר נראה שהכונה היא. שלא יתראה האדם כאלו הוא יותר גדול משאר בני האדם, כמו המצוה שבאה אחר זה באיזה נוסחאות (כמו שהובא בהערה הקודמת), ואל תנבחה את פתחך יותר מפתח חברך. המלה, ותשנה' חסרה נ"ב בביהמ"ד שם. בכלל, המצוה הזאת, כמו המצוה השלישית, לקוחה מכן סוירא שהובאה בגדה ט"ז: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי... המושיב שבת במרומי קרת (ע' משלי ט' נ"י, נובהה של עירי הוא רק תרנום מלשון המקרא) והנכנס לבית חברו פתאם. על שאר הרברים שיש

שראשיה תלמידי חכמים¹); ג. ואל תכנס לביתך פתאם, כל שכן לבית חברך²); ד. ואל תמנע מנעלים מרגליך³); ה. השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובהרף מפני הצנה⁴); ו. עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות⁵); ז. והוי

צד שיה בן דברי ריע ובין דברי בן סירא הראה ג' Gnosticismus u. Judenthum p. 119. ff.

(1) הנירסא היותר נכונה היא, שראשה תלמיד חכם, עי' ד"ס. בשני המדרשים שהובאו לעיל (ע' 28 הערה 3) נמצא זה בתוך הדברים שצוה ר' יהודה הנשיא לבנו ובבית המדרש חיב 97 נאמר ניכ אל תשב בעיר שראשה תלמיד חכם. הטעם לזה כי התלמיד חכם אינו יכול להקדיש עתותיו לצרכי העיר. דבר מענין מספר לנו הירושלמי פאה כיא עיא, שכאשר רצו למנות את ריע לפרנס בקש זמן להקלף באנשי ביתו, אלה שהלכו אחריו שמעוהו אוטר: על מנת שתקלו, על מנת מכוויה כלומר, ואפילו אם זה יגרום לי מכשיל וחטא ואפילו אם אתבוה עיי התמטתי נכון אני לקבלה על עצמי. הפירוש הרגיל מתקל=מתקלל, אינו נכון. מפני שהמלה צריכה לבוא בארמית. מתקל ומכוויה הם שניהם מקור א: שם. ובעברית מכשול וביוון.

(2) בדים טובאה גירסא: הנכנס לבית פתאם. למאמר בן סירא שהובאה לעיל ע' 28 בהע' 4 מוסיף ר' יוחנן: ואפילו לבית חברך. במדרש מעשה תורה (שם) וכן בפרקא דרבנו הקדוש (שם) בא זה בתוך הצואה שצוה ריע את רשב"י, ונתחלק לשתי מצות בש' דרבנו הקדוש: ואל תכנס לעיר פתאם ואל תכנס לביתך פתאם וכיש לבית חברך. במעשה תורה בקצור: ואל תכנס לעיר או לביתך פתאם. בפרקא דרי' הקדוש מיבא בתור ראייה שתי פעמים מבן סירא והם שני הכתובים מבן סירא כיב, כיב וכינ. עי' שכטר J. Q. R. III. 695. 704, בכרויתא נדה ט"ז: (וכן בוויקר כיא) נאמר זה בשם רשב"י בעצמו בכוננו בן סירא: הנכנס לביתו ואין צריך לומר לבית חברו. השוה ניכ לקמן 30 הע' 2. במסכת דרך ארץ ריש פ"ה: לעולם אל יכנס אדם פתאם לבית חברו וילמד כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגן וקרא לו לאדם, שנא' (בר' ג' ט'): ויקרא היא אל האדם ויאמר לו איכה.

(3) בביהמ"ד חיב 98 באה הוספה. קיץ וחרף. אפשר שצוה זו קשורה בזה שסופר על ריע בעצמו שהלך יחף. קה"ד י' ז': ריע היה סליק לרומי פגע בו חד סרים מן מלכותא. איל: את הוא רביהון דיהודאי? איל: אין. איל: שמיע מינאי תלת מילין: דעל סוס מלך, דעל חמר בן חורין. מנעלים ברנליו בר נש, דלא דין ודלא דין, חפיר (הקבור) שב מיניה. אמר: תלת מילין אמרת, תלת מילין שמע לי חילופיהן: הדרת פנים וקן, שמחת לבב אשה, נחלת ה' בנים, איי לו לאותו האיש דחמר שלשתן. עי' חיב 309, 7 ובאני אמוראי איי חיב 388: 3.

(4) בב"ק צ"ב: (השוה בי"ס ק"ז): מביאים רבה בר מרי ורבא ראיות דזה מהכתובים, הראשון מישע"י מ"ט י' והשני משמות כינ כ"ה.

(5) גם בשבת ק"ח א' הובא זה בתור מאמרו של ריע. (השוה הבריתא הסתמית כתובות ס"ח). באר"י ריש פ"ג: כל הנוטל פרוטה מן הצרקה בזמן שאינו צריך אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. השוה ניכ מאמרו של ריע ע"ד העבודה, אר"י:

משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו¹).—וכן שונות המה המצות, שצוה ר"ע בבית האסורים את תלמידו ר' שמעון בן יוחאי²): א. אם בקשת ליהנך התלה באילן גדול³; ב. וכשאתה מלמד את בנך, למדהו בספר מונה; ג. לא תבשל בקדרה שבישל בה חברך (כלו': אל תשא גרושה בחיי בעלה); ד. מצוה וגוף גדול—אוכל פירות ולו ישכר⁴; ה. מצוה וגוף טהור—נושא אשה ולו בנימ. עוד קבוצה של צויים כאלה של ר"ע באו באבות דרבי נתן⁵). א. אל תבוא לבין הלצים שמא תלמד מבעשיהם⁶; ב. אל תאכל לחם עם בהן עם

ריש ט' י"א: עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה. ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים. כיצד? ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה. לערב שבת אין לו מה יאכל, היו לו מעות של הקדש בתוך ביתו ונטל מהם ואכל, מתחייב מיתה לשמים; אבל אם היה פועל והולך בבנין בית המקדש. אעפ"י שנתנו לו מעות של הקדש בשכרו, ונטל מהן ואכל, מתנצל מן המיתה.

1) את שתי המצות האחרונות מביא ר' יוחנן משום אנשי ירושלים. פסחים קי"ג.
2) פסחים קי"ב ע"א וכו'. במקורות שנוכרו לעיל 28 הע' 3 הן שש מצות ושלוש הראשונות דומות לאלה שבתלמוד ד' והי' של המצות הנזכרות לעיל 29 הע' 2 והששיה: בתך בנרה שחרר עבדך ותן לה. בפרקא דרי' הקדוש יש רזה עוד הוספה: ואל תתנה לעם הארץ. והו אותו המאמר שריביל אמר משום אנשי ירושלים (השוה ההערה הקודמת). פסחים קי"ג. בויקיר כיא נאמר בשם רב פתנס הדומה למצותו של ר"ע לרשב"י: אל תכנס לעיר פתאם ואל תכנס לבית פתאם, בתך בנרה שחרר עבדך ותנה לו. ומצאנו שרב כהנא תלמידו של רב מסר דבר בשם ר"ע (סנהדרין ע"ו): איזהו עני רשע ערום? זה המשהא בתו בוגרת. ובויקיר (שם) מספר, שר"ע אמר לתלמידיו: כל מי שיש לו בת בוגרת ילך וישיאה... עי' ג"כ דברי בן סירא בסנהדרין ק': בנרה שמא לא תנשאי (השוה בן סירא ט"ב י').

3) עיר הבונה של המאמר הזה עי' Schuhl, Sentences et proverbes du Publius Schuhl—Talmud et du Midrasch p. 73. Publius Schuhl. שפתניו נאספו בסאה הראשונה לסהני (Publilius) Syrus. pulchro de ligno juvat — ערוך ערך אשל מביא דוגמא להמשל הזה, מהבשו"י שרניל בארמית, תליא באשלי רברבאי (ביצה כ"ז. ושם נסמן).

4) ולו שכרי כציל לפי הערוך ערוך נף VI. כלומר נתן כספו על משכון ואוכל פירות המשכון. יש בידו מצוה וזכ נוף גדול.

5) ארזיני כ"ז. בנוסח ב' לי"ג (S. 71 f.) בקצת שנויים.

6) זהו הרבר שצוה גם ר' יהודה הנשיא לבנו (פסחים קי"ב): אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו ומשכני לך בליצנותא. "וכנן זה בסדרש מעשה תורה (שם): אל תדור עם אדם רשע מפני שאומרים: אוי לרשע, אוי לשכננו! בנוסח ב' של ארזיני הצווי הראשון: אל תדור בין הגוים שלא תעבוד עינ, והו הרכבה מצווי א' וצווי ו' של הנוסח א'. צווי ו' אין בנוסח ב'.

הארץ, שמא תמעל בקדשים; ג. אל תפרץ בנדרים, שמא תמעול בשבועות¹; ד. אל תרגיל עצמך לאכל מן הסעודה, שמא יהא סופך לאכל מן הקוספה²; ה. ואל תבוא לידי ספק, שמא תבוא לידי ודאי; ו. ואל תצא חוצה לארץ, שמא תעבוד עבודה זרה³. במקור הזה הובא ג'כ מאמרו של ר'ע לשמירת הבריאות: האוכל אוכלין שאינם עולים על נוסו עובר משום שלשה לאוין, שביזה את עצמו וביזה את האוכלין ומברך ברכה שאינה בתקונה⁴.

מעין זה הוא מאמרו של ר'ע, שממנו נראה שהיה במדי⁵: בשלשה דברים אוהב אני את המדיים: כשחותכין את הבשר אין הותכין אלא על גבי הישלחין, כשנושקין אין נושקין אלא על גבי היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה⁶.

מה שנוגע לחיי החברה ביחוד לחברת תלמידי חכמים מגיד לנו המאמר הזה: הרחק משלש והדבק בשלש. הרחק מן המאונים (ילדה שנתקדשה בקטנותה, כשהיא בוגרת, יוצאת מבעלה במאון), ומן הפקדון ומלעשית ערב בין

1) בנוסח ב': אל תבוא לידי שבועה שלא תבוא לידי נדרים.

2) כצ"ל, כנראה, עי' אוילאי, כסא רחמיס' (ungvar 1868), באתו ענין. הנוסח הרגיל: שמא יהא סופך לאכל מן הקנים, מתפרש כך: — קנים=שיחים, שמהם צריך העני להתפרנס. אבל יותר נראה שהקנים נשתבש סהרית הקוי, שבאמת פתרונו — הקוספה. בנוסח ב' הסר הציווי הזה. ובמקום זה הציווי החמישי שם: אל תבוא לידי שחוק שלא תבוא לידי עברה. מה שמתאים במדה ידועה לציווי ראשון בנוסח א'.

3) ככריתא נדרים כי א' סובאים צווי ב' וצווי ג' סתם ובשנוי יחד עם צוויים אחרים. השוה ניכ דרך ארץ פ' א' קרוב לסופו, ששם הניי אל תהא פרוץ בנדרים במקום אל תהא רגיל בנדרים, שבתלמוד, ובאדרעי—אל תפרץ בנדרים. לצווי ו' השוה את הברייתא כתובות ק"א: בנוסח ב' מסתיים המאמר: ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש, שלשי אבות ב' ה' מיוחס להלל. שם בנוסח ב' בא אחר דברי ר'ע: הוא היה אומר: אין הבישן למד ולא הקסדן מלמד, אין בור ירא חטא ולא כל המרבה בסתורה סחכים ולא עם הארץ חסיד (ניא פרוש)—כל זה הוא מדברי הלל, אלא שבאן הוא בסדר אחר. בנוסח א' ניכ יש אחר דברי ר'ע הוא היה אומר—שניכ לקוח מדברי הלל (ספספ ב' ג' וד').

4) אדרינ' כיו קרוב לסוף. אזהרה לשמירת הבריאות הוא ניכ צווי של ר'ע (בריותא סנהדרין י"ז): שבא להוסיף על עשרה הדברים, שתלמיד חכם אסור לו לשבת בעיר שאין בה מהב, אף מיני פירא, מפני שמיני פירא סאירין את העינים.

5) ר'ע דרש בנזוק (gazaka) שבמדי, כיר ליג. השוה עיז ליר.

6) ברכות ח': תניא.

אדם להכרו; והדבק בהליצה, ובהפרת נדרים ובהטלה שלום בין אדם להברו(1).—
 שני מאמרים נמסרו בשמו של ר'ע ע"י רב כהנא, תלמידו של רב(2).
 אחד מוכיח את האב שאינו משיא בתו אחרי ישבנה(3), והשני: הוי זהיר מן
 היועצך לפי דרכו—(כלומר ממי שבא לתת עצה, אעפ"י שלא דרשו ממנו(4).
 ממאורעות חיו הרבים למד ר'ע את המצוה לבטוח תמיד בה': — לעולם
 יהא אדם הגיל לומר: כל דעביד רחמנא לטב עביד(5). אותו הדבר רק בנוסח
 אחר נאמר בשם רבו של ר'ע, נחום איש גם זו, שהיה אומר על הכל: גם זו
 לטובה(6). מדת הכסחון זו היא היסוד של השקפתו של ר'ע על הנהגת

(1) אדרינ נוסח ב' ליה (p. 85). בירו יבמות 13 עינ מוכא זה בתור בריותא
 סתמית. ברה מן שלש והירבק בשלש. וכן בביר ריש צינ ששם האומר שם הוא
 ר' חנינא. בבבלי יבמות ק"ט א בתור בריותא דבר קשרא: לעולם ידבק אדם בשלשה
 דברים ויתרחק מן שלשה דברים. (2) סנהדרין ע"ז ע"א וב'.
 (3) ע' לעיל 30 הע' 2. הבטוי, רשע ערוכי קבל ריע מרבו ר' יהושע בר הנגיה.
 ע' היא 116.

(4) רש"י סבאר. לפי דרכו — להנאתו. אבל משמעות המלים אינה כך. גם אין
 לזה סוכן סתאים להזהיר מזה שאין כל צורך להזהיר, מפני שהכל יודעים, שאין מקבלים
 עצה ממי שמיעץ להנאת עצמו. יותר נראה, שלפי דרכו פירושו: דרך אנב (בצרפתית
 chemin faisant, en passant) כמו: לפי דרכנו למדנו (מ' סיכה ב' א). לפי
 דרך אתה למד (מ' עדיות ב' ג'). שבוה רוצה לומר שמתוך דבר אחר אפשר ללמוד
 דבר אחר, אעפ"י שלא נאמר בפירוש (ע' Die älteste Terminologie S. 24 f.):
 ריע מזהיר שלא לקחת עצה מפי איש, שמעצמו בא ליעץ ושבוראי יש לו בזה פניה.
 בריא זוטא פ' ח' בא זה בחלק השלישי מהפתגם המשלש: הרחק מן הכיעור ומן
 הדומה ו' וקרוב לדבר המתקבל ולכל הדומה לו והוי זהיר מן המיעצך לפי דרכו.
 המיעצך. בפעל מראה שיש לו בעצה איוו טובת הנאה. (עפ"י צורך להשלים אצל
 לוי במלונו ערך. יעץ שאינו מביא כלל מבנין פעל). אורי גם שני הצווים הראשונים
 הם ניב מריע, אולם הצווי הראשון כבר נזכר ח"א 82. ולעיר ע' 17 הע' 3 במקור
 שהובא באחרונה מוסף אחיב: לפיכך אמרו חכמים הרחק מחמא הקל שלא יביאך לירי
 חמור. והו הרעיון היסודי של חלק מהמאמרים של ריע שהובאו לעיל 30, 31 אל האסמר הוה
 שעל אדותיו דברתי במאסף R. d. E. J. XXXVII, 302. השוה Schuhl a. O. p. 170
 את הכתיב בן סירא ל"ז ח'.

(5) ברכות ס': רב אמר זה משום ר' מאיר, לפי עדותו של רב הונא. הטלה
 עבידי שבסוף היא היספה מן הגליון. ע' ד"ס. גם בספור שבא אחר זה אמר ריע: כל
 דעביד רחמנא לטב. ובסוף בעברית: כל מה שעושה הקב"ה לטובה.

(6) תענית כ"א: השוה—Rosenthal Vier apokryphische Bücher S. 115.
 ששם הוא מביא אמרו של פילוס במכתבו לרוסיים ח' כ"ח וכן, לש"ד Reusch. והו
 הרעיון היסודי של ספר טוביה.

העולם ע"י הקב"ה, הודיע הכל וטוב לכל, וכיד האדם נתונה הכחיתה החפשיית. את הישקפתו זו בטא בדברים הקצרים האלה: הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון, והכל לפי רב המעשה(1). —

ר"ע נתן את אמת הכחיתה של יחוסי של האדם למקום ולבריות וכן למדת היושר ישכלבכו(2); אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו, ואם לאו סימן רע לו. הוא היה אומר: כל ישרה הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו; אין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו; כל ישרה עצמו נוחה בשלל סימן יפה לו, אין רוח עצמו נוחה בשלל סימן רע לו(3). — ע"ד החטא אומר ר"ע: בתחלה דומה להוט של עכביש ולבסוף נעשה כקלע

(1) אבות ג' ט"ו. בארזי ליש בקצור ובשנוי: הכל צפוי והכל נלוי והכל לפי דעתו של ארבו. הגרסא לפי רב המעשה יש לה יותר על מה הסמך מהגרסא שנשמטה בה המלה "רובי" (ע' Taylor p. 11 f.). המשפט האחרון מתכון רמה שנאי בקהיר י' א' דרש ר"ע — להוק את בארו המלה, חקי בישעני ה' יוד (ע' לקמן) — בשם. דורשי רשומותי (ע' ח"א 22) האדם נדון אחר רובו, ולבאור נוסף שם: העולם יראה אדם עצמו כאילו הוא הציו חייב והציו זכאי. עשה מצוה אחת — אשונה שהכריע עצמו לכף זכות; עבר עברה אחת — אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה. בתוספ' קדושין א' י"ג וכן בבבלי קדושין ט' א' וב' טובא זה סתם. וע"ז טובא האיה סקלת ט' י"ח: וחוטא אחר יאבד טובה הרבה. ע' עוד ע"ד המאמר אצל גרץ Gnosticismus und Judentum S. 94

(2) תוספתא ברכות ג' ג' כך הגרסא בכ"י ויען וערשורט. בנרפסים כתוב ר' יהודה ובראה הסר שם. בשם ר"ע. בנוסח אחד נשמט שם של מי שאמר בשמו ובנוסח אחר נשמט שם האומר הראשון. בפרק זה של התוספתא מספר ר' יהודה (בר אלעאי): כשהיה ר"ע מתפלל עם הצבור היה מקצר מלפני כולן, כשהיא מתפלל כינו לבין עצמו אדם מניחו בצד זה ובא ומצאו בצד אחר מפני הכריעות והשתחויות שהיה עושה. (השוה ברכות ל"א). בתוספ' ביק ז' ב' ג' בא ר' יהודה במקום ר"ע.

(3) המשפט הראשון בא בשנוי קצת במשנה ברכות ה' ו' וכן בכרייתא ברכות ל"ד: ובירוי ברכות 9 ע"ד, ומיחם לר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואמר זה חי וזה מת. איל מנין אתה יודע? אמר להם אם שגורה תפלתו בפיו יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטרף. המשפט השני בא מלה במלה בתור משפט שלישי שבמאמרו של ר' חנינא באבות ג' י' אולם כדאי לציון שבארזי באו רק שני המשפטים האחרים של מאמרו של ר' חנינא. — ע"ד ר' חנינא בן דוסא כתב פרידלנדר מאמר מנוח מאד Ben Dosa und seiner Zeit; vgl Grätz, Monatsschrift 1872, S. 331 ff. — באור למשל י"ז י"ז המיחם לר"ח בן דוסא (ע' מבוא הסבילתא של פ"ד p. L II וכן בלישעראטור בלאטט דעם ארענטס VI, 182) מיחם לפי הסבילתא ל"ד ט"ז (29 ע"ב) לר' חנינה בן חנינאי (שמוה נעשה בשעות בן חלנינאי). מאמרים פסיכופינרפיים מר' חנינא בן דוסא נמצא במד' משלי י"א ד' ובפדריא פ' כ"ט וליא.

הזה של ספינה, שנא' (ישעי' ה' י"ח): הוי מושבי העון בהבלי השוא ומענות העגלה חטאה¹). — ע"ד הירידה המוסרית שבאה מדרגה אחר מדרגה משלישת היצר הרע אמר ר"ע: המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו [והמסור מעותיו בחמתו], יאה בענין כעובר עבודה זרה, ישךך אומנותו של היצירה, היום אומר לו עשה כך, ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו: עבוד עבודה זרה, והולך ועובר²). — ועוד מפני טעם אחר בא ר"ע להזהיר מן הכעס: החובש פתו בקרקע והמסור מעותיו בחמתו אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות³). — ר' עקיבא היה מתלוצץ בעוברי עברה. יומא חד אידמי ליה שטן כאתתא בייש דקלא, נקטיה לדקלא וקסליק ואויל, כי מטא לפלגא דדיקלא שבקיה, אמר: אי לאו דמכרזי עלך ברקיע: הזהרו בר' עקיבא ותורתו שויתיה לרסך תרתי מעי⁴).

כמו הלל הזקן (ח"א 3), חשב ר' עקיבא את המצוה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט י"ח) לכלל גדול בתורה ומהשקפתו על אהבת רע יוצאת אזהרתו זו: כל הנושא אשה שאינה מהוננת לו עובר משום חמישה לאוין: משום לא תקום (י"ט י"ח), ומשום לא תטור (ישם). ומשום לא תשנא את אחיך בלבבך (שם יז), ומשום: ואהבת לרעך כמוך (שם י"ח), ומשום וחי אחיך עמך (שם כ"ה ל"ו), מתוך ששנא אותה, רוצה הוא שתמות ונמצא מבטל פריה ורביה

1) ביר כיב. לפי הנראה אמר זה ר' ברכיה משמו (השוה ח"א 94. 4). שהוא גם המסור את המסר שבא שם קודם. בצורה אחרת נאמר המסר ע"י רב אסי (פוכה ניב. סנהדרין צ"ט: ע' אני אמוראי איי חיב 168 הע" 3). בילקוט ישעי' 270 § כתוב ר' יוסי במקום רב אסי. בילקוט מכירי לאותו פסוק (ע' 46) כתוב רב אסי (במקום. בוכיאי כתוב שם. גימאי').

2) אדרני פי' ני' (ע' 15). בבבלי שבת ק"ה ב' [הנוסח בפנים הוא לפי הבבלי]. השוה תוספי' ביק סוף פרק ט' האומר הוא ר' יוחנן בן נורי, בן הורו של ר"ע (ריש בן אלעזר בשם ר' חילפא בן אינרא בשם ר"י). ע' אני אמוראי איי ח"א 3. 38 [שם מסיף בראש. מתלש בשעריו].

3) הירונימוס מביא באור לקהלת ר' ייג ולהלן, שטרסו על היצירה, בשם Barachiba (גם Baraciba) כמו שאמר לו סורו העברי Quem unum vel maxime admirantur בוראי שכינתו היא לרי' עקיבא, כמו שחושב ראהמער Jud. L.—bt Jahrg. XXV (1901) S. 90 f. וראיה לזה שהבאר הזה מתאים עם הבאר שבא בסתם בקהיר לאותו פסוק.

4) קדושיין פיא. שם מסופר שמעין מאורע זה קרה גם לרי' מאיר. כונת הלנגדות הללו היא, שבלי סיוע של הקביה איא לעמוד מפני היצר אפילו לחסריו עולם. ע' המסור שבא בפננון אחר באדרני ט"ז (ע' 63) שריע בהיותו ברומא עמד בפננון.

מן העולם¹).—מהמלות, והי אחיך עמך דורש ר'ע: חיך קודמין לחי חבך²).—
וכן גם במה שנוגע למשפט פוסק ר'ע: אין מרחמין בדין³).— אפ"י הוא
דברו שאמר להנידונין לפניו: דעו לפני מי אתם עומדין! אתם עומדים לפני
מי שאמר והיה העולם (דברים י"ט י"ז) ולא לפני עקיבא בן יוסף⁴).

בתור חובה רבה מיוחדת של אהבת רע הוא בקור חולים, ולפיכך הזהיר:
כל מי שאינו מבקר חולים כאלו שופך דמים⁵). הוא מרבה להזהיר על
הרבות: קשה הרבות, שאף שאלת שלום הרי הוא רבית. כיצד? הוא לא שאל
בשלומי מיטו עד שלוח היטנו, [עכשיו] הקדים לו שאילת שלום, הוי אומר:
אף שאילת שלום רבית⁶).

— ר'ע מרים את מעלתו של האדם: חביב אדם שנברא בצלם, חבה
יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנא' (בר' ט' ו'): כי בצלם אלהים עשה את
האדם⁷).— כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאלו הוא ממעט את הדמות
(מחסר, כביכול, מהישגינה). מה טעם? שופך דם האדם באדם דמו ישפך, מפני
מה? כי בצלם אלהים עשה את האדם⁸).

1) אדרינ כיו. בתוס' מוסר ה' י"א בשם ר' מאיר (ע' ח"ב 16, 3). השוה היא
בסעיף ר"א בן יעקב ע' 50. באדרינ נ' יש מאמר אחר של ר'ע: הנותן עיניו באשתו
שחמת וירשנה או שחמת וישא את אחותה, וכל הנותן עיניו באחיו שימות וישא את
אשתו, סוף שקוברין אותו בחייהו, עליו הכתוב אומר (קהלת י' ח'): חוסר נוסף בו יפל.—
ע' השקפותיו של ר'ע עיד הנשואין, פרנקל 65, 3) ע' היא ע' 45.

2) מ' כתובות ט' כ'. ע' ווייס ח"ב 111 הע' א' 4) יר' סנהדרין 18 ע"א.

3) נדרים מ' 6) תוספתא ב"מ סוף פ' ו'.

4) אבות נ' י"ד. באדרינ כ"ט מיוחס זה לר' מאיר וכן המאמרים שבאים כאן
אחר זה שמתחילים, חביבים ונס חסרה בכלם ההוספה, חבה יתרה נודעת לו [להם].
שחסרה גם בהוצ' Taylor שהוציא את המשנה אבות מבי. ככל אפן מה שכתוב ר'
מאיר והו טעות, ואולי גם כאן ר"ס אמר בשם ר'ע כמו לעיל 33 בהע' 2.

5) ב"ר סוף ל"ד. בתוס' יבמות סוף פ' ח'—הרי זה מבטל את הדמות, בכריתא
ראשונה יבמות ס"ג: אומר ר'ע על מי שאינו נושא אשה שהוא ממעט את הדמות, מה
שבכריתא השניה וכן בתוספתא שם, שם ובבב' שם: אומר כך ר"א בן עזריה (ע' היא 167
הע' 1). בסבילתא נאמר רעיונו של ר'ע סתם (לכ' י"ה 70 ע"ב הוצ' פרידמן): כיצד
נתנו עשרת הרבות ה' על לוח זה והי על לוח זה, כתוב: אנכי ה' אלהיך ובגנרו לא
תרצח, מניד הכתוב, שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך.
משל למלך בוד שנגנס למדינה והעמיד לו איקונית ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות.
לאחר זמן כפי לו איקונית, שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו וטבעו בדמותו של
מלך, כך מי שהוא שופך דמים וכו'.

כאן צריך להביא המאמר, שהוא בודאי של ר'ע (1) ע"ד המשה שאין להם סליחה: א. המרבה לשוב, ב. המרבה לחטוא, ג. והחוטא בדרך זכאי, ד. והחוטא על מנת לשוב, ה. וכל מי שיש בידו הלוח השם⁽²⁾.

ב. ישראל וכוהנים.

חבת המקום לאדם נשקפת מזה שנברא בצלם, וחבת המקום לישראל — שנקראו בניו. הכיבוץ 'ישראל', שנקראו בניו למקום, חבה יתרה נודעת להם שנקראו בניו למקום, שנא' (דברים י"ד י"ג): בניו אתם לה' אלהיכם! הכיבוץ 'ישראל', שניתן להם כלי המדה, חבה יתרה נודעת להם, שניתן להם כלי המדה, שנאמר (משלי ד' ב'): כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו!⁽³⁾ — אשריכם ישראל! קרא ר'ע — לפני מי אתם משההין! מי משהה אתכם? איכנס שבשמים. שנא' (יהוקאל ל"ו כ"ה): וזרקתי עדיכם מים שהורים ושהרתם, ואומר (ירמיה י"ז י"ג): מקוה ישראל — מה מקוה משהה את הטמאים, אף הקב"ה משהה את ישראל⁽⁴⁾. — ש"ב ז', כ"ג. אישר פדות לך ממצרים גוי ואהיה, — אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאמרו: כביכול, אמרו ישראל לפני הקב"ה עצמך פדות. [וכן אתה מוצא בכל מקום שגלו ישכנה עמם וכו']⁽⁵⁾. — בישראל

(1) המאמר הוא באהר"י בריש פי' ל"ט ב"ו שם אומר, אבל אהר"י בא, הוא היה אימרי שיהו בודאי של ר'ע כמו שנראה דע"ל 33 הע' 1, ובגלל כל הפרק הוא כמעט כלו מר'ע. ע' להלן סעיף ד' קרוב לסוף.

(2) השוה מאמרו של ר' ישמעאל ע"ד התשובה דע"ל 15 וע"ד משנה יומא ז' ט"ז. השוה: בן סירא ה' ה', ע"ד קדוש השם מרמז ר'ע שלא יבואו על הגוי בעקובין. לע"ל 19 הע' 7 הוא מוכיח שנולדת הנכרי הוא גורה מהכתוב ויקרא כ"ה ט"ט, בזק ק"ג ע"א וכו', ספרא לאותו פסוק (שם רק א"ר שמעון ועמי התלמיד ר'יש אימר בשם ר'ע). אהר"י המאמר הזה בא ע"ד מאמר ב"ל כל פתיחה והמאמר נ"ע לחכמת הנסתר, אפשר שבאן נשטטה הפתיחה: הוא היה אומר וזהו ג"כ מר'ע: בענין אין ספק לאדם לירע מה דמות למעלה, ואלמלא בן היו מסורין לו מפתחות וידע כמה נבראו ימים וארץ, ע' סעיף האחרון של פרק זה ע"ד ספר יצירה.

(3) אבות ז' י"ד. גם מאמרו של ר' ישמעאל מתחיל במדות הכיבוץ 'ישראל'... (ע' לע"ל 18). גם בזכורו עם טורנוסרוסוס מוכיח ר'ע את שכתב של ישראל שנקראים בניו למקום, ע' להלן.

(4) משנה יומא סוף פי' ח', הרדשה של מקוה ישראל נאמרה גם בשם ר' אלישר בן הורקנוס רבו של ר'ע. ע' היא 80.
(5) המקורות נכסנו בהיא 87 הע' 8. הדברים שבאו בסוף למאמרו של ר'ע [בפנים הובאה ההתחלה בסוגרין] אינה מר'ע, אלא בפירו בסדר 161 § בשם ר' נתן.

סתגלה, לדעת ר'ע, גדולתו וגבורתו ותפארתו של הקב"ה, וכך הוא מכבד את הכתוב (דהיא' כ"ט י"א): לך ה' הגדולה — זו קריעת ים סוף, והגבורה זו מכת בכורות, והתפארת זו מתן תורה, והנצח זו ירושלים, וההוד זה בית המקדש¹. ההוכה המוטלת על ישראל היא לפיכך גדולת ה' בעולם. — זה אלי ואנוהו, אדבר בשבחי של מי שאמר והיה העולם בפני כל אומות העולם².

מקור החיים של עם ישראל הוא העסק בתורה. כשהקליל ר'ע קהלות, למרות גזרת אדריאנוס, ללמדן תורה, אמר לו פפוס בן יהודה, שרצה בשלום³: אי אתה מתירא מפני מלכות? א"ל: אמשל לך משל. למה הדבר דומה? לשועל שהיה סהלך על שפת הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים (רצים?) ממקום למקום. אמר להם: מפני מה אתם בורחים? א"ל: מפני רשתות שמביאים עלינו בני אדם. א"ל: רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם, כשם שדרו אבותי עם אבותיכם. א"ל: אתה הוא שאומרים עליך פקה שבחיות, לא פקה אתה אלא טפיש, ומה אם במקום היותנו אנו מתייראין, במקום מיתנתו על אחת כמה וכמה! אף אנחנו עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה, שכתוב בה (דברים ל', כ'): כי היא היך ואורך ימך, כך, אם אנו הולכין ומבטלין ממנה על אחת כמה וכמה⁴! — ע"ד הערך של חכמי-זקני-ישראל דורש ר'ע על הכתוב (ויקרא ט' א'): וזקני ישראל, נמשלו ישראל העוף (שה'ש ב' י"ד: ונתתי בחנוי הסלע): מה העוף הזה אינו פורה בלא כנפים, כן ישראל אינו יכולין לעשות דבר היץ מוקניהם⁵. — בקנס העלבון שקבעו חכמים לפי כבוד הנעלב,

בטגלה מיט א' כשם רשבי (היב 98. השוה פירושן במבוא למבולתא מהדורה שלו p. L V II). בשמיר מיב קרוב לראש על הכתוב (הושע ז' י"ג): והמה דברו עלי כזבים, ומה כזבים דברו על הקב"ה? דרש ר'ע: אמרו: וכי עטנו היה עסוק? עם עצמו היה עסוק, לעצמו פדה ולא [רק] אותנו שנאי אשר פדית ממצרים נוי ואלהיו [דורש לך]—את עצמך]. בשמיר ט"ו דורש ר' מאיר ניב על יסוד שיב ז' כינו שמה שנאי בשמות י"ב ב' רכבי פירושו לו ולכם היא הנאולה, עיד הרחבת המאמר של ר'ע עין חכמים מאחרים, עי אנו אמוראי אי היב 111.

- (1) ברכות נ"ח סוף ע"א. במתניתא תנא מישמיה דר'ע.
- (2) מבולתא שמות ט"ו ב' לזה הוא מביא עוד דרשות לפסיקים משיחיש עי לקמן.
- (3) אולי זהו בני של ר' יהודה בר פפוס, שעל אדותו ספר ר' אבהו (יחי) ברכות 5 ריש ע"ד) שר' יהושע בן חנניה אמר עליו לפני ר'ג—שכל מעשיו לשים שמים.
- (4) ברכות ס"א: מדרש משלו ט"ו ב' עי גרץ IV, 170. עי העין שבוה עם משל מעולם הצמחים שנאי' בשם ר' יהושע בן חנניה, בחיא 120.
- (5) ויקרא סוף פ' י"א. בשמיר הי' ובתנחומא סוף שמות כתוב, למה נמשלו ובסוף: אף ישראל אינו יכולין לעמוד בלא זמנים.

אמר ר'ע: אפילו עניים ישיב ישראל רואין אותן כאילו הן בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני אברהם יצחק ויעקב¹. — כסננון של משל המוני אומד ר'ע: יאה מסכנותא לברתיה דיעקב, כערקא סומקא ברישא דמוסיא חיורא. [נאה עניות לבת יעקב כסר'ט אדום בראש יוס' לבן]². — ויחד עם זה מספרת המסרת, שר'ע מכבד עשירים³, כדאי מפני זה ישכאוצרותיהם הם מפרנסים את עמם העני. כדאי לציין ביחוד את העתו ע"ד הכסף והזהב שהוציאו בני ישראל מטצירים:—הכל [כלומר כל הנביאים, ישעיה א' כ"ב, הושע ב' י' וז' ר'] קראו תגר על הכסף ועל הזהב שיצא עמם⁴.

הבטחון בתקומת מלכות ישראל ובנין בית המקדש היה כל כך חי בלב ר'ע, עד שלמרות תקיפותה הגדולה של רומא וחרבנה הגדול של ירושלים, שהיו לנגד עיניו, היה יכול לשמוח, בהעלתו על לבנו תקות העתיד, גם בשעה שראה את חבריו בוכים⁵. את התקוה הזאת הוא מביע גם בברכה שיסד רליל הפסח: בן יניענו ה' אלהינו ואלהי אבותינו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שטחים בבנין עירך וישישים כעבודתך וכו' ונשיר לך שיר חדש על גאולתנו ופדות נפשנו⁶. — הוא עשה לאשתו, עיר של זהב, שעליה הקוקה העיר ירושלים, למען תזכר תמיד את עיר הקדש⁷. — כיום

(1) משנה ביק חי ו'. השוה י"ב ברייתא שבת קכ"ח.

(2) ויקר ריש ליה (זמור בילקוט ויקרא 670 §). לפני זה בא משל דומה לזה מרי אחא (עי לעיל 16 הע' 4 ותמצא שרי אחא אמר עוד בשם ר'ע). עי אני אמרתי אי חני 120. 1. בויקר י"ג (זמור בילקוט 536 §) ולושיע' 256 § נשמש ר' עקיבא אומרי ובסקום רישאי נאמר ליבאי. כמסקתא 117 עיא וכן בשהשיר א' די וילקוט שהיש 981 § נקרא ערף של ראש הסוס קדליהו. כככל. כנראה, לא ידעו טו יצר את המשל הזה, ולפיכך איסרו שמואל ויש אומרים רב יוסף בתור אמרו אינשי: ואי ענותא ליהודאי (בגוסח ישן: לישראל) ככרוא סומקא למוסא חי. עיר באור הסלה כרוא (ניא: ורדא) שי קאהוט חיב 188. (3) ערובין סיו. עיר עשרו של ר'ע עי גדרים נ"ג. (4) ביר כ"ח קרוב לסוף.

(5) עי ח"א 66. תכנתו זו, להאות אור ונחמה במקום שאחרים מתאשים, נראה גם מתוך דבריו שדבר לפני ר'א בן הורקנוס, כבואו לבקר בחייו. מנהדרין קיא. וכן בנחמו את ר'ע מרעיון אחר שהיה מענהו עי ח"א 66 §) מ' ספחים ו' ו'.

(6) בשבת נ"ט עיא ובי סבאר רבביח בשם ר' יוחנן את התכשיט הסובא במשנה עיר של זהב (מ' שבת, ו' א') — ירושלים דרהבא, כדעבר לה ר'ע לדביתהו. בירוש' שבת 7 עיר סבאר האמורא הבבלו רב יהודה: כנן ירושלים דרהבא. אחיכ בא כורי סוסה 23 עיר הספור עיר אשת ר' נליאל שקנתה באשת ר'ע שיש לה תכשיט שבוה ורין אמר לה: שאשת ר'ע הנונה שיעשו לה תכשיט שבוה, מפני שהוא סבלה הרבה בשביל שישתלם בעלה בלמודיו. כנדרים נ"א, ששם מספר כל הספור המלא שירה, ספה

תשעה באב, הזהיר ר"ע שלא לעשות מלאכה ואמר: כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם¹.

ידוע שר"ע השתתף בהתקוממות העם, שנחלה נצחון לרגע, בבקשו להקים את ממשלת ישראל. איזה באורים שבאר ר"ע איזה כתובים מראים שהוא הלהיב את העם להתקומם. על הגבור שעמד בראש תנועה זו, בן כוזיבא, קרא: דרך כוכב מיעקב (במדבר כ"ד י"ג)². כזה מסר ר' שמעון בן יוחאי תלמידו של ר"ע, ותלמידו האחר ר' יהודה בר אלעאי אומר בשמו של רבו: הקול קול יעקב והידים ידי עשו (בר' כ"ז כ"ב) — קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר³. — מסלת הגבורים בביתר מצא ר"ע נרמו בתוכחה (ויקרא כ"ו י"ט): ושברתי את גאון עונם — אלו הגבורים שבישראל, כגון יואב בן צרויה וחבריו⁴. — מהצד השני הוא בא להחליש את הקללה, שיכולה להביא לידי יאוש, ויקרא כ"ו ל"ח: ואבדתם בנוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם, ואמר: אלו עשרה שבטים שנלו למדי⁵. — ביחוד אפית היא השיחה שבין

שסבלה אשת ריע, מקושר בו גם כן הענין של התכשיט שנתן ריע לרעייתו הנאמנה, שבעת שסבלה החקת ועינו הבטיח לה ריע: רמינא ליך ירושלים דדהבא.

(1) תענית ל"ג

(1) ירו' תענית 68 ע"ד. באיכה ר"י ב"י ב"י: אמר ר' יהודה: רבו היה הורש: דרך כוכב מיעקב. אל תיקרי כוכב אלא כוזב. מאן נשטתה הדרשה של ר' יהודה בשם ריע שמיבאה דקסין. לפי הנראה טעה הסיפור ע"י הסלית רבין [עקובא] היה הורשי שישנן גם במאסרו של רשב"י, ואולם גם אם לא נשלים את השם עקובא אחר רבין גם כן הכונה ידועה: בשם רב"י הוא מתבונן לריע שהיה רבו. דהנכרז שנה באסרו (ע' 423, 1. ע"ג) הערת פרנקל במאנאטשטרושט 1854 ע' 141) שרבי זה הוא ר' יהודה הנשיא. באיכה ר' צריך לתקן ע"ש ירו' תענית: רשב"י אימר.

(2) ירו' תענית שם. בכ"ד מיה נשטש. בביתר: ונשם ריע שבשמו נאמר. ע' ניכ תנחומא ב' תולדות י"י. (1) ספרא לאותו פסוק 112 ע"ב.

(1) ספרא לאותו פסוק. 112 ע"ב. כדאי לציין שכנגד דעתו של ריע בשני הכתובים הללו מובא בספרו דעתן של אחרים (ע"י הוריות י"ג: אחרים היונו ר' מאיר) שסתכנוים לשלום. גאון עובדי הם לדעתן החשיבים שבישראל. כגון פסוק (ע' לעיל 37) ויוליאנוס מאלכסנדריה, אבל לא נבזר הסלחמה (ע' נרץ IV, 441 שמוחק. בן יהודה: שבא אחר שם פסוק). ומה שנאמר, ואבדתם בנוים הם סבארים: אין אובדן אלא נולדה. דומא לזה באיכה ר' א' א' מובאה מחלקת בין ריע ובין רבנן. ריע הורש כאלמנה, שרק מחלק מסנה נתארמלה — מעשרת השבטים. אבל לא מבטנין ויהודה, ורבנן אימרון: אלמנה סאלו וסאלו ולא מהקביה. שנא' (ירמ' י"א ה'): כי לא אלמן ישראל ויהודה סאלהו.

ישראל ובין הגוים, שיצר ר'ע על יסוד פסוקי שיר השירים¹. שמות ט"ו ב'. זה אלי ואנוהו. אדבר בנאות שבחו של מי שאמר והיה העולם. שהרי אומות העולם שואלין את ישראל (שה' ש' ה' ט'): מה דורך מדוג שככה השבעתנו? שכך אתם מתיים בעולם עליו וכך אתם נהרגין עליו, שנא' (שם א' ג'): על כן עלמות אהבוך — אהבוך עד מות, (עלמות'—עלמות—עד מות), וכתוב (תה' ט"ד כ"ג): כי עליך הורגנו כל היום. הרי אתם נאים, הרי אתם גבורים, בואו והתערבו עמנו. וישראל אומרין להם: מכירין אתם אותה. נאמר לכם מקצת שבחו: דודי צה וארום, כיון ששומעין שכך שבחו, אומרים לישראל: נלכה עמכם, שנא' (שם ו' א'): אנה הלך דורך היפה בנישים? אנה פנה דורך, ונבקשנו עמך? וישראל אומרים: אין לכם חלק בו, אלא דודי לי ואני לו וגו' (שם ב', ט"ו), אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים (שם, ו' ג').—

את ההבדל בין ישראל לעמים מוצא ר'ע בתכונת האמונה שבהם. אה'ע, כשהטובה באה עליהם הם מכבדים את אלהיהם, וכשהפורענות באה עליהם הם מקללין את אלהיהם, אבל ישראל נותנים הודאה על הטובה כמו על הרעה². ביחוד חריף הוא הפולמוס נגד אומות העולם בשיחתו של ר'ע עם סורנוסרופוס³, שתחת רשותו היה ר'ע תפוס בטאטר ימים רבים. נשארן אחרות מהשיחות הדתיות שהיו ביניהם ושארין כל סבה לחשוב שהן בדויות. כנראה, היתה לרופוס ידיעה במדה ידועה בכתבי הקדש ובהקי עם ישראל, שבשביילו הוא נמנה לתלין ומרצה. פעם שאל את ר'ע: למה הקב"ה שונא אותנו, שנא' (מלאכי א' ג'): ואת עשו שנאתי? א"ל: למחר אני משיבך. למחר א"ל רופוס: מה חלמת זה הלילה? ומה ראית? א"ל: בחלומי היה לי הלילה שני כלבים, אחד שמו רופוס ואחד שמו רופינא. מיד כעס. א"ל: לא

(1) מילתא לאותו פסוק. (עי' לעיל 37 העי' 2). בספרי לרביים § 343 באסתם. חלקים שהמאמר הזה של ר'ע נמצאו סתם בשחשיר א' ג': על כן עלמות אהבוך — זה דורו של שמה, שנא' כי עליך הורגנו כל היום (גם כאן, עלמות' נחלק לעל — מות). ושם ה' ט': איה אומרים לישראל: מה דורך מדוג, מה אלוה הוא מאלוהות, מה פשרון הוא מפשרונך... איה אומרים לישראל: אנה הלך דורך... מה כנסת ישראל משיבה? מה שיבבם שואלים עליו ואין לכם חלק בו.

(2) מילתא לאותו פסוק (עי' לעיל 10). הכתובים הסומכים שנים על הפורענות צריך לברך נמצאים גם במאמר אחר של ר'ע לענין אחר. עי' לקמן ריש סעיף ו' [שם טובא המאמר בשלמותו].

(3) לפי נרץ IV³, 447 הוא Timus Rutus או Titus Annius Rufus. ר'ען L' Église Chretienne p. 195 מסכים לדעת Borghesi כי הוא Tineius, וכן דעתו של Schürer, Geschichte des Volkes Jsrael I³, 648, 689.

קראת שם כלביך אלא על ישמי ושם אשתי? נחתיבת הרגה למלכות. א"ל ר'ע: ומה בניך לביניהם? אתה אוכר זשותה, והן אוכלין ושותין, אתה סרה ורבה, והן פדין ורביין, אתה סת והן מתיים, ועל שקראתי שמם בשמך כעסת; והקב"ה נוטה שמים ויוסד ארץ, סמית ומחיה, ואתה נוטל עין וקורא אותו אלהים בשמו, לא כל שכן שיהא שונא לכם⁽¹⁾. — אם בשיחה זו נגע ר'ע בשאלת היחס של הקב"ה לאוה"ע, מצאנו שיחה אחרת⁽²⁾, שבה מדבר ע"ד היחס שבין עשירים לעניים. טורנוסרופוס שאל בלעג: אם אלהיכם אוהב עניים, מפני מה אינו מפרנסן? א"ל: קדי שניצול בה [במצות הצדקה] מדינה של ניהנס. א"ל: אדרבה: זו שמחייבת אתכם לגיהנם. אמשול לך משל לסה"ד? למךך בשר ודם שכעס על עברו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להישקיתו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך, לא כועס עליו? ואתם קרויין עבדים, שנא' (ויקרא כ"ה ג"ה): כי לי בני ישראל עבדים. א"ל ר'ע: אמשל לך משל למה הרבר דומה? למלךך בשר ודם שכעס על בנו והבשו בבית האסורין וצוה עליו שרא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך, לא דורן משגר לו? ואנו קרויין בנים, דכתיב (דברים י"ד א'): בנים אתם לה' אלהיכם⁽³⁾. א"ל: אתם קרויין בנים וקרויין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרויין בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרויין עבדים ועכשו אין אתם עושין רצונו של מקום. א"ל: הרי הוא אומר (ישעי' נ"ה ז'): הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית. אימתי עניים מרודים תביא בית? האינדא (עכשויו)⁽⁴⁾. וקאמר: הלא פרום לרעב לחמך.

(1) תנחומא ריש תרומה.

(2) ביב י"י. בכריתא שבראש'א נאמר בשם ר' מאיר: יש לו לבעל הרין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן? אסור לו: קדי שניצול אנו בה מדינה של גיהנם, וזו שאלה שאר זבוי. אולי ספר ר"מ את השיחה הזו שהיתה בין טורנוסרופוס ובין ר'ע. (3) ע' לעיל 36.

(4) הוא סבאר, עניים מרודים בדרך אירוניה סרה על נכחי המס, שמחודים בעניים על הפתחים. ע' מהרש"א לאותו סאמר. במדרש ויסא לשהיש (סדרו) בזכר ע' 17, מהדו"י שכטר. Z. 519 ff. ע' בהערה לזה (J. Q. R. VII. 744) סיבא משל של ר'ע ע"ד הצדקה: מי שנותן צדקה לעניים הרי הוא כאלו, כביכול, מלוה להקביה (δανεισής) וישמח שיש לו לוה שבוה, כמיש (משלי י"ט י"ז): מלוה הו' חונן דל, המשר בזכר את התשובה של ריג על הכתוב דברים ט"ו י"י. — ע' עוד במדרש זו המשל של ר'ע (להלן סוף סעיף י') ששם הקביה הוא בתור מלוה והאדם הוא הלוה. במדרש משלי י"א ר' סיוחס סאמר לר'ע ע"ד כח הצדקה שמצילה מסות.

שתי שיחות ישנן ע"ד שתי מצות שהן ברית בין ה' ובין ישראל וערכן גדול מאד בעיני העם, ועליהן גזרו הרומאים בימי השמד בפקודה נמרצת, והן מצות שבת ומילה. כנראה היתה השיחה על דבר השבת חביבה מאד על בעלי האגדה. היא נמצאה תלמוד הבבלי¹ וכן גם בספרים אנטיים עתיקים ומאוחרים². בתלמוד נמסרו רק ראשי פרקים מהשיחה הזאת. אבל אפן השאלה והתשובה בתחלת השיחה בא בכל הנוסחאות בצורה אחת: שאל טורנוסרופוס את ר'ע: מה יום מיומים?³ (כלומר: כמה נברל יום השבת משאר הימים, שאתם מקדישים דוקא אותו?) א"ל: ומה נבר מנוברין? (מה לאיש כמון להיות שר וגדול מכל האנשים)⁴. א"ל: דמרי צבי (אדוני הקיסר הפץ לגדלני).—שבת נמי דמרי צבי⁵ (ענה ר'ע: גם בשבת רצה הקב"ה להקדישו מכל הימים). א"ל: מי יימר דהאידינא שבתא (מי יאמר שהיום הוא שבת)?⁶. —

1) סנהדרין ס"ה: ואף שאלה זו שאל טי הרשע את ר'ע. ואף זה שבא בהתחלה חסר באיזה מקורות, ע' ר"ס.

2) ב"ר י"א: טי הרשע שאל את ר'ע. פסיקתא ר' כינ (119 ע"ב מהדורת שרידמן). תנחומא, כ"י תש"א קרוב לסוף: מעשה בטי הרשע שפגע ברי עקיבא א"ל. מדרש עשרת הדברות, י"לינק ביהמ"ד ח"א 75 (חקי לספור התלמוד). השוה שאלות דרב אחאי פ' א'.

3) בכ"י מינכן במקום יומי — היום (וכן ברשיי). וזה יותר מתאים אם נאמר שהשיחה היתה בשבת, כמו שמוכיח הלשון להלן. מי יימר דהאידינא שבתא. גם בפסיקתא ובמדרש עשרת הדברות כתוב. היוםי. — מיומיס אין זה רבוי וזני. מיומיסי, והו רק תרגום עברי לא נכון מהארמית. מיומיין, כמו שהיא בפסיקתא. בתנחומא ובמדרש עשרת הדברות בא באמת, מיומיסי, וכן בעין יעקב; בכ"ד ניכ. מיומיסי. ע"ד השאלה והתשובה הזאת השוה נרץ Gnosticisumus und Judenthum 121, שם הוא מביא סקלקלה מן סירא ד' י"ב.

4) נבר (ניא: נברא). במדרש עשרת הדברות יש היספה סקלקלת, ומאי אתי. בכ"ד בא ר'ע לבאר את הלשון הקצרה של השאלה והתשובה — מאי שנא יוסא דשבתא מכל יוסא... מי'ש טורנוסרופוס מכל גוברין, וכן בפסיקתא ובתנחומא.

5) ניא: מריה וזה יותר נכון מן. מריי (ע' ר"ס). בכ"ד בא זה בלשון של באור... שרצה הסלך לכברני, אף זו שרצה הקביה לכברדה; וכמעט ככה בפסיקתא ובתנחומא. אך בתנחומא במקום. סלךי — סלך מלכוכ (רוצה כנראה בזה להגדיל את ערך הקיסר שהוא סלך מלכוכ).

6) ע' לעיל הע' 3. בכ"ד הסגנון אחר: מנאן את מודע ליי. בפסיקתא, מנו ר'ע, במדרש עשרת הדברות — מוכחי. בתנחומא בא כאן גם השאלה: מדוע הקביה עושה מלאכה בשבת, ולתשובה שאחריה מקושרות הראיות מהסן, מהאיב ומסבטיין.

א"ל: נהר סבסטיון) יזכיר (נהר אחד של אבנים ובכל ימות השבת שוטף והולך וביום השבת שוקט ונח²), בעל אוב יזכיר (שאינו עולה בשבת³),

(1) הצורה העתיקה של השם הזה היא סבסטיון ומה נעשה אח"כ. סבסטיון (גם סבסטיון—ע ר"ס). בכל אופן, הסלה היא יונית (כמו שהיה נהוג אצל יהודי ארץ ישראל שבסקים שמעין קראו סימן Σίμων או לויס Δευιτης במקום לוי והאגדה שעליה רומז ריע היא איתה האגדה— שבאה רק בסדר מהוסף— שעליה מדבר בן דורו של ריע הגדול ממנו בשנים. ויטוסוס פליניוס, בתוך חזיון שבעי הניל (De bello 1. 5. Jud. VII. הוא כתב: כי הנהר הזה הוא בציד (Phönicien) ואמר, שהיהודים קרוין לו Σαββατικός ממנו שששת ימים הוא יבש ורק ביום השבת הוא זורם. Plinius (Hist. Nat. 31. 2) מסר להפך מה שסתאים יותר לאגדה היהודית In Fumer-ad-dêr נהר אחד נהר Judaea nivus Sobbatis omnibus sicatur (עין בְּנֵי קְרָה Palästina und Syrien מהדורה שניה ע' 439) הובא בזהרל Zeitschrift der deutsche Palästinavereins VII. 30 — Der Sabbatfluss der Alten. Dort befand sich Schon zu Thutmes III Zeit eine Ortschaff Schabaton.

בעל אגדה של הסאה השלישית ר' שמואל בר נחמן קורא לנהר זה סבסטיון שמאחריו נמצאים שירידי עשרת השבטים (ירי סנהדרין 29 ע"ג בסוף, איכה ר' ב' ה'). בסאה הרביעית אמר ר' יהודה בר סימן (ביר ע"ג) שכל עשרת השבטים גלו סעבר לנהר סבסטיון וששטי יהודה ובסימן נשירו לכל הפרגות. בתרגום ירושלמי שמות ליד י' נאמר כי בני משה יושבים, מן לנו לנהר סבסטיון. מכל אותם היסודות קבכה האגדה המאחרת ע"ד הסבסטיון. ע' כי אלדר הרני ביהמ"ד ח"א. 103, 111 (שם הנהר הוא שבסטיון). והאגדה ע"ד בני משה, ביהמ"ד VI, f. 15. השוה ניג מה שכתב בוקסדורף ע"ך שנט Grünbaum (Col. 1417—1421). ומאחריו של Bodenschatz בסוף חיד. וכן ע' Grünbaum in z. d. der Kirchlichen Verfassung der Juden D. M. G. XXIII. 62 ff. וכן של המחבר הזה Jndisch-Deutsche Chrest. S. 496. וכן אצל קרויס Lehnwörter II. 369. רשימת הספרים הנירשמים שם.

(2) בזה הוא. כנראה. הוצה לומר שהורם שלו הוא כל כך חזק, עד שהוא מושך אבנים. (הש"ה Josephus I. I. πολλύς γαρ ὤν ὅτε ρεῖ, καὶ κατὰ τὴν φορὰν αὐτοῦ σχολαίως) אבל האגדה המאחרת עשתה ממנו נהר רק סאבנים ומחול. ע' אלדר הרני שם p. 112. והנהר גלל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלתי שום שטת מים. רש"י סנהדרין: נהר אחד של אבנים. הערבים שלקחו אגדה זו ע"ד בני משה אלרמל—נחל החיה. Kazwini Kosmographie ed. Wüstenfeld p. 17 f. (s. Kazwini ib. 184 f. Vgl. Masüdi 1. 369. ומקומו בסנירוב. אבל הם מספרים על דבר עוד איוה. נחל אלסבתי שמקומו הוא באנדלוסיה. במסקתא נשטטה הסלה אבנים ומשךי הוא איסא זורם (=בארמית נהר): שכל ימות החול הוא מושך ובשבת אינו מושך. במדרש עשרת הדברות: שאין לו מנוחה עד שיבוא שבת. (3) בביר י"א: א"ל לנגדא את נגיד לוי (אתה דוחה אתי בתשובה של מה בכך. כי הוצה לשקר ירחיק עדותו). במסקתא: את סובלי לרות. במסקתא באה תשובה זו גם על הראיה מהמן שלא ירד בשבת.

קברו של אביו יזכיה, שאין מעלה עשן בשבת¹) (כל ימות השבת היה מעלה עשן, יהיה נדון ונשרף, ובשבת פושעי גיהנם שוכתין)²—חזר אצל ר' עקיבא. אמר לו: אם כדברך, שהקב"ה מכבד את השבת, אל ישיב בו רוחות, אל יוריד בו גשמים, אל יצמח בה עשב³? א"ל: תיפח רוחיה דההוא גברא! אמשל לך משל: לשנים שהיו דרים בחצר אהת, אם אין זה נותן עירוב זה נותן עירוב, שמא מותרין לטלטל בחצר? אבל אם היה אחד דר בחצר הרי הוא מותר בכל החצר כולה⁴; אף כאן הקב"ה לפי שאין רשות אחרת עמו, וכל העולם כולו שלו, מותר בכל עולם כולו. ולא עוד אלא שהרי אוכלי המן מעידין עליו, שכל ימות השבת היה יורד ובשבת לא היה יורד⁵).

השיחה ע"ד המילה בין ר"ע ובין טורנוסרופוס⁶) לכאורה נראה, כי עיקר השאלה יש לא ע"ד המילה אלא על ענין אהת, אבל כשאנו משוים אותה לשיחה דומה לזו בין פילוסופוס אחד ובין ר' הושעיה⁷, נראה ששם מדבר רק על דבר ענין המילה. מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע: איזו מעשים נאים—של הקב"ה או של בשר ודם? א"ל ישל ב"ו נאים. א"ל טורנוסרופוס: הרי השמים והארץ, יכול אדם לעשות כיוצא בהם? א"ל ר"ע: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטין עליו אלא אמור דברים שהן מצויין בבני אדם. א"ל: למה אתם מוליך? א"ל: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך, שמעשי בני אדם נאים משל הקב"ה. הביא לו ר"ע שבלים ונלוסקאות, א"ל: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשי

(1) בסדרו עשרת הדברות חסרה הראיה השניה. העשן העולה מהקבר נמצא ניכר באגדה ע"ד אלישע בן אבייה, ונאורתו ע"י ר' מאיר.

(2) החלק הזה של השיחה, שכבר אופן הוא הוספה מאוחרת, מקיטש בפסיקתא ובתנחומא בעוד פרטים ע"ד ענין הנשפית בניהנם [טורנוסרופוס נסה להעלות את אביו מקברו ביום השבת ולא עלה, ביום הראשון עלה, א"ל מן המיתת אותעבודת יהודאי דאת נטר שבתא—מיום שפתך נעשית יהודי שאתה שומר שבת?—א"ל: בני כל מי שאינו שומר השבת אצלכם, בא לבאן ומשמרה בעד כרחו...].—השיה ניכר המעשה שקרה לר"ע עם הסתה, במדרש עשרת הדברות (ביהמ"ד היא 80). ע' ציגון G. Vorträge. S. 132 Anm. d. (3) ע' היא 59.

(4) בפסיקתא ובתנחומא באו הדברים הללו: יודע אני שאתה בקי בתורתן של עבריים.

(5) בפסיקתא ובתנחומא הובאה ראיה זו מהמן שלא במקומה, ע' לעיל 42 הע' 6 וע' ניכר לעיל מחלקת ר"י ור"ע לשמית כ"י י"א. (6) תנחומא ריש תרועה.

(7) ב"ר י"א (ע' אגדת אמוראי אי היא 92) וכן בפסיקתא ר"י כינ (116 ע"ב) אך במקום ר' הושעיה כתוב שם, רבי—ר' יהודה הנשיא, אך אפשר ששששם השם, הושעיה.

ידי אדם, וכי אין אלו נאים יותר מן השבלים?¹ א"ל טורנוסורפוס: אם הוא הפך במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? א"ל ר'ע: ולמה שררו יוצא עמו והוא תלוי בכסנו, ואמו חותכו?² [ומה שאתה אומר: למה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקב"ה את המצות לישראל, אלא לצרף אותם בהן, ולכך אמר חזק (תה' י"ה ל"א): כל אמת ה' צרופה].³ — בהתאמה לשיחה זו בא מאמרו של ר'ע⁴ ע"ד מקום הערלה: ארבע ערלות הן. נאמר ערלה באון — הנה ערלה אונם (ירמ' ו' י'), ונאמר ערלה בפה — הן אני ערל שפתים (שמות ו' ל'), ונאמר ערלה בלב — וכל בית ישראל ערלי לב (ירמ' ט' כ"ה), ונאמר ערלה בנפש — וערל זכר (בר' י"ז י"ד). ונאמר לו: התהלך לפני והיה תמים, אם ימול מן האזן אינו תמים, מן הפה אינו תמים, מן הלב אינו תמים, ומהיכן ימול והיה תמים? הוי אומר זה ערלת הנוף⁵. — שיחה אחת היתה לו לר'ע עם איש אחד, זונין⁶, וזהו בודאי מי שהיה סמוכה של ר' גמליאל⁶. זונין אמר לר'ע⁷: לבי ולכך יודע דעבודה זרה לית בה כפישא, והא קא חזינן גברי דאזלי כי מתברי, ואתי כי מצברי⁸ (ראינו אנשים

(1) בשיחה של ר' הושעיה: כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכון עשייה כגון החרדל צריך לסתוק, התורפוסין צריכון לסתוק, החטין צריכון להטחן, אפילו אדם צריך תקון.

(2) בשיחה של ר' הושעיה: אם הכוביה היא המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון. כבוד מי השאלה הוצת שאל אברהם את הקביה.

(3) החלק האחרון של השיחה הוא בלי ספק הוספה מאוחרת, כי הרעיון שלא נתנו המצות אלא לצרף בהן הכריות נמצא במדרשים יותר עתיקים, ויקוד יצא וכיר מיה, בשם רב. ע' אני של אמוראי בכל ע' 25.

(4) ביר מיה ויקוד ביה נגד דבריו של ר' ישמעאל. ע' לעיל 21 הע' 1.

(5) ויום ח'ב 112 הע' א' מ'צא כמאמר זה דבר פולסוס נגד הנצרות, שבטלה את המילה. בשיחה אחת, שהוא אמנם אוקרדונית, של ר'ע עם בני אחד שהיה עסק בפרנסת עניים — ע'פ. אור ורועי היא דף ג' ע'ד, מובא בביהמ"ד של יילינג V, 162, מלמדת קורא ר'ע למיכה חותם, שבו התם הקביה את בני ישראל שהם שלו.

(6) ע' פסחים מ"ט, השוה נולדמן Rahmers Judisches Litteraturblatt (20) S. 124. 1891.

(7) ע'ז מיה, וסוה בשנויים במדרש עשרת הדברות, ביהמ"ד היא 71.

(8) במדרש עשרת הדברות: שהולכים לע'ז פלוגית ח'גור ונתפא, כ'מא ונתפאת, חרש ונתפתת, הכונה הוא לאמונה באינטוכובציון, כלומר שהחזקה ולון במקדש אוקרדונית או כריסוס, ושם מנלום לו בחלום את הרשיעה הדרושה (ע' Sueton Vesp. I. Tac. Chrysostomos Hist. IV. 81. Dio Cassius 66. 8. Homilie c, Judaeos I. ferner auf dem

פסחים שהלכו לבית עבודה זרה כשאבריהם נתפרקו מהמת חליין, וחזרו באברים מצומדים)? אמר לו: אמשל לך משל: למה הדבר דומה? לאדם נאמן יהיה בעיר, וכל בני העיר מסקידין אצלו שלא בעדים, ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים. פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים. אמרה לו אישתו: בוא ונכפרנו. אמר לה: וכי מפני ששומה זה עשה שלא כהוגן, אנו נאכד את אמונתנו? אף כך יסורין בשעה שמשגרין אותן על האדם, משיביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני ולא תצאו אלא ביום פלוני, ובשעה פלונית, ועל ידי פלוני, ועל ידי סם פלוני. כיון שהגיע זמנן לצאתה, הלך זה לבית עבודה זרה, אמרו יסורין: דין הוא שלא נצא, וחזרין ואומרים: וכי מפני ששומה זה עושה שלא כהוגן, אנו נאכד את שכועתנו¹).

מעין סניגוריה הוא מאמרו שר' ר"ע על הכתוב דברים י"ד ז': אך את זה לא תאכלו. אמר ר"ע: וכי משה קניני ובלסטרי היה (ציד של חיה ועופות)? מכאן תשובה לאומרים אין תורה מן השמים²).

Jahresbericht der Ludwig-Gymnasiums im Doremstadt vom J. 1899 sowie auf die Zeitschrift für Wiss. Theologie Jahrg. 1901 S. 74.

(1) הבטוי 'שומה' נאמר בסדרש עשרת הדברות על השואל בעצמו, וזהו לא נכון. קרוב לזה הוא דברו של ר"ע במחלקתו עם ר' יוסי הגלילי. שאמר על הכתוב דברים י"ג ז' ובא האות והמופת: ראה עד הוכן הגיע הכתוב לסוף דעתו של עזיז ונתן להם פמשלה, אשילו יעמידו הסה ולבנה כוכבים וזולות אל תשמע להם. מפני מה כי מנסה היא אתכם! אמר ר"ע: הם ושדים שיעמיד להם הקביה הסה ולבנה כוכבים וזולות לעזיז. הא אינו מדבר אלא במי שהיו נביאי אמת בתחלה וחזרו להיות נביאי השקר. כהנניה בן עוזר (ירמיה כ"ח א'), ספרי דברים לאותו פסוק, § 84, קצת שינה בסנהדרין צ"י ע' להלן סעיף ד' הלענ' שלו על ע"י.

(2) ספרי דברים § 102. בחולין סי' ב' מוכח האסור הזה סתם בקשר עם האסור שנסצא בספרי בשם ר"א ססוך לאמרו של ר"ע (ע' הערתו של פרידמן שם ובית תלמוד היא 239) ע"ד השמיעה וניכ' אינו מוכיח את שמו של ר"א, ורק אסורא אחד מביא זה בתור ברייתא (אעפ"י שלא נאמר שם בפירוש שזוהי ברייתא) לפני רב חסדא. קניני קניני ובלסטרי βαλιστριος. רב חסדא אמר לרב תחליפא בר אבינא: לך בתיב קניני ובלסטרי באגדתך ופרשה (ע' אני אוראי בבל 63). — כאן צריך ניכ' לציון שבתשובתו על שאלת הלכה אסר: אל תתנו מקום למינין לרדות אחרים (תוספתא יומא נ' (ב' ב')). ע' בית תלמוד היא 270. — ע"ד צריך לציון מה אמרו רבנן בשם ר' הושעיה שאל בלצא את ר' עקיבא איל: מהיכן הרעש נעשה? איל: בשעה שהקביה מסתכל בבתי עזיז ובאוסות היאך נתונין בשקט ובשלוה בעולם, ורואה ביתו הרב ונתון בידם של ערלים, כביכול, הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים, שנאי (יואל ד' ט"ו, ע"ס א' ב'): ה' מציון ישאג ומירושלים יתן קולו שאג ישאג על ניהו. אבל גם ברעש ה' מסכה לעמו (יואל ש"ב). השויה לזה אמרו של ר' נהוראי ירושלמי ברכות 13 ע"ג

ג. תלמוד תורה.

באותה המועצה המהוללה שהיתה בעלית בית נתזה בלוד בימי גזרת אדרינוס¹, דנו על השאלה מה יותר גדול, תלמוד או מעשה? נענה ר' טרפון ואמר: מעשה גדול, נענה ר'ע ואמר: תלמוד גדול². נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול ישמביא לידי מעשה³.

יש מאמר קצר מלא תכנן של ר'ע, שבו הוא מזהיר על השקידה בלמודים: זָמַר בכל יום—זָמַר (שרק הזמר שאותו מזמרים בכל יום נקרא זמר)⁴. ממשה למד ר'ע, כיצד צריך המורה ללמד את התלמידים⁵. — ומנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו? שנא' (דברים לא י"ט): ולמדה את בני ישראל. ומנין—עד שתהא סדורה בפייהם, שנא' (שם): שימה בפייהם, ומנין שחייב

וקטינא כבי ברכות ניט. השם, בלצאי מוכר, בצלחי פסיקתא 145 ע"ב. כראי שמשבש הוא מ.בצלאל. ע"ד האמירא האגדי הזה שהיה במאה הרביעית ע"א אגוראי איי חיג 666.

(1) ע' גרץ IV², 463. (2) ע' לעיל 37.

(3) קדושין ס': וכן שהשיר ב' י"ד. בספרי דברים י"א י"ג § 41 אין דעות ר' טרפון ור'ע ורק הסיוס: נענו כולם ונמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה. בירו' פסחים 30 ע"ב וחגיגה 76 ע"ג נמצא ג"כ רק הסיוס: התלמוד קודם למעשה. בבבב י"ז א' כך הוא הנוסח: גדול למד התורה, שהלמוד מביא לידי מעשה.

(4) סנהדרין צ"ט ע"א וב', לפי גירסת הערוך ערך זמרי. (השיה דים). מתאים לזה הנוסח השני של הפתנכ הנמצא בתוספתא אהלות ט"ז ח' ופרה ד' (ג) ו'. וזמר בתדירא זמרי. ע"ד המלה, בתדירא' (בתוספ' בן-תדירא ונכ בית דירה) ע' תרנוס הבקוק א' י"ג. השוה לוי היא 543 ח"ב. ע"ד שקידתו של ר'ע בלמודים ע' פסחים ק"ט א': תניא אמרו עליו על ר'ע: מיטמו לא אמר הנוע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בע"פ — בשביל תינקות שלא ישנו ובעיוה"כ — כדי שיאכילו את בנייהם. (ע' דים). השוה ג"כ הספור שבשסמות פ' ח' [בשהיה ריש בנו של ר'ע חולה לא ביטל בית מדרשו אלא פקרו ביר שלוחו. בא הראשון ואמר לו: נשען (כלנו חלוי קשה). אמר להן: שאלו, עד שבא השני ואמר לו: הכביר. החזירן לתלמוד תורה. בא השלישי ואמר לו: נוסס. אמר להם: שאלו. בא הרביעי ואמר לו השליש, עמד וחלץ תפלון וקרע את בגדו ואמר להם: אחינו ישראל, שמעו! עד כאן היונו חייבים בתית, מכאן ואילך אנו חייבים בכבודו של סת. נתקבצו קהל גדול לקבור את בנו של ר'ע, אמר להן: הוציאו לי פסל לבית הקברות, ישב ודרש ואמר וכו'. הדרשה נמצאה להלן בפנים.

(5) ערובין נ"ד: בשנויים מועטים, ביחוד בסגנון, במכילתא שמת כ"א א'. שלש המדרגות של ההוראה באו במכילתא בלשון זה: ידעין למדין שונין. (ע' פרידמן בהערותו שם). ובלשון הכרייתא: הראות פנים, סדורה בפייהם, למד.

להראות לו פנים (לתת טעם לדבריו)? שנא' (שמות כ"א א'): ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם⁽¹⁾.

מהמשל: ישה מים מבורך ונוזלים מתוך בארץ (משלי ה' ט"ו), לומד ר"ע את התקדמות הלמוד העולה מהבנה פשוטה במה ששומע מאחדים למדרגת חידוש, שיכול לחדש מעצמו. מה בור מים יכול להוציא מים מאדו, אף תלמיד חכם אם לא למד תחלה אינו מלמד; ונוזלים מתוך בארץ — מה באר מים חיים באים (לשאוב הימנה) מכל צדדיה, כך ת"ח באים תלמידים ולומדים הימנו⁽²⁾. — תחת ישר' ישמעאל דורש את המקרא, בבקר זרע את זרעך ולערכ אל תנת ידך' (קהלת י"א ז') על הלומד⁽³⁾, דורש ר"ע אותו על המלמד: אם היו לך תלמידים בנערותך, עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהן מתקיים לך זה או זה, ואם שניהם כאחד טובים⁽⁴⁾.

(1) ע"פ המכילתא מבאר ר"ע, תשים לפניהם — ערכה לפניהם כשרהן ערך וראיה מכיא מדברים ר' ליה. ואולם לפי לשון הברייתא, הראות פנים דורש ר"ע לפניהם — על פי טעמו. מענינת הבחינה שבחן ר"ע תיטק אחד ע"ד הברתו במציאות הו' (תוספתא נדה ה' ט"ז): [מעשה בתינוק אחד, שהקריש קרדום אחד לשמים והביא אביו לפני ר"ע, והיה ר"ע בודקו, א"ל: בני דמי הקרשת, שסא לחסה ולבנה והכוכבים ולסודות שהן יפין? אמר: הא הקדשתיו אלא דמי שהברול שלו ברוך הוא. אמר ר"ע: בדיק זה וסתוקן]*.

(2) ספרו דברים י"א כ"ב, 18 § 3) ע"י לעיל 18.

(3) ב"ר ריש סי'א, נתחומא כי חיי שרה 8, קהיר לאותו פסוק, ובסוף סי'ב: אחריו זה באה שם מסרתו י"ב א"ף תלמידים היו לו לר"ע מעבי ועד אנשופרים וכולם בפרק אחד סתו שהיתה עניהם צרה אלו באלו, ובסוף העמוד שבעה: ר' מאיר ור' יהודה ר' יוסי ור'יש ור' אלעזר בן שמע ור' יוחנן הסנדלר ור'א בן יעקב, ואית דאמר: ר' יהודה ור' נחמיה ור' מאיר ור' יוסי ורשב"י ור' הונאה בן הכינאי ור' יוחנן הסנדלר. א"ל: בני הראשונים לא סתו אלא שהיתה עניהם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם, עסדו וסלאו כל ארץ ישראל תורה. בנוכח כי דאדרינ פי ר' (ע' 15) בא אחר דרשתו שר ר"ע לקהלת י"א ו' שנו"ל: הוא היה אוסר: אם בא עני אצלך בשחרית ונתת לו אוסר והרך לו ובא אחר במנחה, אר תאמר כבר נתתי לראשון, אלא (מיטב) מתן לאחרון כי איך יודע וכו'. וכן גם במדרש משלו כ"ה כ"ז.

(*) נתחומא יתרו: טעשה ברי עקיבא, סקראו תהון ברבים לקרות בסוף בצבור, ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו: רבינו! לא כך למדתנו: כי הוא חייך וארך ייך, ולמה נמנעת פלעלות? אמר להון העבודה! לא נמנעתי לקרות אלא על שלא סדרתי אותה פרשה שנים, שלשה עשרים; שאין אדם רשאי לומר דברי תורה לפני הצבור עד שיטשוש אותה שנים שלשה עשרים בלוי לבין עצמו, שכן מצונו בהקב"ה שהוא נתן טענה לשון לכל הבריות והתורה נלחיה לפנינו כנוכח (נ"א: ככתב) אידך, וכשבא ליתן אותה לישראל כתיב בו (איוב כ"ח כ"ו): או ראה ויספרה חגיגה וגם הקרה ואחרי כן — ויאמר לארסי.

אולם בב"ר הוא סלונתא ור' אחא ורבין, ובשמיני ב' נאסרה דרשת הכתוב איוב כ"ו כ"ח בשם ר' אחא ואח"כ מסופר שם שר' יוחנן בן תורהא בא טעם אחת לפני ר"ע, א"ל: עמדי וקרא בתורה, א"ל: לא עברתי על הפרשה, ושכחתי הכתובים.

על הכתוב (אויב כ"ח י"ז) לא יערכנה זהב וזכויות אמר ר"ע: מה כלי-זהב וזכויות אם נשברו יש להן תקנה, אף תלמיד חכם שאיבד משנתו יכול להגזיר עליה¹. -- כל המנביה עצמו על דברי תורה למה הוא דומה? לנבלה מושלכת בדרך, כל עובר ושב מניה ידו על הוטמו ומתרחק ממנה והולך, שנא' (משל' ל' ל"ב): אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה². -- על ענותנותו של ר"ע מעידה הדרשה ישרש על קברו של בנו³: אהינו [בית] ישראל שמעו⁴, לא שאני חכם, ויש כאן חכמים ממני, לא שאני עשיר, ויש עשירים ממני, אנשי דרום⁵ מכירין את ר"ע, אנשי גליל מאין מכירין? האנשים מכירין את ר"ע, הנשים ורמף מאין?⁶, אלא יודע אני ששכרם מרובה, שלא נצטערתם ובאתם אלא לכבוד תורה ולשם מצוה⁷. מנחם אני, שאלו היו לי שבעה בנים

(1) קהיר ו' ח' ורות רבה נ' י"ג. בבבלי חגיגה ט"ז ע"א: אעפ"י שברח יש לו תקנה. בירוש' חגיגה 77 ע"ב מחובר בטעות פירושו של ר"ע עם פירושו של ר' מאיר. זהו אחד משלושה דברים שאלישע בן אבויה אמר לתלמידו ר' מאיר אחרי ששמע את פירושו—ר"ע רבך לא כך דרש. ע"פ הירושלמי חגיגה אמר ר"ע כך: ומה אם נשתכרו יכול הוא להזיר ולעשותן כלום כמו שהיו. אף תלמיד חכם ששכח תלמודו יכול הוא להזיר וללמדו כתחלה. עפ"י אדר"ג פ' כ"ד אמר אלישע בן אבויה בעצמו, מה שלפני מקורות אחרים אמר זה ר' מאיר, ויחד עם זה שנוי בדרשתו של ר"ע: מה כלי זהב לאחר שנשבר יש לו תקנה. וכל כלי זכויות אין להם תקנה כשנשתכרו, אלא אם בן חורו חברייתו. השוה שבת י"ח א' ע"ד הזכויות: תחלת ברייתו מן החול. מתקנת כלי הזכויות לומר ר' יוסי בן חלפתא ראייה לתההים (חיב 189). ע' ניכ להלן סעוף ו' בסוף.

(2) אדר"ג פ"א. דורש. נבלתי כפעל הנגזר מהשם, נבלתי. בביר פ"א נשתנה הסגנון ועי"ז נחלש הבטוי: מי נרם דך להתנבל בדברי תורה על ידי שנשאת עצמך בהן. בברכות פ"ג ב' אמר רשב"י את מאסרו של ר"ע כמעט כמו שבא בביר ו' ושם ר"ע לא נזכר שם.

(3) שפחות פ' ח' השוה פ"ק כ"א: הסדרת שבשפחות היא העקרת. שם נקרא בנו של ר"ע ר' שמעון וכן בירוש' ברכות 10 ע"ד. ששם מסופר ע"ד חתונתו של בן ר"ע. נקרא ניכ שמעון, ואולם בשבת פ"ז: ובתוספתא ז' (ח) ט' לא נקרא שמו. בפ"ק: סתו בניו של ר"ע, שלפני הנראה מוסר בטעות על איזה מלות שבדרשתו, שר' עקיבא אמר: אילו הייתי קובר שני בנים הייתי מנוחם בכבוד שהראו למת.

(4) בשפחות חסר. ביתי לפני, ישראל וכן. שמעון.

(5) דרום (ולפ"ק מזה—גליל) בא כאן בסוכן יותר רחב (ע' חיב 505, 3).

(6) בברייתא שבתלמוד נאמר רק. ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוקי.

(7) בברייתא: אלא כך אמרתם: תורת אלהיו בלבו (תה' ל"ז ל"א). וכל שכן

ששכרם כפול.

קברתים¹), לכו לבתיכם לשלום²). — מעין זה הוא מאמרו הגזמאי: אני אין בי כח לומר כמו שאמרו רבותי [כלו': ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע, ח"א 19] אלא רבותי חסרו ואני לא חסרתי אלא כמריה באתרוג, המריה נהנה והאתרוג לא חסר וכממלא מאמת המים וכמדליק מנר לנר³). — שם מסופר גם כן: פעם אחת שהה ר'ע לבוא לבית המדרש, בא וישב לו מבחוץ, נשאלה שאלה, אמרו: הלכה מבחוץ, חזרה ונשאלה שאלה, אמרו: תורה מבחוץ, חזרה ונשאלה שאלה, אמרו: עקיבא מבחוץ [שלא רצה לפסוע על ראשי התלמידים לילך ולישב על מקומו—מ"ב]. פנו לו מקום, בא וישב לו לפני רגליו של ר' אליעזר⁴).

גם כאשר עלה למדרגה העליונה בין חכמי זמנו, היה ר'ע נזכר על אדות אותו הזמן, שבו היה נחשב עוד על המפלגה הבזויה של עמי הארץ, הבורים וחסרי התרבות. ועל מהשבתו היה עולה אותו הרגש של כוח, שהיה תוקף אותו אז נגד תלמידי החכמים: כשהייתי עם הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור⁵). — כן היה נזכר ע"ד חסרי אשתו ישעיה לו להשתלם בלמודיו, וצריך לחשב כי השבח שבו ישבח ר'ע אותה לפני תלמידיו באמת יצא מפיו: 'שלי ושלכם—שלה הוא' (כלומר התורה שלי והתורה שלכם באה רק מידה—בעזרתה)⁶. — נשאר ספור יפה איך היה ר'ע מחזיק ב'ידי הלומדים:— מעשה בר' טרפון שנתן לר' עקיבא מאה וישימונים קנטרים של זהב, אמר לו: קנה לנו אוסיא (אחווה). הלך ר' עקיבא עשה בהם מצות הרבה (כלומר חלק לעניים). אחר ימים בא אצל ר' טרפון, אמר לו: מה עשית? יפה היא האוסיא שקנית לנו? א"ל הן, ואין שבחה בעולם. — והיכן היא האוני (ישטר המכירה)?

1) במקום זה היה כנראה הנוסח הראשון. מנחם אני אילו שבעה בנים קברתי, זה נראה מהנוסחא האחרת: אפילו שנים בנים חתנים מנחם הוא כשביל כבוד שעשיתם. מה שבא אחיב, ולא שאדם רוצה לקבור את בנו, אלא יודע אני שהוא בן עוה"ב שזיכה את הרבים, הוא הוספה מאוחרת, אחרי שנשתנה המשפט שבא לפני זה, כדי לרכך את הקושי שיש בכסויו שלו. 2) זה אין בשמחות.

3) שהשיר א' נ"י, 4) שהשיר שם.

5) נסחים מ"ט: ע' לצרום, S. 375 Die Ethik des Judenthums.

6) כתובות ס"ג, נ"ד, נ"ה. הוא אמר זאת בשעה שפגשה אשתו אותה, אחרי שנפרדו זמן ארוך, והתלמידים רצו להרפה מעליו. לפי אדר"ג פ' ו' (זהו, לפי הנראה, המקור העתיק), כאשר אשתו היתה יוצאה בקרדושין (מעילים) ובעיר של זהב, אמרו לו תלמידיו: רבי ביישתנו ממה שעשית לה. אמר להם: הרבה צער נצטערה עמי בתורה (ע' לעיל 38 דע' 7). גם מאמרו (שבת כ"ב ב'). איזהו עשיר? מי שיש לו אשה נאה במעשים, הוא גם כן כנראה מהשפעת אשתו.

אמר לו: הרי היא ביד דוד, [ישנא:'] פור נתן לאבינונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד (תהל' קי"ב ט')¹. עוד צריך לציין שתגמדיין, שקרא ר'ע במשתה בנו על כל כד וכד: המרא לחיי רבנא ולחיי תלמידהון².

ד. מדות הדרשה. פרשנות. באורי מלות. שיר השירים.

מרבנו נחום איש גמזו קבל ר'ע את הלל, רבנו ומיעוטי, והביא אותו לידי התפתחות שלמה, לדרוש, אתין וגמין אכין ורקין, ועל ידי זה עשה את התורה שבכתב ליסוד התורה שבעל פה, גם במקום שלא היו מספיקות המדות של הלל ור' ישמעאל³. נזכרו גם איזה מדות של הדרשה של ר'ע, אבל בכל אופן אינן כל כך רבות כמו של ר' ישמעאל. השיטה שלו— לדרוש כל מלה וכל אות, במקום שיש בכתוב איזו נטיה קלה מן הרגיל, ולהוציא מזה דינים— לא היתה צריכה הרבה לכללים מיוחדים.

המדה הי"ג של ר' ישמעאל, התלויה בספק אם גם היא אחת מהמדות של הלל⁴— שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, נאמרה גם בשם ר' עקיבא אך במלות אחרות, ואולי יש להן גם קצת מובן אחר⁵.

(1) ויקרא ר' ליד בסוף בארמית: בפסיקתא רבה כיה קרוב לראש בעברית.
 (2) תוספתא ז' (ח) ט'. בבלי שבת ט"ז: (השוה דים) חמרא וחיי לפום רבנן, חמרא וחיי לפום תלמידיהון. בירור ברכות 10 ע"ד—חמרא טבא לחיי רבנן ותלמידיהון.
 (3) ע"י ח"א 43. מהספור ע"ד תהלתו של ר'ע באדרין פ' ו' נראה שעוד בראשית ימי לימודו נטה כבר אחר דרשת האותיות. אחרי ששמע דבריו של ר'א ור'י, הלך וישב לו בינו לבין עצמו, אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר?
 (4) פרנקל 19 וגרין IV, 419 הושבים ע"פ הניסוח של תוספתא סנהדרין סוף ז' ואדר"ג פ' ל"ז שבנין אב משני כתובים הוא אחד משבע מדות של הלל, אך במקור השלישי שלאותן המדות (פתוחה לספרא) נקרא בנין אב (ע"פ נירסת הראב"ד) מדה אחת והבאה אחריה. שני כתובים הוא לפי דעת המפרש הגיל המדה הי"ג מהמדות של ר' ישמעאל.

(5) טבילתא י"ב ה' (4 ע"ב מהדורת פרידמן)—מדה כתורה: שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה [עד ש]יתקיימו במקומן... יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. שלש האותיות, עד שי' שבאו בסגורים צריך להציג אותן לפני הסלה יבוא. על פי מדה זו הוא סבאר את הסתירה בין הכתובים: כתוב אחד אומר (שמות י"ב ה'): מן הכשבים וטן העוים תקחו אחד אומר (דברים ט"ז ב'): וזכחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר, כיצד יתקיימו שתי מקראות הללו? זו מדה בתורה שני כתובים וכ"י תיל (שמות י"ב כ"א): טשבו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח, צאן לפסח ולא בקר לפסח. וכן הוא

ערך גדול יש לכלל שיסדר ר'ע: כל פרישה שהיא סמוכה לחברתה למידה היסנה¹). על דבר המלה, לאמר' הרגילה מאד בתורה, אומר ר'ע: כל מקום שנאמר בו, לאמר' צריך לדרוש (כלומר לבקש ישם עוד כונה נסתרת, מלבד הכונה הנלויה²). דוגמא לזה נמצא במאמר אחר אנדי של ר'ע לשמות י"ב א': לאמר— צא ואמור להם, שבזכותם הוא מדבר עמי, שכל ל"ה שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמי, שנא' (דברים ב' ט"ז): ויהי כאשר תמו כל אנשי המלמה למות וידבר ה' אלי לאמר³).— במדה אחת, יהיה יותר נוגעת לתכן הענין, משתמש ר'ע במחלקתו על ר' יוסי הגלילי ע"ד הכתוב דברים י"ב ב': לפ'ד ר' יוסי: אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, אלהיהם על הגבעות, ולא הגבעות אלהיהם. אמר ר'ע: אני אובין וארון לפניך: כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודה זרה⁴).

לדעת ר'ע כל המצות שבתורה שוות בערבן, ונגד דעתו של ר' ישמעאל⁵ שאמר: כללות נאמרו בסני ופרטות באהל מועד, אמר ר'ע: כללות ופרטות

סבאר הסתירה שבין ויקרא י' א', ויקריבו אש זרה ובין ויקרא ט"ז א', בקרבכם לפני ה' עיי הכתוב השלישי במדבר ג' ד', בהקריבם אש זרה, היו על סקבקה מנו ולא על הקריבה. (שם אינו פורט את המדה). כך הוא לפי גרסת הילקוט שהוא הנכונה, ולא כמו שרוצה וייס להפוך. בשתי הדוגמאות הללו אין הכתוב השלישי בא לפשר בין שני המקראות הסותרים— כמו שרוצה ר' ישמעאל— אלא שההכרעה היא במקום שיש שני כתובים נגד אחד הסותר.

1) ספרי במדבר כ"ה ב' 131 § בראש. איך הוא משתמש במדה זו להסביר כיה ב' לא נתפרש שם, אבל זה מתפרש עיי מה שנאמר בסנהדרין ק"א כמו שהראה פרידמן בהערותו. ספק הוא אם דרשה זו, כמו שאר הדרשות הסובאות שם, שהן הנסאות של דרשות אנדיות עפ"י המדה הזו, הן של ר'ע, או שספרי השתמש במדה זו של ר'ע לדרשותיו הוא. מה שיוסי, ח"ב 114 בראש העמוד, איסר שהמדה, מסובותי המציא ר'ע—אינו נכון, כי בה השתמש גם ר' אלעזר בן עזריה, כמו בהלכה בן גס באגדה, עיי ח"א 171.

2) ספרי במדבר ה' ה' 2 §. השוה ניכ ח"א 172 הע' 4 ע"ד. לאמר' שבשמות כ' א' יש מחלקת בין ר' ישמעאל ובין ר' עקיבא. עיי מכילתא לאותו פסוק. הלאמר' שבשמות ט"ז א' הוא יסוד לדרשתו של ר'ע במשנה סיפה ה' ה'. השוה מכילתא שם, ובדיקתא בירו' סיפה 20 ע"ג. ב. סיפה ל': ע"ד הלאמר' שבשמות י"ב א' עיי להלן סוף ה', קרוב לראש—עיי ניכ ה'פסן S. 8. Zur Einleitung.

3) מכילתא שם. השוה ספרא ויקרא א' א' (4 ע"ב).

4) ספרי לאותו פסוק § 60, משנה עיי ג' ה'. 5) עיי לעיל 18 הע' 3.

נאמרו בסניני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערכות מואב¹). [ואין לך כל דבר מצוה ומצוה שכתובה בתורה שלא נכרתו עליה ארבעים ושמונה ברייתות].

מהבאורים של ר'ע שאינם נוגעים להלכה כבר נרשמו אלה שבהם הוא חולק על ר' ישמעאל²). כאן עלינו לרשום את אלה הבאורים, שבהם הוא חולק על ר' יוסי הגלילי³). — בר' כ"ב א'. והאלהים נסה⁴) ר' יוסי אומר: גדלו נכס הזה של ספינה [בנראה, ריה"ג רוצה להרחיק את הגשמות—המתרגם]. ור'ע אומר: נסה אותו בודאי⁵), שלא יהיו אומרים: הסמו, ערבבו, ולא היה יודע מה לעשות.—שמות כ"ד ט"ז, וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים. משה עלה בענן ונתכסה בענן ונתקדש בענן, כדי לקבל תורה לישראל בקדושה, שנא' וישכן כבוד ה' וכו'. ר' עקיבא אומר: וישכן כבוד ה' מראש חדש, ויכסהו הענן להר, ויקרא אל משה—משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלק כבוד למשה (ולפ"ד ר' יוה"ג, ויכסהו' נאמר על משה ולפ"ד ר'ע על ההר)⁶).—דברים כ' ה'. הירא ורך הלבב. ר'ע אומר כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה⁷). ר' יוסי אומר זהו המתירא מן העברות שבידו⁸).—דברים ל"ג כ"ג. ים ודרום ירשה. ר' יוסי הגלילי אומר: זהו ים כנרת וישפתו הדרומית; ור'ע אומר: זה מי מרום וים

(1) משה ליו: ושם נספן. השוה כך ב' 92, 3.

(2) ע' לעיל 8—12 הם באורים לברי' כ"א ט: שמות י"ב ב', כ"ב. ליו. ליה: כ' י"א. י"ח וכ"ג; כ"ב כ"ז; ויקרא י' ב'; במדבר ה' כ"ח; ט' ו'; דברים י"ב כ"ח; י"ח ו'; תהי' ע"ח כ"ה; קיד י"ב. ע' ניכ' תשובותיו על שאלות של ר' ישמעאל ע"ד הסלה. אתי' בבראשית א' א'; ד' א'; כ"א כ'. וע' ח"א 43 ולעיל 6 הע' 4.

(3) בכלל שמו של ריה"ג בא לפני ר'ע. מחלקת אחת הובאה כבר לעיל 1, 46 וכן קודם לביאורו של ר'ע שזכר לעיל 51 הע' 5 לויקרא ט"ז א' באה דעתו של ר'יו הגלילי (ספרא לאותו כתוב) שרק בשביל הקריבה סתו בני אהרן. מטה שהובא לעיל ח"א 87 הע' 8 נראה שלפי מקור אחד נחלקו ריה"ג ור'ע ע"ד הכתוב ש"ב ז' כ"ג. (4) ביר' נ"ה.

(5) ע"ד הסלה. בודאי ע' ח"א 94, 3.

(6) יוסא ד' ע"א וכו'. אררינ' ריש פ' א'.

(7) משנה מ"ה ח' ה'. בתוספתא מ"ה ז' כ"ב: רק הירא—וראי: בספרי לאותו כתוב 197 §: הירא ורך הלבב כמשמעו.

(8) בתוספתא סביא ראוה סתהלים מ"ט ה': למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. בספרי כתוב סתם: שיש עברה בידו כסתר, לפני דברי ר' עקיבא, ואח"כ באה דעה שלישית בשם ר' יוסי הגלילי: זהו בן מי שנה. ע' הערתו של שרידסן ע"ז.

כנרת¹). — ש'א י ב'. בצלצה [דורשים נוטריקון]²). ר' יוה'נ אומר: צח צל יום; ר'ע אומר: צח צל³ של זקן יעקב, שנאמר לו: ומלכים מחלצ'ך יצאו' (בר' ל"ה י"א). — וכן באה בדרך נוטריקון מחלקת ע'ד המלה, שאינה נמצאה במקום אחר. — תרצדון' (תה' ס"ח י"ז)⁴, לפי דעת שניהם הוא נוטריקון, תרצו לדון', אלא שריה"ג פתר קרא בהרים. בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו, זה אומר: עלי' התורה ניתנת, וזה אומר: עלי' התורה ניתנת, וזה אומר: עלי' התורה ניתנת, תבור בא מבית אלים וכרמל מאספטיא, הה"ד (ירמ' ס"ו י"ח): חי אני נאם ה' כי כתבור בהרים וכרמל בים יבוא⁶. זה אומר: אני נקראתי, וזה אומר אני נקראתי, אמר הקב"ה: למה תרצדון הרים, כלכם גבוהים אלא כולכם גבנונים (בעלי מומים), היך מד'א (ויקרא כ"א כ'): או נבן או דק. כולכם נעשה עבודה זרה על ראשיכם, אבל סיני שלא נעשתה עבודה זרה עליו, ההר חמד אלהים לשבתו, וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ'); אף על פי כן—אף ה' ישכון לנצח—בבית עולמים. ר' עקיבא פתר קרא בשבטים. בשעה שאמר שלמה לבנות את בית המקדש, היו השבטים רצין ומדיינין אלו עם אלו, זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה. אמר להם הקב"ה: שבטים, למה תרצדון? כולכם שבטים, כולכם צדיקים, אלא גבנונים, מהו גבנונים? — ננבים, — כולכם הייתם שותפים במכירתו של יוסף, אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף, ההר חמד אלהים לשבתו.—

— ארבעה דברים היה ר'ע דורשם⁷, ואין אני (ר'ש בן יוהאי) דורשם כמותו, ודברי נראים מדבריו: א. הרי הוא אומר: (בר' כ"א ט'): ותרא' שרה את

(1) ירושי' ביב 15 ע"א. השוה ספרי לאותו כתוב § 355.
 (2) ע"פ דרך זו דורש ר'ע בענין של הלכה במחלקתו עם ר' ישמעאל את המלה ויקמנו' במדבר ל' י"ז. ע' נדרים ס"ז: (3) ילקוט שמואל 109 §. במדרש שמואל י"ד, ששמו לקח הילקוט. נשתבשו הרברים. השוה סהרו' בוכר ע' 89.
 (4) אפשר שר'ע דורש הרמיון שיש בין אותיות בצלצה' ובין חלצ'ך, וכן דרשתו לגבנונים—ננבים, ע' להלן. (5) ביר ריש צ"א. במכילתא שסות י"ט י"ח סתם ובקיצור.
 (6) (בית אלים, נ"א בית אלהים). אספטיא היא Apamea. במכילתא כ"א באה

אנדה זו סתם ובקשר עם ענין אחר. במנילה כ"ט א' אומר זה ר' אלעזר הקפרי. שם דורש ניב בר קפרא לתהלים ס"ח י"ז כמו ריהינ' בביר, רק הנוטריקון, תרצדון' — תרצו—דון—חסר שם. בשו"ט ס"ט, סהרות יילינק בביהמ"ד V, 72, בא הפירוש הזה לתהלים ס"ח י"ז בתערובת איזה דברים מהמכילתא ומהתלמוד. שם האומר הוא ר' נתן. כנראה ספני שבמכילתא בא סמוך לזה מאסרו של ר' נתן.

(7) ספרי דברים ואתחנן § 31. קצת בשנוי בתוספתא פוסה' י"ז הרבר השני

בן הגר המצרית מצחק—שעבד עבודה זרה¹, ואני אומר: לא לענין הזה (צריך), אלא לענין חלוקת נחלה, היה ישמעאל אומר: לא אני נוטל שני חלקים שאני בכור? לכן שרה אמרה: גרש את האמה הזאת ואת בנה. ודברי אני רואה מדבריו. כי כיוצא בו (במדבר כ"א י"ב): הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דני הים יאסף ומצא להם—כמישמעו (וכי הוא מספיק להם)², דברי ר"ע. ואני אומר: אפילו תכנים להם כל צאן ובקר ישבעולם סופם לרנן אחריו, אלא אני הולך ומפייסם, השיבתו רוח'ק (שם פסוק כ"ג): עתה תראה היקרך דברי אם לא; ודברי נראים מדבריו. כי כיוצא בו (יחזקאל ל"ג כ"ד): בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה, — והלא דברים קל וחמר: ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ, אנו שעובדים אלהות הרבה אינו דין שניירש את הארץ, [דברי ר"ע]. ואני אומר: ומה אברהם שלא נצטוו אלא מצוה אחת ירש את הארץ, אנו שנצטוינו מצות הרבה אינו דין שניירש את הארץ. ומה נביא משיבם על כן? (שם פסוק כ"ה): כה אמר ה' על הדם תאכלו וכו' ודם תשפכו וכו' והארץ תירשו? ואני רואה דברי מדבריו. כי כיוצא בו (זכרי' ה' י"ט): צום הרביעי וכו'—צום הרביעי זה י"ז בתמוז, שבו הובקעה העיר³. ולמה נקרא שמו רביעי? שהוא חדש רביעי. צום החמישי זה תשעה באב, שבו הרב ביהמ"ק בראשונה ובשניה, ולמה נקרא שמו חמישי? שהוא חדש חמישי. צום השביעי זה שלישי בתשרי, שבו נהרג גדלי' בן אחיקם. ומי הרגו? ישמעאל בן נתניה, ללמדך שקשה מיתתם של צדיקים לפני הקב"ה כחרבן בית המקדש. צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים, שנא' (יחזקאל כ"ד ה'): כתב לך את שם היום וכו'⁴. ואני אומר: צום העשירי זה יום חמישי בטבת שבאתה שמועה לגולה שהוכתה העיר, שנא' (יחזקאל ל"ג כ"א): בעשירי בחמישי לחדש בא אלי הפליט מירושלים לאמר הִכְתָּה הָעִיר, ושמעו ועשו יום שמועה כיום שרפה. ורואה אני דברי מדבריו, שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, והוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון, אלא שהוא מונה

סובא נב בספרי במדבר 95 §. הרבר הרביעי נמצא בפתיחתא לכל הקבוצה בריה י"ח: ואולם בירושלמי 68 ע"ג יש לו פתיחתא מיוחדת.

(1) ע' לעיל 9. (2) ספרי במדבר: ספיקין הן להן. בתוספתא: ומי מספק להן? בספרי דברים נשמטו דברי ר"ע.

(3) בירוש' שם נזכר בדברי ר"ע עוד סאודעות מעציבים שקרו לפי דברי המשנה תענית ד' ו' באותו היום. (4) ע' סלכים ב' כ"ה א'.

לסדר הדשים, ואני מונה לסדר פורעניות, וביהודה מתענים על המעשה ובגליל על השמועה.

פה צריך לציין עוד מאמרים אחרים שלא נכנסו לתוך סעיפים אחרים.—
 שמות כ' ד'. ואשר במים מתחת לארץ — להביא את הבוביא (כלומר: מראה
 הפנים שנראים במים כמו בראי, שלא יעשה זה לעבודה זרה¹). — ויקרא
 ה' כ"א. ומעלה מעל בה' — לפי שהמלוה והלוה והנושא ונותן אינו מלוה ואינו
 לוה ואינו נושא ואינו נותן אלא כשטר ובעדים, לפיכך בזמן שהוא מכחיש,
 מכחיש בעדים ובשטר, אבל המפקיד אצל חברו אינו רוצה שתדע בו נשמה,
 אלא שלישי שביניהם (כלו' הקב"ה), בזמן שהוא מכחיש, מכחיש בשלישי
 שביניהם². — במדבר ה' ט"ו. מנחת זכרון. שומע אני זכות וחובה? תלמוד
 לומר מזכרת עון, כל הזכרונות לטובה וזו לפורענות, דברי ר' טרפון. ר"ע
 אומר: אף זו לטובה, שנאמר (שם) ואם לא נטמאה האשה ונקתה וכו'³. —
 שמואל א' ה' נ"ו. וישו אחד הבצע — קופה יתרה של מעשר נמלו ברוע⁴. —
 במדבר כ"ח ו'. עולת תמיד העשויה בהר סיני. ר' אליעזר אומר: מעשיה נאמרו
 בסניני, והיא עצמה לא קרבה, ור"ע אומר: קרבה ושוב לא פסקה, אלא מה אני
 מקיים (עמוס ה' כ"ה): הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית
 ישראל? שבטו של לוי, שלא עברו עבודה זרה, הן הקריבו אותה⁵. — ויגה
 ג' א'. והיו דברי ה' אל יונה שנית לאמר — שנית הברה עמו שכינה, שראשית
 לא הברה עמו⁶. — איוב מ"ב י"ב. וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו — בזכות
 מצות ומעשים טובים שהיו בידו מראשיתו. — קהלת ז' ח'. טוב אחרית דבר
 מראשיתו — בזמן שהוא טוב מראשיתו⁷. —

(1) מכילתא לאותו פסוק. מה שהרמב"ן מפרש שזה מוסב על השריב אינו מוכרח.
 עי' ערוך עי' בבואה.

(2) ספרא לאותו פסוק (24 ע"ד). ר' הנניא בן הכנאי תלמידו של ר"ע אומר זה
 בקצור בתוספתא שבועית ג' ו'. אין ארב כוחש (גיא כוסר) בעמיתו עד שכופר בעיקר.

(3) ספרי לאותו פסוק 8, תוספתא סוטה א' י'; ירו' סוטה 18 ע"ד.

(4) שבת נ"ג. תוספתא סוטה מ"ד ו'. (5) חגיגה ז' :

(6) יבמות צ"ח. בן יאסין אמר: כשהלכתי לכרכי הים מצאתי גר אחד שנשא
 אשת אחיו מאמו. אמרתיו לו: בני מי הרשך? אמר לי... על ספסל יושב ר"ע ואמר שני דברים
 וכו'. במכילתא בפתיחתא 2 ע"א — סתם. בן יאסין הוא בדר ספק ר' יוסי בן יאסין,
 תנא שאחריו דורו של אריאנוס. עי' על אדותיו מאמרו ע"ד הכפי קסרות, מאנאטסטריוס
 1901 ע' 300 ועוד e. b. 1902 S. 83 (י' שני הבארים הללו ספר אלישע בן

מבאורים הלכותיים צריך לציין כאן אלה שנזכרו במשנה נוסא¹ בתור קבוצה של שבע הלכות, שר'ע מוציא אותן ממקראות שאינם הלכותיים, — ישעי' ל' כ"ב, משלי ל' י"ט, ישעי' ס"א י"א, שמות י"ט ט"ה, בראשית ל"ד כ"ה, ישעי' א' י"ח, תה' ק"ט י"ח². — להן אפשר לצרף גם את דרשתו לויקרא י"ט כ"ד, הלולים³ — מכאן שלא ישעום אדם כלום עד שיברך⁴. — וכן הראיה שהוא מביא מהכתוב (ויקרא י"ט כ"י): לא תאכלו על הדם, מכאן לסנהדרין שהרנו את הנפש, שאין טועמין כל אותו היום⁵. — וכן מה שדורש מהכתוב דברים ל' י"ט: למען תחיה אתה וזרעך, שהאב חייב ללמד את בנו אף לשוט על פני המים⁶. —

מבאורי המלות של ר'ע מעידים תשומת לב ביחוד אלה שמראים על ידיעתו בשפות זרות, ישעל ידן מכאן את המקרא⁶. הם נמצאים כברייתא בתלמוד בבלי⁷ על המלות: יובל⁸, גלמודה⁹, קשיטה, כריתו (בר' נ' אבותה לריס, ירו' חנינה 77 ע"ב, קהיר ח' ז). הבאור השלישי שמסר אלישע בן אבויה בשם ר'ע נמצא לעיל 49 הע' 1. בבבלי חנינה טו' א' במקום הבאור לקהלת ח' ז' סיבא באורו של ר'ע לקהלת ז' י"ד

1) שבת ט', א' — ד'. 1) הדיוק מברי' ליד כ"ה טובא במשנה נוסא שבת י"ט נ', וכן כברייתא שבת קליד: ובבביר פ' בשם ראביע. כברייתא נאמר: אעפ"י שאין ראה לדבר וזכר לדבר (S. Die älteste Terminologie S. 51 ff.) וכן הדיוק סתה' קיש י"ח. הדיוק מישעי' ל' כ"ב טובא בשם ר'ע גם בעז' במשנה נ' ו' ותוספתא זכ"ס ד' ז'. ההלכה שמוציא ר'ע מישעי' ס"א י"א טובאה סתם בלי ראה במשנה כלאים נ' א'. הדיוק מישעי' א' י"ח נמצא במשנה יוסא ד' ב'.

3) ספרא לאותו פסוק. בריתא ברכות ל"ה. תנחומא ב' 14 סקף — שנה ר' חייא בשם ר'ע. ע' ח"ב 523, 2. 4) ספרא לאותו פסוק, ט"ק י"ד: סנהדרין סינ'. 5) ירו' קדושין 61 ע"א. בבבלי קדושין כ"ט א' סתם: ויש אומרים: אף להשיטו במים (נ"א: בנהר). כאן צריך להזכיר את המאורע שסופר בשתי גירסאות (יבמות קכ"א. בירו' יבמות 15 ע"ד רק הגירסא השניה) או שר'ע בעצמו טבעה ספינתו בים והוא ניצול בנס, או שזה קרה לאחר מתלמידיו.

6) לפי האמור בסנהדרין יז' א' היה ר'ע מאלה שידעו שבעים לשון.

7) ריה כ"ז. בירו' ברכות 13 ע"א מיוחס הבאור ליובל ונלמודה לבעל האגדה ר לוי. השוה Neubuer Geogr. du Talmud 306

8) הוא שמע שבערביא קורין לאיל — יובל. נויבאר מוכיח כי בלוחות הקרבנות של צור שנסצאים ב. Marseille Z. 7. נקרא דתיש — יובלא. השוה-Stade Morgen-ländische Forschungen S. 201. — האגדה ע"ד פנישתו של ר'ע עם מלך ערב

נמצאה בתנחומא נשא. S. Perles in Grätz, Monatsschr. 1873 S. 15. בגליא קורין לנהר נלמודה (ר' לוי בירו' ברכות במקום גליא — אפריקה). אחרי שזה סקבר ע"ד לשון שסחין לאין, יותר נכון הוא היסר, שנליא זו היא galatien

ה'1). וכן באורו למלת 'פתאים' (תה' קט"ו ו'), שנערב קורין לנער פתי2). — תשומת לב מעירה המחלקת ע"ד המלה 'דק' נוקרא י"ג ל'3): לקוי קצר דברי ר'ע. ר' בן נורי אומר: אפילו ארוך. אמר ריב"ג: מה לשון אומרת4): דק מקל זה, דק קנה זה—דק לקוי קצר או דק לקוי ארוך. א"ל ר'ע: עד שאנו למדין מקנה נלמד משעה, דק שער של פלני—דק לקוי קצר, ולא דק לקוי ארוך.

בין כתבי הקדש נותן ר'ע ערך מיוחד לשיר השירים. — נגר סי ישאמר שגם על שיר השירים היתה מחלקת אם היא מטמאה את הידים (סימן שנתקבלה בתוך כתבי הקדש), אמר ר'ע: הם ושלום! לא נחלק אדם אחד מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתנה בו שיר השירים, למה? שכל הכתובים קדש וזה קדש קדשים5). — בין אלה שאין להם חלק לעזרה"ב חושב ר'ע המנענע קולו בשיר השירים בבית המשתאות

שבאסיה הקטנה, ולא gallaea הקרובה לעקרון. כמו שמבאר לוי במלניו היא 33 ע"א וקאהוש ערוך ח"ב 294. — במסוטה סיב א' אומר האמירא ר' אלעזר (בן פדת) שבמדינות הים (ואת אסרת: מחוץ לארץ ישראל) קורין לנדה נלמודה. גם זה, כמו דברי ר' לוי, בודאי סומך על דברי ר'ע. גם במקום אחר, ביר ע"ט קרוב לסוף, בא ניכ באור זה אך בלי שם המקוב, ששם שמע זאת.

1) באפריקה קורין למעה (למטבע קטנה) קשישה. באור אחר לאותה מלה נמצא בכיר ע"ט (S. Zipser in Literaturblatt des Orients 1848 p. 634 f).

במדינות הים קורין למכירה כירה (אירו ציל כרייה). גם כאן במקום רבי ציל ר' עקיבא. ע' דים IV. השוה רקסה VII. ע' אני אוראי א"ל היא 122.3.

2) ע' היא 99 הע' 1. לזה שייך ניכ באורו לסיסופתי (שמות י"ג סיג דברים ו' ח' וי"א י"ח). סנהדרין ד': ושם נסמן, במכילתא ובספרי אין זה. Vgl. zu diesen fremd-sprachlichen Etymologien in allgemeinen Joel, Blicke 1. 51 f.

3) מ. ננעים י"א. א"ל ספרא לאותו פסוק (ש' 65).

4) בספרא: מה הלשון אומר. במשנה: מה הלשון? אסרים.

5) משנה ידים ג' ה'; פתיחא לשיר השירים רבה. במדרש וז"ל לשה"ש (מהרורת בובר 4 p. מהרורת שנטר Z. 22) סוכא סאטרו של ר'ע בנוסח אחר (שנטר סביאו בציונים שלו (J. Qu R. VII 731): אלו לא ניתנה תורה דיים היה לישראל בשיר השירים וכדי לנהוג את העולם, ר'ע סביא ראייה שמגלת אסתר נכתבה ברוהיק מהכתוב, ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה (אסתר ב' ס"ו). כנראה, שהוא ספרש את הכתוב, כמו שספרשים ורבנן (אחר פירושים של תלמידי ר'ע ר' יהודה ור' נחמיה): נושאת חן בעיני העליונים ובעיני התחתונים, כסריא (משלי ג'): ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. אבל ערות שכזו יכולה להנתן רק ע"י רוחיק, — במסוריו הלל. שלפי דעת ר' עקיבא נאסרו ע"י חנניה. מישראל ועזריה — על דברי כז' אחר ואחר רוחיק משיבה. שסחים ק"ו.

ועושה אותו כעין זמר¹). — ר'ע ראה בשיר השירים את סמל ההוד והתפארת שיש ביחס שבין הקב"ה ובין כנסת ישראל, וציורים מהמומנשים היותר הישנים שבתולדות ישראל. מהשיחה, שנזכרה לעיל²) שבין ישראל ובין הגוים, שנוסדה על הכתוב בשיר השירים א' ה' וו', נראה שר'ע חושב, כי הדוד הוא הקב"ה והדודה כנסת ישראל, ישבאה בהגשמה ז', בין הבנות' — עמי הנכר. גם על כתובים אחרים משיר השירים באו באזורים של ר'ע. במדרש שה'ש יש שלשה דברים, שבהם הוא חולק על ר' אליעזר רבו לשה'ש א' ח', א' י"ב וב' י"ד³). א' ח'. צאי לך בעקבי הצאן. ר"א אומר: מחררה שנמלו ישראל בידם ממצרים אכלו ממנה ל"א יום, מחררה זו [אתה יודע] מה אני להם בסוף — בעקב, הה"ד (תה' ע"ב ט"ז): יהי פסת בר בארץ. ר' עקיבא אומר ממה שהקפתי אותם בענני כבוד, כמד"א (שמות י"ג): לא ימיש עמוד הענן יומם, אתה יודע מה אני עושה להם בסוף — בעקב, הה"ד (ישעי' ד' ו'): וסוכה תהיה לצל יומם⁴). — א' י"ב. עד שהמלך במסבו. ר"א אומר: עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו — ברקיע — כבר היה הר סיני מתמר באור, שנא' (דברים ד' י"א): וההר בוער באש; ר'ע אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר (שמות כ"ד ט"ז): וישכן כבוד ה' על הר סיני⁵). ב' י"ד. יונתי בחגוי הסלע. ר"א פתר קרייא בישראל, בשעה שעמדו על הים: יונתי בחגוי הסלע — שהיו חבוים בסתרו של ים, הראיני את מראיך, הה"ד (שמות י"ד י"ג): התיצבו וראו את ישועת ה', השמיעני את קולך — זו השירה, שנאמר: אז ישיר משה, כי קולך ערב — זה השיר, ומראך נאה — שהיו ישראל מראין באצבע ואומרים: זה אלי ואנוהו. ר'ע פתר קרייא בישראל, בשעה שעמדו לפני הר סיני: יונתי בחגוי הסלע, שהיו חבוין בסתרו של סיני, הראיני את מראיך, שנאמר וכל העם רואים את הקולות, השמיעני את קולך — זה קול שלפני עשרת הדברות, שנא' (שם כ"ד ז'): כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, כי קולך ערב — זהו קול שלאחר עשרת הדברות, שנא' (דברים ה' כ"ה): וישמע ה' את קול דבריכם וגו' הטיבו כל אשר דברו, ומראך נאה, שנא' (שמות כ' י"ח): וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק⁶). — שה'ש ב' י"ב. קומי לך. לכי" כתוב. יו"ד — עשרה. בזכות יו"ד דברות שאתה עתיד לקבל בסיני — קומי לך רעיתי יפתי וגו'⁷). —

1) תוספתא סנהדרין י"ב י"י. השוה היא 140. בארדיני ליו קרוב לסוף בא המאמר הזה וכן המאמר שבא בסוף סעף ז' — בשם ר' יוחנן בן גוריון. 1) עי' לעיל 40 העי' 1.
 2) עי' שהשיר לכתובים הללו. השוה היא 83 ועי' 94. 4) עי' היא 86.
 5) עי' היא 82, 2. 6) עי' לקמן בריש הסעף הסמוך.
 7) תנחומא ב' בא 7 בפתיחתא של ר' תנחומא.

לש"ש ה' ב' טובא בשם ר"ע מאמר, שאינו מובן (1). גם לש"ש א' ט' נמצא באורו של ר"ע: זה אחד מן המקראות שפסוק דרשם, ור"ע אמר לו: דיך פסוק! ודרש באופן אחר. — לססתי ברכבי פרעה — לססתי כתיב (חסר ואו), אמר הקב"ה: כשם יששתי על המצרים לאבדם, כך כמעט ישתי על ישראל לאבדם, ומי גרם להם שינצלו? מימינם ומשמאלם [כלומר: הזכויות שהיו להם]. ר"ע דרש, לססתי' לשישתי (2).

באור אליגורי שלו למקרא אחד של הלכה הוא באורו של ר"ע לדברים כ"א י"ג: ובנתה את אביה ואת אמה—זה ע"ז, על יסוד הכתוב בירמיה (ב' כ"ז): אומר לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתי (3).

ה. לספורי המקרא ונושאייהם. אנדות עזות.

כמו רבו ר' אליעזר כך היה גם ר' עקיבא אוהב לשפר את ספורי המקרא ע"י דרשות ופרחי שירה. אם ר' אליעזר אמר: שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות, ויוצא שבמצרים לקו ארבעים מכות ועל הים מאתיים מכות, אמר ר"ע: כל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של המש מכות, ובמצרים לקו חמשים מכות ועל הים חמשים ומאתים מכות (4). — את המלה סכות (שמות י"ב ל"ז, ויקרא כ"ג מ"ג) הוא דרש, אין סכות אלא ענני כבוד, שנא' (ישעי' ד' ה'): כי על כל כבוד הופה, ואין לי אלא לשעבר, לעתיד לבוא מנין? וסכה תהיה

(1) מדרש זוטא לאותו פסוק. מהדורת בובר 33. מהדורת שכטר Z. 1093. לשון המאמר: למה היה העילב דומה? לבעל הבית שעשה כלים ולא פתחן שהיו ברואים כבר חזר ופתחן. לשני זה בא באור אחד לפסוק: אני ישנה ולבי ער—זה העולם נרמה לישן הנה והרתיק (והקיש) עליו המקום ועוררו.

(2) מבולתא שמת י"ד כ"ט. סוף המאמר צריך להשלים מהמאמר שלפני זה וכן הוא באמת בילקוט 328 § מימינם — מצות מוזה שנקבעה בימין, ומשמאלם — מצות תפלין ששניחין בשמאל. בשהשיר א' ט' מיוחס מאמרו של ר"ע לפסוק ולהפך, אך הנכון הוא כמו במבולתא וכך הוא גם באר"י. ששם נאמר בשם פסוק, אעפ"י שבסקצת משונה, דומה למה שנאמר בשמו במבולתא. בילקוט שה"ש 983 § גורם ניב כמו במבולתא, אבל איזה פרטים לקח מסקור אחר. מה שנאמר שישראל ראויים היו לאבדם נוסד על הדעה שהם הולוכו עמהם ע"ז (ע' היא 87). ע"ד באורו של פסוק ע' בסעף הסמך.

(3) ספרי לאותו פסוק 213, יבמות ט"ח:

(4) ע' לעיל 82. ע"ד הסכה הרביעית, ערוכי ע' מאמרו של ר"ע בשמות ר' י"א קרוב לראש. ע"ד השניה, צפרדעי ע' היא 163.

לצל יומם (ישעי' שם ו' 1). — שמות י"ט ד'. ואשא אתכם על כנפי נשרים. זה יום מתן תורה שהיו ישראל נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין י"ב מיל *), על כל דבור ודבור [ונמצאו מהלכין באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת: רדו וסייעו את אחיכם, שנא' (תה' ס"ה י"ג): מלכי צבאות [דרש מלכי — מלאכי ה' צבאות] ידרון ידרון, ידרון בהליכה ידרון בחזרה²), ולא במלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה, שנא' (שה"ש ב' ו'): שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני³). — שמות י"ט י"ט. מישה ידבר והאלהים יעננו בקול. מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה, והיה הקב"ה מסייעו בקולו, ובנעימה שהיה משה שומע בו, היה משמיע את ישראל⁴). — ע"ד הכתוב, שמות כ' י"ה, וכל העם רואים את הקולות, הובאה כבר מהלקת בין ר"ע ובין ר' ישמעאל⁵). — כתוב אחד (שמות כ' כ"ב) אומר: כי מן השמים דברתי עמכם, וכתוב אחד (שם י"ט כ'): וירד ה' על הר סיני? מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים, שנא' (תה' י"ח י'): ויש שמים וירד⁶). — דברים ל"ד ד'. זאת הארץ. מלמד שהראה הקב"ה למשה ארץ ישראל כשלחן ערוך⁷). — שמות

- (1) ע' ח"א 86 הע' 3 ושם נסמנו המקורות. הוזה באורו של ריע לשהיש א' ח' בסעוף הקודם. (1) [י.ד.ר.ו.י. קרי יְדָרוֹן, פעל יוצא—הסתרגב].
 (2) מכילתא לאותו פסוק. והמלות שבאו בסוגרים נשלמו ממכילתא כ' י"ח. וכן בא זה סתם ומקוצר בספרי דברים ל"ב י' (313 §). וכן ריב"ל, שבת ס"ח:
 (3) מכילתא לאותו פסוק. ע"ד המלה. נעימה: ע' לוי ח"ג 412 ע"ב.—חנניה בן אחי ר"ז בן חנניה מוצא ע"י דרשתו זו של ריע רמז לשיר סן התורה. ספרי במדבר ס"ה ג', 116 §. הוזה ערכין י"א סוף ע"א. שניהם חשבו יענני—יומרו. — הוזה דרשתו של ר' שמעון בן עזאי (תלמידו של ריע) בשם ריע על המלה לאמר בריש המכילתא (לשמות י"ב א'): הוזה לעיל 52 הע' 2). בקול שאתה שומע בו, בו למדי.
 (4) ע' לעיל 10. ע' ג"כ מאמרו של ריע: צמצם הקב"ה שכירתו בין שני הכרובים כדי לדבר עם משה. ספרי א' א' (4 ע"א).
 (5) מכילתא לאותו פסוק (72 ע"ב). במכילתא י"ט כ' הובא סאמר סתם אבל גם הוא לפי הנראה מדברי ריע: וירד ה' על הר סיני, שומע אני על כלו? ת"ל על ראש ההר, וכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני? ת"ל כי מן השמים. מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציעו על הר סיני, כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה וכאדם שהוא מדבר מעל הכר. Rosenthal Vier apok. Bücher S. 59. Vergleicht damit IV buch Esra 3.18.
 (6) ספרי במדבר כ"ז י"ב, 136 §. הוזה ח"א 109 הע' 7.

* ע"י מכילתא לשמות כ' בא, שמתה ישראל היה י"ב מיל.

י"ב ב'. החדש הזה. זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה והראהו המקום את כלן באצבעו. כיוצא בדבר (ויקרא י"א כ"ט): וזה לכם הטמא, (במדבר ח' ד'): וזה מעשה המנורה (1).

איוה דבר פלא מוסלג דרש ר"ע לשמות ח' ב' ובעד הדבר הזה קבל נזיפה מר"א בן עזריה (2). וכן נוף בו ראב"ע כאשר פגע ר"ע בכבודו של אליהוא שבספר איוב שאמר עליו שהוא בלעם (3). וכן קבל ר"ע נזיפה מר' יהודה בן בתירה שהיה ראש ישיבה בנציבין (Nisibis) וכשכיל שפגע בכבוד צלפחד ובכבוד אהרן. על הראשון אמר שהוא היה המקושש עצים ביום השבת (סמך על הסלה, במדבר'—במדבר ט"ו ל"ב וכ"ז נ'), ועל האחרון אמר, שגם הוא נתנגע יחד עם מרים, בסמכו על מה שנא' (שם י"ב ט'): ויהר אף ה' גם, [בם—רבים]; ע"ז ענה ר"י בן בתירה: עקיבא, בין כך ובין כך עתיד אתה ליתן את הדין: אם כדברידך—התורה כיסתו ואתה מנלחהו, ואם לאו—אתה מוציא לעז על אותו צדיק (4). — גם ע"ד שני חוטאים שבכתבי הקדש יש מחלקת בין ר"ע ובין ר' יהודה בן בתירה, הראשון אומר, שאין להם חלק לעולם הבא, והאחרון אומר, שיש להם חלק לעוה"ב (5). — כשכיל מאמרים

(1) סבילתא י"ב ב' (2 ע"ב), ספרי במדבר 61 §. בכבלי מנחות כ"ט א' בשם תנא דבי ר' ישמעאל. בפסיקתא 54 ע"ב: תני ר' שמעון בן יוחי ע"י כפתוחתא של פירושן למסילתא LV. בספרא י"א ב' (47) נמצא ההערה הסתמית שסשה בעצמו הראה לישראל את ההיות בסמך על הכתוב ויקרא י"א ב' ט' י"ג וכ"ט. היתה עוד חולין ט"ב. ויקרא ר"י י"ג (תני ר' חייא). תנחומא שמיני 2 ע"י ח"א 163. 3 ע"י ח"א 164.

(4) שבת צ"ג צ"ג. בספרי במדבר 105 § (השוה 113 §) הובאו הדברים הקשים של ר"י בן בתירה, סבלי להוכיח שנאמרו על ר"ע, בודאי לפני כבודו של ר"ע: עתיד ליתן את החשבון כל מי שאמר נתנגע אהרן... כל מי שאמר צלפחד מקושש היה. הנויפה השלושית, שבאה שם להגן על כבודו של ר' עקיבא בן סהללאל היא לא של ר"י בן בתירה, אלא של ר' יהודה בר אלעאי, תלמידו של ר"ע, כמו שמובח ממשנה ערוית ד' ו'. ע"י דהנבורג 372. ר"ע בא עם בן בתירה, כמו שאר התנאים של זמנו, להצדיק את משה על ששבר את הלוחות, אדרגו ב'.

(5) ר"ע לומר מהכתוב, ויאבדו (במדבר ט"ז ל"ג) שמשפחתו של קרח אבדה מהעוה"ב. ור' יהודה בן בתירה, להפך, מכאן אבד כמו, כשה אבדו (תהי קייט קע"ז) כאבדה המתבקשת. מנהדרין ק"ט: תוספתא מנהדרין י"ג ט'. השוה ח"א 99, 5 וע"י 100. המחלקת השניה היא עוד דור המבול ששניהם מורים שאין להם חלק לעוה"ב, אלא שר"ע לומר זה מבראשית ו' כינו ויסח את כל הוקים אשר על פני הארמה... ויסחו מן הארץ, ויסח—בעוה"ב ויסחו — בעוה"ב. בן בתירה אומר לא חיים ולא נידונק, שנא' (ברי ו' ג'): לא יהון רוחי—לא דין ולא רוח. מנהדרין ק"ה. תוספ' מנהדרין י"ג ו' ששם צריך להשלים, דברו ר"ע. במשנה מנהדרין י"א (י') ג' מובאה דעתו של ר"י בן בתירה

אגדיים עזים קבל ר'ע נזיפה שלש פעמים: יתני פעמים מר' ישמעאל על שבאר, עוף השמים (תה' ק"ב י"ב) אלה מלאכים, ועל שבאר, להם אבירים (תה' ע"ח כ"ה) להם של מלאכים¹. ושוב קבל נזיפה מר'א בן עזריה על שבאר, כרסון (דניאל ז' ט'), שהם מדות הדין והרחמים².

דברים עזים בכאורים האגדיים של ר'ע הם מה שאמר על הכתוב (שמות ה' כ"ג): והצל לא הצלת: יודע אני שאתה עתיד להצילן אלא מאי איכפת לך באותן הנתונים תחת הבנין. באותה שעה בקשה מרת הדין לפנע במשה, וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר, לא פנעה בו מרת הדין³. — על הכתוב (הוישע ז' י"ג): והמה דברו עלי כזבים, דרש ר'ע: אמרו: וכי עמנו היה עסוק [כלו': לגאול אותנו]? עם עצמו היה עסוק, לעצמו פדה ולא פדה אותנו, שנא' (ש"ב כ"ג): מפני עמך אשר פדית לך ממצרים נזים ואלהיו⁴.

נגד המאמרים של ר'ע שבשבלם קבל נזיפה, נמצאה שורה של מאמרים של אחד מבעלי האגדה — פפוס, שר' עקיבא אמר לו עליהם: פפוס דרך! ודרש דרשות אחרות⁵. פפוס זה הוא בודאי לא אחר אלא זה שבא ליתן עצה מטוב לב לר'ע, פפוס בן יהודה⁶, אך ברוב המקורות בא במקום פפוס אחד מהתנאים הקדמונים, רבי פפוס [נ"א פפיס]⁷, והטעות באה ע"י

סתם. כביר כיו טובא ניכ רזי ביב — ר' יודן בן בתירה, רק בלשין אחרת. השובה ניכ רזי סנהדרין 29 סוף ע"ב.

(1) ע' לעיל 11.

(2) ע' היא 163. קודם שקבל את מדרשו של ר' יוסי הגלילי באר זאת ריע

בהגשמה. כפא אחר לו וכפא לדודי. (3) שמיר ה' קרוב לסוף. ע' לעיל 10 הע' 6.

(4) ע' לעיל 36 הע' 5. בתור מאמר אנדה עו אפשר לחשוב גם את המאמר

שהובא לעיל שבתחלתו נאמר: אילולא שהדבר כתוב כל האוטרו חייב מיתה.

(5) מכילתא שמות י"ד י"ח (33 ע"א). שהשיר א' ט'. עוד מקורות נסמנו להלן.

(6) ע' לעיל 37. אוריגנלית, אך לא צודקת, היא דעתו של Löw, Ben Chnaja VI.

(7) Ges. Schr. II 34 — 827 (פפיס), שריע הילק עליו הוא הבישוף מהירושלים.

(8) במכילתא שם הוא נקרא תמיד פפוס. פעמים גם בלי שם התאר, רביי,

ולפעמים עם השם, רביי. לפי הנראה בא שם התאר הזה בתור תקון מאחד הסופרים.

אחרי שבשאר המקורות הוא טובא תמיד בלויית שם התאר רבי. רק האורתוגרפיה של

השם אינו תמיד אחר, פעם, פפיסי ופעם פפיסי. כשהשיר שם כתוב תמיד ר' פפיסי.

כביר כיא ר' פפיסי, בתנחומא שמות (לאיוב כינ י"ג) ר' פפוס. שיחר טוב מהדרות כוסכרנ

בתשובתו של ריע: דייך פפיסי, ואולם, דרש ריסי נשתבש לדרש ר' פנחס. שניאה

שכזו נמצאה נכ בשמיר ר' (לאיוב כינ י"ג) שבמקום דרש ר' פפיסי ציל ר' פפוס.

הרמיון בין השמות הללו. אולם אין ספק ישצריך להבדיל בין שני נושאי השמות הללו, ותשובותיו של ר'ע לא היו נגד התנא הזקן ר' פפוס, שנזכר בתור עד יחד עם ר' יהושע בן חנניה על איזה חקים שנעשו בזמן הבית השני¹. — א. על הכתוב (בר' ג' כ"ב): הן האדם היה כאחד ממנה, דרש ר' פפוס כאחד ממלאכי השרת. א"ל ר' עקיבא: דייך פפוס! אלא הקב"ה נתן לפניו שני דרכים, אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות². ב. על הכתוב (תה' ק"ו כ'): ויטירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, שומע אני בשור של מעלה? ת"ל אוכל עשב. א"ל ר'ע: דייך פפוס! א"ל: מה אתה מקיים בתבנית שור אוכל עשב? — בשור של מטה, יכול בשור של שאר ימות השנה? ת"ל: אוכל עשב — אין לך מנוח ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב. ג. על הכתוב (איוב כ"ג י"ג): והוא באחד ומי ישיבנו — דן יחיד לכל באי העולם ואין מי ישיב על דבריו. א"ל ר'ע: דייך פפוס! אמר ר' פפוס: ומה אתה מקיים: והוא באחד ומי ישיבנו? א"ל: אין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם, אלא דן הכל כאמת והכל כדין³. ד. על הכתוב (שה"ש י"א ט"ו): לססתי ברכבי פרעה — רכב פרעה על סוס זכר, כניכול גגלה הקב"ה על סוס זכר, שנא' (הבקוק ג' ט"ו): דרכת בים סוסך⁴. רכב פרעה על סוס נקבה שיכולה לסבול טורח הדרך ולרוץ אורח יותר מזכר,

בתנחומא ב' וירא 21 ושמות 14 (לאיוב כ"ג י"ג) — דרש ר' פפוס ודייך פפוס. בידקוס תמיד ר' פפוס. באדר"ג (לשה"ש א' ט"ו) ט"ז — ר' פפוס (נ"א: פפוס).

1) משנה עדיית ז' ה' — (תוספתא מנהדרין ב' י"ג). ע' פרנקל 71; ויום היב 120 לא צדק ביחסו לר' פפוס מאשרו של פפוס. אחרי שנעצמו במבוא המכילתא מהרורה שלו, ע' XXXIV חושב שפפוס היינו פפוס בן יהודה.

2) ר'ע דורש, ממנו — מבחירת עצמו נעשה כזה, שיש לפניו רק דרך אחת. בשהשיר מיוחסים דברו פפוס לר'ע ולפפוס מיוחסים דברו ר' יהודה בר סימון שבביר לאותו פסוק — כוונתו של עולם, ודבריו של ר'ע מיוחסים לחכמים. על הנוסח שבמכילתא ושבביר בכל איפן יש יותר לסמוך. ע' ניגר אורשריפט ע' 329.

3) בשהשיר במקום, אלא דן הכלי. — לפי שהכלי. בשמיר דן חסר דברו של ר'ע. בתנחומא במקום שהובא לעיל 63 ע' 7 סוכאים דברו פפוס ודברו ר'ע בשנויים רבים, ועפ"ז בילקוט איוב.

4) באדר"ג כ"ה ששם הובאו רק דברו פפוס בשבששים. הראיה היא לא מחבקוק ג' ט"ו, אלא מנ' ח' וזה דוקא יותר נכון. בשהשיר א' ט"ו כמו לבראשית ג' כ"ב מסורת המסרת, ודעתו של פפוס מיוחסת לר'ע ולהפך. דבריו של פפוס נרחבו ע"י דברו של ר' בר אלעאי שבמכילתא שלשמות ט"ו ג' (37 ע"ב); בשיש"י ח' ו"א נמסר המאמר בכל הרחבתו סתם. הוספה לבאר זה נמצא במדרש זוטא לאותו פסוק (מהדרות בזכר ע' 15, מהדרות שכטר 417) בשם ר' מאיר.

כביכול נגלה הקב"ה על סוס נקבה, שנאמר: לססתי ברכבי פרעה. א"ל ר' עקיבה: רי"ך פסוס (1)! א"ל: ומה אתה מקיים לססתי ברכבי פרעה? השוכנת של ר'ע באה לעיל (2). — אפשר שגם שני הדברים שנאמרו משום ר' פפוס (3), שבהם בטא בטויים עזים כנגד שני אישים גדולים שכנתי הקדש, ומשום זה הם שייכים אל המאמרים האגדיים העזים של פסוס — צריך לייחס אותם ג"כ אל פסוס. המאמר הראשון הוא: גנאי הוא לחזקיה וסיעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ ואמרה שירה, שנא' (ישעי' כ"ד ט"ז): מכנף הארץ זמירות שמענו. המאמר השני: גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו, ברוך, עד שבא יתרו ואמר, ברוך (שמות י"ח י'). (4).

ו. ד ר ש ו ת.

נישאר דוגמאות אחדות מבאורי ר'ע לכתבי הקדש לשם חזוק האמונה. לפי הנראה היה חביב עליו הרעיון של קבלת יסורין באהבה. על הכתוב (שמות כ' כ"ג): לא תעשון אתי, הוא דורש: לא תעשון עמי כדרך שאחרים מנהגין במדינות, כשהטובה באה עליהם הם מכבדים את אלהיהם, שנא' (חבקוק א' ט"ז): על כן יזבח לחרמו, וכשהפורענות בא עליהם הם מקללים את אלהיהם, שנא' (ישעי' ח' כ"א): וקלל במלכו ובאלהיו, אבל ישראל אם אביא עליהם הטובה יתנו הודאה וכשאביא עליהם יסורים יתנו הודאה, וכן דוד אומר (תה' קט"ז י"ג): כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא [ונאמר שם (ישם ג' וד'): צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא], וכן איוב אומר (א' כ"א): ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, על מדה טובה ועל מדה פורענות. מה אשתו אומרת לו: עודך טחזיק בתמתך ברוך אלהים ומות, וכן הוא משיב: כדבר אחת הנבלות תדברי. ואנשי דור המבול שהיו בעורין בטובה, וכשבא עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם, ואנו ישהיינו נאים בטובה, לא נהיה נאים בפורענות? לפיכך אמר: כדבר אחת הנבלות תדברי. ועוד—שיהא שמח אדם ביסורין יותר מהטובה, שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העברות שבידו, ומי מוחל לו העברות?

(1) רי"ך פסוס. זוהי הצורה התמידית של תשובתי של ר'ע. בתנחומא שמות נעשה סן. רי"ך בשבש. חייך, ואחרי שאין לזה כל סוכן, נתיספף לו: אין דורשין כין. בתנח' ב' בשני המקומות וכן בילקוט איוב כ"ג: רי"ך, אין דורשין כין. (2) ע' לעיל 60.
(3) מנהרין ציד. תנא [אסרו] ששום ר' פפוס. ילקוט שמות י"ח ט"ו (268 §)—
בשם ר' פסוס אמרו. רבינובין בדים שם מציון מילקוט כ"י לישעי' כ"ב. פפוס. במכילתא שמות י"ח ט"ו (58 ע"ב). ששם יש המאמר השני. הני' היא ר' פפוס. (השוה 63 ע"7).
(4) במכילתא משום כבודו של משה נאמר זה רק על ישראל.

הוי אומר היסורין¹). את הרעיון הזה מקשר ר'ע גם אל המלות, ובכל מאדך² (דברים ו' ו'), על יסוד הצלצול השווה שבין המלות, מדה' ו,מאד'. אם נאמר בכל נפשך קל וחמר בכל מאדך? אלא בכל מדה ומדה שהוא מורה לך, בין במדת הטוב בין במדת הפורענות³.—מאמנתו החזקה בטובת היסורים שאב ר'ע שמחה גם בראותו את ר' אליעזר רבו חולה, כמו שספר רבה בר בר חנה⁴: כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקריו. אמר להן חמה עזה יש בעולם. התחילו הן בוכין, ור'ע משחק. אמרו לו: למה אתה משחק? אמר להן: מפני מה אתן בוכים? אמרו לו: אפשר ספר תורה שריו בצער ולא נכבה? אמר להן: לכך אני משחק, כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ, ואין פשתנו לוקה, ואין שטני מבאישי, ואין הובשנו מדבישי, אמרת: ישמא חס ושלום קבל רבי עולם, ועכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח. במקור אחר בברייתא⁵ נאמר ישבאו לבקרו ר' מרפון ור' יהושע ור' אליעזר בן עזריה ור'ע, ואהרי שאמר כל אחד את דברו, נענה ר'ע ואמר: הביבין יסורין. אמר להם: סמכוני ואשמעה דברי ר'ע תלמידי שאמר: הביבין יסורין, אמר לו: עקיבא, זו מנין לך? אמר: מקרא דורש (מ"ב כ"א א'): בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וכו' ויעש הרע בעיני ה' וכו'. וכי חזקיהו מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה? אלא מכל טורח שטרה בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין, שנא' (דה"י ב' ל"ג): וירכר ה' אל מנשה ואל

1) מכילהא לשמות כי כינן (72 ע"ב) [ע' לעיל 40 הע' 2].

2) ספרי דברים § 32 לזה מובא שם הונמאות מדור, איוב, דור הסבול ואנשי סדום, כמו שבמכילתא שם. וכן הסוים ועוד יהא אדם שמח ביסורין וכו'. במקום ר' יעקב צ"ל כמו בילקוט ר' עקיבא. השניאה באה על נקלה מפני שהמאמר שלשני זה הוא של ריא בן יעקב. בברייתא ברכות ס"א: מובא רק ההתחלה של דרשתו לדרברים ו' ו'—ובכל נפשך—אפילו הוא נוטל את נפשך, שבספרי דברים § 32 מובא כתם ואחיב בא שם הספור עיד מיתתו של ר'ע. במשנה ברכות פ"ה כ"א פ"ט: בכל מדה ומדה שהוא מורה לך הוי מורה לו במאור מאור. הראיות מתהלים קס"ז ואיוב ב' י' הובאו בירוש' ברכות 14 ע"ב בשם אמוראים מאוחרים.— בשמות פ"ה ח'—ר'ע אימר: די בניס לסלך, אחד לוקה ושותק, ואחד לוקה ומבעט, ואחד לוקה ומתחנן, ואחד לוקה ואומר לאבא: הלקיני אברהם לוקה ושותק, שנא': קה נא את בנך, היה לו רוסר: אתמול אמרת לי (בר' כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע. איוב לוקה ומבעט, שנא' (איוב י' ב'): אימר אל אלוה אל תרשיעני, הודיעני על פה תרובני. חזקיהו לוקה ומתחנן, שנא' (מ"ב כ" ב'): ויתפלל אל ה'... דוד אמר הלקיני, שנא' (תה"י נ"א ד'): הרב כבמני מעוני ומסחאתי טהרני.

3) מנהדרין ק"א. השוה היא 90 . 4) שם בסנהדרין.

עמו ולא הקשיבו וכו' וכהצד לו הלה את פני ה' וכו' ויעתר לו. הא למדה, שחביבין יסורין.

— דרש ר'ע מעשה דור המבול בננוק של מדי ולא בכח, וביון שהזכיר להם מעשה איוב מיד בכח, וקרא עליהם המקרא הזה (איוב כ"ד כ'): ישנחתו רחם מתקן רמה עוד לא יזכר ותישבר כעץ עולה. ישנחתו רחם — הן ישנחו רחמיהם מן הבריות, אף הקב"ה ישוכח רחמיו מהם¹).

סבות לדרשות צבוריות היו תעניות והספדים. מספר², שפעם ירד ר'א לפני התיבה (כתענית) ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, ירד ר'ע אחריו ואמר: איניו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. איניו מלכנו למענך רחם עלינו, וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן. יצאה בת קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו³. — בירושלמי⁴ מספר, שר'ע הסביר זה במשל: למלך שהיו לו שתי בנות, אחת הצופה ואחת כשרה, אימת דהות בעיית ההיא הצופתא עלת קומי. אמר: ייבון לה מה ההיא בעיית ותיזיל לה [ההצופה מתי שרצתה היתה באה לפניו, והוא היה אומר: תנו לה מה שהיא מבקשת וכלכד שתלך לה], ואימת דהות ההיא כשירה עלת קומי, הוה מאריך רוחיה: מתחדד מישמע שועתה [ובזמן שהכשרה היתה באה לפניו, היה מאריך רוחו: הוא היה חומד לשמוע בקשתה]. — אפשר שבדרשה כתענית צבור דרש ר'ע גם באורו כמדבר י' ט', על הצד הצורר אתכם⁵ — על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור⁶. וכן באורו לדברים ד' ל'⁶: בצר לך — כל צרה שהיא של יחוד צרה, וכל צרה שאינה של יחוד אינה צרה.

מההספדים של ר'ע כבר נזכר ההספד שנשא על קברו של בנו⁷. כן התוכחה שלו שנשא באוני החיים לעשות חסד עם

1) ביר ליע קרוב לסיף. מאיוב והמבול לסד ריע ניב. כמו שנראה מכאן, לדעת את הטובה שיש ביסורין. השוה ניב להלן 72. 2) תענית כיה ב'. 3) ירו' תענית 66 ג' ד'. ראוי לציין כי המדה שהיה מעביר על מדותיו היתה גם לרבו נחם איש גם זו. ע' חיא 45, שעזיו זכה לאריכות ימים. — 4) בירושלמי תענית פ' ג' ה'ד. ועזי מוסיפה הנסדא: ואית שרי מיסר כן? אלא שלא לחלל שם לשמים בי ר' אליעזר בא להסלין על מעשי הקב"ה וזה ניב נחשב על האגרות העזות של ריע. 5) ספרי לאיתו פסוק (76 §). 6) דברים ר' ב', ר' יוחנן בשמו. (דרוש לך ב' יחיד). 7) ע' לעיל 49. בשבת קמ"ו ב' מסופר: ריע היתה לו בת. אמרו לו כלדאים (Chaldäer): באנתו היום שתננס לחפתה ישכנה נחש ותמות. היה [ריע] דואנ מאד לרבר הוה. באותו היום (של החופה) לקחה המכבנה שלה [מן תכשיש שיש לו סיכה בראשו] ותקעה אותו בחור. וקרה שנתקע בעין הנחש; בבקר, בכואה לקחתו, נמשך

המתים¹) בסמכו על הכתוב (קהלת ז' ב'): והיה יתן אל לבו. ע"ז אמר ר"ע, כפי שמסר תלמידו ר' מאיר, שתגם קצר בסגנון עממי: א. עבד דיעבדון (עשה הסדר עם המתים כדי שיעשו עמך כשתמות אתה); ב. ספוד דיספודון (ספוד את המתים כדי שייספדו אותך); ג. קבור דיקברון (קבור, שיקברוך); ד. לווי דילוון (לוה כדי שילוון²). — כשמתו בני ר' ישמעאל נכנסו ארבעה זקנים: ר' טרפין, ור' יוסי הגלילי, ור'א בן עזריה ור'ע לנחמו³). אמר להם ר"ט: דעו ישחכם גדול הוא ובקי באגדות, אל יכנס אחד מכם לתוך דברי הברוי. אמר ר"ע: ואני אחרון... [אחר שכל אחד נשא הספד] נענה ר"ע ואמר (זכריה י"ב י"א): ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הרדרימון בבקעת מגידו. [ואמר רב יוסף: אלמלא תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידעינא מאי קאמר: בעינא ההוא יסנא מספדא בירושלים כמספדא דאחאב בן עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טבריימון]... והלא דברים קל וחמר: ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב, דכתיב (מ"א כ"ב ל"ה): והמלך היה מעמד במרכבה נכה ארס— כך, בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה⁴).

הבאורים של ר"ע לכתבי הקדש, שנאמרו בכונה לחזק את לב העם בתקותו ולהלהיב אותו להתקומם נגד הרומאים, כבר נזכרו למעלה. כאן צריך לציין את באורו האורגינילי לישע"י ח' ב', שנהן אמן כבכו לצחוק, בשעה

הנחש אחריו. אמר לה אביה: איזו מצוה עשית? אמרה לו: בערב בא עני, וקרא על יד הדלת, וכולם היו טרודים בסעודה ולא היה איש שומע לו. לקחתי את המנה שני ונתתי לה. אמר לה: עשית מצוה. יצא ר"ע ודרש: וצדקה תציל ממות (משלי י"ב) ולא מסיתה משונה אלא מסיתה עצמה. אנדה זו נספרה בארמית הבבליה.

¹ ירושי כתובות לי"א: ר"ט אמר משים ר"ע, וכן בתוספתא מגילה ד' (נ"י) ט"ז; בתוספתא כתובות ז' ז' נזכר רק שם ר' מאיר וכן בבבלי כתובות ע"ב. מ"ק כ"ח: נדרים ס"ג ע"ב; בקהלת ר"י ז' — סתם.

² בתוספתא מגילה וכתובות הסדר הוא: א, ד, ב, ג. ואחר הפעל באה מלת הבנוי, לך. הנוסח שבקהלת דוסה לזה שבתוספתא ורק במקום, עבד דיעבדון נאמר, נמול הסדר דתתנמיל הסדר. הנוסחאות שבתלמוד בבלי שונות קצת זו מזו. במקום צווי ואחריו נ"ף שני בא בהוה ואחריו נ"ף שלישי: א. דספיד יספדוניה, ב. דקבר יקברוניה, ג. דידל [מי שמרים קולו בהספד] ידלוניה. ד. דלווי ילווניה. ה. דשען ישענוניה. במ"ק חסר ד' והג' בא בסוף. בנדרים ס"ג ב' יוש רק א' זכ' וכן שניהם דיבכון (צ"ל דיבכי) יבכון ליה. ע' לוי ח"א 408, ערך ערך דל 11. ³ מ"ק כ"ח: ע' לעיל 2

⁴ ספק הוא אם ר"ע סתך על התרנים הוה או שמעצמו דרש את הפסוק כמו המתרנס. הבאור הוה מיוסר ע"ז שהרדרימון הוא בן הדר, והוה אותו בן הדר בן טבריימין, שהיה בימי אחאב, מ"א ט"ז י"ח.

שראה את חבריו בוכים על חרבות ירושלים (1): אמרו לו חבריו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: לכך אני מצחק, דכתיב ואעידה לי וכו' את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו, וכו' מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב (מיכה ג' י"ב): ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער (2), ובזכריה כתיב (זכריה ח' ד'): עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא, שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. כלשון הזה אמרו לו: עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו! (3).

באורים, שכונתם היא לעורר את העם למעשים טובים, הם באוריו לדברים י"ז ו' ולישעיל' ה' י"ד. דברים י"ז ו'. ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יומת הסת, — אם מתקיימת העדות בשנים, למה פרט הכתוב בשלשה? א"ר עקיבא: לא בא השלישי להקל, אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו, ואם כן ענין הכתוב לנטפל לעוברי עברה כעוברי עברה, על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (4). בישעיל' ה' י"ד. ופערה פיה לכלי חק — למי שאין בידו מצוה אחת שיסייע לו לכף זכות (5). — דומים בצורתם לבאוריו לדברים י"ז ו' המה דרשותיו שקשר לויקרא ה' י"ג, במדבר ל' י"ג ודברים י"ח י"א. — במדבר ל' י"ג. אישה הפרס וה' יסלה לה. במה הכתוב מדבר? באשה שנדרה בניזר ושמע בעלה והפר לה, והיא לא ידעה שהפר לה בעלה, והיתה יתרה יין ומטמאה למתים. ר"ע כי הוה מטי להאי פסקא הוה בכי: אמר: ומה מי שנתכוין לאכל בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה: צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוין לאכל בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר — על אחת כמה וכמה! כיוצא בדבר אתה אומר: ויקרא ה' י"ז: ולא

(1) ע' לעיל 38. הספור נמצא בספרו' דברים 43, סכות כ"ד: ואיכה ר' ה' י"ט.

(2) את הנבואה של מיכה נ"י י"ח ר"ע לתכלית דרושו לאוריה, כמיש בירמיהו כ"ו כ', שגם הוא נבא כך. ע' תוספת סכות ש"ב.

(3) התרגום לישעיל' ח' כ' נוסד על הדרשה הזאת, ע' לעיל 68 הע' 4.

(4) ספרא ויקרא ה' י"ז (27 ע"א). משנה סכות א' ז'. באדר"ג לי בא זה בתור מאמר עוסד ברשות עצמו: רע"א: כל הסדבק בעוברי עברה אעפ"י שלא עשה כמעשההם הרי זה מקבל פורענות כיוצא בהן, וכל הסדבק בעושי מצוה, אעפ"י שלא עשה כמעשההם הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן. ואחר זה מביא משל ספרים וזמסין. ע' לעיל 30.

(5) ירו' קדושין 61 ע"ד. וכן קהלת ר' י'. ע' לעיל 33 הע' 1.

ידע ואשם ונשא עונו. כשהיה ר'ע מניע לפסוק זה היה בוכה. ומה מי שנתכוין לאכל שומן ועלה בידו חלב, אמרה תורה: ולא ידע ואשם ונשא עונו, מי שנתכוין לאכל חלב ועלה בידו חלב, על אחת כמה וכמה! (1). — דברים י"ח י"א. ודורש אל המתים, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכשהיה ר'ע מניע למקרא זה היה בוכה: ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה, שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה! אבל מה אעשה ועונותינו גרמו לנו, שנא' (ישעי' ג' ט"ב): כי אם עונותיכם היו סבדילים בניכם לבין אלהיכם (2).

שני מאמרים יותר ארוכים של ר'ע, שבהם נתן טעם פשוט לקרבנות החגים והמזמורים שהיו הלויים אומרים בבית המקדש. המאמר הראשון (3): אמר ר'ע: הבא [עומר] שעורים בפסח, שהוא פרק שעורים, שתתברך עליך תבואה (4). הבא חטים בכורים [שתי הלחם] בעצרת, שהוא פרק חטים,

(1) קדושין ס"א: נזיר כ"ג: בתוספתא נזיר ג' י"ד טובא מה שאמר לבטבר ל' י"ג, וכן נמצא בירי' נזיר 53 ריש ע"ב, אך שם נשתבש. עקיבאי ליעקב (השוה לעיל 66 הע' 2). בספרא ויקרא ה' י"ז (26 ע"ד) מיוחדים בכרוי של ר'ע בצורה אחרת לר' יוסי הגלילי ובשם ר'ע באה שם דרשה אחרת. (בראביד נשתנה גם בזה ר' עקיבא לר' יעקב) בספרי לבטבר ל' י"ג (153 §) נמסרו דברי ר'ע סתם ובהרחבת דברים. — סנהדרין ס"ה: לדברים י"ח י"א. בספרי לאותו פסוק (173 §) בא במקום ר'ע — ר"א. אם זוהי נירסא נכונה או צריך להשבו, שזהו לא ר' אליעזר בן שמוע, כמו שחושב וי"ס, ה"ב 165 הע' ב', אלא ראביע כי הסנון שבספרי (חבל עלינו...) היסח לסאטרו של ר"א בן עזריה שהובא ב"הא 166 לברי' מ"ה ג' — ביר סוף פרק צ"ג (א"י לנו סיום הדיון...).

(2) כך בסנהדרין שם. בקצרה בספרי לאותו פסוק: מה אם מי שמדבק בטומאה רוח טומאה שורה עליו, המדבק בשכנה דין הוא שתשרה עליו רוחיק, וסי נרס? כי אם עונותיכם וכי'. צריך לציין כי בשחתו של ר'ע עם רופוס (ע"ד השבת) מעשה אוב תופס מקום גדול, ע' לעיל 43.

(3) תוספתא ר"ה א' י"ב. בתוספתא טובא ג' י"ח חסר המשפט הרביעי ע"ד ר"ה והשלישי ע"ד חג הסוכות בא בקשר עם הכתוב וזכירה י"ד י"ג. בירי' ר"ה נ"ו, ב' בא הסאמר, ג"כ בלא המשפט הרביעי, בקשר עם ראיה מהכתוב ע"ד נוסף חטים. — בנוסח היותר ארוך בתלמוד הבבלי ר"ה ט"ז א', שר' יהודה שם אומר בשם ר'ע, המסנתר של הסאמר היא אחרת ולכל משפט בא בתחלתו: מפני מה אמרה תורה הביאו... והתשובה באה: אמר הקב"ה הביאו לפני....

(4) בירוש' בא כאן בשנייה אחר, שעורים הראשין, בכורים (המשפט השני) בכבלי: עטר, בתוספתא (לא בכ"י ערפוט) עטר שעורים, בכבלי: במקום, פרק שעורים — זמן תבואה.

שתתברך עליך פירות האילן¹). נסוך מים בחג, שהוא פרק נשמים, שיתברכו
 עליך נשמים²). אמרו לפניו מלכות, שתמליכוהו על כל מעשיו; זכרונות,
 שיעלו זכרונכם לפניו לטיבה, וישופרות, שתעלה תפילתך בתרועה לפניו³). —
 תניא ר' יהודה אומר בשם ר'ע⁴): בראשון (ביום א' לשבוע) מה היו
 אומרים (הלויים בבית המקדש)? לה' הארץ ומלואה (תה' כ"ד), על שם שקנה
 והקנה ושלט בעולמו. בשני מה היו אומרים? גדול ה' ומהלל מאד (תה'
 מ"ח), על שם שחילק מעשיו ומלך עליהם. בשלישי היו אומרים: אלהים נצב
 בעדת אל (תה' פ"ב), על שם שגילה ארץ בהכמתו והכין תבל לעדתו. ברביעי
 היו אומרים: אל נקמות ה' (תה' צ"ד), על שם שכרא חמה ולבנה ועתיד
 ליפרע מעובדיהן. בחמישי היו אומרים: הרנינו אלהים עונו (תה' פ"א), על שם
 שביא עופות ודגים לשבח לשמו. בששי היו אומרים: ה' מלך נאות לכיש
 (תה' צ"ג), על שם שנמר מלאכתו ומרך עליהן. בשביעי היו אומרים: מזמור
 שיר ליום השבת (תה' צ"ב), ליום שכלו שבת⁵).

יש שני מאמרים אנדיים קבוציים של ר'ע שהצד השהו שבהם שבכל
 אחד מהם יש חמשה דברים, שנקדת השקפה אחת מאחדת אותם. — האב זוכה

(1) פרק חטים נאמר רק בכ"י ערפורט. בדפוס—פרק אילן. וכן בכבלי — ומן
 פירות האילן. במקום חטים בכורים נאמר בכבלי שתי הלחם. הבכורים של חטים הם
 יחד התהלה להבאת בכורים של פירות האילן. ולפיכך הבכורים של חטים הם קרבן גם
 בעד פירות האילן.

(2) במקום הצווי נסך טיב (כמו בתוספתא מוכה כ"י ערפורט) כתיב בתוספתא
 ר"ה (ניכ כ"י ערפורט) השב נסוך הטיב. ומה בא בנדפס ובכ"י וינה: הבא נסוך
 הטיב. בכבלי בא ניכ בצווי רק ברבים. נסכו טיב. כירושלמי בא כמו היקש: אמר
 מעתה נסוך חטים בחג שיתברכו לפניך הטיב.

(3) כך הוא בתיספי ר"ה. מיוחסים טעמי התפלות של ר"ה לרבה. אבל כוראי
 שהוא אסר ואת בתור בריחא, ואיסרה הוא ר' עקיבא, ולא שוהדי הוספה בכרייתא
 טרברו האמורא. במשנה ר"ה ד' ה' באה מחלקת בין ר'ע ובין ר' יוחנן בן גוריון ע"ד ג'
 הלקי התפלה של ר"ה.

(4) ר"ה, ר"א. אחריו דברי ר"י בשיר עקיבא באו דברי בן מהלקתו הרניל, ר' נחמיה,
 שפליג עליו רק מה שנוגע לשיר השבת ובשאר הוספה לר' יהודה. אפשר שחסר שם ר"ג בשם ר'
 עקיבא. בנירסא של רש"י וכן בשאר מקורות (ע' ד"ס) במקום מה ראו חכמים — מה
 ראה ר'ע. באדרני א' בא הטעם לשיר היום סתם ובשנויים.

(5) במשנה סוף תמיד: לעתיד לבוא ליום (ניא: לעולם) שכלו שבת ומנוחה לחיי
 העולמים. באדרני בא עוד בהרחבת דברים ע"ד העוה"ב שלקוחים ממאסרו של רב
 ברכות י"ז.

לבן : א. בנוי, ב. וכנה, ג. ובעושר, ד. ובחכמה, ה. ובשנים (1). אל הרבר האחרון מקשר ר'ע דעתו, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ (שקצב הקב"ה לאותו דבר שיהיה לזמן פלוני ולדור פלוני. ברטנורה), שנא' (ישעי' מ"א ד'): קורא הדורות מראש, אעפ"י שנאמר: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בר' ט"ו י"ג), ונאמר (שם ט"ז): ודור רביעי ישובו הנה" (2). — את מספר ימך אמלא (שמות כ"ג כ"ו), אילו שני דורות (כלו' השנים של כל דור ודור) ושאר כל אדם אם זכה משלים הוא את שנותיו, לא זכה פוהתיך לו מהן, וחכ"א: זכה מוסיפין לו על שנותיו, לא זכה פוהתיך לו מהן, אמרו לו לר'ע: היאך הוא אומר (מ"ב כ' ו') והוספתי על ימך המש עשרה שנה? אמר להן: משלו הוסיפו לו. אמר להן ר'ע: הרי הוא אומר (מ"א י"ג ב'): הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו, ועדיין מנישה לא בא לעולם? א"ל: וכי נאמר: הנה בן נולד לבית דוד מחזקיה, והלא לא נאמר אלא הנה בן נולד לבית דוד, בין מחזקיה ובין מבית כל דוד (? (3). — אף הוא היה אומר המישה דברים של שנים עשר חדש. משפט דור המבול י"ב חדש, משפט איוב י"ב חדש, משפט המצרים י"ב חדש, משפט נוג ומנוג לע"ל י"ב חדש, משפט רשעים בניהנם י"ב חדש, שנא' (ישעי' סוף ס"א): והיה מדי חדש בחדשו (כשיבוא חדש באותו החדש שמת בו יוצא מניהנם — ברטנורה) (4).

(1) משנה עדינת בי ט"ז: כאן ראוי להשלים ע"פ התוספתא עדינת אי י"ד. חמשה דברים היה ר'ע דורשן כמין הנדה. בחמשה דברים האב זוכה לבן, ואולם הדברים בעצמם חסרים בתוספתא ותחת זאת מתחילה בהלוקת בן ר'ע והחסום בעצם הרבר. אבל מה שחסר בתוספתא נשמר כנראה בירושלמי קדושין 61 ע"א. ששם אנו מוצאים סלכד הראיות מהכתובים (לראשון מתהי צי ט"ז. וההררין: לשני מתהי קייב כ"י: לשלישי תהי ל"ז כ"ה; בשביל הרביעי והחמישי דברים י"א י"ט וכ"א) גם את המינים הוה, שכנראה הוא גם כן מר'ע: וכשם שהוא זוכה לו בחמשה דברים כך הוא חייב לו בחמשה דברים: מאכיל ומשקה מלבוש מנעול מנהיגי. ומפני מה חסר המספר במשנה? (במפרשים עתיקים שהביאו את דברי המשנה יש המספר. עי' ד"ס) אפשר לתרץ כי חשבו שמה שכתוב אהיו, ובמספר הדורות זהו דבר ששני ויותר למספר המשנה. השוק: R. a. E. J. X^l I. 223. — על מאמרו של ר'ע נסמך מאמרו של תלמידו רשב"י באבות ו' ח' ותוספתא מנהררין י"א ה' עי' גיב אנרת אמר"א איי חיב 488. 3. בארבע ל"ז נמצא מאמרו של ר' נפולאל: כל זמן שהאב מאריך ימים הבן מאריך ימים וראה מדברים י"א י"ט וכ"ד ט"ז.

(2) תוספתא עדינת אי י"ד. ששם צריך להשלים משנה עדינת בי ט"ז. במקום ובמספרי צ"ל. במספרי ובמקום, והוא צ"ל. הוא. עי' ד"ס.
 (3) קהיר ג' ב' (עת לכות). השוה תוספתא עדינת אי ט"ז. יבמות ס"ט: (עי' פ"י הרו"א).
 (4) משנה עדינת בי י"י רק אל המספר החמישי מובאה ראיה מישעי' ט"ז כ"ג.

האמצעי החביב ביותר בפרשנות המדרשית — המישל, — כנראה, לא הרבה ר'ע להשתמש בו. עד עכשיו נרשמו רק משלים אחדים (1). משל אחד אמר ר' ברכיה בשמו, ואלום ר' יודן אמר זה בשם ר' יוחנן בן זכאי. על כתוב (בראשית ג' ז'): ותפקחנה עיני שניהם, וכי סומים היו? משל לעיונו, שהיה עובר לפני חנותו של זנג, והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודיישרוסין והפשיל במקלו ושברן, עמד ותפשו. א"ל: ידע אני דלית אנא מהני ממך כלום (כלו'): יודע אני שלא אקבל ממך כלום בעד הנזק, שאין לך כמה לשלם, אלא בא ואראה לך כמה טובות איברת. כך הראה להם כמה דורות איברו (2). — על הכתוב: מתן אדם ירחיב לו (משלי י"ח ט"ז), הוא אומר משל זה (3): משל למלך שהיו לו ליום וקבע להם זמן לפרוע חובם. אחר מהליום היה בא בכל יום קודם שהגיע זמן הפרעון ומביא למלך דורונות ומראה לו הכנעתו (4). כשבא זמן הפרעון נתפסו כל הליום. אז אמר הלוח ההוא אל המלך, הושיט המלך לו את ידו וברכו והושיבו לימינו. כשנדע הדבר לשאר הליום, שבשביל הדורונות שנתן הלוח ההוא למלך, נחל כל כך כבוד הרבה,

כדי לקשר אל זה דברי ר' יוחנן בן נורי שחולק עמו. אפשר לשוב שלרע היו ראיות מהכתובים גם לשאר המספרים. והנה אמנם נשארו באמת כסדר עולם של תלמידו של ריע, ר' יוסי בן חלפתא אעפ"י שלא נזכר ע"ז שמו של ריע (השוה באור הראב"ד). שם בסוף פ' ג' ותחלת פ' ד' נמנו חמשה משפטים הללו, רק חסרה שם ההתחלה המקשרת אותם יחד. וכן לא אצל כלם יש המלה, משפטי (אלבד אצל הרביעי והחמישי) והסדר הוא: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

1) ע' לעיל 37 וע' 40 וע' 46 וע' 67. 2) ביר י"ט (השוה לוי ח"א 393 ע"ב ערך דיוטרוטון). בצוור סכלי זכוכית שנשברו השתמש בו ריע. ע' לעיל 48. ע"ד דרשה אגדית אחרת במשל סכלי זכוכית. ע' ח"א 25 הע' 3.

3) מדרש וטא לשהיש (מהדרות ב' 19 מהדרות שכטר 563). ע' לזה J. Q. R. VII, 745.

4) כאן נתוסף: ואיטר (נ"א: ואיטרין) דרך ארץ הוא לכבוד הרומא לפני צורך. הפתח הזה בא בבן סירא ל"ח א'. שריא בן סרת אומרנו ניב רק בצורה אחרת (ע' אני אמרואי איי חיב 11) בנוסח של הננויה של Schechter, The Wisdom of Ben Sira (S. 13). — לפני צרכי. מה שהוא ביונית ססס $\sigma\sigma\sigma\sigma\sigma$ $\tau\eta\varsigma$ $\chi\epsilon\lambda\alpha\varsigma$.

ספחו על סניהם ואמרו: למה לא עשינו גם אנו כזאת? (1); הדורון שנותנים להקב"ה הוא הצדקה, שנאמר (משלי כ"א ג'): עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מנבח (*).

סימבולים של מספרים. ר"ע היה יושב ודורש והצבור מתנמנם, בקש לעורר, אמר: מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה? אלא תבוא אסתר, שהיא בת בתה של שרה, ישחיתה מאה ועשרים ושבע שנים, ותמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (2).

ז. ה' והעולם. ימות המשיח ועולם הבא.

לפי המסורת של אחד התנאים של המאה השנייה ע"ד השתלשלותה של הכמת הנסתר, נחשב ר"ע לתלמידו של ר' יהושע בן חנניה במקצוע הזה (3). במסורת אחרת של אחד התנאים (4) נשתבח ר"ע שנכנס לפרס ויצא בשלום (5).

(1) הענין לא נשלם יותר—הספור עיד בקורם של ר'א. ר'א ור'ע אצל אבא יודן (ויקור י"ג) מסתיים: קראו עליו זה הפסוק: מהן אדם ירחיב לו זכרון.

(2) ב"ר ריש ג'יח. ריש אסתר רכה. ע"פ הסקור השני נתנמנו תלמידיו. במדרש שנים אחרים (הוצי' בוכר קובץ מדרשים לסגולת אסתר ע' 56) מנהג המאמר הזה לר' שמיאל בר נחמן ור' יהודה בן (פזי-בן סימן) אשר זה בשם אביו (ע' אני אסוראי איי ה"ג 162, 4).

(3) ע' היא 31 בראש העמוד.

(4) בבבלי חנוכה ט"ו: ירו' חנוכה 77 ע"ב, תוספתא חנוכה ה' ג', שהשיב אי' ד'— את דעתו של-קאספף ברבר הבאיר ההספריי שר' הססרת הואת (פירקה) מאנאטסשיוש (1, 555) סתר פירקל שם ע' 559.

(5) בהמשך הברייתא חנוכה ט"ו סוף ע"ב, כתוב במקום נכנס ויצא—עלה וירד. מזה נראה כי הפרסם אין זה ענין של הכמת הנסתר, אלא עליה לפעון השמים. על דעה זו מיוסדים החזיונות של המדרשים המיסטיים המאחרים ע"ד עלותו של ר"ע ושאר גדולי המיסטיק השמיים. לחקור במסרתו האלהות. ע"ד הצורך. מדרש' ע' בן סורא כ"ד ל'...
ἐξηλδον εἰς παράδεισον.

(* האריגתל לא היה לפני ותרנפתיו מנרמנית. סלבר זאת, אני חושב לחוץ להביא כאן ספור זה כמארג מ"ג: סעשה בחסור אחר שהיה רגיל בצדקה. פעם אחת הלך יושב בסניה, בא הרוח ומנע סנינתו בים. ראהו ר"ע ובא לפני ב"ר דרעיד על אשהו להנשא. ע' סלא הניש עת לעמוד בא האיש ועבר לסניו. א"ל: אתה הוא שסבנית בים? א"ל: הן. וכו' הערך בן הים? א"ל: צדקה שעשיתי היא העליתי בן הים. א"ל: כאין אתה יודע? א"ל: כשירדתי לכעבקי מצולה שבעתי קול רעש גדול בגלי הים, שזו אושרת לזו וזו אושרת לח: הוצו ועלה את האיש בן הים שצעה צדקה כל ימיו. באתה שעה סתח ר"ע ואמר: ברוך אלהים אלהי ישראל שבהר ברבתי תורה וברבתי חכמים, שדברי תורה ודברי חכמים קיימין דם לעולם ועלעלבי עולמים, שנאמר (קהלת י"א א'): שלח להפך על פני הים כי רוב היםים תמצאו, ועוד כתוב וכסני י"א וצדקה תציל ססח.

תחת יששכר שלשת בני דורו, שהיו תלמידיו, נפגעו פחות או יותר. ר'ע אמנם הזהיר אותם בדברים שנאמרו בלשון חכמת הנסתר ועד הנה לא נפתרו עדיין לנמרי: כשאתם מגיעים אצל אבני שיש סהור, אל האמרו: מים, מים! שנאמר (תה' ק"א ז'): דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכלומר לא תספרו לההלים ע'ד יסודות בראשית שעליהם הוישתת העולם (1). על ר'ע בעצמו והצלחתו בכניסתו לפרדס קראו את הכתוב (שה'ש א' ד'): משכני אחריו נרוצה, הביאני המלך חדריו (2). אזהרתו של ר' עקיבא נתקבלה במשנה: אין דורשין... במעשה בראשית בשנים [אבל דורשין ביחיד] ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה הכס ומבין מדעתו (מעשה בראשית — פרשה של בריאת העולם; מעשה מרכבה — פרשה ראשונה שביחזקאל) (3). סכנה יש בדבר להפיץ בקהל את החקירה הסובייקטיבית ואת דעות הדענים (Gnostiker), שמעידים את יסודות האמונה. ואולם אזהרה זו היא של ר'ע, כמו שנראה מסמכת אחת (4), אבל בן מחלקתו ר' ישמעאל הולק על זה ומתיר לדרוש בסמיכי במעשה בראשית (5).

יש ספק של ר'ע שאמנם איננו מלמד תורת הבריאה, אבל יש בו משום חקירה במעשה בראשית: תנו רבנן הצב למינהו, להביא הערוד וכן הנפילים וסלמנדרא, וכשהיה ר'ע מגיע לפסוק זה היה אומר (תהלים ק"ד כ"ד): מה רבו מעשיך ה'! יש לך בריות גדולות כים ויש לך בריות גדולות ביבשה,

(1) חנינה ט"ו: ע' עזרי נרץ Gnosticis. und Judentum S. 94. לוי בלונדון ח"ג 97, ע"כ. Joel Blicke I., 164 f. ע"ד הבאור הסיוחם לר'ע על המלה, ועתה הדברים ליד ב'—ע' אני אמרתי איי ח"ג 187, 2.

(2) חנינה ט"ו: שהשיר אי' ד"י בששיר סובא שם דברו של ר'ע שנוסד על דברי עקיבא בן מהללאל: לא מפני שנדול אני מחברי אלא כך שנו חכמים: מעשיך יקבוצך ומעשיך יתקנך. ע' משנה עריות ה' ז'. יסוד הטעם הזה מונח באגדה שבאה בתוספת בצורת לגנדה ושם הושמו הדברים כפי הקביה בעצמו: ואף ר'ע בקשו סלאכי השרת לדהפא אמר הקביה: הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודיו. המאמר שבש"חיש ר' הוסה לדבריו הבת קול שקרא אחרי שראי התפלל על הנשמים ולא נענה ור'ע התפלל ונענה. לעיל 67.

(3) חנינה כ"א. להשלים [מה שבא בסוגרים] מתוספתא חנינה ב' א'.

(4) יתר חנינה כ"א בראש. 77 ע"א. השנה נרץ 30. Gnosticis. 13.

(5) לוי בלונדון ח"ג 57 ע"א ובי' מצינו את המחלקת בין ר' ישמעאל ובין ר'ע לא נכון. באמרו שר' יהודה בן סוי דבר ע"ד החקירה או למודו של ר' ישמעאל. מה שר'ע הולק עליו. באמת דרשתו של ר' יהודה בן סוי במעשה בראשית לא מפי ר' ישמעאל יצאה, אלא מה שהוא דורש בכלל במעשה בראשית ססך על היתרו של ר' ישמעאל.

שבים אלמלא עולות ליבשה מיד מתות¹, שביבשה אלמלא יודות לים מיד מתות. יש לך בריות גדלות באור² ויש לך בריות גדלות באור, שבאור אלמלא עולות לאור מיד מתות, ושבאור אלמלא יודות לאור מיד מתות — מה רבו מעשיך ה'! — מה שנוגע למקצוע של מעשה מרכבה יש מאמר מרע, דרשה מיוחדת במינה, לכתוב שמות ל'ג כ': כי לא יראני האדם וחי — אף חיות הקדש, הנושאות את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד (דרוש: וחי—וחיה)³.

מלבד השאלות של מעשה בראשית ומעשה מרכבה התענין רע ע"ד ההשגחה האלהית על בני האדם. שני מאמרים חשובים באו ממנו במסכת אבות בין הפתגמים המורים ארחות חיים. ע"ד אחד מהם כבר דברנו למעלה⁴. האדם ומציין בקיום רחמים במשל לקוח ממלחה ולזה⁵ את צדקת ההשגחה האלהית, שמושלת בלי הפסק⁶: הכל צפוי והרשות נתונה וכשנב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה. הוא היה אומר: הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים, החנות פתוחה, והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד כותבת, וכל הרוצה ללות יבוא וילזה, והנבאין מהזרין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמכו, והדין דין אמת, והכל מתקן לסעודה⁷. המשפט האחרון בא גם בציוורו של ר' יוחנן בן זכאי מהסעודה של

(1) ספרא ויקרא י"א כ"ט (52 ע"ב), חולין קכ"ז (השוה לעיל 70). בתנחומא וישב היה רעיונו של ריע ליסוד מאמרו של רשב"י אך מקושר לפסוק אחר (תהי ציב ו'). השוה משלו של ריע ע"ד הרגום והשועל (לעיל 37).

(2) כונתו לסלמנדרא.

(3) ספרא ויקרא א' א'. בספרי במדבר י"ב ח' (103 §): האדם כשמועו (כששמעו), וחי—אלו מלאכי השרת. השוה פ' י"ג סעיף ט"ז (בן עזאי). ריע דורש. עוף השמיכי (תהי קיד י"ב) הם מלאכי השרת, וכן גם אבירים (תהי עיח מ"ה). ע' לעיל 11. מאמר אחר שאפשר שהוא של ריע ונגב בן שייך הנה נזכר לעיל 36 סוף הע' 2.

(4) ע' לעיל 33 § השוה המשל של ריע לעיל 41.

(5) אבות ג' ט"ז בארזינ נמצאה רק ההתחלה של המאמר. ע' לקמן 77 הע' 2. בנוסח ב' הארזינ פ' מ"ד (ע' 123) בא המאמר בשנוי גדול בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי: הכל צפוי ונתנו ותדון במעשה ומצודה פרוסה על כל החיים והדין דין אמת והחנות פתוחה והשלחן ערוך והפנקס פתוח והיד כותבת והחנוני מקיף והנבאי חי והוק. (7) לסעודה: תקינו של לניר (המניח שנה XI. ע' 165). הכל מתקן לתעודה: אינו מתקבל על הלב.

עתיד לבוא¹, שהצדיקים יקבלו אז שכרם והרשעים את עונשם. — על השאלה העתיקה ישל הנביאים ושל משוררי התהלים והחכמים ע"ד צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, משיב ר"ע, בסמכו על הכתוב תה' לו ז': צדקתך בהררי אל משפטך תהום רבה: כמו עם הצדיקים כך עם הרשעים הקב"ה בא בדן: מהצדיקים הוא פורע בחייהם בעד העונות המועטים, בשביל שיקבלו ישכרם משלם בעולם הבא; ולרשעים הוא נותן שכרם בעוה"ז בעד המצות המועטות שעשו, בשביל שיקבלו עונשם משלם בעוה"ב². — על דבר אמונתו בדינו של הקב"ה אומר ר"ע (תה' י' י"ג): על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש — לית דין ולית דין, אבל אית דין ואית דין³. מאיזב כ"ג י"ג הוא מדייק שאין להשיב על מעשה הקב"ה, שהכל הוא עושה בדן⁴.

(1) ע' ח"א 32 הע' 1... הולק ער ר' ישמעאל. (בתחומא ב' נ"ח נשאר מהכל רק מאמר קצר של ר"ע: צדקה שאתה עושה לנו לעוה"ב, בשביל שאנו קבלנו משפטך בעוה"ז). ע' נ"ב לעיל 40 דעתו של ר"ע ע"ד קבלת היסורין.

(2) השוה רוינטל Vür apokryph. Bücher S. 98. באדרנ' פליט בא תיכף אחר המאמר הנ"ל, שבא שם מקוצר, (ע' 65 הע' 3) שורה של מאמרים העוסקים בשאלת התשובה, הפליחה והעונש ושכרם נם הם של ר"ע כי אחריהם בא. הוא היה אומרי, ואחיב באו מאמרים של ר"ע אעפ"י שנאסרו בשם ר' אמר (ע' לעיל 76 הע' 6). ואלה הם המאמרים: תשובת רשעים מעכבת ונזר דינם מהותב, ושלות רשעים סופה רעה והרשות קיברת את בעליה, תשובה תולה ויום הכפורים סכפה, תשובה מכפרת עד (צ"ל: עם) יום המיתה, ויום המיתה בתשובה, משלמין לרשעים ומקוּפין לצדיקים, משלמין לרשעים כבני אדם שעשו את התורה בעין יפה ולא נמצא בהם דבר רע מעולם, ומקוּפין לצדיקים כבני אדם שעשו את התורה בעין רעה ולא נמצא בהם דבר טוב. נותנים לאלו ולאילו קמעה, והשאר סונה להם סרובה, הוא היה אומר: הכל יוצא והולך ערום, והלואי שתהא יציאה כביאה (כל'ו: שיצא מהעולם בלא חטא כמו שבא בלא חטא). מתאים לזה (אם לא בכל) הוא הנוסח ב' שבאדרנ' סמ"ד. המשמשים א' ב' וד' נמצאים ביחד בתלמוד בבלי יומא ס"ז ב' קצת בנוסח אחר: תשובת המוחלשין מעכבת הפורענות ואעפ"י שנחתם עליו נזר דין של פורענות; שדות רשעים סופה תקלה; והרשות מקברת את בעליה; ערים יכנס לה וכו'. שאת פני רשע לא טוב (משלי י"ח ה') לא טוב להם לרשעים, שנושאין להם פנים בעוה"ז... (שם) להטות צדיק במשפט — טוב להם לצדיקים, שאין נושאין להם פנים בעוה"ז... אשריהם לצדיקים, לא דיון שהן זוכין, אלא שמוכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. כל המוכה את הרבים אין חטא בא על ידו, וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה... המשפט השלישי דומה ממש למאמרו של ר' יהודה (ע' לעיל 33 הע' 2) בתוספתא יומא ה' (ד' י').

(3) ב"ד כ"ז. וע' נ"ב ויקיר ריש פכ"ח (א"י אגוראי איי ח"ג 662. 2).

(4) ע' לעיל 64.

את הרעיון ע"ד ממשלת הצדק האלהי מבקש ר'ע ליסר גם בכל פירט ופרט, כמו במספר המובא לעיל ע"ד הזמן של משפט הרשעים בניהנוס⁽¹⁾, וכן ע"ד המשפט של הרשעים ישנזכרו בכתבי הקדש אם יש להם חלק לעוה"ב⁽²⁾. בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב חושב ר'ע גם הקורא בספרים החיצונים⁽³⁾ והלוהש על הסכה ואומר: כל המחלה אשר שמתו במצרים לא אשים עליך וכו' (שמות ט"ז כ"ז) ⁽⁴⁾ והמנענע קולו בשיר השירים בבית המשתאות ועושה אותו כמין זמר⁽⁵⁾. במשפטים האלה רצה ר'ע להביע במלים המרות נגד עונות אלה. משפט כזה הוציא גם על מי שאינו משמש לתלמיד חכם, שאין לו חלק לעוה"ב⁽⁶⁾.

ח. מאמרים פסיד' פיג' פ'נים.

בפרקי דר'א נמצאים מאמרים אנדיים בשם ר'ע, כמו בשם כל ישרי גדולי התנאים, ואין שום הוכחה שבאמת ר'ע אמרם ואינם אלא מיוחסים לו, מפני שבעל המדרש הזה רצה בכך. אמנם רק מפרק כ"ה ואילך הוא משתמש

(1) ע' לעיל 71. מענין הוא החדוש שבמאמרו של ר'ע על הכתוב (קהלת ז' י"ד): זה לעסת זה עשה האלהים. ברא צדוקים, ברא רשעים, ברא נן ערן. ברא ניהננס. כל אחד ואחד יש לו שני חלקים אחד בניע ואחד בניהננס. וכה צדוק נוטל חלקו וחלק חברו בניע, נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חברו בניהננס. חנינה טיג. ועי' לעיל 56.

(2) ע"ד דעותיו של ר'ע בענין הזה ע' לעיל 62 וח"א 100 הע' 1.

(3) משנה סנהדרין י"א (י') א'. לפי דברי הבריתא ספרים חיצונים הם ספרי מינים—יהודים נוצרים או כתות של כופרים (בספרים הנדפסים בא צדוקים במקום מינים והו' שנוי שנעשה ע"י הצנזורה, ע' ד"ס). ע"ד הנאמר בירושלמי סנהדרין 28 ע"א, מי חסה ספרים חיצונים, ע' ביחוד Joel, Blicke in den Religionsgeschichte I. S. 109. und Perles in R. d. E. I. III. 68—76. בכל אופן הפרטים הללו לא מר'ע יצאו. ע"ד שנאתו של ר'א לדרשותיהם של הנוצרים אפילו במקום שאינם נוגעים לעיקרי הדת נראה מזה ששספר לעיל ח"א 82.

(4) משנה שם. תוספתא סנהדרין י"ב י', אבא שאיל בשם ר'ע (השוה כ"ב 366). מוטל בספק אם הכאור, שנאמר בתלמוד ירושלמי (22 ע"ב) בשם רב ובבבלי בשם ר' יוחנן (סנהדרין ק"א), וכן באר"צ בשם ר' יוחנן בן נורי (פ' ל"ז) — ורוקק — הוא באמת לרעתו של ר'ע—או לא את הלחישה כשהיא לעצמה אפ'ה, מפני שהיא אומנת הבלים, אלא מפני שמבוזה כבוד ה' ותורתו, שרוקק. אם כך הוא או מוכן הקשר שיש בין מאמר זה ובין המאמר ע"ד המנענע קולו בשהיש בבתי המשתאות, שמוכא בחוספתא. השוה לזו.

Über ein Fragmente aus der Mischna des Abba-Saul, S. 35.

(5) ע' לעיל 58. (6) ע"ס אר"צ סוף ל"ג. אולי כונת המאמר הזה הוא באותו המובן שבו נאסרה (ח"א 73 הע' 6) אזהרתו של רבו ר' אליעזר.

בשמו של ריע בשמנה מאמרים ישונים בתנאים¹. במדרש משלי נמצאים מאמרים של ריע למשלי כיב כיב²; כיג כיד³ (כיח כז⁴).

המדרש המיסטי יחס לריע, שמת מית קדושים וישנכנס לפרדסי של חכמת הנסתר⁶, מלוי תפקיד גדול בין שאר הגדולים הקדמונים—בתזוונותיו וברעותיו. במדרש, היכולות המיוחסים לר' ישמעאל נאמר על ריע שהוא היה אחד מאלה, ששמע סתרי תורה מעל כסא הכבוד⁶. בהיכלות רבתי מסתייע ר' ישמעאל מר' עקיבא עיד איזה דברים שאמר בשם ריא בן הורקנוס⁷. שם אנו מוצאים את ריע, יחד עם שאר גבורי חכמת הנסתר, יושב לרגלי ר' נהוניה בן הקנה⁸. במדרש של פלוסופיה של הטבע—תמורה—נאמר פעם ישמחברו היה ריע ופעם ר' ישמעאל⁹. ביחוד אנו מוצאים את ריע עוסק בכאור האלפא ביתא העברית, שהוא יסוד של כתבי הקדש, עיש חכמת הנסתר, אחרי שגם בהלכה זה היה דרכו לדרוש על כל אות ואות. ההשקפה היסודית הזאת גרמה לירי הגשמה מיוחדת במינה של האותיות, שהן אבני היסוד של כתבי הקדש, של התורה. ועיי כבודה של התורה, שהיא חכמתו של הקביה, שקרמה לגריות העולם ובה נתייען הקביה איך לכרוא עולמו, גדל גם כבוד האותיות שלה. הדרשות על צורות האותיות ושמותיהן, שאחדים מהן לוקחו ממדרשים עתיקים, נאספו יחד בזמן הנאוונים, והמלקט שם בראש, איר עקיבאי ומסעם זה נקרא

(1) נסרוד בן השפחה נעשה למלך על סגך הכתוב משלי ל' כיב. פרק כיד.— אברהם המ ארבעה סלכות (עיד ברי טיו ט. הסלכות הרביעית היא מלכות ישמעאל, כלומר המסלכה הערבית המושלמית!). פרק כיה.— הבאר שהלך עם אבותינו במדבר. פרק ליה.— הפנישה עם נערות כשנכנסים לעיר היא סימן טוב, עיש בראשית כיד. ריש פרק לז.— השכנסים יהודה ובנוסין על ים סוף, עיש חהלים סיה כיה (במכילתא לשמות יוד כיב אומר זה ר' מאיר), פרק טיב.— עיד התשובה, פרק ט'ג.— העניינים שסבלו בני ישראל במצרים, פרק ט'ח.

(2) את הסלות, כי דל הוא הוא סחקה בסלות אלו: דני דלותו של עני, ולזה בא הפתנס: מסתייא לעייקא שבקיה לעייקותיה, שמתכאר מתוך כיר יוד (א). שויט תה' ב' ט' (כרך ב' 189, 2). שעל סגך פתנס זה באה תשובה של איש אחד מצפורי, לא מסתייה לההוא נברא עקתיה, אלא דאתית מעאקא ליה, (לא די לאיש צרתו, אלא שכאת להזכירה עוד ציה). בבאר אותו הכתוב בא במדרש משלי בשם ריע אחרי הפתנס ההוא: אין מרחסין בדין. (3) אביד' והו הקביה נאמך' זו החכמה.

(4) כל מי שנותן צדקה לעני—אין מחסור, ואם לאו—ומעלים עיניו רב סארות. ואדכ בא. הוא היה אימרי שנוכר לעיל 48 הע' 4 על יסוד קהלת י'א ו'. — עוד עי לעיל 23 הע' 4 (ל' א' ד'); ע' חיא 114 הע' 6 (ל'ו ה'); ע' לעיל 41 הע' 4 (י'א ד').

(5) ע' לעיל 75 (6) ע' לעיל 23 הע' 4 (7) ע' חיא 91 (8) ע' לעיל 42.

(9) ע' לעיל 32.

המדרש הזה, אלפא ביתא דר' עקיבאי, אי, אנדה של ריעי, או, אותיות דריע (1).
נוסח אחר של המדרש הזה, שגם הוא נושא עליו שמו של ריע, נוסד ביב
בצרופי אותיות שונים (2).

הרמזים שיש בקולות האלפא ביתא מונחים ביחוד ביסוד השיטה של
ספר יצירה שמוחס לאברהם אבינו, ואחיב יחסוהו לריע (3). את ספר להשים
הוא, ספר הישרי, מחבר אחד מהקדמונים מיחסו לריע (4). בספר אחד קטן
כתוב ארמית עיד דמלאכים, מזמן הגאונים, נקרא ריע וסיעתו, בין ר' נחונה
בן הקנה וסיעתו ובין ר' יונתן בן עזאל וסיעתו, בשם יודעי סתרים. ובסוף
הספר הזה נאמר על ריע הזקן, שלעיני בשר ורזה שלו נגלו היכולות של
בעלה וצפונותיהם (5).

פרק שלשה עשר.

בני דורו של ר' עקיבא ותלמידיו הראשונים.

א. ר' טרפון.

היון בעל אפי מיוחד בתוך האישים השונים של הדור הגדול ההוא,
מזמן הרבן הבית השני עד הריסות ביתר — היה ר' טרפון, נצר מגזע הכהנים (6).

(1) עי' צונץ G. Vorträge S. 168 בית המדרש ח"ג XIV. באותו החלק
49—12 נדפס המדרש ההוא. עי' ביהמ"ד ח"ה XIV ועי' 31—33. עי' ש. זאבס בסוף
הסבוא שלו לסי' התנין (פריז 1866) p. 40 וכן בהוספה שב עי' 42—47 המדרש
שמוחס לריע עיד התנין. (2) ביהמ"ד ח"ג 50—64

(3) לדי' יילינק Beiträge zur Geschichte der Kabbala, S. 4. היה
הראשון ר' יצחק די לסיס (בהקדמתו לזהר דסיס קרימונה). שיחס את סי' היצירה לריע. —
עיד הספר בעצמו עי' החקירות של העת החדשה סי' עששטין בברוכס 28—29 של
Die Anfänge der heb. Grammatik S. 20—23 R. d. E. J. וסאפרי:
Die heb. Übers. des Mittelalters S. 394.

(4) עי' צונץ שב עי' 169. בן-יעקב Thesaurus libr. Heb. p. 234 N 492
(5) עי' ביהמ"ד VI, 110, 111. עיד דברום אחרים המוחסם לריע עי' צונץ
G. V. S. 405 An. a

(6) היהניסוס לישיע' ה' י"א סזכרו בין ריא ובין ר' יוסי הנלילי עי' ניגר
Judische Zeitschrift V 273 (ששם הוא כותב לא נכון דלפין בסקום טרפין).
וקרום, Magyar Zsido Szemle VII, ובן של המחבר הזה, Lehnwörter II 287.
581. אולי הקריאה טרפון נשתתה בעברית סן Τούφωv; ויש שנכתב גם טרפון.
שטרפון זה הוא אחר עם טרפין של Justinus Martyr עי' שיקר Geschich. a Jud.
Volkes 3. Auflage II 378.

זכרונות ימי ילדותו מגיעים עוד לזמן, שבו עוד היה הבית קים. הוא נשבע פעם: אקפח את בניי, אם לא ראיתי אהי אמי היגר באחת מרגליו עומד בעזרה וחצוצרתו בידו¹. וכן הוא מספר: עומד הייתי בין אחי הבהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתי מבליעו (את השם) בנעימת הבהנים². — גם אחרי שנהרב המקדש היה ר' טרפון מרדק מאד כמו בזכות כהונתו וכן בחובותיה. מספר³: מעשה בר' טרפון שהיה מהלך בדרך, מצאו זקן אחד, אמר לו: מפני מה הבריות מרננות אחריך, והלא כל דרביך אמת וישר הן, אלא שאתה מקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם (כלו' אפילו מעם הארץ)? אמר ר' טרפון: אקפח את בניי אם אין הלכה בידי מר' יוחנן בן זכאי, מאימתי מותר אדם לקבל תרומה בשאר ימות השנה מכל אדם... ועוד מספר⁴: מעשה בר' טרפון שלא בא אמש לבית המדרש, לשחרית מצאו ר' גמליאל, אמר לו: מפני מה לא באת אמש לבית המדרש? אמר לו: עבודה עבדתי. אמר לו: כל דבריך אינן אלא דברי תימה, וכי עבודה בזמן הזה מנין? אמר לו: הרי הוא אומר (במדבר י"ז): עבודת מתנה אתן את כהונתכם והור הקרב יומת—עשו אכילת תרומה בגבולין (בערי א"י) כעבודת בית המקדש. — ומספר גם כן, שר' טרפון השתמש בזכות כהונתו בשביל להציל אנשים מרעב: מעשה בר' טרפון שקידש שלש מאות נשים בשני בצורת והאכילן בתרומה⁵. ראה לזה, שמה שעשה ר' טרפון בגביית מתנות כהונה לא עשה בשביל טובת עצמו — הוא היה בכלל איש עשיר — שהיה משיב פדיון הבן לבעליהם⁶. — קשה ועז היה ר' טרפון בבטוייו⁷,

(1) ירו' יומא פ"א ל"ה ע"ד. ספרי במדבר סיסקא ע"ה.

(2) ירו' יומא 40 סוף ע"ד. בקהיר ג' י"א [שם נאמר: עם שמשון אחי אמא על הדוכן והטיתי אזני כלפי כהן גדול... ועוד מספר ר' טרפון: פעם אחת שמעתי ונפלתי על פני]. (3) תוספתא חנונא סוף פיג.

(4) ספרי במדבר § 116: פסחים ע"ב: ביכר העירני על לשון זה שנמצא גם בספרי זוטא (ילקוט ח"א תשנ"ד) ומדרש הגדול במדבר י"ח ז'. נוסח השבועה של ר' טרפון היה תמיד: העבודה! עי' ספרא ויקרא י"ט ט"ו. ברייתא זבחים י"ג.

(5) תוספתא כתובות ה' א'. ר' מנחם בן נפח בשם ר' אלעזר הקפר בשם ר' יט. בלא שמות המוסרים נמצא בירוש' יבמות 6 ע"ב. אפשר שהיה כתוב ש' נשים. ומה אחיב יצא שלש מאות. ובאמת היו רק שתיים או שלש*.)

(6) תוספתא בכורות ו' י"ד. ב. בכורות נ"א:

(7) נודע הוא נוסח קללתו. אקפח את בניי (ספרא ויקרא א' ה'). ספרי במדבר

* ולי נראה שזוהי טעות מליצה נוסמית כמו שאמר הרשב"ם, שכל מקום שנא' שלש מאות אין זה אלא נוסמא. ועי' חולין צ' ע"ב, תמיד כ"ס א' נאמרו של ר' אמי: רבו הכמים לשון הבאי וכו'. — המסתתם.

ועדין ורחמן במעשיו. בחוסו על אמו הזקנה שלא תרך יחף, שם את ידיו תחת כפות רגליה שתדרך עליהן¹. ומעשה בר' טרפון שישב ושנה תלמידים ועברה כלה לפניו, צוה עליה והכניסה בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו: רחצוה וסכוה וקשטוה ורקדו לפניו עד שתלך לבית בעלה². את המצוה לשמח אשתו ובניו ברגל קיים ר' טרפון, שהיה מחלק להם קלויות ואגוזים³. כשמתה אשתו, ארס ביום הראשון לקבורתה את אחותה ואמר לה: לכי ופרנסי את בני אחותך⁴. יראתו שלא להנות מתורתו היתה כל כך מרובה, עד שרק פעם אחת השתמש בזה שהוריע את שמו, כדי להנצל ממכות, ואחר כך היה תמיד מתחרט וקורא: אוי לי שנשתמשתי בכרתה של תורה!⁵

בין התנאים שהתקוממו ביום שהורידו את ר' גמליאל מנשיאתו היה גם ר' טרפון, ובשיחה שהיתה אחת ביום ההוא בענין הלכה קראוהו ר' יהושע בן חנניה וריא בן עזריה בשם אחי⁶. ביחוד עמד ביחס של קורבה לר' עקיבא, שאת מעלתו הרים בהתפעלות רבה⁷.

75 §, שבת קט"ו. ובשלש'ת ההע' שבאו כאן בראש הסעיף הזה. ורי' יהודה הנשיא הזכיר את זאת כשדרש אחרי צאצאיו של ר'ט. ב"ס פ"ה. עוד צריך לציין את בסויו נדה י"ג: תקצץ ידו על סבוריו, וכן, שם: מוטב תבקע כרסו ואל ירד לבאר שחתי. בקללתו השתמש בלשון נופל על לשון (שבת ט"ו): אקפח את בני שווי הלכה מקפחתי.

(1) ירו' פאה 15 ע"ג. ביותר שלמות בירו' קדושין 61 ע"ב וסוה בלשון אחרת ובשנויים בתוספת קדושין ל"א: ד"ה ר' טרפון. בבבלי קדושין ל"א מספר שכך היה ר"ש עושה תמיד לאמו כשהלכה מסתתה או כששבה שם. גם בזה הספור של הירושלמי שבא בעברית—בלשון שהשתמשו בה התנאים הקדמונים—הוא היותר עתיק ושלא ר"ש מתפאר בעצמו בקיום מצות כבוד אב, אלא שאמו ספרה ואת לאחד מחכמי הדור בבואו לבקרה בחליה. (2) אדרני פס"א קרוב לסיף.

(3) ירו' פסחים 37 ע"ב. אותו הרבר רק במה שנוגע ללול הפסח (כרי שלא ישנו התינוקות) מספר בבבלי פסחים ק"ט ע"ב מ"ע. כבריייתא נקרא ע"ז גם שם ר' טרפון).

(4) ירושלמי יבמות 6 ע"ב. בבבלי סו"ק כ"ג ב' מספר זאת ע"ד ר' יוסף הכהן.

(5) מספר ע"י ר' הנינא בן גמליאל, בן דורו של ר"ט. שנים בקדושין פ"א א' מסר איזו חומרא שהחמיר ר"ט בעצמו, ירו' שביעית 35 ע"ב ובבבלי נדרים 62: גם כאן הנוסח של הירושלמי הוא היותר עתיק. (6) משנה ידים ד' ג'.

(7) ע' לעיל 26. בספרי במדבר לכ"ח כ"ו (ע' קמ"ה) ובבבלי מנחות פ"ח ב' מספר, שפעם אחת הקשהו תלמיד אחר, יהודה בר נחמיה, ור"ש שתק, שלא ידע מה להשיב. אמר לו ר"ע: יהודה, צהבו פניך, שהשבת את זקן, תסהני אם תאריך ימים. איך יהודה בר אלעאי אותו הפרק פרס הפסח היה, וכשעליתי לעצרת שאלתי אחריו: יהודה בן נחמיה היכן הוא? ואסרו לי: נפטר.

ע"ד הכסף שמסר לר' עקיבא לקנות אחוזה, שבפריה יתפרנסו ויעסקו בתורה, ור' עקיבא חלק את הכסף לחכמים עניים¹. — יחד עם שלשת התנאים שנזכרו למעלה, ר' יהושע, ר' אליעזר בן עזריה ור' עקיבא, הלך ר"ט לבקר את ר' אליעזר בן הורקנוס בחליו: נענה ר' טרפון ואמר: טוב אתה לישראל מנגל חמה [שנגל חמה בעולם הזה ורבי בעולם הזה ובעולם הבא²]. — בראש אלה החכמים, שאליהם נלוה גם ר' יוסי הגלילי, הלך אל ר' ישמעאל לנחמן בנות בניו. נאום הנחמה שלו היה: ומה אם בני אהרן — נדב ואביהוא — שלא עשו אלא מצוה אחת, שנא' (ויקרא ט' ט'): ויקריבו בני אהרן את הדם אליו, נאמר (שם י' ו'): ואחיהם כל בית ישראל יבכו את השרפה, בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה³. כדאי לציין שבנואם לנחם את ר' ישמעאל, אמר ר"ט לחבריו: דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדה אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חברו⁴. מזה נראה שבדרשה באגדה לא היה כחו גדול, ובכלל, כפי שנראה מתורתו ודרך למדו⁵, לא שם ר"ט לבו לעבוד במדרש האגדה בתור מקצוע מיוחד של חכמת התורה. — הדוגמאות החשובות ביותר של האגדה של של ר"ט נשמרו במסרת אחת שבה מספר ע"ד השיחה שהיתה בינו ובין תלמידיו⁶: מעשה בר"ט שהיה יושב בצלו של שובך⁷ בשבת במנחה,

(1) ויקיר סוף ל"ד, פסיקתא ר' פכ"ה (126 ע"ב), מסי' כלה. בשבת כ"ה ע"ב נאמר שלר' טרפון היו קי כרסום וקי שדות וקי עבדים ועבדים בהם. ע' לעיל 50.
(2) מכילתא שמות כ"י כ"ג, מספרי דברים (פ' ל"ב), במנהדרין ק"א ע"א נתחלפו השמות, ע' ח"א 119.

(3) מ"ק כ"ה: (4) ע' לעיל 3, הע' 6. (5) ע' ח"א 162, הע' 6.

(6) תוספתא ברכות ד' ט"ז, ושם אח"ז בא המעשה שעל השאלה מדוע זכה יהודה למלכות, אחר תשובתו של ר"ט, רנו התלמידים ר' אליעזר בן סתאי, ר' חנניה בן חכינאי, שמעון בן עזאי ור' שמעון התימני ובאו לירי מסקנות אחרות. במכילתא שמות י"ד כ"ב (וצ' ע"ב) מקישרת השיחה של התלמידים עם השיחה הראשונה שהיתה בין ר"ט ותלמידיו ומשתי השיחות הללו נעשתה שיחה אחת. ראה לזה שבמכילתא נמסרו הדברים לא כהיותן, שהשאלה ההלכותית שבאה בתוספתא בראשונה ושהיא היתה הנורסת לכל השאלות שבאו אחריה, באה במכילתא שלא כשורה באמצע השיחה. — בשיחה השנייה היה ר"ע יושב בראש וסותר מה שאמרו חבריו ולסוף אימר דעת עצמו. יותר נכון כנראה הוא נוסח השיחה שבא במדרש הלל (ב"המ"ד V, 95) שבמקום ר"ע בא בן עזאי ובמקום בן עזאי שמעון בן זוסא. בשי"ט ע"ז נמסרה השיחה על השאלה למה זכה יהודה למלכות ע"פ המכילתא באפן חפשי.

(7) במכילתא: של יבנה"י. (ע' הערה הקודמת). — דרנבורג 393 הע' 3 מבקש ליישב כפסול את השייכות שיש בין השאלה ההלכותית ובין שאר השאלות, וזהו רק מפני שנעלם ממנו נוסח התוספתא, שהוא העיקר, וסך על נוסח המכילתא.

הביאו לפניו דלי של צונק, אמר להם ר'ט לתלמידיו: השותה מים לצמאוי כיצד הוא מברך? אמרו לו: למדינו רבנו. אמר להן: בורא נפישות רבות וחסירונק, אמר להם: אשאל? ¹ אמרו לו: למדינו. אמר להן: הרי הוא אומר (בר' ל"ז כ"ה): ויראו והנה ארחת ישמעאלים וגו', והלא אין דרכן של ערביים להיות נושאין אלא עורות מעלין ריח רעה ועטרין, אלא שנתנו את הצדיק שהוא בין דברים החביבין, [והרי דברים קל וחמר: ומה בשעת כעסן ישל צדיקים מרחמים עליהם, בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה] ². אמר להם אשאל? אמרו לו: למדינו רבנו. אמר להם: מפני מה זכה יהודה למלכות? ³ אמרו לו: מפני שהודה בתמר ⁴.

נמסרו עוד שתי שיחות אחרות בשאלות אנדיות שר' מרפון נטל בהן מקום בראש, ואז השתתף גם ר' אליעזר המורעי. אחת היתה בפרשת המן,

¹ ע' ספרי בסדרב' י"ה, י"ח (118 §), ששם אומר ר"ט איזה חק ועיז אמרו לו לתלמידיו: רבינו למדינו, והוא הוכיח דברו בראיה מן הכתוב. וכן ממש במכילתא דברים ט"ו ב' (מהדרת הופטן ע' 11). השוה Die älteste Terminologie S. 96

² במכילתא בהרחבת הלשון קצת, ובביר' פיר' ר' אבא בר כהנא. מה שבא אח"כ בתוספתא: והרי דברים קיזי ומה בשעת כעסו כף, בשעת הרחמים עאכ"כ, ועיז ראיות מויקרא י' ה' וסמ"א י"ג י"ה. — אין זה מר' מרפון.

³ מפני מה באו השאלות הללו סמוכות זו אחר זו? והו' מפני ששתי הפרשיות ברי' לזו וליז נקראות בשבת אחת. אופנהיים בהחוקרי' א' 97 חושב שהיחוד ההסטורי בשיחה זו היה שהשיבו או את ריג לנשיאותו.

⁴ בתוספתא כתוב, אמרו לו: מפני שהודה בתמרי. וזוהי טעות סופר, אלא שר"ט בעצמו השיב, כמו שהשיב גם על השאלה הראשונה.

ואולי המוכן בתוספתא הוא אחר, לא כמו שכתוב לעיל 83 בהע' 6. ולפי זה לא צריך לטחוק, אמרו לו. והנוסף של המכילתא אינו כל כך שונה מנוסח התוספתא. אמנם אז ציל שנוסף מדרש הלל משובש. ומה שבא בתוספתא אח"כ מעשה בארבעה זקנים, הוא רק הפסקה בתוך השיחה שבין ר'ט ובין תלמידיו, ולהראות שגם אלה הזקנים בשיחתם עסקו בשאלה זו ובאו לידי החלטה זו, שמשני הודאתו של יהודה זכה לשליכה, והוסיפו הן מעצמן; אשר חכמים יגידו ולא כיחדו מאבותם, להם לכרם נתנה הארץ (איוב ט"ו י"ח י"ט), ואח"כ באה תשובתו של ר'ט: אמר להם. השאלות באו לפי זה — כמו במכילתא — מר"ט ומסנו באה גם התשובה האחרונה: מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שקידש שמו של מקום על הים, שכשבאו שבטים ועמדו על הים, זה אומר: אני יורד, תחלה: וזה אומר אני יורד תחלה, קצף שבטו של יהודה יורד בתחלה וקידש שמו של מקום על הים, ועל אותה שעה הוא אומר (תהי' ס"ט ב'): הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וכזי וכן הוא אומר (תהי' קי"ד א'): בצאת ישראל מסמצרים וכזי היתה יהודה לקדשו ישראל מסשלותיו — יהודה שקידש שמו של מקום על הים, לפיכך ישראל מסשלותיו. בסוטה לזו א' מוכח זה במאמר אנדי ארוך של ר' יהודה בר אלעאי.

ר"ט קרא אז לר"א המודעי: עד אימתי אתה מנבב [דברים] ומביא עלינו! (1). הוא בעצמו נתן באור בפדשה זו על מלת, ככפור—, אינו יורד אלא על האופסים' כלומר: שלא ירד המן פשוט על הארץ, אלא שהיה לו מתחת כעין מצע (2). השיחה השניה היתה בעליה ר' טרפון על הכתוב (תה' ק"ו ג'): עושה צדקה בכל עת (3).

כמו כן היתה השיחה החשובה, שבה נטל ר' טרפון חלק בראש: מה גדול, תלמוד או מעשה? והוא ענה על זה מעשה גדול (4). דעתו זו של ר' טרפון תלויה בפתגמים אחרים שלו, המדברים על דבר מעשה המצות בפועל ושהיהם שביין המקום ובין האדם הוא כיחס האדון אל פועל: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר מרובה ובעל הבית דוחק, הוא היד אומר: לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל הימנה, אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך, ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא (5). — משמות כ"ה ה': ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, מדייק ר"ט: אף הקב"ה לא השרה שכירתו על ישראל עד שעשו מלאכה. — אין אדם מת אלא מתוך הבטחה, שנא' (בר' מ"ט ל"ג): ויגוע ויאסף אל עמיו (6).

ר' טרפון אהב לקישט את דבורו בפליצות לקוחות מן התנ"ך. אם אחד אמר לו דבר שמצא חן בעיניו, קרא ר' טרפון: כפתור ופרח! (שמות כ"ה ל"ג). ואם אמרו לו דבר שלא מצא חן בעיניו, קרא: לא ירד בני עמכם (בר' מ"ב ל"ה). — ע"ד הכתוב איוב כ"ה י"א שקרא ר"ט על ר"ע נזכר

(1) ע' היא סוף 141. בנוסח שבוה ממש השיב ר"ט גם לר"ע במחלקת אחת בענין הלכה. ע' ספרא ויקרא א' ה' (6 ע"ב), ספרי במדבר י' ח' (75 §).

(2) מכילתא לאותו פסוק. מה זה אופסים? ע' ביחוד קאהוש ערוך I. 223. בילקוט יש גירסא, קופסא' (καψα capsa) ונשמט הקיוף ונשאר אופסא' (השוה איטליו κατάλυεις מן) ר' טרפון מבאר ככפור מלי כפורת. השוה באור שבוה מהאמורא ר' יוסי בר חנינא ביומא ע"ה: טל מלמעלה, טל מלמטה ויומא כמו שמונח בקופסא'.

(3) נמנו בעליית ריש ואמר... אסתר ר' לבי ה' ריש פרשה י'. ע' ח"א 142 הע' 1. בשו"ס שם שארו התלמידים את ר"ט. ר"ט ענה, והם השיבו על דבריו, ולפוף בקשו לשמוע דעתו של ר"א המודעי. (4) קרושין כ"י: ע' לעיל ס"ב ריש סוף ג'.

(5) אבות ב' י"ט. דגנבור: 379 הע' 1 מזכיר את הפתגם הירוע Vita brevis, ars longa של היוסקרטיס. הפתגם השני דומה לפתגמו של ר"א בן ערך. ע' ח"א 53.

(6) שניהם באדרנ' י"א (בהו' שכטר—ר' יוסי בעל המאמר השני).

(7) ב"ר צא קרוב לסוף. ר' חנינא ור' מרינוס בשם ר' אבא נהוראי (ע' כ"ב 379, 3).

כבר למעלה 1). יפה הוא השתמשותו בכתוב הניאל ה' ד' למחלקת אחת שהשתתפו בה הוא ועוד חכמים: פרה ששתתה מי הטאת ושחטה בתוך מעת לעת — זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור'ע מטמא, סייע ר'ט את ריה'ג, סייע ר' שמעון בן ננס את ר'ע, סלק ר'ש בן ננס את ר' טרפון, סלק ר' יוסי הגלילי את ר' שמעון בן ננס, סלק ר'ע את ריה'ג. אחר זמן מצא לו תשובה, אמר לו מה אני לחזור? אמר: לא לכל אדם אלא לך, שאתה יוסי הגלילי אומר לך: הרי הוא אומר: והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה הטאת היא, כשהם שמורים — מי נדה, ולא שישתתן פרה, זו היה מעשה ונמנו שנים ושלישים זקנים בלוד וטהרוהו. באותה שעה קרא ר'ט המקרא הזה: ראיתי את האיל מנחה ומה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל — [זהו] ר' עקיבה. ואני הייתי מבין והנה צפיר העוזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר קרן חוות בין עיניו — זה יוסי הגלילי ותשובתו; ויבוא עד האיל כעל הקרנים אשר ראיתי עומד לפני האבל וירץ אליו בהמת כחו וראיתו מניע אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את האיל וישבר שתי קרניו—זה עקיבה ושמעון בן ננס; ולא היה כה באיל לעמוד לפניו וישליכהו ארצה וירמסהו — זה יוסי הגלילי; ולא היה מציל לאיל מידו—אלו שלישים ושנים זקנים שנמנו בלוד וטהרוהו 2). — בני אחותו של ר'ט היו יושבין לפני ר'ט; פתה ואמר (כר' כ"ה א'): ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני. אמרי ליה: קטורה כתיב. קרא עליהם, בני קטורה 3).

מכל המאמרים הקשים שאמרו התנאים נגד היהודים הנוצרים ביהוד קשה הוא מאמרו של ר' טרפון: אקפה את בני שאם יבואו (ספרי מינים) ל'די שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן, שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להכישו, נכנס לבית עבודה זרה ואין נכנס לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין, ועליהן הכתוב אומר (ישעי' נ"ז ה'): ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרוך כי מאתי גלית 4).

(1) ע' לעיל 26 הע' 3. וע' 82 בהע', ואל ירד לכאר שחת. ספרא ויקרא א' ה' — שלא הסית ימין ושמאל.

(2) תוספתא סוף מקואות. בספרי במדבר י"ט ט' 124, לא בא בשלמות.

(3) 'זבחים ס"ב: מפני מה שנה ר'ט בצחוק את שם קטורה לשם יוחני? אפשר ששם אחותו היה יוחני (Johanna) ורצה להניד בזה, שהם בני יוחני הם בני קטורה, כלומר מרע אברהם, אבל לא בחיר ורעו. בבטו זה, בני קטורה השתמש (שם) גם רב יוסף, כאשר תלמידיו השיבו על דבריו מפני שלא הבינום כראוי.

(4) שבת קט"ז. מהררשיא העיר בצדק שעוקר הריוק של ר'ט הוא מהסלות, כי

עוד צריך להזכיר דוגמא של דרשה אחת אגדית והלכותית של ר"ט
 לבמדבר ה' ט"ו, שר"ע חולק עליו (1). ועוד דרשתו לויקרא כ"ג ט' — נפות
 תמרים — נפות, אם היה (הלולב) פרוד ינפתנו (2).

בפרקי דר"א יש שלשה מאמרים בשם ר"ט (3). גם במדרש שוחר טוב
 ז' א' יש מאמר שנאמר בשם ר"ט ושהוא כנראה פסידפיגרפי (4), וכמו כן
 המאמר שהובא בשמו לבר' כ"ב כ"ה במדרש אבכיר (5). במדרש משלי נזכר
 ר' טרפון פעם אחת (6).

ב. ר' יוסי הגלילי.

הופעתו הפתאומית של התלמיד הגלילי בבית המדרש שביבנה היה חזיון
 בודד, הוא פתאום קם מתוך שורת התלמידים ונצח בהוכחותיו בהלכה את ר'
 טרפון ואת ר"ע (7), ומאז נצטרף גם הוא לחבורת החכמים המורים, ולפיכך
 לא נקרא על שם אביו, אלא על שם מקומו — ר' יוסי הגלילי (8): אולם

סאתי נליתי. ע' לעיל פי"א סוף סעיף ה'. לפיד דרנבורג, 379 יש דמיון במאמרו של ריש
 עיר בני דורו שאינם מסוגלים לקבל תוכחה: אם אמר לו טול קיסם מבין שניך, אמר
 לו: טול קורה מבין עיניך (ערכין ט"ז): למיש במתא ז' ד'. אך הסיום של המאמר
 כנראה אינו מריש, כי איננו בספרא ובספרי, ובודאי שהוא לקח סבבא בתרא ט"ו ממאמרו
 של ר' יוחנן.

(1) ע' לעיל 55. 2) ספרא לאותו פסוק (102 ע"ד). סוכה ל"ב.

(3) ליוטה ב' א' (פרק י') וטזה במדרש יונה, ביהמ"ד 1. 97; לבר' כ"ג, פרק כ"ז.

שהקביה ההויר את התורה על בני עשו וישמעאל, פרק ט"א.

(4) המאמר הזה הוא הרחבה מהמאמר שהובא סתם במ"ק 16:

(5) ילקוט לאותו פסוק § 132 (מהדורת כוכב ז').

(6) לט' ב'. אחרי דברו של ר' ישמעאל (לעיל סוף פי"א), באו דבריו ר' טרפון:

מצינו גדול מזה—כהן גדול שמשש את ישראל ביום הכפורים. יפה הוא המאמר שנאמר

ספי כהן (ע' לעיל 81); כנראה כל הספור בא ממקור אמת.

(7) הופעתו הראשונה של ר' יוסי הגלילי בישיבה מספרת בפרשיות בספרי במדבר

§ 118, ובברייתא זכאים נ"ז. גם ר' טרפון וגם ר"ע קוראים לו. בניי. ע' ניכ לקטן 88 הע" 5

ע' ניכ בסכילתא דברים במקום שנוכר לעיל 84 הע" 1. היה [שם] ר' יוסי הגלילי שבאתחלה

לשמש נבאים.

(8) אצל הירונימוס (ע' לעיל 80 הע" 6): Joseph Galiläus. בספרי זוטא

במדבר י"ט (ילקוט ח"א 176) נזכרה דרשה שנשא ר' הגלילי בטבריה — ארץ

מולדתו. פעם היה ריה"ג יושב ודורש ככרם בטבריא. שם מספר בפרשיות ע"ד סחוקת

שהיתה בינו ובין ר' שמעון בן חנינא, שישב על ידו. התנא הזה, שלא נזכר עוד בשום

מקום (מה שנוגע לסנהדרין ק"א. ע' ח"א 140 הע" 7) הוא אולי ריש בן הסנה.

במשנה (במשנה מהדורת ידים ד' ה' נזכרו בין אלה שחלקו נגד הפרושים אחר צדוקי גלילי (במשנה מהדורת

החסרון, שהיה בעיני חכמי הדרום, של אחיהם יושבי הצפון, שלא הקפידו על לשונם וגרועים במנהגיהם, לא הוסר לגמרי מר' יוסי גם אחרי שתפס מקום גדול בתוך חכמי יבנה ולוד ברוריה (Valeria), המחוננה בשאר רוח, בתו של ר' חנינא בן תרדיון ואשת ר' מאיר, הרשתה לעצמה להשיב לו כשפגש אותה ברחוב ושאל אותה: באיזו דרך נלך ללוד? — גלילי שוטה! לא כך אמרו החכמים (אבות א' ב'): אל תרבה שיחה עם האשה? היה לך לומר: באיזה ללוד? (1). ובכל זאת גדול היה ערכו בתוך שאר חכמי הישיבה. ר' טרפון היה מוקיר אותו מאד ושבחו שיכול לעמוד במחלקת גם נגד ר"ע (2). עם ר' אליעזר בן עזריה עסק ביחד בבאורי מקרא (3). ביחוד היה לו יחס של קרובה לר' עקיבה (4). חלק גדול מהלכותיו הוא ממה שבא במחלקת בינו ובין ר' עקיבא. בין החכמים שבאו לבקר את ר' ישמעאל היה גם ר' יוסי הגלילי (5) וכן בין אלה שתקנו תקנות לוד. וכן נזכר גם הוא בין החכמים שר' יהודה הנשיא מנה שבחן, ועליו אמר שהוא, מלקט פה בלא גסות הרוח, שאחז בה מדת חכמים מהר סיני, והיה משנן בה כל חכמי ישראל (6). מדת החסד והרחמים

Lowe (כתוב: מין גלילי). עוד תנאים נקראו ססבה זו עיפ ארצותיהם: חנן המצרי, תלמיד ריע, נחום המדי, דיין בימים האחרונים שלפני הרבן הבית, ר' שמעון התימני.

(1) עירובין נ"ג: בשם גלילי שוטה נקרא שם גם איזה חנוני מהגליל. — תוכחה של ברוריה, שבעיקר התעוּגָה לא כל כך נגד ר' יוסי הגלילי, כמו נגד מאמר החכמים, שהשפיל את ערך האשה, כמו בן הלעג שלה נגד מאמר דומה לזה, נשים דעתן קלות, עי רשיי ע"ז י"ח: דיה, מעשה דברוריה, האשה הוואת, שידעה את ערכה בתור חכמה ובעלת אופי חוק, חשבה לה לחובה להנן על הנשים נגד מאמרי החכמים, המשפילים ערכן. עיפ האגדה המסופרת ברשיי שם היא קבלה בעד זאת ענש חמור. (2) עי לעיל 86. (3) ביר י"ז. עי ח"א 164. 3.

(4) אם בשעת הגנישה הראשונה קרא לו ריע וכן ריש בתור צעיר ותלמיד בשם, בניי (עי לעיל 87. העי 7. פרנקל 125 שלא בצדק חושב שזו היא טעות סופר), הנה אחיכ היה ר' יוסי מדבר עם ריע כמו עם חבר שוה, ושעם אמר לו עיד באורו של ריע לכתוב בענין של הלכה: עקיבא! אפילו אתה מרבה כל היום כולה, איני שומע לך (ספרא ויקרא ו' כ"ג, השוה ובחים ס"ב, דברים שכאלה אמר גם ריא בן עזריה לריע בענין שכונה, מנחות פ"ט). ומהצד השני אמר ריע לר' יוסי הגלילי שבקש מסנו לתת לו טעם: לא לכל אדם, אלא לך שאתה יוסי הגלילי (תוספתא סוף מקואות). וכן הוא אומר לו בלשון של כבוד: אני אובין וארון לאניך (ששנה ע"ז נ"ג, ה' עי וי"ט ח"ב 119. העי ב"י. (Die älteste Terminologie S. 8.

(5) מ"ק ח': בשעות מונה היוחסין בין אלה שבאו לבקר את ריא בן הורקנוס בחליו את ר' יוסי הגלילי במקום ר' יהושע בן הנניה. (6) אדר"ג י"ג. בנשין ס"ז א' לא נאמר כלום ע"ד ר' יוסי. עי ח"א 162.

שלו נשארה לזכרון עולם בתוך הספור על דבר אשתו הרעה שנתגרשה ממנו ונשארה לשומר העיר סומא, וכשנודע לר' יוסי ממצבה הרע, תמך אותה ביד נדיבה¹. ע"ד חסידותו של ר' יוסי הגלילי מעיד הבטוי של בעל האגדה המצין של המאה השלישית ר' שמואל בר נחמני, שאלו באה שנת בצרת, וזקן אחד כמו ר' יוסי הגלילי עובר לפני התיבה, מיד ירדו גשמים².

מבאורי כתבי הקדש של ר' יוסי הגלילי כבר נזכרו למעלה הבאורים שבהם הוא חולק על ר"ע³. ביחוד מענינת המחלקת בכיבור דניאל ז' ט', יען כי שם ר"ע בעצמו הודה לר' יוסי הגלילי⁴. וכמו שהביע ר' יוסי בזה את הרעיון שהקב"ה שופט בדין וצדקה כאחד, כך הוא מבאר את הכתוב קשה הטובן (בר' ו' ג'): לא ידון רוחי באדם — עוד איני דן מרת הרין כנגד מרת הרחמים⁵. אחדים מביאורי ר' יוסי יבואו לקמן:

— בר' כ"ח י"ב. והנה שלם, — הראה לו מנשה עשה סמל (סלם—סמל)⁶. — בשמות י"ב י"א. ואכלתם אותו בחפזון — בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין⁷. שם פסוק כ"א. משכו וקחו לכם — משכו מעבודה זרה והדבקו במצוה⁸. — שם פסוק ל"ו. וישאלום. האמינו במ, שהיו אומרים: ומה באפלה לא עשו, עכשיו הן נחשדין?⁹. — ויקרא ב' ז'.

(1) ביר י"ו. ויקיר ליד; בירוש' כתובות 34 סוף ע"ב בקצרה.

(2) ר' שמואל בר נחמן בירוש' ברכות 9 ע"ב. מענין הוא שהקראי מהמאה העשירית סהל בן מצליח מננה אלה שקוראים. נא ר' יוסי הגלילי רפאני! עי' פינסקר לקוטי קרמוניות 32 (הוספות). השוה ניכ הדסו באשכול הכופר. אלפא בית אות קיד (ובאים אל קבר ר' יוסי הגלילי ואל קבר כל חכם). עיז העירני פ"ס פרנקל.

(3) עי' לעיל 53 המחלקות לברי כיב א', שמות כ"ד י"ט. דברים כ" ח', שם ליג כינ, שיא י" ב', תהי סיח י"ו. עוד לויקרא ט"ז א' עי' 35 העי' 3 לדברים י"ב ב' עי' 52 לדברים י"ג ב' עי' 46 העי' 1. לשיב ז' כינ עי' ח"א 87. 8 ולעיל 11 העי' 2.

(4) עי' ח"א 163. על דבריו של ר"ע משיב ר' יוסי: עקיבא! עד מתי אתה עושה שכונה חול. חגיגה י"ד. (השוה לעיל 88 העי' 3).

(5) ביר כינ. הנוסח הזה נראה יותר עתיק מהנוסח היותר ארוך שבאררני ליב: אסר הקביה: איני משווה (ניא: דן) יצהיר על יצר הטוב, אימתי? עד שלא נחתם נוד דינב, אבל נ' גיד שניהם שוים בעבירה. (6) תנחומא ב' ויצא 7.

(7) מכילתא לאותו פסוק (7 ע"ב). השוה לעיל 5 העי' 9.

(8) מכילתא לאותו פסוק. והו מתאים למה שבאר ר' יוסי הגלילי את הכתוב שיב

ז' כינ עי' ח"א 87 העי' 8). שישראל היו בסצרים עוברי עיז.

(9) מכילתא לאותו פסוק (14 ע"ב). לשמות י"ט ח' עי' כיב 419. 1. בגר'.

מרחשת — יש לה כסוי, מחבת — אין לה כסוי¹. — דברים כ"א כ"א. זולל וסובא. וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה: יצא לבי"ד ליסקל? אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים ומלססם את הכריות, אמרה תורה: ימות זכאי ואל ימות חייב². — ש"ב י"ד כ"ו. והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח, — נזיר ימים היה, והיה מנלח אחת לשלשים יום³. —

מהפרשנות ההלכותית צריך להזכיר את דרשתו למלה, אך" — אך חלק (נ"א: לחלק), כלומר: המצוה שבה כתובה, אך" איננה כוללת, אלא שרק חלק ממנה חובה⁴. ולפיכך מהכתוב שמות ל"א י"ג — אך את שבתותי תשמרו, הוא לומד שפקוח נפש דוחה את השבת, אך" — חלק: יש שבתות שאתה דוחה, ויש שבתות שאתה שובת⁵. —

גם ר' יוסי הגלילי בדרשותיו אהב, כמו ר"ע, להרחיב את ספורי המקרא ע"י חזיונות שירה. חזיונו ע"ד הרי תבור וכרמל בדרשתו לתהי ס"ה י"ז נזכר כבר לעיל⁶. על יסוד חזיון זה של תנודת ההרים בא גם חזיונו זה: כשנכנסו ישראל לים, כבר הר המוריה נעקר ממקומו, ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו, ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח, ואברהם

(1) ספרא לאותו פסוק (11 ע"א); משנה מנחות ה', ח'. בבבלי לאותה משנה (מנחות ס"ג) אחרי שנסו לחנם למצוא יסוד לדברי ר"י מנודת המלה, נמרו כי הוא למד זאת ע"פ הקבלה.

(2) ספרי לאותו כתוב § 220, ברייתא סנהדרין 72. בספרי נשמט הגלילי. את הכסוי, הגיעה התורה לסוף דעתו נמצא גם במסמרו שהובא לעיל 46 הע' 1. לדברים י"ג ב'. במשנה סנהדרין ה' ח' בא רק הסוף סתם: בן סורר נידון על שם סוגו. אמרה תורה: ימות זכאי ואל ימות חייב. ע"ד המשך המאמר ע' להלן.

(3) מכילתא לשמות ט"ז א' (36 ע"א). בתוספתא סוטה ג' ט"ז נשמט הגלילי, בנרפסת, וגם בכ"י וינה בא במקום ר' יוסי — ר' נהוראי, והמאמר שאחרי זה במקום ר' נהוראי בא ר' יוסי. ע' כיב בנר' 174, 5; 380, 4. (4) ע' וייס ח"ב 120.

(5) מכילתא לאותו פסוק (103 ע"ב). בתוספתא שבת ט"ז (ט"ז) ט"ז רק ר' יוסי, רק המאמר הוא יותר מלא — שאך" מוציא מילה ועבודת המקדש שדוחות את השבת. בברייתא יומא פ"ה ב' בעל המאמר המקוצר הוא ר' יוסי ב"ר יהודה. במכילתא י"ח ג' (58 ע"ב) אוטר ר"י הגלילי: גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה, שחייבים עליה כרת. במשנה נדרים ג' י"א — רק ר' יוסי, ואולם במשנה שבתלמוד הירושלמי — ר' יוסי הגלילי. (6) ע' לעיל 54.

כאלו פִּשַׁם יְדוֹ וּלְקַח אֶת הַמַּאֲכֵלֶת לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ¹— ע"ד מנין המכות שלקו המצרים על הים הוא אומר: מנין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר? ויאמרו החרטומים אצבע אלהים הוא (שמות ה' ט"ו), ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את היד הגדולה (שמות י"ד ל'), אמר מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים חמשים מכות²— בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה. וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צוארו, ותינוק שטט דד מסיו, ואמרו: זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו א'), שנא' (תה' ח' ג'): מפי עוללים ויונקים יסדת עוז³. באופן מיוחד מכאר ר' יוסי את הכתוב (מ"א ח' י"א): ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן — טלמד שנתנה רשות למלאכים להבל⁴— במאמר דימונולוגי שזכה הוא מכאר את הכתוב ישמות ל'ג כ"ב: והיה בעבור כבודי ושמתוך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי, ובטובן שזכה מכאר גם את

(1) מכילתא לשמות י"ד ט"ו: טנור, שבכותו של אברהם נקרע הים.

(2) מכילתא ליר' ל' (33 ע"ב). השוה גם את הערתו של רייה, שאינה מובנה.

ע"ד השטח של השליו ע"פ כמדבר י"א ל"א, מכילתא לט"ו י"ג (48 ע"ב).

(3) סוטה ל': תיר דרש ריהינ... קצת שונה בריו' סוטה 20 ריש ע"ג. במכילתא ט"ו א' (וסוה בתנחומא בשלח ט"ו א' ושי"ש ח' ג') באה דרשה אחרת של ריהינ לכתוב שבתהלים הנו, וגם בצורה אחרת [המאמר שכבכלי נא' בשם ר"ט שאפי' עוברין בטעי אמן אמרו שירה, מיוחס במכילתא לריהינ ע"פ איוב ג' ט"ז]. הבריייתא שבשני התלמודים נראה שהיא הנוסח העתיק, ובמכילתא באו בטעות דברי ר' יהודה הנשיא ונתייחסו לריהינ, ולר' יהודה הנשיא נתייחס הדרש שמתאים עם הבריייתא. שעולל פי' ילדים יותר גדולים ע"פ ירמ' ט' כ' ואיכה ד' ד'.— מפליא הוא שדומה למאמרו זה של ריהינ נמצא בחכמת שלמה סוף פ' י'. שעזו העיר Kronet in Rahmers Jud. Litter. 1882 p. 20

(4) ספרא סוף הפתיחתא (3 ע"ב). הראב"ד בפירושו שם וכן הילקוש לס"א ח' גורסין במקום. למלאכים—למחבלים, וכן במדבר ר' י"ד קרוב לסוף. השם, מחבלי דומה לשם העברי. מלאך משחית, שיב כ"ד ישי', או, המשחית שמת י"ב כ"ג. והם הם מלאכי חבלה, שלהם סדרה ר' לוי בר סיסי את הפרסים, קרושין ע"ב סוף ע"א. השוה ניכ מדרש. מעשה תורה (ביהמ"ד II, 97), בנוסח אחד אפוקריפי של צואת ר' יהודה הנשיא: בייח רבבות מלאכי חבלה, ועזי בא כביכול הוספה של ריע, שכל אחד ואחד יש לו רשות לחבל, ואם כן זהו כמעט דבר אחד כמו שאמר בספרא ריהינ. בנוסח אחר (שאנבלום, שלשה ספרים נפתחים 14 ע"א) נשמטה ההתחלה, ומשום ריע אמרו. ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הנלילו מדבר ע"ד. מלאכי שטין, תוספתא ע"ז א' י"ו.

הכתוב תה' צ"ה י"א: אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי. — ישמות ט"ז י'. והנה כבוד ה' נראה בענן — כל זמן שישראל מבקשים לרנום את משה ואת אהרן מיד וכבוד ה' נראה בענן. להלן הוא אומר (במדבר י"ד י'): ויאמרו כל העדה לרנום אותם באכנים, וכבוד ה' נראה וכו'... וכל כך למה? אמר הקב"ה: מוטב שילקה עמוד הענן, ואל יסקל משה ואהרן.*.

במחלקת—מה גדול תלמוד או מעשה? אמר ר' יוסי הגלילי: תלמוד גדול⁸) שקדם לחלה ארבעים שנה, לתרומות ומעשרות חמשים וארבע, לשמישים ששים ואחת, ליובלות מאה ושלוש. והשכר של תלמוד תורה מפורש בדברים י"א י"ט ובתהלים ק"ה מ"ד ומ"ה⁴). — לפי מסרת אהרת השוה ר' יוסי הגלילי את התלמוד ואת המעשה כאחד⁵), לפי דרשתו על הכתוב (שה"ש ב' י"ד): יונתי בחנוי הסלע, שהכווין בסתרון של מלכיות, הראיני את מראיך זה מעשה הטוב; השטיעני את קולך זה התלמוד, כי קולך ערב זה התלמוד ומראך נאוו זה מעשה הטוב⁶). — ויקרא י"ט ל"ב. והדרת פני זקן — אין זקן אלא זה שקנה חכמה⁷).

ע"ד ישראל ויחוסו לאומות העולם נישארו מאמרים אחרים שנביאם כאן: על הכתוב שמות ט"ז י"ח: ה' ימלך לעולם ועד, — אלו אמרו ישראל עד

1) ספרא שם. לזה שייך ניב באורו (הניל 89) לברי' ו' ג' שאת דוד הסבול דן רק במדת הדין בלא השתתפות של סדת הרחמים. 2) סכילתא לאותו פסוק (48 ע"א). 3) ספרי לדברים 41 §, קרושין מ': שם נשמט הגלילי. ע' לעיל 90. הע' 2, 3, 4. 4) התורה ניתנה על הר סיני בשנה הראשונה לארבעים שנה שנכעו בסרבר. ומצות חלה התחילו לקיים רק כשבאו לארץ ישראל, אחר ארבעים שנה. מצות תרומות ומעשרות באו רק לאחר שנכבשה ונתחלקה א"י. וזהו י"ד שנה (ע' לעיל 7). שבוע שנים אח"כ היה שנת השמטה הראשונה וארבעים ותשע שנה אח"כ היה היובל הראשון. חשבון אחר כרונולוגי של ר' יוסי נמצא להלן 93 הע' 4. 5) שהשיר ב' י"ד.

6) כצ"ל (ע' פתנות כהונה). באדרינ' רא' באו שני דברים טרי' יוסי הגלילי שבהם הוא סבאר את מאורו של ר' טרפון ע"ד הבטלה (לעיל 85 הע' 6).

7) ספרא לאותו פסוק (91 ע"א). הברייתא קרושין ליב ב' סכבירה. שנא' (משלי ח' כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו. יכול יעמוד מפניו מסקום רחוק? תיל: תקום והדרת, לא אמרתי קיסה אלא במקום שיש הידור. יכול יהדרנו במסין? תיל: תקום והדרת — מה קיסה שאין בה חסרון כ"ס אף הידור שאין בו חסרון כ"ס. יכול יעמוד מפניו בבית הבסא ובבית הפרחץ? תיל: תקום והדרת — אין קיסה אלא במקום שיש הידור. יכול יעצום עיניו כמו שלא ראהו? תיל: ויראת סאלהיך. דבר הססור ללב נאמר בו ויראת סאלהיך. (דרשות כאלה ע"ס נוטריקון וקן—זה-קנה' נמצאות עוד בשתי מחלקות שחלק על ריע לעיל 54 בבאור צלצחי. ותוצדון').

הים ה' מלך לעולם ועד, לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם, אלא אמרו: ה' ימלך לעולם ועד — לעתיד לבוא, על עמך צאן מרעייתך, זרע אברהם אוהבך, בני יחידך יצחק, עדת יעקב בנך בכורך, גפן שהסעתה ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך¹. — על הכתוב (ישמות ט"ו ב'): זה אלי ואנוהו, שבאו עליו פירושים שונים אומר ר' יוסי כמו ר"ע: ניינו (?) ושבהו להקב"ה בפני כל אומות העולם². — הרי זה דבר גנאי לישראל, שאה"ע אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם, וישראל מניחים מה שמסרו להם אבותיהם, והולכים ועובדים עבודה זרה³. — גם אומות העולם מקבלים שכר בעד מעשיהם הטובים. ולפיכך אמר ר' יוסי הגלילי על הכתוב (ויקרא י"ח ג'): כמעשה ארץ מצרים, אחר שהכתוב שוקל מעשה ארץ מצרים כמעשה ארץ כנען ומעשה ארץ כנען כמעשה מצרים, מפני מה זכו הכנענים לישב בארצם ארבעים ושבע שנים, שנא' (במדבר י"ג כ"ב): וחברון שבע שנים נכנתה לפני צען מצרים? אלא בשכר שכבדו את אברהם אבינו, שאמרו לו: שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו (בר' כ"ג ה'), בני אדם שכבדו את אברהם אבינו זכו לישב בארצם ארבעים ושבע שנים⁴.

מאמרי המוסר של ר' יוסי הגלילי הם אלה: — בוא וראה מה כח עברה קשה, שעד שרא פשטו ידיהם בעברה לא היו בהם זכין ומצורעין, משפשטו ידיהם בעברה (כלומר בעון העגל) היו בהם זכין ומצורעין⁵. — ע"ד היצר הרע והיצר הטוב יש שלשה סוגים בבני אדם: צדיקים יצר טוב שופטין, שנא' (תה' ק"ט כ"ב): ולבי הלל בקרבי; רשעים יצר רע שופטין, שנאמר (תה' ל"ו ב'): נאם פשע לרשע בקרב לבי; בינונים זה וזה שופטין, שנא'

(1) מכילתא לאותו פסוק (44 ע"א).

(2) מכילתא לאותו פסוק (37 ע"א). ע' לעיל 37. הנירסא של מאמר ר' יוסי, שאינו שונה כמעט מדברי ר"ע, מוסלת בספק. ע' הערות פרידמן שם.

(3) ספרי לדברים י"ג ד' (על יסוד הכתוב, אשר לא ידעת אתה ואבותיך, שהיא תוכחה).

(4) ספרא לויקרא י"ח נ' (85 ע"ג). ארבעים ושבע שנים הן מקריעת ים סוף עד התחלת הכבוש של איי יחד עם השבע שבבמדבר י"ג כ"ב. (ע' לעיל 92).

(5) ספרי במדבר ה' נ"ג, סוף 1 §, וזוה בבמדבר ר' ד'. [המאמר הזה מתבאר סמך שנא' ברבה שם: כשעשו אותו מעשה (של העגל) נעשו מצורעים, שנא' (שמות ל"ב כ"ה): וירא משה את העם כי פרוע הוא (דריש נורה שוה פרוע פרוע ויקרא י"ג ס"ה). ואומר (ישע"י י"ז י"א): כיום נטעך כו' וכאב אנוש. לפיכך אמר האלהים למשה: הפרש המצורעים שביניכם ממחנה ישראל, שהם עשו אותו המעשה, וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב. — המתרגם]. — את הכתוב דברים כ"ג כ"ח דורש ריה"ג הירא מעברות שבירדו, ע' לעיל 53.

(תה' ק"ט ל"א): כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו¹). — ע"ד ההבדל המוסרי ישבין הצדיק והרשע מדבר גם המאמר שבו מחוה ר' יוסי את טעמו למה צותה התורה להמית בן סורר ומורה²). — מיתתן של רשעים הנאה [נ"א: נאה] להם והנאה [נ"א: ונאה] לעולם, ולצדיקים רע להן ורע לעולם; יין ושנה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים רע להם ורע לעולם; פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, פזור לצדיקים רע להם ורע לעולם; כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם, ולצדיקים הנאה להן והנאה לעולם; שקט לרשעים רע להם ורע לעולם, לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם³).

דומים זה לזה בבנין המשפט באו שני מאמרים מריה"ג ע"ד התשובה והשלום: גדולה תשובה שמביאה לידי גאולה! שנא' (ישעי' נ"ט כ'): ובא לציין גואל ולשבי פשע וכו'⁴). גדול השלום, שכשעת מלחמה אינו פותה אלא בשלום! שנא' (דברים כ' י'): כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום⁵).

1) ברכות ס"א: בארדינ ליב הנוסח הוא כך: צדיקים נוטל מהן יצר הרע ונותן להם יצר טוב, שנאמר: לבי חלל בקרבי [לבי—זהו לב אהר, יצר אחד, היצר הרע סת בקרבי.—לבב סורה על שני יצרים, כמיש בספרי ו' ה' § 32 ובמסנה ברכות ט' ה' ובתוספתא ברכות ז' ו' בכל לבבך—שני יצריך, כיצר טוב וכיצר הרע, (ביצר טוב—למצות עשה וכיצר רע להכניעו במצות לית.—המתרגם)]. עי' רש"י ברכות ס"א ריש ע"ב.—רשעים נוטל מהם יצר טוב ונותן להם יצר הרע, שנא': נאם פשע לרשע בקרב לבי, בינונים נותן להם זה וזה, את שבא ליצר הרע, יצר הרע שופטו, את שבא ליצר טוב, יציט שופטו, שנא' (תה' ק"ט ל"א): להושיע משופטי נפשו (שני שופטים). בילקוט תה' ק"ט (868 §) בא הנוסח של ארזי, אך שב האוסר בא שם כטענת ר' אלעזר בן פרטא. השניאה הוות באה מפני שמתחלה בא מאמר של ר"א בן פרטא ואח"כ מאמר של ר' יוסי והמאמר שלנו מתחיל, הוא היה אוסרי, ובעל הילקוט השב ש, הוא היה אוסרי מוסב על ר"א בן פרטא. בילקוט תה' ל"ו (§ 727) בא הנוסח של התלמוד, אבל האוסר הוא ר' אלעזר בן פרטא, וזהו שוב טעות מפתרון לא נכון של ר"א בן פרטא (ר' אלעזר בן פרטא).

2) המקורות נרשמו לעיל 90 הע' 2.

3) משנה סנהדרין ע"ב: בספרי רק שלשה דברים והפוכם. כבריתא בא כמו במשנה רק חסר, כינוסי, צריך לציין כי בספרי במקום הנאה כתוב תמיד, נאה, גם רבינוביץ בדים מצייין גירסאות, נאה, יפה, טובי, נאה, יותר מתאים בתור הפוך, לרעי. ומנא קל היה להשתבש, להנאה.

4) ילקוט ישעי' נ"ט (358). המקור לזה הוא מיומא פ"ו א', ששם צריך לתקן בנדפס ע"פ המקורות שהובאו בדים, מאמרו של ריה"ג נתחבר יחד עם מאמרו של ר' יונתן למאמר אחד (עי' אני אמוראי איי ח"א 62). דעה זו אמנם כבר נאסרה ע"י ר"א בן הורקנוס, היא 101.

5) בספרי במדבר § 42 נמצא בין שאר המאמרים ע"ד השלום גם המאמר הזה

דונמא אחת של באור אליגורי של פסוק אחד בתורה הנוגע להלכה נמסרה ע"י בעלי האגדה מריה'ג. על הכתוב בר' ג' ט"ז: והוא ימשול בך, אומר ריה'ג: יכול מכל צד? תלמוד לומר (דברים כ"ד ו'): לא יחבל רחיים ורכב¹). המאמר הזה ביחוד חשוב מפני שכשידוע היתה לריה'ג אשה רעה²).

במשלים מבאר ריה'ג שני ספורים בכתבי הקדש. לשמות י"ד ה': ויהפך לבב פרעה, משל למה הדבר דומה לאדם שנפל לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט, הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונמע בה גנות ופרדסין, והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט; כך נעשה למצרים, ששלחו ולא ידעו מה שלחו, עליהם מפורש בקבלה (שה"ש ר' ג'): שלחך פרדס רמונים³. — ולדברים ט' י"ז: ואתפש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם. אמשול לך משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשלוחו: צא וקדש לי נערה יפה וחסודה ומעשיה נאין, הלך אותו שליח וקידשה, לאחר שקידשה הלך ומצאה שזינתה עם אחר, מיד היה דן קל וחמר מעצמו ואמר: אם אני נותן לה כתובה מעכשיו, נמצא מחייבה מיתה ונפטרנה מאדוני לעולם. כך היה משה הצדיק דן קל וחמר מעצמו, אמר: היאך אני נותן לבני ישראל

(שם הובאו עוד ראיות מדברים ב' כ"ו וששופטים י"א י"ג) רק שם ריה'ג לא נקרא עליו, אולם בודאי שהוא שלו, כי גם בויקרא ט' וכן בפרק השלום בדרך ארץ וזטא נאמר מאמר זה בשם ריה'ג⁴).

1) ב"ר כ'. ריה'ג דורש את הכתוב רחיים ורכבי באופן אליגורי עם איוב ליא י". והוא מפני שהכתוב, לא יחבל רחיים ורכבי בא אחר הכתוב, ושם את אשתו אשר לקחי. (ע' בתנת כהונה). כראי לציין שגם הקראים מכירים כך את הכתוב הזה, לפי עדותו של אבן עזרא (שם): אמרו המכחישים כי נדבקה יאת הפרשה עם ושם את אשה. כי [זהו] רמז למשכב, כי אמר שימנע מן המשכב, וגם הם סמכו על איוב ליא י". ואעפ"י שבספרי אין דרשה זו וגם במכילתא דברים (Neue Collectaneen S. 30) איננו, ובכל זאת אין להטיל ספק במסרת שבאה במדרש רבה, ובפרט אחרי שאנו יודעים, שריה'ג היה דורש סמוכין, (ע' ויים חיב 120). 2) ע' לעיל 89.

3) מכילתא שמות י"ד ה' (26 ע"ב). בפסיקתא 84 א' חסר הגלילי. ע"ד הנירסאות השונות של השמות שמסרו את המאמר בשם ריה'ג בשהשיר לאותו פסוק—ע' בובר בהערותו לפסיקתא שם. השוה חיב 142, 4. אני אמוראי איי ח"א 79, שם חיב 386, 4. ר' יוסי מבאר, שלחך דומה ל,שלחני בשמות י"ד ה'. באור אחר לשה"ש ב' י"ד ע' לעיל 92.

* שם, בדרך ארץ וזטא, יש עוד אמרים מריה'ג ע"ד השלום: אף שמו של משיח נקרא שלום, שג"ל נישעי' מ' ה': אני ע"ד ש"ד שלום. נרול הוא השלום, שבשעה שטלך המשיח נגלה לישראל אין פתח אלא בשלום, שנא' נישעי' ניב ו': מה נאזו על ההרים רגלי מנשר מטמעי שלום. במדרש משלי לפר' י"א יש ניב מאמר ע"ש ריה'ג.

את הלוהות הללו. מוקיני אותן למצות חמורות ומחייבני אותן מיתה, שכך כתוב בהן (שמות כ"ב י"ט): זוכה לאלהים יחרם וכו', אלא אאחו בהן ואשברן ואחזירן למושב¹). — לא משל, אבל מעין משל הוא דרישתו שר ריה"ג: מאי דכתיב (תהלים קל"ט י"ד): אודך על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך. בוא וראה²) שלא נמדת הקב"ה מדת בשר ודם — אדם נותן זרעונים בערוגה כל אחת ואחת עולה במינה ואילו הקב"ה צר העובר במעי האישה, וכוזם עולין למין אחד (אעפ"י שחורע הוא מהאב ומהאם ומ"ט הולד הוא רק ממין אחד).

במאמר אחד מציג ר' יוסי הגלילי את האדם בתור עולם קטן³): כל מה שברא הקב"ה בארץ ברא באדם. משלו משל למה הדבר דומה? לאחד שנטל את העץ (כלו: לוח של עץ) ומבקש לצור צורות הרבה, ואין לו מקום לצור, ויש לו צער, אבר המצייר בארץ [מצייר] והולך ומבדיל הרבה הרבה, אבל הקב"ה הוא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בחכמתו ובתבונתו ברא את כל העולם כולו וברא את השמים ואת הארץ, עליונים ותחתונים ויצר באדם כל מה שברא בעולמו. ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם, זה שערו של אדם. ברא היה רעה בעולם וברא היה רעה באדם, זה הכניסה, וכו'. הא למדת שכל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא באדם⁴.

בחתימה צריך להזכיר את המאמר שבו נחם ריה"ג את ר' ישמעאל⁵). ומספרו לו כל ישראל וקברו אותו (מ"א י"ד י"ג), והלא דברים ק"ו ובה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה: יען נמצא בו דבר טוב — כך, בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה.

במדרש משלי יש מאמרים רבים — בודאי אפוקריפים — של ר' יוסי הגלילי⁶). אחדים מהם מיוחסים לריה"ג וכאמת הם של בנו, ר' אלעזר, שאליו מיוחסים הל"ב מדות⁷).

(1) ארזי בני בשמיר מינ כהם (ע' אני אמוראי איי חינ: 490, 2). הסיום של המשל, ונסטרנה מארזי לעולם אינו שלם. (2) נדה ל"א.

(3) ארזי ל"א (ע' אני אמוראי איי חינ: 413, 3) במקום שברא הקב"ה בארץ יותר נכון לקרוא בעולם. כמו שבא בסוף המאמר הזה. בארזי יש אריכות דברים ע"ז.

(4) S. R. d. Et. Juives XXXVII, 301 f. Magyar Zsido Szemle XV, 332 f. (5) ס"ק כ"ח.

(6) לרי' כ"ז; י"ג כ"ג; משל גדול לסי' י"א (ע' אני אמוראי איי חינ: 237, 2). בהלכות נדולות מתחיל: תניא ר' יוסי הגלילי אומר, ע' בוכר שם; י"ש כ"א; כ"ט. אפוקריפי הוא בודאי גם המאמר של ריה"ג שבקטע מהמבולתא. ע' פירדסן מבולתא 119

ע"ב, 120 ע"ב. השוה שם ס"בא N 17. LI

(7) המאמר לסלי' ו' ס"ז — י"ט שבתנחומא ריש נשא ובבבסדר ר' ט' קרוב לראש

ג. ר' יוחנן בן נורי.

ר' יוחנן בן נורי היה חבר בבית מדרשו של ר' גמליאל דיבנה¹. ולאחר פטירתו של ר' גמליאל כשנכנס ר' יהושע להפסד את דבריו, עמד ר' יוחנן בן נורי על רגליו ואמר: חזי אנא דבתי רישא גוסא אזל, כל ימיו של ר' ג' קבענו הלכה כמותו, עכשיו אתה מבקש לבטל את דבריו, יהושע, אין שומעין לך! שכבר נקבעה הלכה כר' גמליאל, ולא היה אדם שיערער בדבר כלום². — בין התלמידים של בית המדרש של ר' יוחנן בן נורי מקום חשוב, והיו מקרים שבשבילו נזף ר' גמליאל בר' עקיבא על שנכנס במחלקת³. הוא היה אומר: מעדיני שמים וארץ, שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי עקיבא לפני ר' גמליאל ביבנה, שהייתי קובל עליו, והיה מקנתרו. וכל כך (כדומר

סיוחם לריהינ, סיוחם בילקוט משלי 938 § (המקור: תנחומא) לרי' אלעזר בנו של ריהינ. וכן האמר עיד שלש המרידות שסדרו בני אדם בהקב"ה, שבתנחומא סוף נח א"ר אייבו בשם ריהינ, בא בילקוט יהושע ט' (19 §) בשם ריא בן ריהינ בויקיר ליד האמר עיד השכר של הכנסת אורחים של יתרו. אמר ר' יוחנן בשם ריהינ, צריך להשלים: אמר ר' אלעזר בנו של ריהינ, כי את האמר הזה אמר ריא בתור הודאה בעד הכנסת אורחים של בני אושא, בשהשיר ב' ה'. בתוספתא שבת י"ז (י"ח) ב' בנדפסת וכן בכ"י וינה הובא מאמר בשם ר' יוסי הגלילי (עיד לויית המלאכים) ובכ"י ערשורש שמתאים עם תוספתא ע"ז א' י"ז האומר הוא ריא בנו של ריהינ. עד כמה נקל היה להשמיט את שם הבן מראה (F. Webers System der altsinagogische Palästina. Theologie (1888)). ששם נאמר: ר' יוסם הגלילי מיסר הליב מדות, חולין פ"ט. גם מחברים חדשים יחסו את הליב מדות במקום לריא — לריהינ בעצמו. ע' למשל במלוננו של לוי II 414 ע"ב; יילינק Ben Chanania IV, 383. (ברייתא של ריהינ); Fürst Bibliotheka. Judaica II. 108 כתב מאמר מיוחד: ריהינ בתור מחבר ברייתא דליב מדות. Königsberger. Die Quellen d. Mischna I. 28 ניכ כותב דיב מדות של ריהינ. גם נרצו במנחת שי לשיא י"ז לוי כותב: ליב מדות דריהינ.

(1) ספרי דברים 16 §. ע' ויוס חיב 119 הערה א', ריה ב' ח'.

(2) ערובין מ"א. בערובין י"א ב' כתוב בשעות שהלך ר' יהושע אצל ר' יוחנן בן נורי ללמוד תורה, ואולם מתוך הירושלמי כלאים 29 ב' נראה שזהו ר' יהושע בן קרח. ע' ניכ דים ח"ה 31.

(3) הקובלות של ריי' בן נורי על ריע לא נרשמו, אבל אפשר להבינן ממה שספסור בספרי שם, שר' יוחנן בן נורי ור' אליעזר חיסא נסנו למשניחים בביהמ"ד וזה בא ביחד עם נזיפתו של ריג נגד אלה המרבים במחלקת מתוך נטיה למחלקת. ותעודתם של המשניחים היתה לתת לפני ריג דין וחשבון בדבר הזה. וזו היפה סבה שר' יוחנן בן נורי היה קובל על ריע.

בכר, נרך א' חלק ב' — 7

אעפ"כ) יודע אני בו, שהיה מוסיף בי אהבה על כל אחת ואחת, לקיים מה שנא' (משלי ט' ה'): הוכח לחכם ויאהבך¹.

בהלכה הוא ביהוד בן מחלקתו של ר' עקיבא וכן בבאור המלה, דק' (ויקרא י"ג ל') על יסוד שמוש הלשון². המאמר היפה ע"ד מדת הכעס המיוחס ע"פ איזה מקורות לר' עקיבא, מיוחס במקורות אחרים לר' יוחנן בן נורי³. המאמר שנמסר בפרקי אבות בשם ר' אליעזר חיסמא, מיוחס גם כן ע"פ מקור אחר לחברו ר' יוחנן בן נורי, יחד עם עוד מאמר דומה לזה ע"ד הערך הגדול של סדור בית דין⁴. במאמר, הנזכר כבר פעמים אחדות, ע"ד האפי' של חכמי הדור, שהוא נקרא ר' יוחנן, קופה של הלכות⁵. באנדה נזכר ממנו באור לישעי' ס"ו כ"ג ותולק שם על ר"ע⁶. עוד מאמר בשבח האשה⁷: את מוצא עד שלא נבראה האשה מה כתיב? לא טוב היות האדם לבדו (ברי' ב' י"ח), משנבראה מה כתיב? (שם א' ל"א) וירא א' את כל אשר עשה והנה טוב מאד.

ד. ר' אליעזר חיסמא.

ר' אליעזר חיסמא⁸. היה יחד עם ר' יוחנן בן נורי משניחים בבית המדרש של ר' גמליאל ביבנה⁹. הוא היה ביהוד תלמידו של ר' יהושע בן

(1) ספרי דברים א' א', ששם ע"פ גרסת הילקוט דברים א' 789 § כמו שכתוב כאן בפנים. בספרא ויקרא י"ט י"ז (89 ע"ב) במקום, נתקנתרי כתוב, לקרי.

(2) ע' לעיל 58. (3) ע' לעיל 34, 2. מה שנוגע לר' חילשא בר אנרא הנזכר שם, השוה דרך ארץ ס' א' חילפי אומר ששום אבא הנרא. (הערת (Büchler)).

(4) ארזינ סיז. ע' לקמן 99 הע' 1. המאמר השני הוא: סדור של שלחן גדול ועשיית ביד וקויסיהן סביאין טובה לעולם. בארזינ ל"ז קרוב לסוף מובא מאמר בשם ר' יוחנן בן נורי מה שבמשנה (מנהדרין י"א א') מיוחס לאבא שאול. ואחיב בא עוד המאמר שסתחיל הוא היה אומרי, שבמקור אחר מיוחס לר' עקיבא (ע' לעיל 78 הע' 4).

(5) ע' חיא 162. בארזינ ס' נאמר: הרואה את ר' יוחנן בן נורי בחלום יצפה לירצת חטא.

(6) משנה עדיות ב' י"י. סדר עולם סינ. ע' לעיל 72 הע' 1. סדי שבת בשבתוי מבאר ר' יוחנן בן נורי מן הספח עד העצרת (השוה ויקרא כ"ג ט"ז). מסרת אחת ע"ד בארה של מרים ביום כנרת מובאה בשם ר"י בן נורי בויקיר כ"ב. מאמר אחר אנדי נמצא סמנו בספריא ספ"ד. (ז) שויט נ"ט. ששם נשטט שם האומר ונמצא בילקוט ח"ב 957. וכן בשויט ריש ע"ז צירק להשלים ע"פ הילקוט (ח"ב 813) את שם האומר ר"י בן נורי. ואולם במקוב אחר שם האומר הוא ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא. (ע' אנדת אסוראי איי חיא 429, 2).

(8) ע"ד הטעם של השם חיסמא—שבגירמא אחרת בא כסעות, בן חיסמאי (בארזינ נוסח ב' פליה, 84)—ע' בויקרא ר' כ"ג ס"י ד"י.

(9) ספרי דברים 16 § ע"פ הספרי בהוריות י' ע"א וב', כשנסע ר"י בן חנניה

חגניה¹. עם ר' עקיבא היו לו מחלקות בהלכה². — כמו ר' יהושע רבו היה גם הוא עוסק ביריעת המבע, אולם כדי שלא יחשבו שיריעה זו היא עיקר אצלו לגבי ידיעת התורה, אמר: קנין ופתחי נדה הן הן גופי תורה, תקופות ונימטריאות הן פסדאות לחכמה³. באגרת ר' אליעזר חיסמא מובא מאמר אחד שאמר בשם ר' יהושע⁴. ועוד נאמר למלת היום, שמות ט"ז כ"ה, בעולם הזה אי אתם מוצאים אותו (את המן), אבל לעולם הבא אתם מוצאים אותו⁵. — הקורא את שמע ומרמו בעיניו ומקרק בשפתותיו ומראה באצבעו עליו הכתוב אומר (ישעי' מ"ג כ"ב): ולא אותי קראת יעקב⁶. — מהכתוב (דברים כ"ג כ"ה): כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך, מדייק ר"א חיסמא: לא יאכל פועל יותר על שכרו⁷.

ה. שמואל הקטן.

כשמת שמואל הקטן הספידוהו: הי חסיד! הי ענו! תלמידו של הלל⁸. ההספד שנישאו עליו ר' נמליאל השני ור"א בן עזריה, נשיאי הסנהדרין כיבנה, כבר הובא לעיל⁹, וכן הנבואה שנבא שמואל הקטן לפני מותו ע"ד

יהד עם ריג בספינה העיר אותו עיר שני תלמידים ריא חסמא ורי יוחנן בן גודנרא שיודעים מספר המסות שיש בים ואין להם סת לאכל. ואו נתן רי נמליאל לו משרה. החלק השני של הספור הזה הוא בעיקרו דומה לזה שבספרי, אף שנשתנה באיזה פרטים. אולם רי בן גודנרא איננו מתאים לספור זה — עי' סרנקל 99, וייס חיב 119 — וצריך לחשוב שבתלמוד נתחלף עיר בזמן קרום מרי יוחנן בן גי (-נורי) לרי יוחנן בן גודנרא. (1) ע' וייס חיב 122. סרנקל 134 ואחריו ברילל 149. מביא ראיה מויקר כינ שהוא היה תלמידו של ריע. אבל באמת שם נאמר רק שהוא למד מריע, לעבור לפני התורה, דבר שלא כל תלמיד ידעהו וריע ענהו: צבי מר דיליף, ולשון זו מוכיחה כינ שהוא לא היה תלמידו. (2) ע' חיא 161, 5.

(3) אבות סוף ג'. הנוסח האמיתי הוא גופי תורה. הטיה משנה סוף חגיגה. (ע' Taylor, Sayings of the J. Fathers, 12). בארריג: כינ נמצא רק החצי הראשון של המאמר, ואחייב בא מאמר דומה לזה מרי יוחנן בן נורי: ההלכות והטהרות (אולי ציל. הלכות טהרות). והגרות והקינן הן הן גופי תורה. בארריג: כינ ליה, ע' 84 מיוחס החצי האחרון של המאמר לריא חסמא והחצי הראשון (תורת הנדה והלכות קנין. הן הן גופי הלכות) לריי בן נורי. הטיה מאמרו של ריש בן נמליאל (תוס' שבת ב' י"ב. שבת ליב א' וב'): הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה. הטיה: Die älteste Terminologie II f. החלק היותר גדול מסאמרי הלכה של רי יוחנן בן נורי הן בטהרות, כמו שסעיר סרנקל 124.

(4) מכלתא שכות י"ז ח' 53 א' ע' חיא 120. (5) מכלתא לאותו פסוק.

(6) יומא י"ט: (7) ספרי דברים פ' רס"ו; ירו' מעשרת 50 א' ב'. ביט צ"ב.

(8) תוספתא סוטה י"ג, ירו' סוטה 24 ע"ד, בי כוטה פ"ח: (9) ע' חיא 63, 64.

הגזרות העתידות לבוא¹. פחות מאשר על מותו מסופר על דבר היינו. הוא היה נכבד מאד בעיני ר' גמליאל, ועל פי פקודת הנשיא תקן שמואל הקטן ברכת המינים, שנאה בתוך י"ח ברכות². ע"ד השם, הקטן באו רק השערות³. פתגמו הרגיל מראה על הסידותו ועל חבתו לכל אדם. הפתגם הזה הוא רק פסוק לקוח ממשלי (כ"ד י'): בנפול אויבך אל תשמח ובהכישלו אל יגל לבך⁴. כל דבר הלכה לא נשאר ממנו, ורק מאגדה נשאר לנו איזה דברים. שני משלים, שבהם הוא הורה לצבור לאחזו במדת הענוה: שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה, כסבורין העם לומר: שבחו של צבור הוא, אמר להם: אמשל לכם משל למה הדבר דומה? לעבד שמבקש פרס מרבו, אמר להם: תנו לו ואל אשמע בקולו. ישוב שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה. כסבורין העם לומר: שבחו של צבור הוא. אמר להם שמואל הקטן: לא יבנה של צבור הוא, אלא אמשול לכם משל למה הדבר דומה? לעבד שמבקש פרס מרבו ואמר להם: המתינו לו עד שיתמקמ ויצטער ואח"כ תנו לו⁵. מצוין הוא המשל שלו של העולם לעין האדם, שבא לפאר בו את ירושלים ובית המקדש: העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם, לבן שבו זה אויביו, שמקוף את כל העולם, שחור שבו זה העולם, קומט שבשחור זה ירושלים, פרצוף שבקומט זה בית המקדש⁶. במקורות ישנים באו בשני מאמרים משלים בתור תשובות

(1) ע' לעיל 2. כך הוא הנירסא בתוספתא סוטה י"ט ה': שמעון וישמעאל לחרבא וחבריהו לקטלא ושאר עמא לביווא. ועקן סניאן יהונן אחלו דנא. בירו' סוטה 24 ע"ג סו'. אחרי דנא' בשמחת ח' אחריהם'. במקורות ההם נאמר בפירוש. ובלשון ארמית אמרין. [בירו' סוסיף: ולא ידעו מה אשר] ע' כבי סנהדרין י"א' ובשהשיר ח' ו'.
(2) ברכות כ"ח: ע' גרץ IV, 105. (3) ירו' סוטה 24 ע"ג: ולמה נקרא שמו קטן. לפי שהיה קטין עצמו, וי"א: לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי.

(4) אבות ד' י"ט. לפי תקון אחד חריף אין זה פתגמו של שמואל הקטן. אלא שהיה כתוב במשנה רית, שהיא, שכאמת פתרונו הוא. שהרי הכתוב אמר: וזהו ראיה על מה שנאמר לפני זה, ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו. שהרי הכתוב אמר בנפול אויבך אל תשמח, ואחר הסופרים טעה לפתר את הרית — שמואל הקטן אמר (ע' Rahmers Judisch. Literaturblatt 1892 S. 195).

(5) תענית כ"ה: ע' משל כזה מרע, לעיל 67.

(6) דרך ארץ ווסא סוף פ' ט'. אבא איסי בן יוחנן בשמו. עולם=האדמה, ע' היא 95. שם אבא איסי נזכר ביקרר א' סיו. (9a) השנה זכחים סיה. משנה פדות ב' ו' (אבא יוסי בן חנן) ובמקום זה בא בירוש' שקלים ו' ב'. שנרעם בתלמוד הבבלי, אבא

על שאלות: שאלו את שמואל הקטן¹, מהו הכתיב (קהלת ז' ט"ו): יש צדיק אובד בצדקו. אמר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהצדיק עתיד לבוא לירי מיוט (כלו': ירדה), אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו²— אמרו לשמואל הקטן³, מהו, ואחריו כל ישרי לב' (תה' צ"ד ט"ו)? [א"ל]: מהן שכתן של צדיקים באחוריהן (כלומר: אחרי מותם) ושל רשעים נתון לפניהם, שנא' (דברים ז' י'): ומשלם לשונאיו אל פניו. — בסוף צריך להזכיר את הפתגם המיוחס לו ושבו נגמר הפרק החמישי של מסכת אבות: בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה, בן שלוש עשרה למצות, בן חמש עשרה לגמרא, בן שמונה עשרה לחסה, בן עשרים לדרוף (אחר מצות או פרנסה), בן שלשים לכה, בן ארבעים לבונה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוה, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם⁴. בפרקי דר"א נזכר שמו על מאמר אחד⁵.

יוסי בן יוחנן עי' עוד פסחים ע"א, ששם כנראה צ"ל אבא יוסף בן חנן משום אבא שאול בן בסנית. כי אבא שאול היה קודם לאבא יוסף. בתוספתא מנחות י"ג כ"א במקום משום אבאי כתוב ואבאי. מה שבתוספתא בא איש ירושלמי הוא נשתרשב שם בטעות מאבות א"י—יוסי בן יוחנן איש ירושלמי. גם כבריייתא יבמות נ"ג: מוסר אבא יוסי בן יוחנן איש ירושלים הלכה אחת בשם ר' מאיר. השערתי של Blau ע"ד השם איש ירושלים עי' R. d. E. J. XXXI, 150 (שם מכאן Blau לא נכון את המלה בירושלמי שאחר בקידושי דבי לוי, קדושין ע"ו: ולא ראה שגלה זו לקוחה מסכתת קדושין של בית המדרש של לוי). ע"ד אבא יוסי בן חנן עי' ג"כ ח"א 36 וח"ב (בג"י) 2. 548. R. d. E. J. XXXVII, 299.

¹ קהלת ר' לאותו פסוק.

² אולי של שמואל הוא גם הכבוד למשפט השני—ויש רשע מאריך ברעתו. כל זמן שאדם חי, הקביה מצפה לו לתשובה. מת אברה תקותו, שנא' (משלי י"א ז'): כמות אדם רשע תאבד תקוה, לכת אחת ליסטיין שהיתה חבושה בבית האסורין, חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כלן, נשתתיר שב אחד מהן ולא ברחו, כיון שבא השלטון התחיל לחבטו במקל: איל ביש נדא וטסיע סולא. חתירתא קוסך לא הות עריק [רע המול ואזום המול! הנה החתירה לפניך, ואתה לא ברכת!]; כך לעתיד לבוא הקביה אוסר לרשעים: התשובה לפניכם ולא שבתם. הוה מאמרו של האמורא איבו (ביר ריש כ"ה) על מות חנוך. עד שהוא בצדקו אסלקנו. לדעת ווינשטיין 15. Zur genesis der Agada II. גם שמואל הקטן במאמרו התכון להנוך. ³ ש"ס לאותו פסוק, ולקוט לאותו פסוק.

⁴ עי' Taylors, Sayings of the J. Fathers p. 23 ובאשרי הלכות קטנות (אחרי ספי' מנחות בדפוסיו תלמוד בבלי) ק"כ ע"ב. בית יוסף לטור אורה חיים סוף פ' ל"ח. הוה ריפסן מאמר חובות האב לבנו, פטרבורג 1881 ע' 19.

⁵ פ' כ"ו, לבראשית י"ד ט"ו.

ו. ר' חנינא בן אנטיגנוס.

מר' חנינא בן אנטיגנוס¹ נמסר שני באורים משונים למומים שנמנו בויקרא כ"א כ': גבן — שיש לו שני גבים ושתי שדראות². ועל מרוח אשך³ הוא אומר באור מזור: כל שמראיו חשוכים (מחליף את סדר האותיות שבשתי המלות)⁴. נגד זה האחרון יש באורים אחרים מר' ישמעאל ומר' עקיבא. ע"ד האזהרה שלא לעבוד למודך (ויקרא י"ח כ"א) אומר ר"ח: בוא (בספרי: צא) וראה לשון שתפסה תורה, למולך⁵ — כל (דבר) שתמליכנו עליך, אפילו קיסם (ס"א צרור) אחד, או חרס⁶. המאמר האגדי היחיד, שנשאר לנו מר"ח, בא להגדיל את ערך מצות ציצית: כל המקיים מצות ציצית מהו אומר? (זכריה ח' כ"ג): בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לישונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי וכו', וכל המכטל מצות כנף מהו אומר? (איוב ל"ח י"ג): לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה⁷.

ז. ר' יהודה בן בתירה.

להבדיל בדיוק את התנאים שממשפחת בתירא — זוהי שאלה היותר המורה בתולדות התנאים⁸. כאן די לסמן שבזמנו של ר' עקיבא תפס ר' יהודה בן בתירה מקום חשוב מאד ושהוא היה ראש ישיבה לנציבין, שביחוד בימי רדיפות אדרינוס היתה למרכז חשוב. כשהיה ר"ע תפוס בכית האסורים שלח שליח מיוחד בעד כסף רב אל ר"ע ולר' יהודה בן בתירה לנציבין לקבל מהם הוראה בדבר שאלה אחת בהלכות אישות⁹. בזמן ההוא הלכו שני תלמידי ר"ע — ר' יוחנן הסנדלר ור' אליעזר בן שמעון — לר' יהודה לנציבין ללמוד תורה מסוים¹⁰.

(1) ע' אדותיו מלבד פרנקל 129, וייס חיב 121, גם נייר Judische Zeitschrift II, 112.

(2) ספרא לאותו כתוב (95 ע"ג), משנה בכורות ז' ב'. לפי דברי רב אין הרברים כמשמעם, אלא שנבו עקוב.

(3) ספרא שב. מ' בכורות ז' ה' (מרוח אשך—מראו חשך). ע' לוי היא 363 ע"א.

(4) מכלתא שמות כ' נ' (67 ע"ב). ספרי לדברים 43 §. בכריתא סנהדרין ס"ד א' הני' כמו בספרי; בירו' סנהדרין 25 ריש ע"ג הני': ראה לשון שליסדתך תורה, מולך — כל שתמליכנהו עליך, אפילו קיסם, אפילו צרור, אבל שם נשטם שם האוסר ונשארו רק שמות אלה שספרו בשמו: ר' בא ר' חייא בשם ר' יוחנן.

(5) ספרי במדבר ט"ו ל"ח (§ 115). היסוד של הדרשה שבשני הכתובים הוא השם כנף. גם ריש בן לקיש סביא את הכתוב שבזכריה להגדיל כוה את ערך מצות ציצית.

(6) ע' פרנקל 94 ולהלן, בריל 29 ולהלן. R. d. E. J. XLI, 37

(7) יבמות ק"ח: § ספרי דברים 80 §. בסוף המעשה נראה ששבו או מנציבין שם נאמר: כשהגיעו לפלטוס (מקום על גבול חוץ לארץ) וזכרו את ארץ ישראל, וקפו

ר' יהודה בן בתירה בעצמו למד תורה בארץ ישראל. ומצאנוהו אצל ר'א בן הורקנוס; ושתי פעמים, כאשר לא מצא ר'א מה להשיב, השיב ר'י בן בתירה תשובה מתאימה עם המסרת, ואז קרא עליו ר'א: חכם גדול אתה, שקיימת דברי חכמים¹). הוא עזב את ארץ ישראל יחד עם ר' מתאי בן חרש, שהלך לרומא, ועם ר' הנניה בן אחי ר' יהושע, שהלך לבבל ועם ר' יונתן תלמידו של ר' ישמעאל²). והוא בעצמו הלך לנציבין, ששם עוד בימי הבית השני היה חי והרביץ תורה ר' יהודה בן בתירה, אביו זקנו של ר' יהודה זה, אי דודו³). מסרת אחרת נתנה עצה לתלמידים: הלך אחרי חכמים לשיבה... אחר ר' מתאי בן חרש לרומי... אחר ר' יהודה בין בתירה לנציבין, אחר ר' חנניה בן אחי ר' יהושע לגולה⁴). כשרצה ר' חנניה לקבוע חדשים ומועדות בגולה שלא יהיו תלויים בקביעות החדש בהחלטת הנשיא ובית דינו שבארץ ישראל, התנגד ר' יהודה בן בתירה לדבר הזה⁵). אחרי מותו בא ר' יוסי בן חלפתא לנציבין וישאל מאת זקן אחד איך היה ר'י בן בתירה נוהג באיזה ענין בחליצה⁶).

הפלוגנות בעניני האגדה שהיו בין ר'ע ובין ר'י בן בתירה כבר נזכרו לעיל⁷)—בשני מאמרים הוא מגן על כבוד שני אישים שבכתבי הקדש: אהרן וצלפחד. במאמר השלישי הוא אומר שעדת קרה יש לה חלק לעולם הבא. כמו ר'ע, ר'י הגלילי, ר'א בן עזריה, למד גם ר'י בן בתירה זכות על משה ששבר את הלוחות⁸). בין שאר מאמריו באגדה צריך להזכיר תחלה ית

עניהם וזלנו דמעיתיהם וקרעו בגדיהם, וקראו הקרא הזה: וירשתם אותה וישבתם בה ושרתם לעשות את כל החוקים. וחזרו וכאו למקום, אמרו: וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה. אבל כנראה סוף סוף יצאו אחיז לחייל.

(1) משנה ננעים ט' ג' וי' ז'. (2) ע' פסחים ג'.

(3) ספרי דברים 80 § סיום המעשה הוא ששבו משם. אבל סוף סוף יצאו והשתקנו בחייל כי מצינו את ר' יהודה, ר' מתאי ור' חנניה עומדים בראש הישיבות שבחייל. (4) סנהדרין ל"ב: עפי' הנוסח הסדויק שבדים.

(5) ע' גרץ IV². 203.

(6) ע' בריתא בבבלי יבמות ק"ב. ירו' יבמות 12 ריש ע"ג. ע"ס תוספתא יבמות י"ב ו"א לא בא ר' יוסי לנציבין, אלא פגע זקן אחד מנציבין. במקום ר' יוסי כתוב בתוספתא הנדפסת וגם בכ"י וינה ריש (בן יוחאי). (ז) ע' לעיל 62.

(8) אדר"ג פ"ב, שוה נעשה ע"ס מצות ה' פה אל פה (במדרב"י י"ב ח') אמרתי לו: שבר את הלוחות. שם הוא ניכר מצדיק את משה על שפירש עצמו מן האשה (ע"פ הכתוב במדרב"י י"ב א'): פה אל פה אמרתי לו: פרוש מן האשה. בספרי לבמדבר י"ב ח' 103 § בא המשפט האחרון סתם. המשפט הראשון נמצא סתם בתלמוד שבת פ"ז: ואית דאצרי וכו'.

הערות פרשניות: האחת היא מסיג המסרת¹: שלש עשרה דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן, וכנגדן נאמרו בתורה שלשה עשר מיעושים, ללמדך שלא לאהרן נאמר, אלא למשה שיאמר לאהרן². ההערה השניה היא: אין הצווי בכל מקום אלא זירוי, שנא' (דברים ג' כ"ח): וצו את יהושע וחזקה ואמצהו³.

לשמות י"ב כ"ט: בחצות הלילה — היודע שעותיו ועתותיו הוא תלקו (כלומר: יודע לסמן בדיוק את החצי⁴). — בין המאמרים הרבים שנאמרו על הכתוב שמות י"ד ט"ו, באיזה זכות נקרע הים לפני ישראל ועל מה היה במחונם, כמו שנרמז בפסוק הזה, נמצא גם מאמרו של ר' בן בתירה⁵. —

(1) ספרא לויקרא א' א' (3 עיר). יותר בקצרה בספרי במדבר ז' ח' ט' 58 §; במדבר ר' י"ד קרוב לסוף שאב מהספרא.

(2) י"ג המיעושים הן: בבמדבר ז', ח', ט' י"ג: לדבר אתה, מדבר אליה, וידבר אליה; בשמות כ"ה כ"ב שתי פעמים (ונועדתי לך ודברתי אתך); שמות ל' ו'; שם כ"ט ט"ב (כך הוא נכון במדבר רבה, ואולם בספרא חסר. אועד לך, שמות ל' ו', ובמקום זה כ"ט ט"ב עם שתי דונסאות, אך. אועד לכ"ט אי אפשר להביא כאן בחשבון); ויקרא ז' ל"ח (ביום צוותו הוא רק סיום הפסוק שצריך להביא). אשר צוה ה' את משה בהר סיני; שמות ל"ד ל"ו (את אשר יצוה, שכנראה גם כן הכונה היא על ראשית הפסוק, לדבר אתו. בספרא בא במקום זה. את אשר צוה ה' את משה): שמות כ"ה כ"ב (בפעם השלישית—את אשר אצוה אותך, כרי שיהיה הפעל. צוהי בכל הדונסאות): שמות ו' כ"ח: במדבר נ' א'; ויקרא א' א'. שלש הדונסאות האחרונות באו באחרונה מפני שעליהן פוסך ר' יוסי הגלילי באמרו, שאהרן, כמו במצרים, כך גם בהר סיני וכך גם באהל סועד לא שסע בעצמו את הרבור, אלא, כמו שאמר ר' בן בתירה, הרבור נשמע רק למשה, ומשה ספר אחיב לאהרן. י"ג הרברות שנאמרו למשה ולאהרן הם: שמות ו' י"ג; ז' ח'; ט' ח'; י"ב א'; י"ב ט"ג; ויקרא י"א א'; י"ג א'; י"ד ל"ג; ט"ו א'; במדבר י"ד כ"ו; ט"ז כ'; י"ט א'; כ' י"ב.

(3) ספרי במדבר ה' כ' (2 §). בין כללים כאלה של ר' ישמעאל וריש בן יוחאי (מחלקת אחת בין ר' ישמעאל ובין ר"י בן בתירה, ראה למשל במכילתא לכ"י י"ב 70 ע"א). בקרושין כ"ט א' בא המאמר סתוך הספרי בשם תנא דבי ר' ישמעאל, אך באופן כזה שהכלל של ר' ישמעאל נתחבר יחד עם הכלל של ר"י בן בתירה.

(4) מכילתא לאותו פסוק (13 ע"א). והו רק הרחבת המאמר שבא שם לפני זה סתם: יוצרו חלקי (ע' ח"ב בנר' 108. 1).

(5) מכילתא לאותו פסוק (29 ע"א). נכון היא כנראה דברו של וייס (בפירושו למכילתא מהדורה שלו ע' 35) שר"י בן בתירה סמך על מ"ש (בר' כ"ב ו'): ויקח אברהם את עצי העולה וישם וכו'. צריך רק להשלים את דברו, כי שם בפרשה היא באה הבטחתו של הקביה לאברהם (בר' כ"ב י"ז). שלא היתה יכולה להתקיים, אם היו בניו טובעים בים.

שמות ו' ט'. ולא שמעו אל משה וכו' — וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח, שנא' (ירמ' ב' ט"ו): יורד לך בן זכר שמח שמחה, רבו מוציאו לחירות ואינו שמח? אם כן, למה נאמר, ולא שמעו אל משה? אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מעבודה זרה, שנא' (יחזקאל ב' ז'): ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגדולי מצרים אל תטמאו¹. — הרי הוא אומר (ויקרא י"ט כ"ט): ולא תזנה הארץ — מזנין הן הפירות (כלומר: בשביל הזנות הארץ בעצמה מזנה ואינה מצמיחה כראוי²). — בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנא' (דברים כ"ז ז'): וזבחת שלמים ואכלת שם ושמתה וכו', ובזמן שאין בהמ"ק קיים אין שמחה אלא בייך, שנא' (תה' ק"ד ט"ו): ויין ישמח לבב אנוש³. — דורש היה איוב בינו לבין עצמו (איוב ל"א ב'): ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי מטרומים. אילו היה ראוי לאדם הראשון להנתן לו עשרה נשים, היה נותנו לו; לא היה ראוי להנתן לו אלא אשה אחת בלבד, אף אני די אשתי, די חלקי⁴. — אין דברי תורה מקבלין טומאה. מעשה בתלמיד אחד שהיה מנמנם למעלה מר' יהודה בן בתירה, א"ל: בני סחח ס"ך ויאירו דבריך, שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנא' (ירמ' כ"ג כ"ט): הלא דברי נאש נאם ה', מה איש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה⁵. — אדם שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה? אם יש לו הצר הרבה או שדה הרבה ילך ויתעסק בה, שנא' (שמות כ' י'): ששת ימים תעבוד וכו'⁶.

— לעתיד דבש יוצא מן התאנה וענבים מן הגפן ופולין נושרות וחמה זורחת ונעשים כנדיקין⁷.

1) מכילתא י"ב ו' (5 ע"א):

2) תוספתא קדושין א' ד'. הפירוש הזה בא אחר שני הפירושים לאותו פסוק של ר"א בן יעקב ור"א בן הורקנוס ואח"כ נאמר שם. הכריעו חכמים לסיוע דברי ר"י בן בתירא. מפני שגם בירמ' נ"ב נאמר בן. בספרא לאותו פסוק (90 ע"ד) בא גם כן פירושו של ר"י בן בתירה סתם בתור פירוש מובהר בראש — מזנין הם הפירות. אבל המביא שם את הראיה מירמ' נ"ב הוא שם ר"י (בר אלעאי). 3) ברייתא פסחים ק"ט. מכילתא דברים ט"ז י"ד (מהדורות הופמן ע' 18). 4) אבות דרבינו נוסח ב' פ"ב (ע' 9).

5) ירושלמי ברכות 6 ע"ג: ב' ברכות כ"ב.

6) אר"י פ"א. בנוסח ב' שביא (ע' 45) בקיצור והאומר הוא רבי.

7) מכילתא לדברים כ"ז ט'. (Neue Kollekt. S. 33). אטרו משוכ ר"י בן בתירה. הופמן מתקן ובצדק את המלה האחרונה במקום כנדיקין—כנדישון. והוא קנדישון. במקום פולין צ"ל שלפולין. יען כי התבלין של יין הרקח (Vinum Conditum) הם

לסוף צריך להזכיר את האזהרה ששלח ר' בן בתירה מנציבין (לא' או לבבל) שנמסרה במקורות שונים בשנים גדולים¹. מאמר אחד מקלפל לתה' ע"ג כ"ד מיוחס לר' בן בתירה במדרש מאחר². בין המחברים הפסידים גרסיים של הספרות המיסמית נחשב הוא למחבר ספר הבטחון³.

ח. ר' מתיא בן חרש⁴.

בין בתי המדרש שהיו חשובים ביותר קרוב לפני תקופת אדריאנוס הוא בית המדרש שברומא של ר' מתיא בן חרש⁶. יחד עם ר' יהודה בן בתירה עזב את ארץ ישראל להתישב בחוץ לארץ⁶. יחד עמם היה גם ר' יונתן, תלמידו של ר' ישמעאל; כמו התלמיד האחר של ר' ישמעאל, ר' יאשיהו, כן גם זה בא במשא ומתן עם ר' מתיא⁷) אפשר שגם ר' מתיא בן חרש היה תלמידו של ר'א בן הורקנוס, ע"פ פסיקתא 120 ע"ב, 105 ע"א. יין ודבש ופלפון, לחלק הראשון של המאמר ע"כתיבות קי"א וקא נטיף דובשא סתאיני.

1) ר' יורא בשמו בסנהדרין צ"א א' הוררו נ' אהרות: הוררו בזמן ששבת תלמודו סתמו אונמו, והוררו בורדין (להתכן בשעת השחיטה), והוררו בבני עם הארץ שסרס תצא תורה. בכרכות ח': שתי האזהרות האחרונות בשם ר' יהושע בן לוי שצוה את בנו (בפרקא דרבנו הקדוש (סדרו) ש'אנלום 20 ע"ב) בא זה בתוך איתם הדברים הקבוציים בני חסשה (מספר לי"ב) (שם בשניה באה הוספה בורדין שבעוף, ובשלישית במקום בבני עניים — בבני עמי הארץ, ע"פ נדרים פ"א.) ע"פ הצוואה שצוה ר'א בן הורקנוס לתלמידו ע"כ היא 73 הע" 5. במעשה תורה (ביהמ"ד II, 95) באו אזהרותיו של ר' בן בתירה בראש הקבוצים בני ארבעה שצוה לתלמידו, כמו בפרקא דרי הקדוש, קצת בשנויים.

2) פסיקתא רבה סוף פ"ב (124 מהד' פרידמן).

3) ע"כ בן יעקב ע"כ 69, 234 שטיינשניידר. Heb. Bibliogr. XVI.

(* 66 f.

4) אולי צ"ל תרש ע"פ דהייא ט"י ט"ו. ע"כ הוספן S. 32 Die erste Mischna. Anm. 2. הראיות שהביא הוספן, שהיה עוד אחד ר' מתיא בן חרש, מתבטות ע"פ האמור להלן בהערה 7. 5) סנהדרין לי"ב. ע"כ לעיל 103 הע" 4. 6) ע"כ לעיל 103 הע" 2. 7) באדר"ג ר"ש פ"א סקפ"ד: מעשה שארע ברי' יאשיהו וברי' מתיא בן חרש שהיו שניהם יושבין ועוסקין בדברי תורה; פירש ר' יאשיהו לדרך ארץ. א"ל ר"ש בן חרש: רבי! מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ? אסרו: כל זמן ש[היו] יושבין ועוסקין בתורה, היו עושין סגנאון זה לזה, וכשנסטרו דומין כשהן אהבים מנעוריהם. שם סקפ"ד גם כן, שר"ס בן חרש חולק על ר' נתן ע"ד הכתוב שמת כ"ד ט"ז (ע"כ י"ב יוסא ד'):

8) באדר"ג פ"א: בו גיוס [שנבוא איהו] עלו לכשה שנים רדו שבעה. וע"כ בהגהת ספר שם. סד נאמר שם: ריב"ז אומר: ארם הראשון היה מיסב בן עין, ופלגני הסרת עטרין לקראתו וצלק לו בשר וסגנן לו יין. בא נחש, וראה אותו, והציק בכבודו התקא בו.

כי בדבר אחד הוא אומר: מאחר שר' אליעזר מלמדנו¹. הוא אמר זאת נגד ריש בן יוחאי, שאיזה זמן אחרי מלחמת אדריאנוס בא לרומא והשיב לר' מתיא בן חרש איזה תשובות². בן לויתו הצעיר ישל ר' שמעון בן יוחאי בנסיעה זו היה ר' אליעזר בנו של חברו ר' יוסי בן הלפתא³. ר' אליעזר בר' יוסי זה למד שלשה דברים ששמע מר' מתיא בן חרש בענין פקוח נפש שדוחה את הישבת⁴. ר' אליעזר זה היה בודאי אותו ר' אליעזר, שר' מתיא בן חרש שאלו על דברי ר' ישמעאל בענין ארכעה חלוקי כפרה⁵, אף על פי

הספור הנוכח שם סמוך ושאותו הבאנו למעלה עיד המשא וסתן שהיה בין ריש בן חרש ובין ר' יאשיה מוכיח שזה ציל ר' יונתן תלמידו של ר' ישמעאל, ולא ר' נתן. דוגמאות אחרות מקיצור השם ר' יונתן—ר' נתן (השוה לעיל 100 הע' 6 חנן מר' יוחנן). עי' לקמן בפרק ר' יאשיה ור' יונתן (כרך ב' 351 ולהלן). ר' מתיא בן חרש פונה במקורות המובאים לעיל לר' יאשיה ולר' יונתן וקורא להם רבוי, אבל מזה אין ראיה שהוא היה תלמידם. הפלות שבדברי ריש בן חרש לר' יאשיה: ואעפ"י שאתה רבי ואני תלמידך, הן ברור הוספה שבאה כדי לישב את הסתירה בין מה שקורא לו ריש רבי, ובין התוכחה שהוכיח ריש בן חרש את ר' יאשיה. משה שמעפר נראה שהיה חברו, וכן היה יחס של חבר בינו ובין ר' יונתן. בזה הוסרו הסקיות שעזר פרנקל ע' 131 עיד אסתיות הספור שבאדריאנוס.

1) יוסא נינ: לפי הנראה על יסוד זה אומר היוחסין בערך ר' מתיא בן חרש (שהיה סיליובסקי 73 ע"ב): ור' אליעזר הגדול היה רבו. אולם מה שבא אחיך, בראיתא במעילה: שנעתק ניב בסדר הדורות, הוא רק ט"ס. ובה מתבטלים דברי בינ: בהמניד שנה י"א 237 ע"א.

2) שתי שאלות נמסרו: אחת של מדרש ההלכה, מעילה יז. והשניה אנרית דרשנית, יוסא נינ: האחרונה נאמרה ע"י עולא, תלמידו של ר' יוחנן, בשמו של ריש.

3) מעילה יז: עי' על אגרות הספור הזה המקשט בקישוטי האגדה בנרץ 208, IV. אולם אם הנסיעה הזאת היתה בימי מסעדת נרם XI ואוריליאוס זה עדיין מסובקי, שאם כן צריך לומר, שריש בן חרש היה זקן מאד.

4) ברייתא זו נמסרה בשתי נוסחאות: יוסא פיד, בסוף א' ובראש ב' ע"י רבה בר שמואל. לפי הנוסח הראשון — מקיזין דם לפרונכי בשבת, ולפי הנוסח השני — עוברת שהריחה מאכילין אותה (ביוהביס) עד שתשוב נפשה (הנוסח האחרון מובא סתם במשנה יוסא פ"ח מ"ה). שאר הרבירים שיום בשתי הנוסחאות והובאו גם במשנה (יוסא ח' ו') בשם ר' מתיא בן חרש. בשתי הנוסחאות אמר זה ר' מתיא בן חרש לפני ר' אליעזר ביר יוסי (ע' ד"ס). ואולם בנוסח הראשון היה עוד לפני רש"י במקום ר"א ביר יוסי — ר' אליעזר בן עזריה, ובנוסח הרניל שברסוס בא. במקום ר"א ביר יוסי, אחיו ר' ישמעאל ביר יוסי; ואם הנוסח הזה הוא הנכון ציל שר' ישמעאל ביר יוסי אמר בשם רמב"ח מה ששמע מאחיו ר' אליעזר, ולפיכך נאמר אמר ר' ישמעאל ביר יוסי ששמע משום רמב"ח, ואולם בנוסח ב' נאמר: דברי ר' אליעזר בריי שאמר משום רמב"ח. 6) עי' לעיל 15.

שכמסרת זו כאו איזה מעיות¹.

מאמרי האגדה של ר' מתיא בן הרש נשארו: לשמות כיד מיה, נגד דעתו של ר' יונתן²: מפני מה נתעכב משה כל ישיבת ימים ולא שרה עליו דבור? — לאיים עליו כדי שיקבל עליו דברי תורה באימה, ביראה, ברתת ובוזיע, שנא' (תה' ב' י"א): עבדו את ה' ביראה ונילו ברעדה. — לשמות יב ו'. והיה לכם למשמרת. מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים? היה ר' מתיא בן הרש אומר: ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל מ"ז ח'), הגיע שבועתו שנשבע הקביה לאברהם שינאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שינאלו, שנאמר (שם שם ו'): שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה — ערום מכל מצות, נתן להם הקביה שתי מצות, דם פסח ודם מילה, שיתעסקו בהם כדי שינאלו, שנא' (שם מ"ז ו'): ואומר לך בדמך חיי, ואמר לך בדמך חיי. ואומר (זכריה מ"ז י"א): גם את דםם בריתך שלחתי אסיריך וכו'. לכן הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ארבעה ימים, שאין נומלין שכר אלא על ידי מעשה³.

(1) בירו' יוסא 45 ע"ב, סנהדרין 27 ע"ג, שבועות 33 ע"ב מתחיל המאמר: שאל רמב"ח את ר"א בן עזריה בישיבה. בכבלי יוסא מ"ז א' (השוה סדרש משלי י' א') כתוב, ברוסי' במסקו, בישיבה. גם מ"ש בתלמוד הירושלמי, בישיבה. צ"ל שזה היה בדמי (ע' לעיל 103, אחר חכמים לישיבה). אבל אחרי שבוסן שהיה ר"א בן עזריה ברוסי עוד לא היתה שם הישיבה של רמב"ח, צריך לחשב, כמו הנורסא של רש"י המובאה לעיל 107 הע' 4. ומר' אליעזר ב"ר יוסי: נעשה ר"א בן עזריה. השאלה ששאל ר' מתיא את ר' אליעזר ב"ר יוסי כסורה באותו הנוסח שסש כמו ששאל את בן לוחת, ר"ש בן יוחאי. (שאל רמב"ח את רשב"י בעיר — כלומר: בעיר רוסי). בנדה ס"ח א' (תוספתא נדה ז' א', מקואות ד' ד) כתוב אמר ר"א ב"ר יוסי דבר זה הוריתי ברוסי לאיסור וכשבאתי אצל חכמים בדרום אמרו לי: יפה הורית. מזה נראה שר' אליעזר ב"ר יוסי היה ביחס קרוב לחכמי הדרום, וזאת אומרת: לתלמידיו של ר' ישמעאל, ולפיכך שאלם ע"ד מאמר של ר' ישמעאל. בשני מקורות אחרים במכילתא (86 ע"ב) ואדר"ג פכ"ט וכן בסדרש הגדול ויקרא מ"ז ל', כמו שפסר לי ביכלר, נאמר: תנאי וכשהלך רמב"ח אצל ר' אלעזר הקפר ללודקיא, והו' ר' אלעזר אחי, שנקרא הקפר, שחי בסוף המאה השנייה (או בנו ר' ישמעאל, עפ"י אדר"ג) ששאל את רמב"ח ע"ד המאמר של ר' ישמעאל. לפי הנראה מה ניכ נתחלף ע"י רסיון השמות, כמו שנתחלף מריא ב"ר יוסי לר"א בן עזריה ואולי לזה נרסה העובדה, שר"א הקפר מסר את דברו ר' ישמעאל. ככל אופן המסרת שבשני התלמודים היא היותר בטוחה — אך בתור דוגמא של הנהגה בקריתית, הפורצת כל גבול, המה דבריו של גולדברג, (הסניד XI, 237, 245) בענין הגדון.

(2) אה"נ מ' א'; יוסא ד': ע' לעיל 106 הע' 7.

(3) מכילתא לאותו פסוק (5 ע"א). רמב"ח סבאר, בדמך שני מיני דמים: דם פסח ודם מילה (השוה כ"ב 96, 4).

כדאי לציין מאמרו של ר' מתיא בן הרש: מנצפך, הלכה למשה מסיני¹.
 פתגמו של ר' מתיא בן הרש שנתקבל בפרקי אבות: הוי מקדים בשלום
 כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים².
 בלגנדה אהת מאחרת בא ר' מתיא בן הרש בתור גבור שעמד בנסיון
 כנגד השטן³.

ט. ר' חנניה, בן אחי ר' יהושע.

ר' חנניה, בן אחי ר' יהושע בן חנניה⁴, שנקרא כך תמיד, יצא עוד

(1) ירוי מגילה 71 עיר. בכיר אי אמר ריביל — שהיה ניכ מחכמי הדורם —
 מנצפך צופים אמרום הלכה למשה מסיני. אולם החלק הראשון של המאמר הזה, שנאמר
 שם בירושלמי עיי ר' שמואל בר יצחק—מה שהתקינו לך הצופים, נאמר בסגולה ב':
 שבת קיד. בשם ר' חייא בר אבא. אפשר שרמביה בעצמו סדר כך האותיות הסופיות,
 שיהיה בהן רמז למן צ'פך (מסרת מהנביאים) או ששתחילה לא היו האותיות מסודרות
 כך, אלא שאיכ באו האמוראים וסדרו כך לזכרון.

(2) אבות ד' סיו, בירוי סנהדרין כ"ב: בא בשם רב כנגד משל העולם. הוי ראש
 לשועלים ולא זנב לאריות. וייס חיב 122 חושב בלי כל יסוד שזהו משל רומאי.
 אפשר להזכיר בזה את פתגמו של Cäsars, שפרנקל 130 מביאו: טובט להיות ראש
 בכפר מהיות שני ברומא. עי ניכ Dukes, zur rabbinischen Spruchkunde S. 10

(3) מדרש אנכיר בילקוט ברי מיט 161 § (מהדורת בובר 11), מדרש. עשרת
 הדברות אצל יולינק ביהמ"ד 1, 79. הוספה לתנחומא חקת (סהרו) בובר חיג 131.
 השוה הע' בבהמ"ד V, 207). [מעשה ברי מתיא בן הרש שהיה יושב בביהמ"ד ועוסק
 בתורה והיה זיו פניו רומה לחמה וקלסתר פניו רומה למלאכי השרת... פעם אחד עבר
 שטן ונתקנא בו. אמר: אפשר אדם כמו זה לא חסא? אמר לפני הקביה: רבשיע!
 ר' מתיא בן חרש מה הוא לפניך? איל: צדיק גבור הוא. אמר לפניו: תן לי רשות
 ואסיתנו. איל: אין אתה יכול לו, אעפ"כ אמר לו: לך. נדמה לו כאשה יפה שלא היתה
 כדמותה מעולם מיסות נעמה אחות תוכל קין שטעו בה מלאכי השרת, שנאי (ברי"ו ב'):
 ויראו בני האלהים את בנות האדם. עמד לפניו. כיון שראה אותו הפך פניו ונתן לאחריו.
 שוב בא ועמד לו על צד ששאלו, הפך פניו לצד ימין. היה מתהפך לו סכל צד. אמר:
 מתירא אני שמא יתגבר עלי יצהיר ויחשיאני. מה עשה אותו צדיק? קרא לאותו תלמיד
 שהיה משרת לפניו. איל: לך והבא לי אש וספמר. הביא לו מספרין ונתנם בעיניו. כיון
 שראה השטן כך. נודעזע ונפל לאחוריו. באותה שעה קרא הקביה לרפאל: לך לרפא
 את רמביה. בא ועמד לפניו אמר לו: אני הוא רפאל ששלחני הקביה לרפאות את עיניך.
 איל: הניחני. מה שהיה היה. חזר לפני הקביה, אמר לפניו: רבשיע! כך וכך אמר לי
 מתיא. אמר לו: לך ואמור לו: אני ערב שלא ישלוט בו יצר הרע. מיד רפא אותו].

(4) הוא נקרא חנניה עיש אביו זקנו, וסובן מזה שהנירסא חנינה אינה נכונה.

לפני מלחמת אדריאנוס לכבל¹, ששם יסד בית מדרש, שהיה חשוב מאד². אחרי ששכנו הרדיפות ונצפון ארץ ישראל חזרו הסדרים תחת הנהגת תלמידי ר' עקיבא, מצאו לנכון לשלוח שלוחים לר' חנניה, שיחדל מעבר שנים ומקבוע חדשים בחוץ לארץ מדעתו³. ר' חנניה, שהיה חשוב בתור רבי עוד

(1) ע' לעיל 103 הע' 4. בקהלת ר' א' ח' (השוה שב ז' כ"ו) מספר, שריח בן אחי ר"י אול להדיא כפר נחום (הלך לכפר נחום, ששם היו יהודים נוצרים) ועבדו ליה מינאי מלה, ועלון יתיה רכיב חמרא בשבתא (עשו לו המינים דבר של כשוף והביאו אותו כשהוא רוכב על החמור בשבת). אול לנביה יהושע חביביה וירב עלוי מסח ואיתסי (הלך אלוי יהושע הדוד ונתן עלוי מסחה ונתרפא). אמר ליה: כיון דאיתער בך חמרא דההוא רשיעא, לית את יכיל שרי בארעא דישראל; נחת ליה סן תמן לבבל ודמיך תמן בשלמיה (אחרי שנתעורר בך החמור של הרשע ההוא, אין אתה יכול לשכון עוד בארץ ישראל, ירד לו משם בכלה וסת' שב בשלום). זהו כודאי סודר שנוצר בכונה בזמן שבקש ר' חנניה שבבל לא תהיה תלויה ברעת ארץ ישראל, כדי להפחית את ערכו, שכמעט נתפס במינות ושרודו ר' יהושע בעצמו אמר שאינו ראוי לשבת בא"י. מהמסופר בסוכה כ"י: נראה כי ר' חנניה בטרם שהתישב לנסרי בבבל, כבר היה שם ושב אל ר' יהושע דודו.

(2) ע' לעיל 103 הע' 2 שביט מדרשו היה בנהר סקור, או בנהר-סקור. ע' נויבאר Geogr. d. Talm. p. 363 נראה שהנאמר בסנטון הכתוב: כי שבבל תצא תורה ודבר ה' מנהר סקור. (ירי נדרים 40, ירי' סנהדרין 19 ע"א).

(3) המעשה נמצא בירושלמי (בשני המקומות שנמסנו בהערה הקודמת) ובבבלי ברכות כ"ג ע"א וע"ב, שם בבבלי ספר ואת ר' אבהו לרב ספרא בעברית בסנטון ברייתא; בירושלמי ספסר זה בארמית ואין שם בר-סמכא עליו, בסנטון האניקרוסים שבאגרת האמוראים. אבל לא רק משום זה, אולם גם משום התכן, הגדול במקוריותו, היתרון הוא להנוסח הבבלי נגד הנוסח הירושלמי (לא כדעת ניגר Urschrift 158, גרץ IV, 478) אעפ"י שאיזה קיום יותר עתיקים אפשר שנשארו בנוסח הירושלמי, כמו ההתחלה: אלה סועדי, ויקרא כ"ג חנניה בן אחי ר"י... והכתוב ישע"י ב' ג' (ע' הערה הקודמת) שבבבלי אין מזה כלום, ורק הפסוק האחרון נזכר שם דרך אגב. עוד בהתחלת המעשה בירושלמי הוא מסופר באפן אנכרוני, כאלו קרה זה בימי ר' יהודה הנשיא (התקון של גרץ בימי ר' שמעון בן נמליאל הוא יותר מדי אנוס וגם התקון של הלוי ברורות הראשונים ח"ג 199, שלחו ליה) במקום, שלח ליה רבי' לא נכון) והשלוחים הם באמת בני דורו של ר' יהודה הנשיא, ר' יצחק ור' נתן, בבבלי לא נזכר כלל מי שלח, אלא כתוב בתם, שָׁנְרו אחריו, ושמות השלוחים ר' יוסי בן כיסר וכן בנו של זכריה בן קבוטל אינם עושים רושם שהם בדוים. ע"ד ר' יוסי בן כיסר אנו יודעים שאמר משום משלחו ר"א בן שמוע, וע"ד זכריה בן קבוטל, שנכדו היה אחר מהשלוחים, אנו יודעים שהיה קורא לפני הכתן הגדול (מסנה יוסא א' ו') בבית השני (ע' דרנבורג R. d. E. Juives VI, 65 f) גם מה שנאמר בירושלמי ששלחו לו שלש איגרות משלימות זו אחר זו הוא יותר סדאי מלאכותי. התשובה גדיים נעשו תישיים, בעלי קרנים' היא יותר מתאימה נגד הקלת

בימי ר' גמליאל השני¹, הביש מנבזה על החכמים הצעירים תלמידיו ר' עקיבא שעלו לגדולה, אחרי שמתו החכמים היותר גדולים יצחו לפני תקופת אדריאנוס, ואסילו המשל שאמרו לו, כי במעשהו זה הוא כאלו בונה בית מקדש אחר על יד בית המקדש שבירושלים, לא פעל עליו להזיזו מדעתו, ורק השפעתם של חבריו החכמים שבארס נהרים (מסופוטמיה הצפונית), של בית המדרש שבנציבין, שהיו סלפנים חננים לר' יהודה בן בתירה, המה הצילו את כבוד ארץ ישראל².

כמו ר' מתאי בן חרש, מצינו גם את ר' חנניה בן לוי, קודם צאתו לחוץ לארץ חולק על ר' יונתן, תלמידו של ר' ישמעאל, בפירושו הכתוב³ במדבר י"ה ג', שר' יונתן חושב שזה נאמר על עבודת השיר של הלויים, ור' חנניה בן אחי ר"י, כי לא צריך, כי מצוה זו נתונה כבר בשמות י"ט י"ט⁴. מחלקת אחרת עיד במדבר ז' י"ג, ששם לא נזכר שם מתנגדו, אבל צריך להשוב כי גם זה היה אחד מדבי ר' ישמעאל, נשמרה גם בן באותו המקור. גם שם הוא מראה על כתוב אחר שהוא יותר מתאים ללמוד ממנו את הענין הנדון, ושם הוא מבדיל בין, מזרקי ובין, קערהי: שהקערה גילדה עבה, והמזרק גילדו דק⁵.

הערך שהקל ר"ח בכבוד חכמי איז באיזה מכתבים. הלוי שם מביא את שתי הנוסחאות סבלי הגד איזו יותר נכונה, ורק כמה שנוגע לשמות השלוחים הוא משתדל ליישב הסתירה, שהשלוחים הנזכרים בירושלמי, ר' יצחק ור' נתן היו כבר בבבל מקודם, והשלוחים שנשלחו סבבל נצטוו, שהם יספרו את המכתבים לר' חנניה עיי ר' יצחק ור' נתן; אולם הבקרת מטילה ספק בפשרה שכוון. אך דבר אחר אפשר לקבל מהלוי, כי לפי הירושלמי נשלחו מתחילה מכתבים לר' יצחק ולר' נתן שישבו בבבל, ועייזי סובן יותר מה שנאמר שם. נביי (שלח ליה רבי תלת אינרין נבי ר' יצחק ור' נתן).¹ עי' נרה כיר:

1) בבבלי אמרו השלוחים אליו בסוף: אם ישמע מיטב, ואם לאו יהא בנדוי. ואל העם אמרו: אם שומעין מיטב ואם לאו יעלו להר; אחייה יבנה מוכח, חנניה ינן בכנור ויכפרו כולם ויאסרו: אין להם חלק באלהי ישראל. עיד אחייה ציל כפירשיי. אדם גדול היה וראש לבני הנולהי. השם, אחייהי הוא בצורת, חייתי, שם חביב על בני בבל. על חנניה שהיה לוי אמרו בהתול שהוא ינן בכנור על המזבח החדש. בירושלמי במקום לדבר אל העם נאמר שנשלח מכתב לחנניה בעצמו: צא לך לסרבר האטר ותהי שוחט ונחונין וזרקי. מסופק מאד אם כאן יש רמז למקדש חנינו, ויותר קרוב שנחונין היא גירסא אחרת במקום השם אחייה שבבבלי, כמו שחושב גרץ IV 202. 2.

הסוף חסר בבבלי. שם רק מסופר שנעו כל העם בכביה ואמרו: חס ושלום, יש לנו חלק באלהי ישראל:

1) ספרי במדבר 116. סערכין יא בי מוכח שבמקום ר' נתן ציל ר' יונתן השוה

לעיל 107 בהע. 1) עי' לעיל 61 הע' 3. 1) ספרי במדבר 49.

בדבור הראשון של עשרת הדברות מוצא ר' חנניה אותו הרעיון, שכבר הביע אותו ר' עקיבא¹, שהקביה בהוציאו את ישראל מצרים, פדה גם את עצמו כביכול עמהם. אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתך — הוצאתיך כתיב (כלומר אפשר לקרוא בשורק ופירושו: הוצאתי אתך)².

עיד הלוחות הוא אומר: בין כל דבור ודבור דקדוקיה ואותותיה של תורה, שנא' (שהיש ה' יד): ממולאים כתרשיש — כימא רבא — ר' יוחנן כך היה פשיט קרייה והוה מטי בדין פסוקא... הוה אמר: יפה למדנו בן אחי ר' יהושע: מה גלים הללו בין גל גדול וגל גדול גלים קטנים, כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים; ממולאים כתרשיש — זה התלמוד שהוא כים הגדול³.

מפולפל הוא באורו לכראשית כי ייג, התעו אלהים אותי שהוא הולק על אלה האומרים שאלהים כאן הוא שם הול והוא אומר שגם זה קדש, ואולם אך אפשר לומר שהקביה התעה? ועיז הוא אומר שצריך לפרש כך: שאילולא אלהים כבר התעו אותי⁴. עוד צריך לציין את הערתו למיא ייא א' והמלך שלמה אהב נשים נכריות, שרשביי אמר: אהב ממש לזנות, ור' חנניה בן אחי ריי חולק עליו ואומר: על שם, לא תתחתן בסי (דברים ז' ג'), כלומר שעבר רק על לא תתחתן⁵. מאמר אחד ממקצוע הנסתר נמסר בשם ר'ה, שאולי הוא באמת יצא ממנו, לשה' ש' ח' ו', שמובנו לא נתברר כל צרכו⁶.

(1) ע' לעיל 36. (2) ירו' סוכה 54 ריש ע"ג. בפסיקתא ר' סוף פ"א באה הוספה: כביכול, אני ואהם יצאנו מצרים.

(3) ירו' שקלים 46 ע"ב בסוף. ומושה 22 ע"ב; שהשיר ה' י"ב. יותר נכון הנירסא שבשהשיר: פרשיותיה ודקי' שלתי. כתרשישי הוא מבאר כאלו כתוב. כתרשישי כימא רבא (בשהשיר חסר זה). דברי ר' יוחנן מובאים בשהשיר שם. — השקפתו של ר"ח דוחה לו של פילון, שמוצא שכל המצות שבתורה כלולות בעשרת הדברות. ע' ניב אנרות אמרתי אי' ח"ג 356. 5.

(4) סופרים ר' ו'. בירוש' מנילה 71 סוף ע"ב מובאים דבריו של ר"ח סתם. בכ"ד ניב נדרש פסוק זה בשלשה פנים עיי ר' חנין (בילקוט ר' חנן) הושה ניב באורו של ר"ח לשם. אדני (בר' י"ח ג') בשבעות ליה: (5) ירו' סנהדרין 20 ע"ג. (6) מדרש זוטא מהדרות בוכר ע' 40 מהדרות שכפר ש' 1336: יש נהרות של אש שהם עוברין לפני השכינה כנהרות של מים ומעורבים באש. וכשניזונה לנבראל רשות לשרוף את כל חיל שנחריב. ניתנה רשות ללויתן לחבל את כל הנהרות. בנוסח אחר שמביא שכתר I. Q. R. VIII, 309 בסקום את כל חיל שנחריב — את כל הארץ, וכן הוא בילקוט מכירי לישיע' י"ז (הוצ' שזירא ע' 79). אולי גם המאמר שנכתב במקור זה לשהיש ח' ח' (מהדרות בוכר ע' 39, מהדרות שכפר, ש' 1314) בשם ר' חנניה הוא ניב ר' חנניה שלנו.

י. ר' יוסי בן דורמסקית.

ר' יוסי שנקרא על שם אמו, בודאי יהיתה גורת דמשק¹, היה תלמידו של ר'א בן הורקנוס². ממנו נשארו רק מאמרי אנדה³, ונראה גם הוא, כמו ר'א הסודני, הצטיין ביהוד במקצוע האגדה. ביהוד נשארה שורה של פלוגתות, שהיו בינו — בזמן שהיה כבר זקן מופלג — ובין ר' יהודה בר אלעאי, כנאור שלישה כתובים⁴. הוא מדבר בסגנון של בר סמכא ואומר לבן מחלקתו: ברבי, למה אתה מעוות עלינו את הכתובים?⁵ — ר' יהודה אמר: הרי הוא אומר: במדבר בערבה וכו', אלו עשרה נסיונות שנסו אבותינו את המקום במדבר ואלו הן: ב' בים, ב' במים, ב' בסן, ב' בשליו, אחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן בסרגלים. א"ל ר' יוסי בן דורמסקית לר': למה אתה מעוות עלינו את הכתובים? מעיד אני עלי שמים וארץ⁶, שחזרנו על כל המקומות, ואין מקום שנקרא אלא על שם המאורע*, וכן הוא אומר (בר' כ"ו כ'): ויקרא שם הבאר עשן וכו' ויקרא אותה שבעה וכו' (שם פסוק ה"ג)⁷. כיוצא בו אתה אומר: דרש

(1) עי' דרנבורג 223. במדרש הגדול ויקרא כ"ו כ"ז — כמו שהודיעני ביבאר — כתוב אבא יוסי ברבי דורמסקית. (2) עי' ח"א 74. (3) קדושין ל"ט. איסר בשם ריהינ הלכה סריא בן הורקנוס. (4) תוספתא סוף ערלה.

(5) ספרי דברים § 1 בסוף: מסילתא דברים א' א' (ספרו הישן עי' 5). מאמר אחד אנדי, שאמר ר' יהודה בשם ר'נ ריבנה מיוחס במקום אחר ר"י בן דורמסקית (עי' ח"א 71 העי' 4).

(6) במסילתא במקום למה כתוב שתי פעמים, על מהי ועם אהת, עד שתי הבטוי, ברביי (נב ברבי) שתאים לסי שאבותיו היו חכמים. ולכן קרא ר' יוסי לר' יהודה ברביי, שאביו נ"כ היה תלמידו של ר'א בן הורקנוס, הקרוי אליו במסילתא: יהודה ברביי. (7) במסילתא, מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ. במסילתא 143 ע"א — העבירה. מאמרו של ר' יהודה ע"ד יי הנסיונות נמצא גם באדרת פלד.

(8) בפסרי (סיד סוף ע"ב) נשפט משפט שלם בין, הרי הוא אומר, ובין ר' יוסי בר' הנינא אומר. נשפט מאמרו של ר' יוסי בר' הנינא ואח"כ נחסרו המלות, ר' יהודה אומר, כמו שנראה מסילתא דברים א' א', מאמרו של ר' יהודה, שר' יוסי חולק עליו נמצא בתור בריתא בערכין ס"ז. שם אין באור לכל שם ושבו, אבל לפני זה באו באורים לשמות ואיזה מהם בשם ר' יהודה. בן נקרא שם ר' יהודה על הבאר, מול סוף (בפסרי ר"י ובמסילתא ר' יהודה) הסרו על הים והסרו בתוך הים, שעייז סבואר מה שנאי במאמר שלנו, שנים על הים, הבאר לובין תפל ולבין (בפסרי סתב) בא במסילתא ובתחיתתו, אמר ר' ישמעאל חזרנו על כל המסעות ולא מצינו מקום שנקרא שמו תפל ולבין, איד יוסי... כאן באה, כנראה, טעות כסתרון רית, ר"י, וציל לא ר' יוסי, אלא ר' י

(* סריבאן כנאר: שלא קראו בן מושבי הארץ, אלא התורה קראה אתם בן עיש המוער.

ר' יהודה: משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו (זכרו' ט' א'), זהו משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל. א"ל ר' בן דורמסקית: יהודה, למה אתה מעוות עלינו את הכתובים? מעיד אני עלי שמים וארץ שאני דמשק, ויש שם מקום שישמו חדרך¹. א"ל: ומה אתה מקיים—ודמשק מנוחתו? מכאן שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק, ישנא': ודמשק מנוחתו, ואין מנוחה אלא ירושלים, ישנא' (תה' קל"ב י"ד): זאת מנוחתי עדי עד. א"ל: ומה אני מקיים: ונכנתה עיר על תלה (ירמ' ל' י"ח)? א"ל: שאינה עתידה לזוז ממקומה. א"ל: ומה אני מקיים: ורחבה ונסכה למעלה (יחזקאל מ"א ז')? — שעתידה ארץ ישראל להיות מתרחבת ועולה מכל צדדיה, כתאנה זו, שקצרה [שצרה] מלמטה ורחבה למעלה, ושערי ירושלים עתידין להיות מגיעין עד דמשק, וכן הוא אומר (שה"ש ז' ה'): אפך כמנדל הלבנון צופה פני דמשק, וגליות באות וחונות בתוכה, ישנא'—ודמשק מנוחתו²... כיוצא בדבר דרש ר' יהודה: וירכב אותו במרכבת המשנה (בר' מ"א מ"ג) ויקראו לפניו אברך — זה יוסף, שהוא אב בחכמה ורך בשנים. א"ל ר' יוסי בן דורמסקית: יהודה, למה אתה מעוות עלינו את הכתובים? מעיד אני עלי שמים וארץ, שאין אברך אלא לברכים, שהיו הכל נכנסין ויוצאין תחת ידו, כענין שנאמר (שם, שם): ונתן אותו על כל ארץ מצרים³.

יהודה, כי אין ספק שבעל המאמר המתחיל. א"ל יוסי' הוא הוא מי שאמר. חזונו. רש"י דברים א' א' מביא הכל בקצת שנויים. והוא פיר את הרית ר"י—ר' יהונן. ר' טוביה ב"ר אליעזר בלקח טובי לאותו: פסוק מיחס את המאמר הזה לרשב"י; אבל לפי הנראה היה לפניו מקור אחר. כי נוסחאתו דומה רק במקצת עם נוסחת המכילתא. לבאור ודוי זהבי שפרטנו עד מעשה העגל נמצאו בספרי שני משלים, יוצרי המשלים האחד הוא רבי (נ"א: ר' יהודה ר"י סאיר). והשני הוא רשב"י. במכילתא יש רק המשל השני ובעליו ר' יהודה. (י' ע' נייבאר: Geog. d. Talmuds p. 297. במכילתא חסר הדיאלוג.

ג) ע"א. 143 ע"א. השוה שהישר ז' ר' נספרה ניכ שיחה זו שהיתה בין ר' יהודה ובין ר' יוסי, ואולם בראש זאת הובאה מחלקת בין ר' יהודה ובין בן מחלקתו הרניל ר' נחמיה ע"ד השם, הדרך. ור' נחמיה אומר ניכ כמו ר' יוסי, שזהו שם מקום. ר' אליעזר הסודעי ניכ מדבר ע"ד התפשטותה הגדולה של ירושלים ע' ח"א 146.

ג) בספרי במקום לברכים, לברכים, ומה ברשי בר' מ"א מ"ג—לשון ברכים. במכילתא נשתנה המלה הלועזית הורה למלה היותר שנויה, אפרכוס (επαρχος) שזהו מאתו המוכן. אין ספק כי ר' יוסי נתכון להסביר את המלה הקשה. אברך' בשם הדומה לו בצלצולו ἀλαβάρχη, ביחוד שבשם תאר זה השתמשו יהודי אלכסנדריה לקרוא בו את העומדים בראשם, והוא יפה גם בשביל יוסף שהיה לראש במצרים. השם הזה לא נמצא עוד כשום מקום בספרות התלמודית. ע' הוספן שם, קרויס Lehwürter II 304. וע' Jewish Encyclopedia, I, 315. — ביאורו של ר' יהודה נמצא סתם בביר צ"י.

המאמרים האנדריים של ר' יוסי דורמסקית שיבואו להלן נמצאים בקובצי מדרשים שונים:

הם (דור המבול) חטאו בנלגל העין [שנא' בר' ו' ב': ויראו בני האלהים וכו'] שהוא דומה למים, אף הקב"ה לא פדע מהם אלא במים א'. — הרי הוא אומר (שמות סוף ב') וירא אלהים את בני ישראל — שהם עתידין להכעיס, שהם עתידין לנאץ, וכל כך למה? (כלומר ומשום מה ניצולו) — מכח התשובה ב'. — שמות מ"ו ב'. זה אלי ואנוהו — אעשה לפניו מקדש נאה, ואין נזה אלא בית המקדש, שנא' (תה' ע"ט ז'): ואת נזהו הישמו, ואומר (ישעי' לג ב'): עניך תראינה ירושלים נזה שאנן ב'. — לויקרא כ"ו כ"ו. משל—ביד אדס איסר זפרוסה, והוא יושב ומשקלו (שוקל בדעתו) ואומר: אקח פת, אוכל אני ולא שבע, אקח בו תמרים, שמא אוכל אני ושבע, אעס"כ אוכל ולא שבע, שנא': ואכלתם ולא תשבעו. ד'.

— לויחן דג טהור הוא, שנא' (איוב מ"א ז'): גאווה אפיקי מגנים... תחתיו הודוי הרש אפיקי מגנים — אלו קשקשים שבו, תחתיו חרודי חרש — אלו סנפירין שהוא פורח בהן ב'. — אסתר (כלל' מגלת אסתר) ברוח הקדש נאמרה, שנא' (אסתר ט' י'): ובכזה לא שלחו ידם (וזה אי אפשר היה לדעת אלא ע"י רוח הקדש) ב'.

1) תוספתא סיפה נ"ט, בנהדרין קיח. ששם צריך להשלים ע"פ כ"י עתיקים. בן דורמסקית ביר ליב. דראי סברי ו' ב'. ויראי נמצאה רק בתוספתא: בב"ה לא הובא אף פסוק אחד והתלמוד שסביא את סוף הספיק. ויקחי להם נשים סכר אשר בחרו זהו תוספתא סאחית כמו שמוכח מתוך הגרסאות שסביא רבנינו. — נ"ד שלשת המקורות האלה הדומים זה לזה יש סקור רביעי. ספרי דברים § 43 ומכילתא שמות פ"ו א' (35 ע"ד). נוסח אחר של באורו של ר"י לברו ז' י"א: הם נתנו עיניהם עליונה ותחתונה כדי לעשות תאותם, אף הקב"ה פתח להם מעיינות עליונים ותחתונים כדי לאבדם.

2) מכילתא שמות י"ט ב' (61 ע"ב). (ע' לעיל 113). — ר' אליעזר (ציל אלעזר) אומר משום אבא יוסי בן דורמסקית. ר' אלעזר זה הוא בודאי ר' אלעזר ב"ר יוסי, שהוא סופר עזר הלכה בשמו של ר' יוסי בן דורמסקית בתוספתא ערלה א' ח', ולא ר' אליעזר ב"ר יוסי הנלילי, כמו שכתבתי במהדורה ראשונה. ולא ר"א בן שמוע, כמו שחושב וייס (כ"ב 165) (ע' כ"ב 414) בשמיר סוף א', בא הבאור הזה בהרחבת דברים בשם החכמים.

3) מכילתא לאותו פסוק (37 ע"א) בין סאמרי ר"י הנלילי ור"ע. אין צורך בבאור המפולפל של פירושן שם. ר' יוסי מפרש. ואנוהו בתור פעל הננור מהשם. נוהי. 4) ספרא לאותו פסוק (112 ע"א). 5) חולין ס"ו סוף ב'; תוספתא חולין נ"י ב"ו. 6) מנילה ז'.

יא. ר' חנינא בן תרדיון.

בין בתי המדרש החשובים נמנה גם בית המדרש של ר' חנינא בן תרדיון בסכנין¹). הסתמם שלו הוא² : שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנא' (תה' א' א') : ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכניה שרויה ביניהם, שנאמר (מלאכי ב' ט"ז) : אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וכו'³). ע"ד התמסרותו רק ללמוד התורה התחרט אח"כ, כמו שמספר⁴ : כשנתפסו ר' אלעזר בן פרטא ור' חנינא בן תרדיון, א"ל ר'א בן פרטא לר'ה בן תרדיון : אשריך שנתפסת על דבר אחר, אוי לי שנתפסתי על המשה דברים. א"ל ר'ה : אשריך שנתפסת על המשה דברים ואתה ניצול, אוי לי שנתפסתי על דבר אחר ואיני ניצול, שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים, ואני לא עסקתי אלא בתורה בלבד. — סמוך לאותו המעשה כשהלכה ר' יוסי בן קסמא, הלך ר'ה בן תרדיון לבקרו⁵. א"ל : חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים הטליונה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואנדה את טוביו, ועדיין היא קיימת ; ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונה לך בחיך. א"ל : מן השמים ירמסו : א"ל : אני אומר דך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירמסו ? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר התורה באש. א"ל : רבי, מה אני להי העיה"ב ? א"ל : כלום מעשה בא לידך ? א"ל : מעות של פורים נתחלפו לי כמעות של צדקה וחילקתים לעניים. א"ל : אם כן, שחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי.

1) סנהדרין ליב : אחר ריה בן תרדיון לסכני. השנה תענית י"ח. ריה כ"ג. וכך הנהיג ריה בן תרדיון בסכני. הנירא חנינא היא כנראה יותר בטוחה מחנינה. שבה בוחר 316 col. Schürer. Theolog. Literaturz. 1882. העיר סיכני (סכנין, סכנים) ידועה בספרות האגרית ע"י ר' יהושע דסכנין שאמר משום בעל האגדה ר' לוי. היא היתה בנליל, ע' נויבאר 204. השערות ע"ד השם תרדיון ע' קרויב. Lehnwörter I, 206, II 592. ר' חנינא בן תרדיון אמר דבריו הלכה בשם ריא בן הורקנוס. יוסא ע"ח : 2) אבות ג' ב'.

3) סיום המאמר : אין לי אלא שנים... במקום זה יש במקורות אחרים סיום אחר (אחד שיושב ועוסק בתורה), והוא כנראה הוספה מאוחרת. 4) ע"ז י"ז :

5) ע"ז י"ח. ש"ש תהי ט' י"ג. שסחות פ' ח' ס"ג בלה קרוב לסוף. מדרש אלה אזכרה, ביהמ"ד חיב 68 : מדרש עשרה הרוגי מלכות, ביהמ"ד VI, 28, ולהלן, ספרי דברים 307 §. צורה מיוחדת יש לספור הזה בהיכלות ביהמ"ד ח"ג 88. בש"ש שם מעמידו ריא בן פדת בראש הרוגי מלכות. כגון ר' חנינא בן תרדיון וכל הנהרנין על קדוש שמי'.

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפטר ר' יוסי בן קסמא, והלכו כל גדולי רומי לקברו, והספידוהו הספר גדול, וכחזרתן מצאוהו לר"ח בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות רבים וספר תורה מונח לו בחיקו, הביאוהו וכרכוהו בספר תורה, והקיפוהו בחבילי זמורות, והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין ישל צמר, ושראום במים והניחום על לכו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אלמלי אני נשרפתי לבדי, היה דבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וספר תורה [עמי], מי שמבקש עלבונו של ספר תורה, הוא יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו: רבי! מה אתה רואה? אמר להם: גוילין נשרפין ואותיות פורחות¹. — אף אתה פתח ותכנס כך האיש. אמר להם: מוטב שיטלנה מי שנתנה, ואל יחבל הוא בעצמו. — יחד עמו נדונה גם אשתו לשרפה ואת בתו להושיב בקובה של זונות². בשעה שיצאו שלשתן, הצדיקו עליהן את הדין; הוא אמר (דברים ל"ב ה'): הצור תמים פעלו, ואשתו אמרה (שם): אל אמונה ואין עול, בתו אמרה (ירמ' ל"ב י"ט): גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי וכו'³. ימים רבים אחרי כן אמר ר' יהודה הנשיא: גדולים מעשי אלה, שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין, מה שאין כן בכל הכתובים, כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין⁴. — גורל מר שכזה בא לפני זה לבנו שנתחבר לליססים ונלה את רזן, והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות. לאחר שלישה ימים נתנהו בכליכא (ארון עשוי מענפים) ובקשו לקלם עליו מפני כבוד אביו, ולא הניחן. אמר להם: הניחו לי, ואני אומר על בני. פתח ואמר (משלי ה' י"ג): ולא ישמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הפייתו אותי, כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. ואני קראת עליו (משלי י"ז כ"ה): כעם לאביו בן כסיל וממר ליולדתו. אחותו קראת עליו (שם כ' י"ז): ערב לאיש

(1) באן טובעה ההשקפה, כי דברי אלהים חיים אינם נשרפים יחד עם הניילין, והבטוי הוא כמו בבריתא העתיקה עיר שבירת הלוחות: לוחות נשברו ואותיות פורחות. בשמחות מספר בשנויים [שבתו היתה צועקת וכוכה ומתחבטת לפניו. איל: בתו, אם עלי את כוכה, אם עלי את מתחבטת, מוטב שתאכרני אש שנופחה ולא אש שלא נופחה, שני: (איוב כ"י ב'): אש לא נופת. ואם על ספר תורה את מתחבטת, הרי התורה אש, ואין אש איכרת אש...]. מהתלמודים אין שם זכר.

(2) לפי דברי הספרי הברים § 307 ענשו אותה לעבודת פרך, ועליך לעשות מלאכה. האניקרוטה שבעזו י"ח סוף ע"א ובראש ע"ב שניסה ר' סאיר לשחרר אותה, מראה שהנוסח הראשון הוא העיקר.

(3) כך הוא בתלמוד ובספרי. בשמחות קרא ר"ח את הפסוק תהי קמיה י"ג ואשתו (או בתו) — ירמ' ל"ב י"ט. (4) כך הוא בספרי, בתלמוד נאמר בלשון אחרת.

לחם שקר ואחר ימלא סיהו חציץ¹). לבתו השניה עלה גורל יותר יפה כי היתה נשואה לר' מאיר, אולם גם היא סבלה יסורין על דעותיה החפשויות בדבר מצב האשה²).

על ר"ח בן תרדיון אמרו שנענש מפני שהיה הונה את השם באותיותיו, ואשתו שמעה ולא מחתה בידו³). כנראה יש בזה רמז שר"ח בן תרדיון עסק בחכמת הנסתר⁴).

בפרקי דר"א יש מאמר אחד מיוחד לר' חנינא בן תרדיון. על דבר מעשים טובים⁵).

יב. ר' יוסי בן קיסמא⁶.

ר' יוסי בן קיסמא, כמו פפוס בן יהודה, ירדו של ר' עקיבא, היה נוסה לחשוב, שאומה זו מן השמים המליכה. נשמת ר' יוסי בן קיסמא הלכו כל גדולי רומא לקברו⁷). ראויה לתשומת לב ציאתו שצוה את תלמידיו לפני מותו, שמטנו רואים שקוה כי הפרסים יבואו ויכבשו לא רק את בבל, אלא גם את ארץ ישראל; העמיקו לי ארונה, שאין כל דקל ודקל שנבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו, ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל, שאין סוס מדי אוכל בו תבן⁸). — כששאלוהו תלמידיו: אימתי בן דוד בא⁹? אמר: סתירא אני שמא תבקשו ממני אות. אכרו לו: אין אנו

(1) איכה ר' נ' ט"ז: שמחות סוף ט' י"ב.

(2) ע' לעיל 88 הע' 1. בתוספתא בלום ביב. ד' י"ז ספ"ה, שהבן יבכת של ר"ח בן תרדיון השיבו על שאלה אחת של הלכה תשובת שונת. וכשספרו זה לפני ר' יהודה בן בבא אמר: יפה אמרה בתו סבנו. (3) ע"ז י"ח ריש ע"ב.

(4) רש"י ע"ז י"ז ב' סב"א (כודאי ע"פ המסרת) שריח בן תרדיון דרשו בארבעים ושתיים אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ. (5) פד"א פ"ג.

(6) ע"פ Strack מהדורה שניה לפני ט' ציל קקמא Κοσμά. אבל אחרי שבכל המקומות נכתב קיסמא, קשה לומר שבכולם נשתבש מן קיסמא.

(7) ג"ז י"ח. ע' ג"ץ IV², 174. — ר' יוסי בן קיסמא, כמו ר' חנינא בן תרדיון וריח חלפתא, אבי ר' יוסי, היה מחכמי הנליל של העשרת האחרונה לפני מלחמת אדריאנוס. כשפנו אליו תלמידיו בשאלה שמוכאה להלן, היה מטייל או לפי מקור אחר — תנחומא — עמהם בסבריה. גם ביבמות צ"ו: (כפי שהעירנו ביכ"ר) נמצא ר' יוסי בביבמות בסבריה. (8) סנהדרין צ"ח ע"א וכו'.

(9) סנהדרין צ"ח סוף ע"א. תנחומא ב' וישלח 8. בילקוט סב"ר לעובדיה (R. d. E. S. XXV, 63 f.) בא מעשה זה הלכות תנחומא בנוסח אחר וסתחול מעשה בר"י בן קיסמא ור' אלעאי ותלמידיו שהיו מטיילין בסבריא. בתנחומא ב' ע"ז א"ח כ"י: מה סומן נתן ריבין לר' אלעזר ותלמידיו.

מבקשין כמך אות. אמר להם: לכשיפול השער הזה ויבנה, ויפול ויבנה, ויפול ויבנה ויפול, ואין מספיקין לבנותו עד שבן דוד בא ¹. אמרו לו: רבנו, תן לנו אות. אמר להם: ולא כך אמרתם לי, שאין אתם מבקשין ממני אות? אמרו לו: ואף על פי כן. אמר להם: אם כך יהפכו מי מערת פמייס לדס, ונהפכו לדס ².

ר' יוסי בן קיסמא בהיותו זקן אמר חידה: שבא תרי מתלת, וי לחדא דאזלא ולא אתיא (סובים שתי הרגלים של הבהרות משלש — המשענת היא השלישית—של הזקנה. אוי לה לראשונה—לבחרות—שהולכת ואינה חוזרת) ³. — אמר ר' יוסי בן קיסמא פעם אהת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה, וכן כתוב בספר תהלים, על ידי דוד מלך ישראל (תה' קי"ט ע"ב): טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ולא עוד, אלא שנשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר (משלי ו' כ"ב): בהתהלךך תנחה אותך—בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך—בקבר, והקיצות היא

¹ כך הוא בסנהדרין צ"ח א', ע"פ הגירסא הנכונה. עי' ד"ס בתנחומא ב': הרי השער הזה יבנה ויפול, יבנה ויפול, ואין מספיקין לבנותו עד שבן דוד בא. ועפי' גירסת הילקום מכירי: הרי השער של סבריה נופל ונבנה, והשני נופל ונבנה, והשלישי נופל ואין מספיק להבנות. עד שבא בן דוד. עי' לעיל 118 הע' 7. רש"י מפרש: השער של רוסא. עי' בובר לתנחומא שם. — גם כברייתא יבמות צ"ו: שנזכרה לעיל בהערה. נמצאה נכואה של ריב"ק [שהיה מעשה בכית הכנסת בסבריה שנחלקו בו ר' אלעזר ור' יוסי עד שקרעו ספר תורה בחסתן... והיה שם ר' יוסי בן קיסמא, אמר: תסה אני אם לא יהיה בית הכנסת זו עבודה זרה, וכן הוה].

² סנהדרין צ"ח. (תנחומא: הרי מערת פמייס תהפך לדס). מערת פמייס—מקור הירדן (עי' בכורות נ"ה).—היתה קרובה לקסריה-פיליפי. במכילתא דבריש (מהדו' הופמן ע' 2) כתוב: מנילה של קריון שתחת פמייס. זה מראה' שהשיחה היתה בקסריה-פיליפי.

³ שבת קניב (לפי גירסת רש"י) בדרך ארץ וזא פ"י נשמט. בן קיסמא. אחרי זה בא שם. הוא היה אומרי ע"ד בעלי אומנות אהדים שאין מעסידים מהם פרנס על הצבור ושיושבי כפרים והולכי סדבריות חייהם אינם חיים וממנום אינם שלהם, ובניהם אינם שלהם. בעירובין נ"ה ע"ב נאמר זה בשם רב. עפי' הגירסא שם צריך לגרום גם בריא וזא במקום יושבי כפרים—יושבי צריפון.

השיחך — לעולם הבא י. — ע"י ר' יוהנן, שאסף הרבה מאמרים של החכמים הקדמונים, נמסר גם מאמר אחד של ר' יוסי בן קיסמא²: גדולה לגימיה שהרחיקה שתי משפחות מישראל, שנאי (דברים כ"ג ה'): לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים.

י.ג. ר' אליעזר בן פרטא.

גם ר' אליעזר בן פרטא נתפס למלכות יהוד עם ר' הנינא בן תרדין, בעד זה שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוד עונות כאלה³, אבל על ידי תשובות מתקנות ניצל מענש. הצלתו היתה כל כך מפליאה עד שנתקשמה בספורי נפלאות ושאליהו הנביא בעצמו בא לעזרתו⁴. ר"א בן פרטא כנראה היה קרוב ביותר לר"א המודעי, שבשמו מסר מאמר ע"ד הכתב האשורי⁵. כמו מר"א המודעי נשאר גם ממנו מאמר אחד המדבר מגדולת הערך של השבת, עפ"י הכתוב שמות ל"א ט"ז: כל המשמר את השבת כאלו עשה השבת, שנאמר: לעשות את השבת⁶. וכן המדה שאחזו בה ר"א המודעי להגדיל את פלא הנסים שבכתבי הקדש⁷, נמצאה גם אצל ר"א בן פרטא. הדעה שהביע ר' ישמעאל נגד ר"ע בכאור הכתוב תה' ע"ה כ"ה⁸: לחם אבירים — להם שנבלע באברים, אמר ר"א בן פרטא, אף דברים שתגרי עכ"ם מוכרין להן, מן מפיג (כלומר המן) מוכך אותם עד שגם הם נבלעים באברים), אלא מה אני מקיים (דברים כ"ג י"ג): ויתד תהיה לך על אונקך? לאהר שפיהו (ישאמרו), בלחם הקלוקלי, במדבר כ"א ה'), אמר הקב"ה: אני אמרתי: יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שליש פרסאות [דכתיב (במדבר ל"ג י"ט): ויחנו על

(1) אבות ו' ט"ו. (2) מנהדרין קינ: בשאלתו במקום ר"י בן קסמא בא ר"י בן קצרתא — אבל הנורסא הוו אינה מאושרת משום מקום ונראה שזה בא מפתרון לא נכון של רית ביק. אמנם ר"י יוחנן מסר דבר בשם ר' יוסי בן קצרתא (ע' אני אמרתי איי חיג 596). בשויט קינ (הוצי' בובר) כתיב שר' יוחנן בנו של ר"י בן קסמא באר: שלש סאות ושמונה עשר איש (ברי יוד י"ד) רוסו לאלועזרי שספדו עולה שיחה. אילי במקום בנו ציל בשם ר"י. השוה ח"ב 511, בילקוט מכירו משלו כינ כינ (מהרות גרינהוט). כתוב זימרא במקום קיסמא ע"י השפעת המאמר שבא שם לפניו. (3) לעיל 116.

(4) ע"י י"ז: ספור אנרי זה בא בצורת אנדות כתי המדרש שבבבל.

(5) תוספתא מנהדרין ד' ח' ב. מנהדרין כ"ב. ירו' מניחה 71 ריש ע"ג. ר' ישמעון בן אלעזר שאמר משום ר"א בן פרטא שאמר משום ר"א המודעי. לפיד סדר הרויות גם בשבועות ליה ב' צריך לקרוא ר"א בן פרטא משום ר"א המודעי. ע' בכל זאת היא 141 הע' 3. בתוספתא מוכה ר' טיו מאמר אחד שנוגע הכית המקדש בשם ר"א בן יעקב הראשון נגד דעתו של ר"ח בן אנשינוס.

(6) מכלתא לאותו פסוק. (104 ע"א וב'). (7) ע' ח"א 144. (8) ע' לעיל 12.

הורדן מבית הישימות עד אבל השטים, ואמר רבה בר בר חנה לרדי חזי לי
ההוא אתרא והוה תלתא פרסא, ותנא: כשנפנין אין נפנין לא לפניהן ולא
לצדדיהן, אלא לאחוריהן¹].

בשני דברים אנו מוצאים את ר"א בן פרסא הולק על ר' יוסי הגלילי: —
על הכתוב בר' ו' גז' לא ידון רוחי באדם, אמר ר"א בן פרסא: אמר הקב"ה:
איני הן אותן עד שאכסול להן שכרן, שנא' (איוב כ"א י"ג): יבלו בשבוב ימיהם
וברגע ישאול יחתו²). — שמות י"ט ט'. ויאמר ה' אל משה: הנה אנכי בא
אלך כעב הענן וכו'. וכי מה אמר המקום לאמר לישראל, או מה אמרו
ישראל למקום לאמר? אלא מתוך שנאמר: ויבוא משה ויספר לעם (שמות כ"ד
ג'), אמר להם: אם מקבלים אתם עליכם עונשים בשמחה, הרי אתם מקבלים
שכר, ואם לאו הרי אתם מקבלים עליכם פורענות, וקבלו עונשים בשמחה³. —

המאמר הזה יצא בודאי בדרשתו ביום תענית צבור⁴: מיום שחרב בית
המקדש נעשו נשמים ציטקיין⁵ לעולם, יש שנה שגשמיה מרובין, ויש שנה
שגשמיה מועטין, יש שנה שגשמיה יורדן בוסגן, ויש שנה שאין גשמיה יורדן
בוסגן. שנה שגשמיה יורדן בוסגן למה הוא דומה? לעבר שנתן לו [רבו]
פרנסתו באחד בשבת, נמצאת עיסה נאפת כתיקונה ונאכלת כתיקונה. שנה שאין
הגשמים יורדן בוסגן, למה הוא דומה? לעבר שנתן לו רבו פרנסתו
בערב ישבת, נמצאת עיסה נאפת שלא כתיקונה ונאכלת שלא כתיקונה.
שנה שגשמים מרובין למה הוא דומה? לעבר שנתן לו רבו פרנסתו בבת

(1) יוסא עיה: (2) אדרני פי ליב. (3) מכלתא לאיתו פסיק (63 ע"ב). בשבת פ"ז.
מוכאים דברי ר' יהודה הנשיא לשמות י"ט ט"ז שדומה לרברו ר"א בן פרסא. — מאמר
של ר' יהודה בן פרסא השני נכרו של ר' יהודה בן פרסא ע"י כתובות ק"י שם צריך
להגיה ע"ש הירוי כתובות 34 ע"ג. ע"י וייס הי"ב 223 הע"ד. משא ומתן היה לו עם
הנשיא. ע"י תוספתא פסחים י"ט ט"ז. השנה עוד הלוי דורות הראשונים הי"ב 217 ואששטין
52 .I. R. d. E. (4) תענית י"ט:

(5) הבטוי, נעשו נשמים ציטקיין אין לו מובן. באורו של רש"י, שיוורדן בקושי
בציטקות מלי ושרים ציטקים (הושע ט' י"ד) אינו מתאים לנשמים מרובים שניתנו בוסגן
ולפיכך יותר טוב לקבל באורו של הערוך (ע"י סקמיון). עשו נשמים בקימיון בעולם
פרוש: מבררין ומבחינין אם ההור זכאי ואם חייב. הסלה היא לקוחה כנראה מהויגית
והיותר קרוב שהוא מהסלה οξίωμα, αξία-ע"ד, אע"י שהסוף, ס"יין אינו מתבאר
לפי זה. אולם, סקי' בנקל נשתנה מן קכ"י (= α ξ). השנה איסכנדר מאלכסנדרה,
סקימיון נקל להניע לקריאה הרגילה: על יד הקוף נשתנה הס' לצי' וצקימיון. בא ע"י
הוספת המים להדמות אל השרש העברי, צסקי. מיוונות אחרים לכאור הסלה הזאת ע'
קרויס II. 410. Lehnwörter.

אחת, נמצאו רחיים טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב, נמצאת עיסה אוכלת מן הכור, כמו אוכלת מן הקב [שכן דרך שמשתייר מן הקמה ברחיים ומהעיסה בעריבה; וכן כשהגשמים יורדין מועטין מה שהיו מרשים בולעים מן הרוב, בולעין מן המיעוט, ומה שהרוח מנשבת וכולעת מן הרוב בולעת מן המיעוט. רש"י].

— הרי הוא אומר (במדרב י"ד ל"ז): וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ. על מה הוציאו שם רע? על עצים ועל אבנים. והלא דברים קל והמר: ומה אם אלו שלא הוציאו שם רע אלא על עצים ועל אבנים נענשו, לא עניש מועט אלא עניש מרובה, ולא עניש לשעה אלא עניש לדורות, — המוציא שם רע על חברו כיוצא בו — על אחת כמה וכמה! (1).

במקורות מאוחרים, אבל יש סמנים שעל ידם אפשר לשער, כי אמת הוא מה שמסופר שם: מעשה שכאו לגדולי ציפורי כתבים רעים מן המלכות [בשבת]. הלכו ואמרו לר"א בן פרטא: כתבים רעים באו לנו מן המלכות, מה אתה אומר, נברח? והיה מתירא לומר להם ברחו, ואמר להם ברמז: ולי אתם שואלים? לכו ושאלו את יעקב ואת משה ואת דוד. מה כתיב ביעקב? (הוישע י"ב י"ג): ויברח יעקב, וכן במשה (שמות ב' ט"ו): ויברח משה, וכן בדוד (ש"א י"ט י"ח): ודוד ברח וימלט, וכן הוא אומר (ישעי' כ"ו כ'): לך עמי בוא בחדרך וכו' (2).

י"ד. ר' יהודה בן בבא.

כשהגיעה השמועה לר' יהודה בן בבא ולר' חנינא בן תרדיון שר"ע נהרג, עמדו וחגרו שקים את מתניהם וקרעו את בגדיהם ואמרו: אחינו שמעונו! לא נהרג ר"ע על הגזל ולא על שלא עמל בתורה בכל כחו, לא נהרג ר' עקיבא אלא למופת, שנא' (יהזקאל כ"ב כ"ד): והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר וגו'. מכאן ועד ימים מועטים לא ימצא מקום בארץ ישראל, שלא יהיו שם [פגרים] מושלכין בו, שנאמר (ירמי' ט' כ"א): ונפלה נבלת האדם כדומן וגו'. אמרו: לא עברו ימים עד שבא בולמוס ועירבב את העולם (3) — מהרה גם

(1) תוספתא ערכין ב' י"א. בקצור ב. ערכין ט"ז.

(2) תנחומא ריש מסעי. במדרב ר' ריש פכ"ג. [בתנחומא טובא שהמעשה היה בשבת, והשאלה היתה אם מותר לברוח בשבת. ומתוך דברי ר"א בן פרטא לסדו שיש בזה משום פקוח נפש ודוחה את השבת — המתרגם]. פריא השתמשו בדברי ר"א בן פרטא סוף פ' כ"ט.

(3) שמחות פ"ח. ע"פ המקור הזה הספיד ר"י בן בבא גם את ר' ישמעאל ור' שמעון (ע' לעיל 2) יחד עם ר' עקיבא. אך במכילתא אין מזה זכר. ורק מההספד על

עליהם באה הגזירה: ר' חנינא נתפס ונשרף, ור' יהודה בן בבא ברה, ואולם מהרה נתפס גם הוא בין אושא ושפרעם, ובחניתות עשו גופו ככברה. אפס לפני מותו הספיק להציל — כמו שמספר רב בשבחו¹) — את הק הסמיכה ואת הזכות להזין דיני קנסות, כי מבלי התחשב עם גזרת הרומאים, שלא יסמכו הספיק לסמוך את תלמידיו ר' עקיבא, שעדיין לא קבלו סמיכה ושעליהם סמך כי הם ימשיכו את מסרת התורה²). — בהלכה מוצאים את ר' בן בבא ביחוד במהלכת עם ר' עקיבא³). כך שונות הן דעותיהן ע"ד התשובה: ר' בן בבא אומר: צריך לפרוט את החטא, שנא' (שמות ל"ב ל"א): אנה הטא העם הזה חטאה גדולה וכו'; ור' עקיבא אומר (תה' ל"ב א'): אשרי נישוי פשע כסוי חטאה⁴). כן יש עוד שני מאמרים של ר' בן בבא על דבר החטא והתשובה. מאמר אחד דומה בצורתו לשל ר' בן עזריה⁵): בשלשה מקומות באו ישראל ליד עבירה חמורה ואמר להם המקום: עשו תשובה ואני מקבל⁶). במאמר השני הוא מראה על ההבדל שיש בין עונשי המקום ובין עונשי המלכות⁷): משל באדם שנתן בקונטרסים של מלכות, אפילו נתן ממון הרבה אי אפשר ליעקר, אבל אתה (הקב"ה) אומר: עשו תשובה ואני מקבל, שנא' (ישעי' מ"ד כ"ב): מחיתי כעב פשעך⁸). — ויקרא י"ח ב'. ובחקותיהם לא תלכו. [אזהרה] שלא תנהור⁹) ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי שפה^{**}). ושם תאמר: להם חוקים ולנו אין חוקים? תלמוד לומר (שם פסוק ד'): את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם, אני ה' אלהיכם. עדין יש מקום ליצר הרע להרהר ולומר: שלהם נאים משלנו, ת"ל (דברים ד' ו'): ושמרתם ועשיתם, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים⁹).

ר' עקיבא נשתרבב שמו של ריב"ב אל תוך הספור שבא קודם לזה.

(1) ע"ז ח': סנהדרין י"ג ע"ב.

(2) בסדרש. עשרה הרוגי מלכות (ע' ביהמ"ד ח"ב 69; VI. 28, 35) מבלי שום לב למסרת שנוזל. מסופר שהוא נהרג אחרי ענויים. כמו שאר הרוגי המלכות.

(3) ע' ס' ערובין ב' ד' ה'. (4) יוסא פ"ז: (5) ע' סוף ח"א. (6) ספרי במדבר 136 § הכתובים הם: א. שמות י"ז ז', ט"ז כ"ז; ב. דברים ט"ז כ"ב, ו"י י"ב; ג. דברים ז' כ"ח וכ"ט.

(7) ספרי שם 134 § ע"פ הכתוב דברים ז' כ"ד.

(8) הוא מדייק טלשון. מחייתי. שנאמר על מה שכבר נכתב, ועפיו עולה יפה המשל.

(9) ספרא ויקרא י"ח ב' (86 ע"א) לפי נירסת היראביד. ר"י בן בבא בזהירותו מכל מיני הידור נור בימי הגזרות של אדריאנוס גם על פיליוסון [ולא הודו לו חכמים].

תוספתא סוטה ט"ז, שבת ס"ב:

(*) כמ"י הראב"ד, תנקד"י, ופ"י להחיות נראי. (**) הראב"ד אינו גורס, שפה, ו, מספר קומי מפרש מ"זן מגדלי בלודית—צפה קלושה.

— בר' כ"ט ב'. וירא והנה באר — זו כנסת ישראל, והנה ילשיה עררי צאן—הם מלכות בבל ומדי ויון, ונאספו שמה כל העדרים — והו מלכות רומא הרשעה, שמאספת לגיונותיה מכל הלשונות ¹.

במסרת התלמוד נאמר: כל מקום שנאמר מעשה בהסיד אחד זהו או ר' יהודה בר בבא או ר' יהודה בן אלעאי ². וכן מספר שאף על ר' יהודה בן בבא בקשו לומר (בהספד), כמו על הלל ועל שמואל הקטן [הי חסיד, הי ענו, תלמידו של עזרא], אלא שנטרפה השעה ³.

ט"ו. שמעון בן עזאי.

שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא נחשבו אחרי בן בתור תלמידים או תלמידי חכמים *κατ' εἶσοχον*, בתור תנאים שלא נסמכו מימיהם, ולא הושמה עליהם כל משרה של הוראה, אך השתתפו במחלקות ע"ד עניני הלכה כבעלי זכויות שוות עם שאר התנאים, והודות לידעותיהם המרובות היו נכבדים כזקנים, כחכמים מוסמכים, אעפ"י ששם תאר "רבי" לא היה להם ⁴. שמעון בן עזאי היה ביחס של קרבה לר' עקיבא, אעפ"י שלא היה תלמידו. אנו מוצאים שהוא מסר לפני ר'ע דברים ישמעע מפי רבם המשותף, ר' יהושע בן חנניה ⁵. על יסוד מסרת שכזו הור' ר'ע להיות שונה כבן עזאי ⁶. מהסגנון ישנו דבר בן עזאי במחלקתו לר'ע, נראה, שהיה תלמידו של ר'ע, אבל יחד עם זה גם חבר ⁷. הוא בא

(1) סדרש וזא לשהיש י' ב' (מהדו) כבוד 37 מהדו שבטר 1229. כביר ע' נאמר באור זה בתור שיטה רביעית של ששת השיטות של ר' חסא בר חנינא. אני אמוראי איי היא 466, 6. (2) ביק קינ: (3) תוספתא אומה יג ד' ירו' אומה 24 ע"כ 3. במקורות שנוכרו לעיל 123 הע' 2. ע"ד הרינתו מספרים איוה דברים מחסידותו.

(4) ע' תוספתא קדושין נ' ט'. [המקדש את האשה] על סנת שאני תלמיד חכם אין אסרין כשמעון בן עזאי וכשמעון בן זומא. אלא שבני עירו נוהגין בו כבוד. בנוסח אחר נמצא בברייתא קדושין מיט: ששם. במקום תלמיד חכם. כתוב רק. תלמיד. השוה סנהדרין י"ז: יר"י מעשר שני 53 ריש ע"ד, ששם נאמר הכלל, שבכל מקום שנאמר: הדנין לפני חכמים — במעיש ב' ט', עדיות א' י' — שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא הם הראשונים (השוה ב' קדושין כ"ד: המכריעים לפני חכמים). בכרכות נ"ז: (ארדינ' פ"ם) נקראו אלה השנים יחד עם אלישע בן אבויה—שלושה תלמידי חכמים. ע' מאנאסם- שריפט שנה 43 (1899) ע' 357.

(5) יוסא ב' ג'. אמר בן עזאי לפני ר'ע משום ר' יהושע.

(6) תענית ד' ד', דברי ר'ע. אמר לו: בן עזאי, כך היה ר' יהושע שונה, הור' ר'ע להיות שונה כב"ע. דומה לזה סמ"ש בתוספתא שביעית ב' ד'. במשנה פרה א' א' מבאר בן עזאי את דברי ר' יהושע, שאמר כלו באור.

(7) ר' ישלאי כביב קניח בדבר המשנה ביב ט' י', ור' שמואל בן יצחק, בירח.

במשא ובחן גם עם שאר התנאים של הזמן הוא¹. ר' יונתן, תלמידו של ר' ישמעאל, ספר, כי הוא פעם אמר לו דיוק של הלכה: [נמתי] לפני בן עזאי... ובלשון הזה אמר לי: הכל על בן עזאי, שלא שמש את ר' ישמעאל². המאורע היותר בולט בחיי בן עזאי הוא שלא נשא אשה, כאשר אמר לו ר'א בן עזריה: בן עזאי נאה דורש ואין נאה מקיים³, ענה בן עזאי: ומה אעשה חשקה נפשי בתורה, ויתקיים העולם על ידי אחרים⁴. מפני שיסקרנותו על למוד התורה היתה רבה מאד על כן אמרו אחרי מותו: משמת בן עזאי בטרו השקרנים⁵. מותו קשור עם כניסתו לפרדס, כלומר: להכמת הנסתר, שנאמר עליו: בן עזאי הציץ ומת, ועליו הכתוב אומר (תה) קט'ו פ"ו: יקר בעיני ה' המותה לחסידיו⁶. מאותו הפסוק למד בן עזאי—אימתי מראה הקב"ה להם (לצדיקים) שכרן שהוא מתוקן לדם? סמוך למיתתו⁷. בתור חסיד מופלג מופיע בן עזאי במאמר העתיק: הריאה בן עזאי בחלוש יצפה לחסידות⁸. בכך זאת אפשר מאד שבן עזאי נפל בתור קרבן ראשון במלחמת אדריאנוס⁹. וברשימה היותר עתיקה של עשרה רבני מלכות נמצא שמו כראש¹⁰.

ביב. 17 ע"ב (וכן שקלים 47 ע"ב, ר"ה 56 ע"ד) על הנאמר בתוספתא בכורות ד' ט' (השנה ששנה בכורות ט' ה').

1) פרנקל 135: לעיל 83 הע' 4 מצאנוהו יושב לפני ר' טרפון.

2) חולין ע': רומה לזה קרא בן עזאי גם במה שנוגע לרע, נדרים ע"ה: זה מוכיח שבן עזאי לא היה תלמידו של ר'ע. השנה ציקרמרל במאמטשריפט של גרץ 1873 ע' 374.

3) הוא אמר: מי שאינו נושא אשה סעט את הרמות (כמו שאמר ר'ע). ע' תוספתא יבמות ס"ף פ"ה, שתי הבריות ביבמות סינ: ב"ד סוף ל"ד.

4) כך הוא הנירסא בתוספתא. התוספות מבקשים לתרץ את הסתירה מהסופר בכתובות סינ ע"א, כי בתו של ר'ע עשתה לבן עזאי, כמו שעשתה אמה לר'ע. האמירא ר' יוחנן אמר בסוטה ד' ריש ע"ב: שבן עזאי היה רוק. *

5) משנה סוטה ט' ט"ז. וכן בתוספתא סוטה ט"ז ד', ברייתא בבלי סוטה ט"ט: (ירו' סוטה 24 ע"ג) (השנה אני אמוראי איי, ח"ג 15, 5: 97, 2). במדרש הלל יולינק ביהמ"ד (V, 97) ע"ד שקירתם של ר'ע וכן עזאי שהיו קשים בצור להבין בדבריו תורה אבל מפני רוב שקירתם, פתח להם הכביה פתח בתורה עד שבן עזאי וכה לפרש דברים שלא היו מובנים אפילו לביש ולבית הלל. 6) ע' לעיל 74, 4.

7) ב"ד ס"ב; תנחומא ב"י, סקודי 7. 8) ברכות נ"ז: וכן באדרינ סימ.

9) ע' לעיל 2 הע' 6. 10) איכה ר' ב' ב"י; ש"ס ט' י"ג.

* ע' במדרש ר' ט' ט', שעורו של בן עזאי להקרא ושאל ע"ו: וכן עזאי נשא אשה מימי? ונביא שם שתי דעות, ע"ש.

בין מאמריו לא הלכותיים של בן עזאי תופסים מקום בראש פתגמים, מהם עם ראיות מהכתובים וגם בלי ראיות. שני פתגמיו שבאבות באים להרים את ערך המצות הקלות: א. הווי רץ למצוה קלה כבחמורה, וכוח מן העברה, שישכר מצוה מצוה וישכר עברה עברה (א. ב. א. אל תהי בו לכל אדם ואל תהי ספליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו ישעה ואין לך דבר שאין לו מקום (2). — בן עזאי מוצא אזהרה רבה שלא לעבור עברה קלה בכתוב (דברים י"ב כ"ג): רק הזקן לבלתי אכל את הדם — מה דם שאין בכל המצות קל ממנו הזוהרך הכתוב עליו [רק הזקן וכו'], שאר כל המצות על אחת כמה וכמה (3).—עד כמה מקלקלת עברה אחת, הודיש בן עזאי על יסוד הכתוב (קהלת

1) אבות ד' כ"ג שם בפרק כ"א אי נאפר זה בשם ר' יהודה הנשיא. בארזינ נתחלק הפתגם לשנים הראשון: הווי רץ למצוה קלה אחיכ כא: הוא היה אוסר: אם עשית מצוה אחת ואין אתה הווא מאותה מצוה סוף שהוא גוררת מצות הרבה. העובר עברה אחת ואינו הווא מאותה עברה, סוף שהוא גוררת עברות הרבה. ששצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה, ששכר מצוה מצוה ושכר עברה עברה. בדברים רבה ו' מוכא ראיה לעברה גוררת עברה. כתיב (דברים כ"א ו'): כי תצא לסלחמה וכי תראת אשת יפת תאר וכי—אמר הקבית: אעפ"י שהתתני איתך לך, אסרת לך: וגלחת את האשה ועשתה את צרניתה, כדי שרא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה, ואם לא עשית כן, מה כתיב אחריו? כי יהיה לאיש בן סורר וסורה וכי, כי יהיה לאיש ששפט מות וכי, הווי עברה גוררת עברה: ומצוה גוררת מצוה מנין? שנא' (דברים כ"ב ו'): כי יקרא קן צפור לשניך, מתוך כך—כי תבנה בית חדש וכי, מתוך כך—לא תורע כרסך כלאים, מתוך כך לא תחדש כשור וכחמור וחריו, מתוך כך גדולים תעשה לך. הווי מצוה גוררת מצוה. בארזינ נוסח כ"ג פליג (ע' 72) נוסח הפתגם: הווי נרתע מחטא קל, כדי שתרתע מחטא נסור. הווי מקדים דבר מצוה, שלא יקדימוך הפורענות. אם באת עברה על ידך, אל תדאג מאותה עברה אלא סן הבאה אחריה, ואם באת מצוה לידך, אל תשסה לאותה מצוה, אלא לבאה אחריה, ששצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה, שכר מ' מ' ושי עברה ע'. (ע' ספרי לבסדר ט"ו ל' סקא ק"כ).

2) אבות ד' ג'. בארזינ כינ יש החצי הראשון של המשפט וסבוא ראיה מהכתוב (משלי י"ג י"ג) בו לדבר יחבל לו. האוסר הוא שם ר' נהוראי, כי לפני זה בא מאמר מאת ר' נהוראי ואח"כ, הוא היה אוסר. לפי הנראה, אחר מאמרו של ר' נהוראי, נשפט מאמר של בן עזאי, והוא היה אוסר מוסב על בן עזאי—או השירה של מאמרו בן עזאי שבסוף פניה הווי לכתחילה כתובים כאן, ואפשר שהוא היה אוסר מוסב על האמור בראש הפרק, בן זוטא אוסר, ולו יחסו מאמרו של בן עזאי, כמו שמצינו בזה גם במקום אחר.

3) ספרי לאותו פסוק 76. בסגנון יש הברל גדול בין הנוסח שסביא רש"י לאותו פסוק ובין הספרי. בספרי מוכר בן עזאי עיר שסיה מצות לא תעשה, מזה מוכת, שהמספר שסיה מצות לית, או ההשתמשות במספר ימות החסה לענין המצות, הוא יותר

י' א': זבובי מות יכאיש יכיע שמן רוקח — זבוב אחד שמת אינו מכאיש ומכיע שמן רוקח, אלא בחטא יחירי יחטא, איבר ממנו טובה הרבה א'. [ר"ע לומר זה מיישעיהו ה' י"ד]².

כמעט באותן המלות שאמר עקביה בן מהללאל, בן דורו הזקן ממנו, בפתגמו³, מיעץ בן עזאי בתור תרים נגד העברה: כל הנותן ארבעה דברים כנגד עיניו ועל לבו שוב אינו חושא לעולם: מאין הוא בא ולאן הוא הולך ומי הוא דנינו, ומה עתיד להיות. מאין הוא בא — ממקום החשך, ולאן הוא הולך — לחשך ואפלה. מאין הוא בא — ממקום הטומאה, ולאן הוא הולך — לטמא אחרים. מאין הוא בא — מטיפה סרוחה, ולאן הוא הולך — לשאול ולאברון בניהנם ולשרוף באור. ומי דנינו? ידע שאין דינו בשר ודם, אלא ארון כל המעשים ברוך הוא, אין לפניו לא עולה, ולא שכחה, ולא משוא פנים, ולא מקח שוחד; ומה עתיד להיות — רמה ותולעה, שנא' (איוב כ"ה): אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה א'. — כנראה השתמש בן עזאי עוד בפתגמו של עקביה בן מהללאל ועשה ממנו קבוצה של פתגמים, שמהם

עתיק מאשר חושבים (השוה כרך ב' 436). וזה חסר ברשי, וגם בספרי ישנו רק באיוו כתבי יד. הניסח הרגיל, וכן בילקוט לאיתו פסוק. יהרי שלש מצות עשה בתורה אינו טוב, אלא אחרי התיקונים וההשלמות שעשה בזה פירושן עפ"י כתבי יד. מפני מה קרא לרם מציה קלה? סבאר רשיי—השוה משנה מכות ג' ט"ו — רם שהוא קל להשטר ממנו, שאין אדם מתאוה לו. [וזהו נגד דעתו של ר' יהודה שאמר, מניד שהיו שטופין בדם קידם מתן תורה—המתרגם].

1) ירו' קדושין 61 ע"ד; קהיר לאיתו פסוק, 2) ע' לעיל, 69, 70. 3) אבות ג' א'. אחר מנדולי בעלי האגדה של תקופת האמוראים, ר' לוי, סוצא את עצתו של עקביה בן מהללאל רמז בפסוק וזכור את בוראך (קהלת י"ב א'). באר"י (שמשם באת) באר"י (ששמה אתה הולך) ובוראך (שלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון). ירו' מ"ט 18 ע"א, ויקר ריש פ' י"ה, קהיר לאיתו הכתוב, רק בירושלמי נספר נכון מי הוא בעל המאמר: ר' אבא ברביה דרב פפי ירי יהושע דסבנין בשם ר' לוי שלשתן דרש עקביה מפסוק אחר. כלומר, לא שעקביה בן מהללאל בעצמו אמר דרשה זו, אלא שר' לוי מצא ליסוד את דבריו על הכתוב, גם בקהיר כתוב נכון דרש עקביה (אך במקום ר' יהושע בן לוי דסבנין צ"ל ר' יהושע דסבנין בשם ר' לוי). ובויקיר נשתנה מעקביה לעקיבא וכאלו אבי הדרשה הוא ר' עקיבא (כמו שכתב ט"לור בהעתקו לאבות ג' א'). ביותר באור לקהלת י"ב א' דרש ר' לוי זה בפתחתא כי"כ לאיכה ר'.

4) דרך ארץ רבה ג'. במאמר זה מתחיל הפרק, וזו היתה ההתחלה של הדרך ארץ רבה, שאסף הפתגמים שם נקרא מפני זה, פרק בן עזאי. ע' צונץ G. V. S. III מאמר בן עזאי הוא הרחבת דברים של עקביה, ומהמשפט השני של מאמרו עשה בן עזאי משפט שני ורביעי.

אפשר לראות את השקפתו העמוקה בהסתכלות העולם והחיים: א. בשמך יקראוך; ב. ובמקומך יושבוך; ג. ומשלך יתנו לך; ד. אין אדם נוגע במזון להכרוך; ה. ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא¹. זהו דומה לפתגמו של עקביה בן מהללאל: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך². וכן הרעיון היסודי שבו נמצא בפתגמו של ר'ע: הכל צפוי³. את המשפט השני של הפתגם ההוא, והרשות נתונה⁴ הכנים בן עזאי בתוך פתגם שגורו שבו הביא לירי הרמוניה את החפשי ואת הגזרה הקדושה, שבמה שנוגע לאיניציאטיבה לטוב או לרע שורה הפיש, והק המסובב מתוך האיניציאטיבה זהו כבר ענין הכרחי: רצה אדם לשמוע בטובתו, שישמיעין לו שלא בטובתו, לשכתו, משכחין אותו שלא בטובתו, הרשות נתונה, אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג' ל"ד)⁴—

על דבר מדת הענוה אמר בן עזאי: רד ממקומך ישתים ושליש מעלות ושכ. טוב שיאמרו לך עלה משיאמרו לך רד, שנא' (משלי כ"ה ז'): טוב שיאמר לך עלה הנה מהישפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך⁵. — שההתכוונות בשביל

(1) ככה הוא בכבלי יוסא ליה עיא ועיב. בתוספתא יוסא כ"ז וכן בנוסח ב' באדרני פלגי ע' 68 (ששם האוסר הוא ר' ישמעאל בן ר' הנינא וציל ר' יהונתן בן ברוקה) סדר המאמרים הוא 3, 2, 1, 4; והחמשי הסר, לאחר השני נוסף: ואין שכתה לפני המקום בירוש' יוסא סוף ס"ג (41 ע"ב) בא בן עזאי במקום בן עזאי והסדר הוא שם כמו בתוספתא דרס באיזה שנינוים: במקור רביעי שהשיך לו ה' המאמר הוא כמו בתוספתא אבל שם יש גם החמישי כמו בבבליא שבתלמוד בבלי. המשפט האחרון טובא לפר בשם ר' יהונתן בברכות ס"ח: ונתענית הוי: בשבת ל'א כשם רב ועי' סוף כ"ח. (2) משנה עדות ה' ז'.

(3) עי' לעיל 76. (4) סבולתא שמת טיז כ"ז (46 ע"ב). המאמר סוף על המקרא שמת טיז כ"ז—אם ישמע תשמעו ודברום ה' יוש—אם שכת תשכתו. מדרך המקור ילף המשפט הראשון: מדרך היעוד—המשפט השני. קודם יש שם לשון אהבת של פתגם זה סבן עזאי, שנידחתו הנכונה היא: רצה אדם לשמוע טיה ששמיעין לו לאחר זמן לשבוח טיה, משכחין אותו לאחר זמן. בתנחומא כ"ז בשלח 19 בא מאמרו של ריש בן אלעזר: כל הרוצה לשמוע ששמיעין איתו וציל במקום בן ארעור—בן עזאי. השנה עוד אני אמוראי איי ה"ב 81, 3.

(5) אדרני פניה ושאר המקורות שהובאו בח"א 4 הע' 6 בנוסח ב' פלגי ע' (73) בקצרה: הרחק ממקומך שנים שלשה מקומות ושכ. בויקד ס"א מתחיל: ר' עקיבא מתני לה בשם ר' שמעון בן עזאי. שרע אפר בשם בן עזאי זהו אילי מדבריו בעלי האגדה המאוחרים, להרים את ערך מעלת בן עזאי באגדה על ר'ע, אך יותר מתקבל על הדעת כי מר' יעקב נשתכש לרי עקיבא, כי הלשון, מתני להי טראה על מיטרא של האמוראים. השנה אני אמוראי איי ח"ג 765, 1.

כבוד התורה סופה להנחיל כבוד הוא טוביה מהכתוב משלי ל' ל"ב: אם נבלת בהתנשא [הולך על ר'ע¹]— אם נבלת עצמך על דברי תורה סופך להתנשא בהם².— כנראה, הצה בן עזאי להוכיח את הגאותנים ישבין השומעים: נוח למלוך על כל העולם כולו מלישב ולישנות בפני [בני] אדם עמוסין. סדינים³— ע"ד הזהירות בדברים שאדם מוציא מפיו אמר בן עזאי: הוי זהו בדברך מכסלה וכלומר: מדברים בטלים⁴.— בשביל עבודת החסד הצבורית הוא נתן כלל זה: הפסק מאלו (כלומר תפסוק לצדקה בעצמך), והוא שבר להפסקך, ואל פסקך אחרים (שלא יעריכוך אחרים לפסוק), והוא שבר להפוסקים⁵.— פתנם ישיש בו עצה טובה בחיים המעשיים הוא: ישלשה חייהם אינם חיים: המצפה לשלחן חברו, והדר בעלייה [כלומר שהקומה הראשונה שייכת לאחר והוא צריך תמיד לעבור דרך הקומה הראשונה לעליתו— המתרגם] וכל שאשתו מושלת עליו, ויש אומרים שיסורין מושלחן בנופם⁶.— סוג מיוחד של פתגמים שבהם נתן בן עזאי כללים, שאותם אפשר לקרוא בשם, סימאויים, שבהם

(1) ע. לעיר 49.

(2) ב"ד פ"א. באדרני פ"א אמר בן עזאי לר'ע: הרשהו מענינו: אם סגבר אדם עצמו על דברי תורה ואוכל תסרים חרוכים ולובש בדים צואים ויושב ומשמר על פתח של חמסום, כל עובר ושבר אומר: שמה שושפה הוא זה; לסוף אתה מוציא כל התורה כולה עמו. בברכות פ"ג: נאמר מעין זה בשם בן עזאי: כל הסגבר עצמו על דברי תורה סופו להתנשא, ואם זמת יד לפה, רשעי משרש באופן אחר לא כסוי שכתוב באדרני.— הבאור לחצי הפסוק האחרון אם נודממו אחריו דברים יד לפה, הר ידע תרון ידעין, חסר באדרני.

(3) אדרני סוף פכיה. בשו"ט י"ח ס"ד (ילקוט שמעאל ב' כ"ב § 163) מובא המאמר הזה וגם הושם בפי דוד; החצי השני הוא: ולא למלוך על שני עטופי סדינים. המובן של הנוסח ב' של אדרני: ינוח למלוך על כל האדם סלדבר על פי שנים ועל פי שלשה עדים עטופים סדינים. אינו ידוע. בקהיר א' ד' משתמש ר"י הנשיא במלות עטופי סדינים (ע' ח"ב 3. 410). שכזה הוא מסמן את תלמידיו החכמים. השוה R. d. E. I. XLII, 360 (4) אדרני פ"א. (5) אדרני פכיה.

(6) אדרני פכיה (בין מאמרי בן עזאי וצריך אפוא להשלים שם: הוא היה אומר). בביצה ל"ב: פתם וחסר שם. הדרר בעלייה. ובמקום זה בא מה שנאדרני נאמר בשם יש אומרים: שיסורים מושלחן בנופם. דוקס מראה שהפתגם האחרון דומה לשיש בבן סירא ל' י"ז (נוסח הגניזה: טוב למות מחיים רעים ולוודר לשאל מכאב עומר). ע' Rabbinische Blumenlese S. 82. מה שנאמר: המצפה לשלחן חברו דומה לבן סירא פ' כ"ט (בנוסח הגניזה: איש משניח על שלחן זה אין חייו לסנות חיים). (Schuhl: Sen— tences N 1278) לזהירות מנזקי הנזף אמר בן עזאי ברכות פ"ב א': על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. על כל מושב שב חוץ מן הקורה.

הוא למד להכיר ע"פ סימנים לקוחים מטיב האופי והאישיות של הנדון, כדי להוציא משפט על חשיבותו או על דבר נורלו בעתיד. שני כללים מסוג אלה הובאו אחרי פתגמים שכאלה שנאמרו ע"י ר'ע(1): בן עזאי אומר: כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו, חכמתו מפני גופו סימן רע לו(2). כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו, וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו(3). קבוצה אחרת של כללים נוגעת לענין עניית אמן אחרי ברכת הש"ץ, שזו היתה כשביל עמי הארץ הדבר היחיד, שבו השתתפו בתפלת הצבור, ולפיכך צריך היה להזהר לדרקק במצוה זו באזהרה חמורה: כל העונה אמן יתומה — יהיו בניו יתומים, חטופה — יתחטפו ימיו, קטופה — יתקטפו ימיו, וכל המאריך באמן, מאריך בן לו ימיו ושנותיו(4). — בן הוא מזהיר מאד במצות ציצית: איזהו עם הארץ? כל שאין ציצית בבגדו(5). קבוצה שלישית של כללים מיוחס לבן עזאי(6), שנוגעים לשעת המיתה: מת מתוך הישוב (כלומר

(1) ע' לעיל 33.

(2) כאן אילו התכון בן עזאי לעצמו, שמרוב שקרנותו נעשה חולני ומת. כמו שהמליצו עליו, הציץ ומתו. ולא כדעת האומרים שהוא היה סהרוני מלכות.

(3) תוספתא ברכות נ"ד. וזהו הערה יפה של ר' יוסף ח"ב 125. שבה התכון לבן עזאי ולאלישע בן אבויה. בן עזאי נאמר: ורש"י חנוכה י"ד ב' פ"א: ונטרפה דעתו. וכן אבויה נטרפה חכמתו מפני דעתו. שדעתו היתה סדרך האטונה. באר"י ריש פ"ה נאמר בנוסח אחר: כל שדעתו נוחה מפני חכמתו סימן יפה הוא לו, ושאינ דעתו נוחה מ' ה' סימן רע הוא לו. הכלל הראשון חסר שם ובמקום זה בא שם: כל שדעתו נוחה מפני יצרו סימן יפה לו ושאינ דעתו נוחה מ' יצרו סימן רע הוא לו—(ניא: במקום יצרו—יוצרו: הנוסח הראשון הוא כנראה הנכון). בנוסח ב' של אר"י פ"ג ע"י 72) פתגמו של בן עזאי הוא: כל שלקה בגופו קודם חכמתו סימן יפה לו, לאחר חכמתו סימן רע לו, וכל שרוחו נוחה הימנו סימן יפה לו.

(4) ירו' ברכות סוף פ"ה (12 ע"ג). ב' ברכות מ"ג. תוספתא פ"ה ד' (ג) כ"ז. בתוספתא חסר. אמן חטופה. רש"י סבא זה (ואחריו ל"ג ערך אמן, ח"א 98 ע"ב) ע"י הטרמין המקובל במסרת הרקוקיות. חצףי-חצףי (S. Die Anfänge d. heb. gram- matik, 6) שקרא במקום אָפֶן—אָפֶן, ואמן קטופה הוא ששכליע את הנון בסוף. לא כן סבא הנאון כהן צרק (סבא בערד, ערך אמן II): חטופה שחטף ואמר אמן קודם שתכלה הברכה מצי המברך. קטופה—שפסק אמן לשתיים. אמן יתוסף סבא הנאון הנ"ל כמו רש"י: העונה אמן ולא שמע הברכה. 6) סוטה כ"ב.

(5) באר"י פ"ה סוף לכללים שהובאו לעיל ע"י 35. השורה של הפתגמים נסקפה באמצע ע"י הספד פמותו של ר'בין ואח"כ מתחיל שוב בהוא היה אומר: בכבלי כתובות ק"ג: באה בריוטא פתמית, שר' חייא קרא אותה לפני ר' יהודה הנשיא בהיותו חולה ושתכנה דומה במקצת לספד שהובא באר"י בשם בן עזאי.

מתוך ישוב הדעת) סימן יפה לו, מתוך הטירוף סימן רע לו, מתוך הדבור סימן יפה לו, מתוך השתיקה סימן רע לו, מתוך דברי תורה סימן יפה לו, מתוך דבר סחורה סימן רע לו, מתוך דבר מצוה סימן יפה לו, מתוך דבר בטלה סימן רע לו, מתוך ישמחה סימן יפה לו, מתוך עצבות סימן רע לו, מתוך הישחוק סימן יפה לו, מתוך בכיה סימן רע לו, מת כערב ישת סימן יפה לו, כמוצאי שבת סימן רע לו, מת כערב יום הכפורים סימן רע לו, כמוצאי יום הכפורים סימן יפה לו, מאמר אחר של בן עזאי הנוגע לישעת המיתה נזכר לעיל (1).

למאמרו של ר'ע, ישאמר: ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה (2), הוסיף בן עזאי: זה ספר תולדות אדם (כר' ה' א'), זה כלל גדול מזה (ששם הובעה יקרת ערכו של האדם שנברא בצלם אלהים) (3), את הכתוב (דברים ז' ה'): ובכל נפשך, מפרש בן עזאי כמו ר' עקיבא (4), רק כבשתי יותר חוק: אהבה עד מצוי נפשי (5).

(1) ע' לעיל 125. חידה שתוסה הוא המאמר בארבע נוסח ב' פלעי (ע' 72) סדכרו בן עזאי: אם כך וכך הרי כך וכך. (2) ע' לעיל 34.

(3) ספרא ויקרא י"ט י"ח. (89 ע"ב) וכן בירוש' נדרים 41 ע"ג. בבב' סוף מ"ד מאמרו של בן עזאי קודם למאמרו של ר'ע (ע' להלן בסוף הפעיק). זה כלל גדול בתורה... יסוד המאמר הוא לא המרות, זה ספר תולדות אדם, אלא סוף הפסוק. בדרמות אלהים עשה אותה, ולפיו כך ההבדל בין הפרניציפוסים של ר'ע ושל בן עזאי אינם, כמו שחושב וייס, ח"ב 126, בננוד שבין ר'ע, ובין אדם, אלא דעתו של בן עזאי הוא כי הרעיון של דמות אלהים שבאדם הוא יסוד יותר חזק של המוסר החברתי מאשר המצוה. ואהבת לרעך כמוך, כך מפרש בעל האגדה הגדולה כי תחובא בביר שב: שלא תאמר: הואיל ונתבונתי, ותבזה חברי עמי, הואיל ונתקללתי, ותקלל חברי עמי, אם עשית כן, רע למי אתה סבוח: בדרמות אלהים עשה אותה, הישנה נ"כ הראב"ד בבאורו לספרא לאותו פסוק, תוספות (דעת זקנים) לברי' ה' א' אופנהיים, האסף V, 20, נ"ק"מ Oestreich. Wochenschrift, 1890 S. 669. לציוס ספר היהדות 148, 480 (בגרי').

(4) ע' לעיל 65. (5) ספרי לאותו פסוק, § 32. הבינה היא עד התמצית של הנפש. הכסוי הזה וכן במקומות אחרים שהשם, מצוי כא בקשר עם מלות אחרות בא ביסוד הררשה של אחד סבעלי האגדה המאוחרים, ביר ציב על הכתוב (תהלים ל"ב ז'), לעת מצוא, לעת מצוי היום, מצוי הדין, לעת מצוי הנפש, לעת מצוי החשבון, (הטוה תחובא ב' סקן 15) [כביצה כ"ט: מפני מצוי המדות — המתרנס]. בתוספתא ברכות ז' (י') ז' נוסח המאמר של בן עזאי הוא: בכל נפשך, תן נפשך על מצותי, וזהו ברור שגיאה וציל עד קצויה, ובה מתבטלים חברי וייס ח"ב 125, כ"ע דורש את המרה, כלי שלשני (נפשך), שפירושה הוא עד, מצוי, בילקוט דברים ז', § 837, נשתבש ס' עד, מצוי הנפש.

גם בשאר מאמרי האגדה של בן עזאי נראה שהיה יותר מצויינים שבהם באו מהשפעת מאמרי ר"ע. יש שלשה מאמרים שבתחילתם באה הערה מוקדמת: א. איני כמשיב על דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו¹: הכבוד שנאמר בו (ירמי' כ"ג כ"ד): הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה לכבוד הזה המרובה, כביכול נדחק להיות מדבר מעל הכפרת מבין שני הכרובים². — על הכתוב, והי' (שמות ל"ג כ') מוסיף בן עזאי על דברי ר"ע שהובאו לעיל³: ב. אפילו מלאכי השרת שהם היום לעולם אינם רואים את פני השכינה⁴. ג. את דברי ר"ע שלמד משמות י"ב א', שהקב"ה דבר עם משה רק בזכות ישראל⁵, מרחיב בן עזאי: לא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל, אלא עם הנביאים כלם לא דבר אלא בזכות ישראל, שנא' (יחזקאל ג' ט"ו): ואיש שם שבעת ימים משמים בתוכם, וכתוב: והי' מקצה שבעת ימים, והי' דבר ה' וכו'. [וכן בירמיהו, שנא' (ירמיהו ט"ב ז'): והי' דבר ה' אל ירמיהו וכן אתה מוצא בברוך בן נריה, שחיה מתרעם לפני המקום: אמרתי: אוי נא לי, כי יסוף ה' יגון על סכאובי (ירמי' ט"ה ג'), נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים: יהושע שמש משה ושרתה עליו רוח הקדש, אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש, מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים?— ינעתו באנחתו ומנוחה לא מצאתי, ואין מנוחה אלא נבואה, שנא' (במדבר י"א כ"ו): ותנח עליהם הרוח; (מ"ב כ"ט ט'): נחה רוח אליהו על אלישע. ונחה עליו רוח ה' (ישעי' י"א ב'). בוא וראה מה המקום משיבו: מה האמר אליו הנח אשר בניתי אני הורם וכו' ואתה תבקש לך גדולות, ואין גדולות אלא נבואה, שנא' (מ"ב ה' ד'): ספרה ל' את כל הגדולות, (ירמי' ל"ג ג'): ואגידה לך גדולות ונצורות ולא ידעתם. אמר: ברוך בן נריה. אם אין כרם אין סיג, ואם אין צאן אין רועה]⁶.

— ע"ד ענותנותו של הקב"ה אומר בן עזאי (שי"ב כ"ב ל"ו): וענתך תרבני. בשר ודם מזכיר שמו ואה"כ שבחו, פלן (פלוגי) אוסטרי (augustalis) פלן פראטאטא

ונעשה, עד שיצא נפש' ומה שכתוב, עד שיצא ולא שתצאי מיכן שוהו לא מהסקור הראשון. ע"ד, מצוי נפש' ע' אופנהיים בספרו של שטיינשניידר Hebr. Bibliographie VIII, 6

(1) בספרו § 103: איני כמבטל דברי ר' עקיבא. לפי הילקוש גם במכילתא הגני: על דברי ר' עקיבא. (1) ספרא ויקרא א' א' (4 ע"א) (1) ע' לעיל 76.

(4) ספרא שב' 4 ע"ב, לפי גירסת הראב"ד הנכונה שמעון בן עזאי (בסקום ה' שמעון). בספרו במדבר י"ב ה' (103 §) האומר הוא שמעון התיסגני ודעתו היא כדעת ר"ע שבספרא. ולהפך).

(5) ע' לעיל 52. (6) מכילתא שמות י"ב א' (2 ע"א וכו').

(πρώτος). אבל הקב"ה אינו בן, אלא משברא צרכי עולמו אחד כך מזכיר שמו—בראשית ברא ואחר כך אלהים¹.

מאמר פולמוסי נגד המינים הוא מאמרו: כוא וראה, בכל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהם לא אלהים ולא אלהיך ולא ישרי וצבאות, אלא יוד וה', שם מיוחד, שלא ליתן פתרון פה למינים לרדות². בזה התכונן בן עזאי נגד הידענים (Gnostiker) שהיו אומרים, שהקרבנות וכל המצות הדומות להן הכתובות בהלק ידוע של התורה מוקדשים לאל אחר, Demiurgos, שהוא רק ישר, אבל לא טוב³. וכדי להרחיק מהשבות שאינן נאות נגד הבורא ית', אמר בן עזאי: נאמר בשור הנס (ויקרא א' ט'): אישה ריח ניהוה, ובעוף הדק (שם פסוק י"ז): אישה ריח ניהוה, ובמנחה (שם ב' ב'): אישה ריח ניהוה, לומר לך אחד המרכה ואחד הממעיש ובלבד שיכוין לבו לשמים. ושטא האמר לאכילה הוא צריך? ת"ל (תה' נ' י"ב): אם ארעב לא אומר לך, ונאמר (שם י') כי לי כל חיתו יער וכו'. לא אמרתי אליכם זבח, כדי שתאמר: אעשה רצונו ויעשה רצוני; לא לרצוני אתם זוכחים, אלא לרצונכם אתם זוכחים, שנא' (ויקרא י"ט ה'): לרצונכם תזבחיהו⁴.

דוגמה לדרשה ס'מבולית היא דרשתו של בן עזאי על המלה איכה: שאלו את בן עזאי, אמרו לו: דרוש לנו רבנו דבר אחד מסגילת קינות. אמר להם: לא גלו ישראל עד שכפרו ביחודו של עולם ובמילה שניתנה לעשרים דורות, ובעשרת הדברות ובחמשה ספרי תורה, מנין—איכה⁵.

צריך כאן להזכיר את דעתו של בן עזאי ע"ד הכתוב (במדבר ה' ל"א): ונקה האישי מעון והאשה ההיא תשא עונה—בטהורה הכתוב מדבר: הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו, אף היא לא תצא מידי פורענות⁶.

(1) כיר פ"א, ר' יודן בשמו. עי' תנחומא בי בראשית 4. תנחומא כי תשא: שויש לאותו פסוק.

(2) ספרי במדבר כ"ח ח' (143 §). בשני קצת במנחות ק"י. בספרי ויקרא א' כ"ב: כל סקום שנא' קרבן אמור בויד הוא שלא ליתן פ"ס למינין לרבותו. ובעל המאמר הוא ר' יוסי (בן חלפתא) תלמידו של ר"ע, שהיה מצוין בויוכוחים עם המינים.

(3) עי' Geschichte des alten Testaments, Diestel S. 6.

(4) ספרי לאותו פסוק, מבולתא לאותו פסוק. הניסח שכתלמוד הוא יותר שלם מאשר בספרי (פנים הוכח הניסח שכתלמוד).

(5) איכה ר' א' א' בראש, כנראה אמר זאת ר' לוי בשמו. וייס ח"ב 125 חושב.

שהוא פולמוס כנגד הנצרות, עי' ניב יילינג, Liter. des Orients X, 474.

(6) ספרי לאותו פסוק (21 §) בירו' משה י"ח נ' סוכא מאמר כזה בשם ר' שמעון בן אליעזר.

ועוד באורו בענין הלכה לויקרא כ"ג מ': פרי עץ הדר — הדר באילן משנה לחברתה (1).

באגדה המאוחרת נקראו בן עזאי ובן זומא דרשנים (κατ' εἶδος²). ספרו שפעם היתה האיש מלהטת סביבותיו בשעה שישב ודרש³. אמרו לו: שמא בסדרי [בסתירי] מרכבה אתה עוסק? אמר להם: לאו, אלא מהריז חברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים, ודברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני, עיקר נתינתן באש ניתנה הה"ד (דברים ד' י"א): והדר כוער באש⁴. עד כמה הוקירו חכמי האגדה את בן עזאי אפשר לראות מזה, שבכל מקום שר"ע חילק עליו הזכירו את בן עזאי ראשון⁶.
בפדר"א נזכר שם בן עזאי על שני דברים⁶.

ט"ז. שמעון בן זומא.

אעפ"י שנאמר על בן זומא: משמת בן זומא בסלו הדרשנים⁷, רק מעט מאמרי אגדה נשארו ממנו, עוד פחות מאשר מחברו בן עזאי. אבל יש לנו ידיעות בטוהות, שעוד בזמן מאוחר ידעה הספרות האגדית דוגמאות מפרשנותו של בן זומא במקצוע של חכמת הנסתר, ישבה הציץ ונפגע (נטרפה

(1) נזכר לאותו פסוק (102 ע"ד). מדים נראה שגם הבאור בסוכה ליה אי הוא של בן עזאי, ואיננו נגזר מהשם היווני ὁμοῦ

(2) ר' לוי אומר בביר הי': יש מן הדרשנים שהן דורשין כגון בן עזאי ובן זומא. בשו"ט לתה צ"נ הי': אמר ר' ברכיה בשם בן עזאי (ע' נוסחאות ישנות אצל בוכר במהדורה שלו 414). (3) השוה אני אסוראי איי חיב 92, 6...

(4) ויקרא פט"ו. שם ניכר ר' לוי בשםו, כי הספור בא שם רק בתור שתיחתא למאמר אנרי שמתחיל, מצינו בתורה כנביאים וככתובים... בששיר איי יי שאלהו ריע בעצמו ישבא שם. את בן עזאי ע"ד סוכה האש. ע' ת"א 92.

(5) ע' קהיר יי אי': בן עזאי וריע: ביצ אסר... דרש ריע... בירי קידושין 61 ע"ד ניכר דרש בן עזאי... דרש ריע... ביר שיא קרוב לראש: בן עזאי וריע... בן עזאי אסר... ריע אסר... השוה נגד זה את המאמר הזה באדר"ג פ"א (ע' לעיל 129 הע"2) — בביר כיב (ע' לעיל 131 הע"3) ניכר בא מאמרו של ריע באחרונה, ורק המקורות האחרים הקדימו את ריע. ע"ז צריך להוסיף המחקרת הפסודיוניטרית בספי, חבוט הקברי (ביחסיד 1, 151) סוף סי' ג', שכן עזאי אסר וריע חילק עליו — ע' ניכר לעיל 129 הע"1. ע"ד המאמר של בן עזאי שסובא בפסיקתא 105 ע"א. ע' אני אסוראי איי חינ 430, 5 — ע"ס המאמר רק בילקוט בעל המשל לתה: ניא כי (שו"ט לאותו פסוק) הוא בן עזאי.

(6) סי' ט"ז: ע"ד עונש המצרים, שבספיס חטאי ובספיס לקי: סי' ט"ז ע"ד כח התשובה סוכה סעשה ריש בן לקיש (שחי טאה שנה אחר סות בן עזאי!)

(7) ע' המקורות לזה לעיל פ"ב ריש סעיף ו' ותוספתא ברכות ג' ד'.

דעתו) 1. על הכתוב (בר' א' ז'): ויעש אלהים את הרקיע, נאמר: זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם — ויעש' אתמהא, והלא במאמר הן [נבראו], כמ"ש: בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תה' ל"ג ו')? 2. תשובה לא נשארה על שאלה זו, זה נכנס כבר בגבול תורת הסוד, שלא נתפרסם; אך הערה אחרת של בן זומא נמסרה לנו בספור זה 3: מעשה בר' יהושע שהיה מהלך באיסטרפא, ובן זומא בא כנגדו ולא שאל בשלומו 4. א"ל: מאין ולאין, בן זומא? 6) אמר לו: מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתונים אפילו ספח, שנא' (בר' א' ב'): ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ונאמר (דברים ל"ב י"א): כנישר יעיר קנו על גזוליו ירחף. מה נשר זה טס על גבי קנו, נוגע ואינו נוגע, כך אין בין מים העליונים למים התחתונים אפילו ספח 6. באותה שעה אמר להן ר' יהושע

(1) ע' 199 Weinstein zur genesis der Agada II,

1) ביר ד. הרמב"ן בבאורו לבר' א' ו' צדק באמרו. שקשה היה לו לבן זומא מה שכתוב, ויעש'; אמנם גם בספוק ט"ז וכיה ניב נאמר, ויעש', אבל שם לפני ויעש' נאמר כבר, ויהי כן. להניד שנבראו במאמר, וכאן לא נאמר, ויהי כן קודם, ויעש', ורק בסוף פסוק ו'. בתרגום השבעים יש אמנם בסוף פסוק ו': $\alpha\iota\ \epsilon\gamma\epsilon\upsilon\epsilon\tau\omicron\ \sigma\upsilon\lambda\omega\varsigma$ — הפסוק שהוא מביא שם מתהלים עוד שייך להשאלה ולא כמו שחושב בעל ידיו משהו שזהו התשובה. המלה, הווי' שבאה לפני הפסוק, שיכולה ניב להיות לזה לראיה איננה בילקוט וכן ברמב"ן, והוא, הרמב"ן, אוסר: ואולי היה לו פירוש נסתר ולא רצה לנלות סודו, וזה ענין הרעש.

2) תוספתא חנינה ב' ה'; ירושי חנינה 77 ע"א וע"ב; ב' חנינה ט"ז. ביר בי קרוב לסוף. בשני המקורות הראשונים. כמו שנראה מההערה הבאה לקמן, הנוסח הוא היותר עתיק.

3) כך הוא בתוספתא. לפי הירושלמי שאל ר' יהושע בשלומו, ובן זומא לא השיב. בביר נאמר שבן זומא היה יושב ותוהה. (ע' כרך ב' 160, 4) בביר כיו שהייל תיאודור — עומד ותוהה. ור' יהושע שאל בשלומו ולא השיב, בשלישית השיב לו בבחילות. בכבלי מספר הכל באפן אנכרוני (השוה להלן 138 הע' 2): מעשה ברוביח שהיה עומד על גב מערה בהר הבית וראוהו בן זומא ולא עמד מלפניו.

4) כך בתוספתא ובירוי. בביר שואל ר' יהושע: מאין הרגלים? ואחריו ששם כתוב לפני זה. שבן זומא היה יושב. צריך אפוא לבאר, מאין הרגלים בתור בסו' מליצי. בן זומא השיב בתחילה, מעיין הייתי (ככ"י: לא מאין. שבזה רצה בן זומא להשתמש בתשובה). ועזי באה דרישתו של ר' יהושע: מעיד אני עלי שמים וארץ שאינו זו מאן עד שתודיעני מאין הרגלים. בכבלי באה השאלה כמו בתוספתא ובירושלמי, אך נראה כי גם שם הוא בסו' מליצי.

5) כך היא בתוספתא. בירוי קצת שונה. בביר ובכבלי לא הובאה הראי' מדברים

לתלמידיו: כבר בן זומא מבחוקי¹. לא היו ימים מועטים עד שנסתלק. — מה שנוגע לבטוי, כבר בן זומא מבחוקי² אפ"ר להסביר ע"י מסרת אחרת, שמספרת ע"ד גורלו של בן זומא, שע"י, ושנכנס לפרדס³ נסרפה רעתו⁴. או שרצה ר' יהושע לומר בזה, כי בן זומא יצא כבר להתכונן בדברים שאין רשות להתכונן בהם. — כדבר תשוקתו לדעת תורת הסוד, אמרו תלמידיו ר"ע, שעליו הכתוב אומר (משלי כ"ה ט"ז): רבש מצאת אכול דרך פן תשבע והקאותו⁵. ואולם אחרי כל אלה לא נגרע כלום מתהלתו, ואמרו: הרואה בן זומא בחלום יצפה להכמה⁶. גדולתו בתור דרשן גדול שקנה בן זומא עוד בימי התנאים היתה לנחלה לו ולשמעון בן עזאי הברו, ודרשה אחת שנוגעת למעשה בראשית נאמרה בשם שניהם: על הכתוב (תה' כ"ט ב'): קול ה' על המים אמרו: נעשה קולו של הקב"ה מיטטרון (מיטטור — מרה דרך) על המים, שיקו או מקום אחר⁶.

החשובה בדרשותיו של בן זומא היתה הדרשה שמסר ר' אלעזר בן עזריה⁶: הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שהאמר יציאת מצרים בלילות עד ישררשה בן זומא, שנא' (דברים ט"ז ב'): למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך — הימים, כל ימי חייך — להביא הלילות. וחכמים אומרים: ימי חייך — העולם הזה, כל ימי חייך — להביא את ימות המשיח⁷. אמר להם בן זומא להכמים: וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח? הרי הוא אומר: לכן הנה ימים כאים נאם ה' לא יאמר עוד חי ה'.

ליב יא. ובבביר ספאר: מרפת בעף הזה שהוא סדרף בכנשו וכנשו נונעית ואין נונעית במקום. טפח' שבתוספתא. נא' בביר כשתים ושלש אצבעות: בבבלי: שלש אצבעות.

(1) תוספתא. בבבלי: הרי בן זומא מבחוקי. בבבלי: עדין ביז מבחוקי (בנוסחאות מהדורות אצל רבינוביץ: כבר) בבבלי: הלך לו בן זומא.

(2) לפי דברי המקורות, מלבד הבבלי, מת בן זומא מהרה אחריו דברי ר' יהושע. (3) תוספתא חגיגה ב' כ"ג (ר"ה חגיגה 77 ע"ב. ב. חגיגה י"ד: במדרש משלי כ"ה ט"ז: רבש מצאת אכול דרך פן תשבע והקאותו זה בן זומא. גם רבשי שבש"ש ר' יא הוא רמז לתורת הנסתר, ע"י מה שתנא רב יוסף, חגיגה י"ג. (4) ברכות כ"ג אר"ע מ'.

(5) מיטטור (Metator). לפני זה בא מאמר דומה לו: נעשה קולו של הקב"ה מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה על הר העברים. לפי הנראה יצא המאמר הזה ממאמרו של ר"י בן חגיגה שזכר בהיא 109. בשיש צ"ג ה' אמנם איננו.

(6) ע"י ע"ד מאמרו של ר"א בן עזריה ח"א 162. 4. (7) ספרי לאותו סוק, 130 §. סבילתא שמת י"ג ב' (19 ע"א). משנה ברכות

א' ה' תוספתא ברכות א' י'.

אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בני ישראל מארץ צפון וכו'. אמרו לו: לא שתיעקר יציאת מצרים מהם, אלא שתהא יציאת מצרים מוסף על מלכות, מלכות עיקר ומצרים מסלה¹. עוד דרשה אחת שנוגעת כבר לענין הלכה על הכתוב (שמות כ"א כ"ח): ובעל השור נקי, אומר בן עזאי: כאדם שאומר לחברו יצא פלוני נקי מנכסיו, ואין לו בו הנאה של כלום (כך שור הנסקל אסור בהנאה)². דרשתו לענין הלכה נאה במשנה³: את זו דרש בן זומא: נאמר במעשה בראשית (בר'א' ה') יום אחד, ונאמר באותו ואת בנו (ויקרא כ"ב כ"ה) יום אחד, מה יום אחד האמור במעשה בראשית היום הולך אחר הלילה, אף יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה.

אוצר של מוסר מעשי הוא פתגמו בעל ארבעה החלקים⁴: א. איזהו חכם? הלומד מכל אדם, שנא' (תה' קי"ט צ"ט): מכל מלמדי השכלתי. ב. איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנא' (משלי ט"ז ל"ב): ומושל ברוחו מלכוד עיר⁵. ג. איזהו עשיר? השמה בחלקו, שנא' (תה' קכ"ה ב'): יגיע כפיך כי תאכל אישרך וטוב לך. ד. איזהו מכובד? המכבד את הבריות, שנא' (ש"א ב' ל'): כי מכבדי אנכר⁶. — שורה אחרת של פתגמים נשארו מבן זומא, שבהם

(1) תוספתא שם. ברייתא ברכות י"ב: שם טובאות עוד דונמאות כיוצא בזה שאין הפירוש לבטלה לנמר, אלא שאין לה החשיבות שהיתה מלפנים. בירוש' ברכות מתחילה המחלקת במאמר שעמד ברשות עצמו: עתידין הן ישראל שלא להוכיח יציאת מצרים לעתיד לבוא. במכילתא שם מביאה אמנם התשובה שהשיב בן זומא לחכמים כמו בתוספתא ובברייתא, אלא שאח"כ אין התשובה של החכמים. אלא שלפני זה בא אחר דרשתו של ריא בן עזריה שורה של דרשות, שגם הן כאלו דברו ר' אליעזר בן עזריה, אבל הן באמת ראיות לדעתם של החכמים, שבסקירות אחרים הובאו נגד דעתו של בן זומא. וצ"ל שהנוסח במכילתא נשתבש. אולם אפשר מאד שהמשל שנאמר שם בשם ריא בן עזריה הפסוק ט"ז י"ד, שמתאים לדעת בן זומא, באמת יצא ממנו. ראב"ע קבל מבן זומא לפי זה כמו את באורו לברכים ט"ז ג', כן גם באורו לירמ' ט"ז י"ד.

(2) פסחים כ"ב: קדושין נ"ו: ב"ק מ"א. במכילתא כ"א כ"ח. ששם הובאו כמה פירושים הנקיי, מביא גם פירוש מבן עזאי ומבן זומא לא כלום וכן בירושלמי ב"ק 4 ע"ב ובתוספתא. (3) חולין ה' ה'.

(4) אבות ד' א'.

(5) ע' לצדום מוסר היהדות (בניד) היא 268.

(6) בארדני ריש כינ הסדר הוא 1, 2, 3, 4, בדי שם: איזהו עלוב שבעלובים? זה שהוא עלוב במשה רבנו עש' במדבר י"ב ג'. לבי מביא ראיה ממשני ט"ז ל"ב. בנוסח ב' של ארדני פלוג (ע' 72) הסדר הוא 1, 2, 3, 4; וזלת זאת דומה למשנה.

נראה עמק רגש האמונה ועמק ההבנה ⁽¹⁾: כשהיה הוא איכלסין ⁽²⁾ היה אומר: ברוך שברא כל אלו לשמשני ⁽³⁾. כמה יגע אדם הראשון ⁽⁴⁾ ולא סעס לונמא אחת עד שחרש ורע וקצר ועימר ורש ורה וזרר וסחן והרקיד ולש ואפה, ואחר כך אכל, ואני קם שחרית ומוצא אני את כל אלה לפני ⁽⁵⁾. כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וניפץ וציבע וטוח וארג ותפר, ואח"כ לבש ⁽⁶⁾, ואני עומד שחרית ומוצא כל אלה לפני! כמה אוסניות שוקדות משנימות, ואני עומד שחרית ומוצא אני כל אלה לפני ⁽⁷⁾. וכן היה בן זומא אומר: אורח טוב מהו אומר? זכור בעל הבית לטוב, כמה מיני יינות

(1) תוספתא ברכות 7 (6). ר"י ברכות 13 ע"ג; ב"י ברכות נ"ח. תוספתא וירושלמי הם כמעט בנוסח-אחד.

(2) כך בירושלמי בבבלי בכ"י סינן. כשראה איכלוסאי. הנוסח הרגיל בבבלי: ראה איכלוסאי. בכ"י אחד: השכים וסצא איכלוס, ע"י ד"ס). וע"פ התוספתא: ראה איכלסין כלומר: שבן זומא אשר ואת פעם במקרה ידוע. גם המקום שבו ראה את האוכלוסין נקרא בשם: בירושלמי: בירושלוב, בתוספתא: בהר הבית, וכן בבבלי ע"פ הנוסח המתוקן. שמוה נשתבש שם ונעשה. על גב סעלה בהר הבית, שאינו מתאים כלל. ע"י ג"כ לעיל 135, 4. אם הסלה, בירושלמי אינה הוספה מאוחרת, אלא באה מהמקור העתיק צ"ל שבן זומא היה שם בירושלוב בזמן שקבלו הבטחה מארדוניוס לבנות שוב את בית המקדש, ואז נהרו מהעם סספר רב (ע"י גרץ IV 125, דרנבורג 416:—loel Blicke 1, 14 ff. ע"י ג"כ מאנאטשטרויטש 1881 ע"י 487; ואולם יותר ופה לאטר שטאטרו של בן זומא נאטר בעת שלוב, וגם אין כל צורך לומר שזה היה דוקא בירושלוב או בהר הבית, ולפיכך יותר נראה שירושלוב וזהר הבית היא הוספה אגפרינית.

(3) בבבלי בכ"י סינן: ברוך שנתן כל אלה לשרתני. בנוסח הרגיל סקושר עם נוסח הברכה הקבועה: ברוך הכס הרוב שברא כל אלה לשמשני.

(4) בירושלמי ובתוספתא בא זה סס"ך לברכה, ובבבלי בתור מאטר סוחר: הוא היה אומר.

(5) בירושלמי סוס"ף: נובש ועידה... וקוסף. דוסה לוח סוצאים כמאטרו של ר' שמואל בר נחמני, שקלים 48 סוף ע"ג (ר"ש פרק ה'). שהנובוש והעידור רב עבודות הנחוצות בארץ ישראל אנו האיום גם מזה שבעל האגדה ר' לוי כביר פ"י ל"ט אומר, שבשעה שעבר אברהם על גבולו אינו מצא את הנושבים בה, עוסקין בניבוש, בעידור בשעת העידור, במשנה שבת ז' ב"י סוגה כספפר ל"ט המלאכות האסורות בשבת (א"י"א) את המלאכות שמנה בן זומא, ואינה סוגה את שלש המלאכות שנוספו כאן בירושלמי.

(6) כאן הוא חושב את המלאכות הסנויות בין אבות המלאכות במשנה שבת סלאכה י"ב—ש"ז, י"ט וס"ג. הנוגעות להלבשה. בירושלמי בין סלאכה י"ט וכ"ג (אורג ותופר) נוספה, ככס"י. ע"ד הנוסחאות של הבבלי ע"י ד"ס.

(7) בבבלי כל אוסות (צ"ל: כמה איסניות) שיקדות ובאות לפתח ביתי, ואני משכים ומוצא כל אלו לפני.

הביא לפני, כמה מיני התיבות הביא לפני, כמה מיני גלוסקאות הביא לפני! כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי; אבל אורח רע מהו אומר? וכי מה אכלתי לו? פת אחת אכלתי לו, חתיכה אחת אכלתי מה כוס אחד שתיתי לו, כל מה שעשה לא עשה אלא בשביל אשתו ובניו; וכן הוא אומר (איוב ל"ז כ"ד): זכור כי תשניא פעלו, אשר ישרו אנשים¹).

רעיון יסודי כזה, שהיה מביע ב"ז בראיתו אוכלוסין, יש גם בדרשתו על הכתוב (קהלת י"ב י"ג) כי זה כל האדם. כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה [כלומר כל האדם לא נברא אלא לצוות לזה: את האלהים ירא ואת מצותיו שטור, המלות—כל העולם פירושו, כל האדם, כי האדם הצדיק הוא נור ותכליתו²].

פתגם שהוא כשלישלת מקבצת מטבעות ובא להזהיר על כבישת היצר ומכון אל האמור בתורה (דברים כ"ג כ"ה): כי תבוא בכרם העך ואכלת ענבים כנפישך שבעך; אל תציץ לכרמו של אדם, ואם הצצת אל תרד, ואם ירדת אל תביט, ואם הבטת אל תגע, ואם נגעת אל תאכל, ואם אכל, הרי אדם טורף נפשו מחיי העולם הזה ומחיי העוה"ב³).

במדרש מאוחר נמצא מאמרו של בן זומא, שאילי הגיע ע"י מסרת אמתית⁴: נתיבית בעולם הזה, אין אתה מתביש מפני הקב"ה בעוה"ב⁵).

י"ז. אלישע בן אבויה.

בין הארבעה שנכנסו לפרדס נחשב גם אלישע בן אבויה (אחר), ועליו נאמר שהוא קצין בנטיעות, וקראו עליו את הכתוב הזה (קהלת ה' ה'): אל תהן את פיך לחטא את בשרך... למה יקצף אלהים על קולך וחבל את

¹ הראיה מאיוב חסרה בתוספתא ובירוש' וגם בבבלי כ"ג. גם ר' צדוק מדרסא את האדם בתור אורח להקביה. ח"א 35.

² ברכות ה': שבת ל': י"א שזה אמר בן עזאי. בעין יעקב ברכות הובא רק שסעין בן זומא. מהרשיא מוצא שבן זומא הולך בזה לשיטתו בקריאתו שקרא כשראה אוכלוסין ע"ש.

³ אדר"ג נוסח ב' פליגי. כל המאמר אינו אלא הרחבה לפתגמו, ואיזהו נכור הכובש את יצרו. בתנ"כ"א פ"ז נאמר זה (בשם ר' אליעזר הגדול הוא ר"א בן הורקנוס) על ישראל שהוא כרם ה' צבאות (ישעי' ה' ד'). ע"י ח"א 91. 5. 4) שמת ב' ל.

⁴ מה שבא שם במדרש אחיב בודאי שאינו סבן זומא. וגם זה לא נאמר ביחוד ליהודה, כמו שנראה מתוך המדרש, אלא זהו מאמר מיוחד שבא בלשון נוכח, החביבה על בעלי האגדה.

מעשה ידך¹). ועוד קראו עליו אהרי איזה זמן את המקרא הזה (קהלת ז' כ'): טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה. טוב—זה ר' אלעזר ור' יהושע וחוטא — זה אלישע²). — החכם התורני הזה שנהפך למין³) נזכר בתוך הספורים, שהם במקצת הסטוריים ובמקצת אנדוים, ע"ד יציאתו מן היהדות; בתוך שיחתו עם ר' מאיר, שלא התרחק ממנו גם אהרי שיצא לתרבות העה, ובספור ע"ד קברו⁴). מהיחס שלו אל ישראל התנאים ישל זמנו לא נשארה לנו שום ידיעה. על אדות זה שהוא מסר דרשות אנדיות של ר"ע לר' מאיר, שהיה תלמיד לשניהם, כבר מסופר למעלה⁵). הפתנס היחידי שנתקבל מאלישע בן אבויה במשנה ושהוא בודאי עוד יצא מהזמן שעדיין לא נעשה, לאחר, הוא פתנס פדגוגי-פסיכולוגי⁶): הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש, והלומד זקן למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מחוק⁷). אפשר מאד שאלישע, שנקדש לתלמוד תורה ע"י אביו עוד בהיותו ילד⁸, התבונן בפתגמו לר"ע שנכנס לבית המדרש ללמוד בזמן מאוחר⁹). אולם צריך לשים לב, כי הפתנס הזה נמצא בתוך שורת פתגמים ישככולם בא אלישע להורות את דרכי התלמוד והמעשה¹⁰), ורק משום זה לא ניתנו לשכחה, יען כי הדברים

(1) תוספתא חגיגה כ"ג ב' בברייתא שבתלמוד הירוש' והבבלי לא הובא הפסוק. אלא בכאור שכא אחיב ע"ד הענין הזה. בבלי חגיגה ש"ז. וירוש' חגיגה 77 ע"ב. בירוש' טובא הפסוק היה בקשר עם הספיר איך אלישע הכריח את התניוקות מבית רבן ללמוד אימנות. בכל אפן רצו להניד בהבאת הפסוק הזה שאלישע-אחר מתחילה השא בדבור ואחיב במעשה. (2) קהלת ר' לאותו פסוק. הב דרשה כי האשה שהיא מר סמות וזוהי מנינה. (3) ע"ד ענין יחידי של הלכה שהובא בשמו ע' לעיל 38, 5, 4) ע' ב' חגיגה ש"ז ע"א וב' ירוש' חגיגה 77 ע"ב וג' רות רבה ז' י"ג קהיר ז' ח' השנה נ"ך Gnosticismus und Judeunthum 62—71. החלוק V, 66—72: פסולנסקי. השחר כך ז' 644—651. הקונטרס אלישע בן אבויה של ס. ה. הופמן 1880. וינה. יש בו הרבה דברים מחודדים, אבל רקם אינם עומדים בפני הבקרת. ע' עוד-S. Back Frankfurt a. M. 1891. Elischa ben Abuja Acher. (6) ע' לעיל 49. וע' 56 הע' 7. (7) ע' אבות ד' ב'.

(8) בארר"ז כי נמצא הפתנס הזה בין שורה של פתגמים דומים לזה ע"ד התלמוד בעת הילדות ובעת הזקנה. אך שם האומר הוא ר' אלעזר בן יעקב. בנוסח ב' נאמר בשם אלישע בן אבויה פתנס אחר ע"ד מי שהוא לומד כשהוא ילד (ס' ליה ע' 77) עם משל שבנוסח א' (ע' עמוד הספוד שב) נשתמש לענין אחר: הלומד תורה בנערותו למה הוא דומה? לסיד שהוא טוח על נבי אבנים. אפילו כל הנשמים יורדים אין מוקין אותו והלומד תורה בוקנותו לחזק? לסיד טוח על נבי אבנים. כיון ששיפה של סים יורדת עליו פושר והולך לו. (8) ע' היא 92. (9) ע' לוי היא 85 ע"ב. ויום ח"ב 141.

(10) ארר"ז ספ"ד.

הנעלים ההם הגדילו את השנאה האומרב, שכעצמו עשה את ההפך מזה, אם לחפש ולמצוא כונה פרטית בפתגמה, או אפשר לומר שנתכון בזה לעצמה, שהיה כל כך נאה דורש וכל כך רע מקיים. הפתגם הזה ע"ד הלומד ילד והלומד זקן כתוב באבות (ד) נתן בסגנון זה: הלומד ילד דברי תורה נבלעין בדמיו (1) ויוצאין מפיו מפורשים, והלומד תורה בזקנתו אין דברי תורה נבלעין בדמיו ואין יוצאין מפיו מפורשים, וכן מתלא אומר: אם כנערוהך לא חפצתם איך תשינם בזקנתך². ע"ד השכחה הוא אומר³: יכול אדם ללמוד תורה בעשר שנה ולשכחה בשתי שנים, כיצד? שאם יושב אדם שישה חדשים ואינו חוזר בה, נמצא משכח ראשי פרקים, כ"ד חדש ואינו חוזר בה, נמצא משכח ראשי מסכתותיו, ומתוך שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכמים זה בזה ומשכח ראשי פרקים וראשי מסכתותיו סוף שיושב ודומס⁴, ועליו אמר שלמה (משלי כ"ד ל' ול"א): על כרם איש עצל עברתי וכו' והנה עלה כלו קמשונים וכו' וגדר אבניו נהרסה, וכיון שנפל כותלו של כרם מיד נופל כל הכרם⁵—.

ע"ד ההרמוניה בין התורה והמעשה הוא אומר משלים אלה⁶: אדם שיש בו מעשים טובים ולומד תורה הרבה למה הוא דומה? לאדם שבונוה אבנים תחלה ואחר כך לבנים, אפילו באים מים הרבה ועומדין בצדן אין מוזין אותן ממקומן; ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה, למה הוא דומה? לאדם שבונוה לבנים תחלה ואח"כ אבנים, אפילו באים מים קימעה מיד הופכין אותן⁷. הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לכוס שיש לו פסיפס פסיפס, ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לכוס שאין לו פסיפס, שכיון שנתמלא הכוס, נהפך על צדו ונישפך כל מה שבתוכו. הוא היה אומר: אדם שיש בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לסוס שיש לו כלונסס (χαλινοס — רסן); ואדם שאין בו מעשים טובים ולמד תורה הרבה למה הוא דומה? לסוס שאין לו כלונסס, כיון שרוכב עליו זרקו בבת אחת⁸—.

(1) השוה את הפתגם הרומאי: in succum et sanguinem.

(2) אחיו בא המשל לכלי זהב וכלי זכוכית, שנוכר כבר דעיל 49, בספרי דברים י"א י"ב, § 48, טובא זה בקצרה ופתס. (3) השוה כך ב' 91, 3 (בנר).

(4) יושב ודומס ההפך מן יושב ושונה, ע' היא 20. (5) ע' דרשתו לפסוק זה של רשב"י, ספרי דברים י"א כ"ב, § 48. (6) בזה סתהיכה השורה של מאמרי אלישע בארזי סביר. (7) כך הוא לפי הנוסח הנכון של שכתר. (8) בארזי נוסח ב' סביר (ליה ע"ב) מיוחס זה לר' שסעין בן אליעזר.

כדאי להסתכל, שהמשלים הללו לקוחים מהסכיבה של איש בורגני: אוהב לעסוק בכנין ויודע צורת כוס והניל להחזיק ברסן סוס (1). עוד משל אחד שבה מסיימת השורה שר פתנמי אליישע (2) והוא לקיח מעניני התענוגים: משל לשה הדבר רומה לסלך בשר ודם ישצר צפור ונתנו לאחד מעבדיו ואמר לו: הוי זהיר בצפור זה, שאם אתה נזהר בו טוב, ואם לא — אני נוטל נשמתך תחתיו. כך אמר הקב"ה לישראל: דברי תורה שנתתי לכם, אם אתם משמרים אותן טוב, ואם לא, אני נוטל נפשכם תחתיה, שנא' (דברים ד' ט'): רק השמר לך ושמור נפשך מאה פן תישכח את הדברים אשר ראו עיניך ואומר (שם ל"ב מ'): כי הוא הייכם (3). לפני המשל הזה בא מאמר: כל הקעשה את חברו לעשות דבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו בנופו (4).

יח. חנניה בן חכניאי

גם חנניה בן חכניאי, כמו בן עזאי ובן זבאי, לא נסמך, אבל היה דן לפני הכתובים [כלומר: ישעם העתו החמישנו כמו עם דעת חבר] (5). אותו אני מוצאים יחד עם בן עזאי ועוד אחרים ביישיבותו של ר' טרפון (6), אבל הוא נחשב ביותר על הבורות התלמידים של ר'ע, והוא זכה יש'ע ולמדהו תורת הנסתר (7). אעפ"י שלפי עדות מסרת אחת הוא נחשב על התלמידים המאוחרים של ר'ע (8), בכל זאת הוא שיך אל הדור שקדם לאלה שקבלו מסיבה מר' יהודה בן בבא ויסדו להם ישיבות. מצינו אחד מהם ר' אליעזר בן יעקב, מוסר דברים בשם חנניה בן חכניאי (9). — יחד עם ר' הלפתא אביו ר' יוסי, לפי דברי ר' בן אלעאי (10) מדר את האבנים שנוכחו ביהושע ר' ה' (11).

(1) הספרת מספרת אך שאדישע רכב על סוסי בשבת ורי מאיר הרך נלי על ידו ודברו בדברי תורה. (2) באדרתו נוסח כי כתוב משל זה סוף דתנחם שהובא לעיל. (3) בספרו שם אמר משל זה רשבי' בבבלי מנחות צ"ט: תני רבי ר' ישעאל. (4) בסנהדרין צ"ט: אמר זה ר' אבהו ורק מכיא ראיה משמות יו' הו' (אנ' אמרתי איי ה"ב 104). (5) סנהדרין י"ג: ע"ל ע"ל 124 הע' 4. (6) ע"ל ע"ל 6, 83. (7) ע"ל ע"ל 31, 1. (8) ביר ס"א, בדרשון חנניה של הספר ע"ד תלמידיו דיע שהו אדריו בספרו שביקור מכיא היה חנניה בן חכניאי יחד עם רשבי' בבני ברק. ביישיבותו של ר'ע. השוה בתוכנית סוס: על הספור סימו בביר י"ג. בנדה י"ב: נאמר שרשבי' אמר: סצאל' הניח בן חכניאי בצידן ואמר: כשאתה פניע אצל ריע אמיר לו זכור באבות נ' ה' בא מאסרו של ריה בן חכניאי אחרי סאמרי של רשבי'.

(9) מ' כלאים ה' ח', תוספתא שהרות י"א ג': תוספתא נעיים אי' ב': ראביי אמר משום ר'ה בן חכניאי שאמר משום ר'ע.

(10) תוספתא סוטה ח' ה' ויהי סוטה 21; בבלי סוטה ל"ד.

(11) ע' מאכרי: Zur Mosaikkarte Von Madaba I. Qu. R. XIII, 322.

פתגמו התמידים) בא להזהיר על השקידה בתורה: הנעור בגילה והמהלך בדרך יחודי ומפנה לבו לכטלה היו זה מתחייב בנפשו²). דרשה אחת שנמסרה בשמו לויקרא כ' כ"א, נאמרה גם בשם ה' עקיבא³). וכן מתאימה לדברי ר"ע דרשתו על הכתוב (ישמות י"ד ט"ו) מה תצעק אלי, והלא כבר הכתבתי (משלי י"ז ז'): אה לצרה יולד. אה אני לישראל בשעת צרתן. אהים אלו ישראל, שנא' (תה' קכ"ב ח'): למען אהי ורעי וכו'⁴).

י. ה' הנינא (חנניה) בן נמליאל.

מבניו של ה' נמליאל השני היה ה' הנינא עוד שיך לחרו של ר"ע. אחיו הצעיר ממנו ה' יהודה בן נמליאל וכן אחיו שהיה נשיא אחרי תקופת אדריאנוס, ה' שמעון בן נמליאל, מסרו דברים בשמו⁵). כשישמע ר' יוסי בן הלפתא באורו של רשב"י לטאמרו של ר"ע, אמר כי שמע זאת גם מר' הנינא

(1) אבות ג' ד'.
(2) בשרה' כאן הוא באותו הסובן שבפתגמו של בן עזאי לעיל 129 הע' 4—

בנוסה זו של אדרני נמצא פתגמו של ר'ח בן חנינאי בשתי לשינוי. בפרק ר'ח (ע' 75) בא כמו במשנה, רק במקום, הרי זה מתחייב בנפשו, בא כטוי יותר רק—סימן רע לוי, ולזה באה עוד הוספה: אינו צריך להיות עוסק אלא בדברי תורה ומביא ראיה מסשלי וי כוב. הלשון השניה (פ' ליה ע' 79—ר' חנניה בן חזילאי). הוא כמו אנטיטזה לרשון הראשונה: הנעור משנתו בגילה והמונה (והמסנה) לבן מבטלה לדברי תורה סימן יפה לו, שנא' בהתהלכך וכו'. הדרשה שלו שבאה אחיב לכתוב (משלי ו' כ"ב) הוסה לאותה של ריי בן קיססא לעיל 119 ע' לעיל 56. 4. 3) ע' לעיל 36. 4) מכלתא שמת י"ד ט"ו (29 ע"ב) ע"פ גירסת הילקוט. משמו שנשתבש לר' חנניה בן חלניני נעשה גם ר' חנינא בן רוסא. ע' לעיל 33. 3.

(5) תוספתא ע"ז ד' (ה) י"ב, בריתא ע"ז ל"ט: מסכים לדעתו של ריי בר אלעאי ור' מאיר: ר' יהודה בן נמליאל אומר משום ר'ח בן נמליאל; ברבות כ"ב א' נגד העתו של ר' מאיר. ע"י ע"ז ל"ד: בתוספתא נדה ז' ה', אומר ר' שמעון בן נמליאל: רואה אני את דברי ר' חנינא בן נמליאל מדברי ודבריהם. — בתוספתא נדה ד' ה' מחויק ר'ח בן נמליאל בדעת ר' מאיר נגד דעת החכמים. — השוה בבבלי נדה כ"ג. — מזה מדויק פרנקל ע' 130 הע' 7 שהיה עוד תנאי שני, שנקרא בשם זה בזמן מאוחר, וזה כנראה היה ניכר, כמו במה שהובא לעיל, שר' יהודה בן נמליאל או ר' שמעון בן נמליאל, אמרו בשם אחיהם הוקן מהם. וזה צריך לומר ניכר במשנה קרושין ג' ד' ששם מובאה דעת ר' חנינא נגד ר' מאיר. Büchler, Die Priester und der Cultus S. 14 נלחם נגד הרעה שר' חנינא היה בנו של ר'ג השני, ולהלן הוא מחליט, שמלבד ר' חנינא בן נמליאל הראשון, שהיה קרוב לזמן הבית, היה עוד ר' חנינא בן נמליאל מאוחר, שהיה בזמנו של רשב"י ור"ם.

בן גמליאל¹). רשבי ספד ע"ד שיחז אחת שהיתה בינו ובין ר' חנינא ב"ג בצידן²). ביהוד היה ר"ח כיהם קירבה אישית יתרה אל ר' סרפוקי, שמסר אותו דברים אינטימיים מתיי³). יש איוו מחלקת בהלכה בינו ובין ר' ע"ד ומחלקת בבאור הכתוב בינו ובין ר' יוסי הגלילי. הוא מבאר החילוק בין מרחשת ומחבת (ויקרא כ' ז'), לא כמו שאמר ריה"ג, אלא — מרחשת עמוקה ומחבת צפה⁴). וכן שאר הבאורים שנישארו הימנו נוגעים לענינים מעשיים. בן הוא מבאר ע"ד מעשה הארון שעשה בצלאל (שמות כ"ה י"א): עשאו שלש תיבות: ישתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב, וזהב בתוך של עץ וחופה שפתו העליונה בזהב, ושנאמר: וצפית אותו זהב טהור, שאין תלמוד לומר: מבית ומחוץ חצפנו, ומה ה"ל חצפנו? מלמד שצפה שפתו העליונה בזהב⁵). — ע"ד סדור שמות היבבמים החקוקים באבני האפוד הוא חולק על החכמים ואומר: לא בדרך שחלוקין בחיטוש הפקודים (בספר במדבר) חלוקין באבני אפוד, אלא בדרך שחלוקין בחיטוש שני⁶). ע"ד עשיית הדברות אומר ר"ח ב"ג, שנכתבו המשה על לוח זה והמשה על לוח זה, הה"ד (דברים ד' י"ג): ויכתבם על שני לוחות אבנים [נגד דעת רבנן שאמרו: עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, ועוד דעות אחרות]⁷. מספק הוא אם הדרשה

(1) תוספתא נעוב כ' י"א, היתה יבמות ס"ח:

(2) תוספתא פרה ג' א' השנה שנתה סבות כ"ז ט"ז ששם בא אחרי דבריו של ר"ח בין הערה מרשבי. (3) ע"ד רע"ד 82 הע' 5. (4) נדה ח' בסוף עמוד א'. (5) פירא לאותו פסוק, (11 ע"א), משנה סנהות ה' ה' הוא הורש, מרחשתו, שמעשיוה רוחשין, כמו שבבואר בתלמוד סנהות כ"ג. שער מרחשת נאמר (ויקרא ז' י"ט).

במרחשתי—כ"ז סורה על בתוך כתי עמוק ועד סוכת נאמר (שם כ' ה'). על מחבתו משמע שהוא צפה. בדבריו הוא נוגע במה שנתקן שם ב"ש וביה.

(6) ירו"י שקלים 49 ע"ד ופוסה 22 ע"ד, ששם כתוב רק ר' חנינא ואולם בירושלמי שקלים שנשפה לתלמוד הבבלי (י' ע"ב) כתוב ר"ח בן גמליאל. בתנחומא ויקהל, ר' חנינא הצפורין, אך בגראה הנוסח של הבבלי הוא היותר מדויק, וריש בן לקיש המוסר את דבריו ר' חנינא בן גמליאל כגנוח לדבריו עצמו, בודאי נאמן על המסרת שלו. בבבלי יומא ע"ב ב"מאסרה דעתו של ר"ח בשם רב יהודה תלמידו שר רב.

(7) סוסה ל"ז ע"א וע"ב, הפרשה שאליה מכן ר"ח בבסדר אינה כמו שהושב רש"י הפרשה הראשונה, אלא קפסיל כ"ז ששם באים השמות האובני שמעיני שאותם מזכיר ר"ח לראיה למאסרו. ע"ד בית תלמוד ח"ד, ע' 295.

(8) ירו"י שקלים 49 ע"ד (בנוסח שבשקלים הדרשם עם הבבלי בא בסעות חנינה בן אחי ר' יהושע שספנו בא שם אחים מאמר אחר על אותו הענין. ע"ד לעיל 112 הע' 3) ירו"י סוסה 22 ע"ד, שהשיר ה' י"א, מכילתא כ"ז ט"ז (70 ע"ב).

ע"ד הסמיכות ישל הרברות א—ב—ג וכן הלאה הוא גם בן מדברי ר' הנינא בן גמליאל⁽¹⁾—שמות י"ח ב"ד. וישמע משה לקול הותנו ויעש כל אשר אמר—לא נאמרו כל שיעורים הללו אלא בשנה שניה, בשעה שבקש משה להעמיד מסכזיטניוס(?) על ישראל, שנא' (במדבר ב' ב'): איש על הגלו באותות לבית אבותם (כלומר: שלא תיכף בשנה הראשונה מנה משה שופטים על ישראל, אלא בשנה השניה אחרי שנחלקו השבטים לדגלים⁽²⁾).

עדינות נשקפת מתוך הלכה זו של ר"ה בן גמליאל: כל חיובי כריתות שלקו נאמרו ידי כריתתם, שנא' (דברים כ"ה ג'): ונקלה אחיך לעניך, כשלקה הרי הוא כאחייך⁽³⁾. אחרי זה בא שם מאמרו: מה אם העובר עברה אחת נותן נפשו עליה, העושה מצוה אחת על אחת כמה וכמה!⁽⁴⁾ כן אנו רואים עדינות מתוך מאמרו על הכתוב (שמות ל"ד ה'): ויקד ארצה וישתחו. מה ראה? — אך אפים ראה⁽⁵⁾. מדה זו ישל, אך אפים' היא היותר יקרה, ישאליה פונים בתפלה וקודים ומשתחיים לה. — לעולם אין מחלפים לא זכות בחובה ולא חובה בזכות, חיון משל ראובן ומישל דוד (כלומר: מי שעשה

(1) זה נמצא רק במסילתא ואשר שווה באור הדעתו של ר"ח*.)

(2) מסילתא לאיתו פסוק (61 ע"א). המלה הורה שבאה כאן אחר להעמיד קשה לבארה. בכל אופן יש לה שייכות ל *τάξις*. ע"י וייס ופירושן בהערותיהם למסילתא ולוי היב 158 ע"ב. קרויס (Lehnwörter, II, 338) משער שוהי *μεγίστατες* בסדרש הנדול בא. כפי שהודיעני בוכלר, אכסלטינוסי, אילי יש בה שייכות למלה *vexillum*.
(3) ספרו לאיתו פסוק (\$286). משנה סכות ג' ט"ו. (4) משנה סכות פ"ג (ע' ס"ב 128 2). (5) סנהדרין ק"יא. (ע' א"ג אמוראי בכל ע' 67 הע' 40 בסוף). השויה הרחבתו שד הרעיון בכריתתא שם. בשעלה משה לטרומו וכו'. ע' ג"כ כרך ב' 7, 287 בני.

(* כיצד נתנו עשרת הרברות? ה' על לוח זה וה' על לוח זה. כתיב אנוי ה' אלהיך, ובגד—לא תרצה. מניד הכתוב, שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו פגש ברמות הסלך, טסל לסלך בור שנגס לדינה והעבד לו אקנות ועשה לו צלפים וטבעו לו כטבעות, לאחר זמן כמו לו אקנות, שברו לו צלפיו וכשלו לו כטבעותיו ופיעטו ברבותו של סלך, כך מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאילו פגעש ברמות הסלך, שנא' (ברי' ט' ו'): שופך דם האדם וכו'. כי בצלם אלהים וכו'. כתיב לא יהיה לך וכתוב כנגדו לא תנאף — מניד הכתוב, שכל מי שנוער עין מעלה הכתוב כאילו נאף אחר הסקוס, שנא' (יחזקאל ט"ו ל"ב): האשה הנאפת חתת אישה תקח את זרם, וכתוב (הושע ג' א'): לך אהב אשה אהובת רע ונאפת וכו'. כתיב לא תשא שם ה' א לשוא, וכנגדו לא תנב. מניד, שכל מי שהוא נובל לסוף בא לרדו שבעת שוא, שנא' (ירמי' י' ט'): הנבב רצוח ונאף, והשבע לשקר וכתוב (הושע ד'): אלה ובחש רצוח ונבב ונאף. כתיב: וזר את יום השבת לקדשו ובנגדו כתיב לא תענה, מניד הכתוב, שכל מי שחלל את השבת, סניד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו בששה ימים ולא נח בשביעי; וכל מי ששטר את השבת, סניד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו בששה ימים ונח בשביעי, שנא' (ישעי' ס"ג י"ב): האדם עדי גאם ה'. כתיב: כבר את אביך ואת אמן, וכתוב לא תחמד. מניד הכתוב שכל מי שהוא חומר סוף סוליד בן שהוא סקלל את אביו ואת אמו וכמדד למי שאינו אביו. לכן ניתנו עשרת הדברות חסשה על לוח זה וחסשה על לוח זה.

מצוה ואח"כ עשה עברה, אין מחליטים לו את המצוה בעברה וכן להסך, אלא בעד המצוה מקבל שכר ובעד העברה ענש (1). בגלל כבודו של ראובן, כשכא לבית הכנסת בכבוד וקראו בתורה בפרשת ראובן אמר לשתורגמן: אל תתרגם אלא אחרון (כלומר לא תתרגם פסוק זה, אלא הפסוק שבא אחריו) (2).

עוד צריך להזכיר מאמרו של ר"ה ב"ג על הכתוב מ"א ג' י"ג (3) [וגם אישר לא ישאלה נתתי לך גם עושר גם כבוד — על מה שלא התנתי בתורה ליתן נתתי לך, על מה שהתנתי ליתן לא נתתי לך, אלא אם כן עשית, וכן הוא אומר: ואתה אם בדרבני תלך וכי'] — מה פתאם זו מיתת מנפה, שנא' (יחזקאל כ"ד מ"ו): הנני לוקח מחמד עיניך כמנפה (4) — מפני מה באים יסורין על הגדים? משום שבנייתם לא שמרו שבע מצות של בני נח (5). ממנהגיו שלא היתה דעת החכמים נוחה מהם הוא מנהגו לומר שמעיה (הלכה) ואנדה בבית האבל (6) ושחיה מטיל אימה יתרה בתוך ביתו ומה כא לידי מכשול (7).

ב. ר' חנניה בן יהודה.

כשם התנא הזה שנוצר רק במקומות מועטים (8) אומר ר' יהודה בר אלעאי: חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו: קשה הקפדה שגרמה לו לשעות. אחר מיתתו הרינו כמשיב על דבריו: ומי גרם לו שהקפיד? אלא שטעה (כלומר טעות מביאה לקפדנות) (9).

(1) פירו דברים ל"ג ו' (347). מה שנוגע לראובן הובא שם דבריו משה: יחי ראובן במעשה יצחק, יאל וסותי במעשה בלחה, ומה שנוגע לרוד — הדברים האמורים שם בפירו אינם סיבוכי, על הערת פרוטמן שם.

(2) תוספתא טוילה ד' (2) ליה, לפי הנאמר בטוילה כיה עיב לא קרא ריה בעעמי, אלא חון בית הכנסת. אחרון הוא כאן כמו, אחרון הארמי, שפ"ו — אהר, כלומר הפסיק שאחריו.

(3) פירו דברים י"ז כ' (162).

(4) מ"ק כ"ח.

(5) יבמות מ"ח סוף ע"ב. מאמרו של ר"ה ב"ג ע"ד ד' טעיה בני נח בתוספתא ע"ז

ח' (ט') ו' (8) מ"ק ב"ג.

(7) נ"טין ו' ר"י אבהו אומר הלכות כשם ריה בני — ע' נדרים נ"ג ס"ב. ירו' ע"ז

39 ע"ב (הערת ביבלי).

(8) במחלקת עם ריעו, פירא ויקרא ו' ד' (30 ע"ג) ירו' גמחים (31 ע"ד). ע' נ"ב

כ"ך כ' 555 2 (בג"ד).

(9) פירא ויקרא ו' כ' (47 ע"ד). השוה לזה היא 1. 173.

כא. ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא⁽¹⁾.

ר' שמעון בן גמליאל השני אמר בשמו⁽²⁾. הוא בעצמו חולק על ר'ע בדבר הלכה אחת של ר' יהושע בן חנניה⁽³⁾. פעם הגיד רשב"י בעת דרשתו של ר'ע דעתו של ר'א בן יהודה ע"ד מחלקת אחת שהיתה בין בית שמאי ובין בית הלל⁽⁴⁾. פתגמו נתקבל בפרקי אבות: תן לו משלו, שאתה ושלך שלו, וכן הוא אימר (דהיא' כ"ט י"ד): כי ממך הכל ומידך נתנו לך⁽⁵⁾. לפתגם הזה מתאים מעשה החסד שלו שלא ידע גבול. גבאי הצדקה היו מתחבאים מפניו, מפני ישכך היה דרכו לתת לגבאים כל מה שהיה לו⁽⁶⁾. מר' אליעזר בן יהודה נאמר מאמר אחר (נפלא⁽⁷⁾). שעל יסוד מקראות הוא

(1) ע"ד המקום הנה, שנקרא גם כפר ברתותא, ע"י שירין Das heilige Land S. 161 לשי רבני שיקר, Theolog, Litteraturzeitung 1882 Col. 316 צ"ל ברתותא, כלומר: באר שעל יד עין התות. (2) משנה ערלה א' ד"ג (3) משנה טבול יום ג' ד"ה. תוספתא בכורות ז' ו' ע"י ג"כ ברייתא פסחים י"ג. יש"ש הוא אימר דבר הלכה כשם ר' יהושע וסגן עליו.

(4) תוספתא זבים א' ה', במשנה זבים א' א' בא יש"ש פשיט דברו ר"א בן יהודה. בלי הספור הסלוה את הדבר בתוספתא. גם אין שם איש ברתותא וכן חסר זה במשנה אהלות ג' ה'—תוספתא אהלות ד' י'.

(5) אבות ג' ז'. בסדרב זוטא לשהיש א' ט"ז (מהד"י כובר ע"י 20 מהד"י שכטר ש' 643) יש שני מאמרים על יסוד הכתוב דבריו א' כ"ט י"ד: וכן היה ר' אליעזר אימר: כדברו לסלך משלו, שאתה שלו, וכן היה ר' טאר אימר: תן לו משלו, שאתה ושלך שלו. אילו ר' אליעזר זה הוא ר"א בן יהודה שלנו.

(6) תענית כ"ד. יש צ"ל באמת—ע"י ד"ס—במקום אלעזר איש ברת (א)—ר"א איש ברתותא, או: ר"א איש כפר ברתותא. וכן גם ביהושע ע"ד אליעזר (57 ע"א מהד"י פיליפובסקי) מחלוט, שהנדיב שעליו מספר בתענית הוא ר"א בן יהודה שרנו.

(7) שבת ל"ב: ר' אלעזר בן יהודה אוסר... אין כל יסוד לחשוב שהיה תנא אחר ששמו היה כך. מלבד איש ברתותא הנה, עם המאמר הזה צריך להשוות את המאמר באבות ה' ח' שבא סתם משבעה מיני ענישין הבאים על שבע עבירות. באר"צ ל"ח באו בשנויים בשם ר' יאשיהו, תלמידו של ר' ישמעאל, הדברים שבתלמוד נאמרו בשם ר"א בן יהודה. אחר א' ב' בא באר"צ: דבר בא לעולם בעין לקט שבחה וסאה ומעשר שני ואח"כ בא ד' ז' השאר חסר. סכתובים יש רק לד' ולז', בנוסח ב' ראד"צ מ"א (ע"י 113) דוסה למה שכתוב בנוסח א' אלא בשלמות יותר. (ר' יאשי' לא נזכר שם). הסדר הוא א' ב' ד' ז' ואח"כ בא שם מה שכתוב אחרי המאמר הזה באבות: בארבעה פרקים הדבר בא... אח"כ בא שוב המשך המאמר ובאותה הצורה שבא בתלמוד ורק הסדר אחר: ב' א' ה' ד' ג' ז' (ו' וחי' חסדים). הסיום הוא מאמר חדש: בעין להר' צרעת נשלחת בבני אדם.

מנה את העונות ואת העונשים הבאים בשבילם: א. בעון חלה אין ברכה במכונס ומארה משתלחת בשעורים וזורעין זרעים ואחרים אוכלין¹, שנאמר (ויקרא כ"ו ט"ז): והפקדתי עליכם בהלה וכו' וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם אל תקרי, בהלה' אלא בהלה. ואם נותנין מתברכין, שנא' (יחזקאל מ"ד ל'): וראשית ערסותיכם תתנו להניח ברכה אל ביתך. ב. בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד ובני אדם רצים אחר פרנסתן ואין מגיעין, שנאמר (איוב כ"ד י"ט): ציה גם חם יגולו מימי שלג שאול חטאו. מאי משמע? תנא דבי ר' ישמעאל: בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם, יגולו מכם מימי שלג בימות הגשמים. ואם נותנין מתברכין, שנא' (מלאכי ג' י'): הביאו את כל המעשר וכו' וכתנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די². ג. בעון גזל הגוכאי עולה והרעב הנה, ובני אדם אוכלים בשר בנייהם ובנותיהם, שנא' (עמוס ד' א'): שמעו הדבר הזה פרות הבשן וכו' העושות דלים וכו'. וכתוב (שם): הכיתי אתכם בשרפון ובירקון וכו'. וכתוב (יואל א' ד'): יתר הגזם אכל הארבה וכו'. וכתוב (ישעי' ט' י"ט): ויגזר על ימין ורעב וכו' איש בשר זרועו יאכלה, אל תקרי בשר זרועו, אלא בשר זרעו. ד. בעון עווי הדין ועוות וקלקול הדין וביטול תורה³— הרב וביזה רבה ודבר ובצרת בא, ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחם במשקל, דכתיב (ויקרא כ"ו כ"ה) והבאתי עליכם הרב נוקמת נקם ברית וכו', ואין ברית אלא תורה, שנא' (ירמי' ל"ג כ"ה): אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתוב (ויקרא כ"ו כ"ו): בשברי לכם מטה לחם וכו' וכתוב (שם): יען וביען במשפטי מאסו. ה. בעון שבועת שוא ושבועת שקר⁴ וחילול השם, וחילול שבת, חיה רעה רבה ובהמה כלה, ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין, שנא' (שם שם כ"ג): ואם באלה לא תוסרו לי, אל תקרי באֵלה אלא באֵלה,

(1) באבות העון השלישי: נמרו שלא ליטול חלה רעב של כליה בא. זה אולי למד מהכתוב (ויקרא כ"ו ט"ז) סבלות עינוס. בארזיני אי: בעון חלה אין ברכה נכנסת בפירות ובני אדם ינעין ואין סתפקין. המשפט האחרון הוא מהנומר שבא בתלמוד אחר זה.

(2) באבות זהו א. ב. מקצתן מעשרין ומקצתן לא מעשרין רעב של בצרת. נמרו כולן שלא לעשר רעב שר מהומה ושל בצרת בא. בארזיני ניסח אי: בעון תרומות ומעשרות נעצרו השמים להוריד טל ומטר והעם (— והבריות) נמסרו למלכות.

(3) באבות נוסר ה'. הרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עיוות הדין ועל הסורים בתורה שלא כהלכה.

(4) באבות נוסר ו': חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול השם.

וכתיב (שם) והשלחתי בכם את הית השרה וגו'. וכתיב בשבועות (שם י"ט י"ב): ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך. ובהילול השם כתיב (שם כ"ב ל"ג): ולא תהללו את שם קדשי, ובהילול שבת כתיב (שמות ל"א י"ד): מחלליה מות יומת, ילף הילול, הילול משבועת שקר. ו. בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל, שנא' (במדבר ל"ה ל"ג): ולא תחניפו וגו'. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה וגו', הא אם אתן מטמאין אותה, אינכן יושבין בה, ואיני שוכן בתוכה (1). ז. בעון גילוי עריות ועבודה זרה והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותה, ובאין אחרים ויושבין במקומן (2). שנא' (ויקרא י"ח כ"ו): כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו', וכתיב (שם כ"ה): ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה וגו'. וכתיב (שם כ"ה) ולא תקיא הארץ אתכם וגו'. ובע"ז כתיב (שם כ"ו ל'): ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליתכם. וכתיב (שם שם ל"א): והשימותי את מקדשכם וגו', ואתכם אזרה בגוים. בשמיטין וביובלות כתיב (שם שם ל"ד): או תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו', וכתיב (שם שם ל"ה): כל ימי השמה תשבועת. ח. בעון נבלות פה, צרות רבות ונזרות קשות מתהדשות וכתורי שונאי ישראל מתים, יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין, שנא' (ישע"י מ' ט"ז): על כן על כתוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכך פה דובר נבלה. — מקורית היא דרשתו לחבקוק ג' י"ד: נקבת במטיו ראש פרזיו. בזכות השבטים קורע אני את הים (במטיו—בזכות המטות—שבטים) (8).—במדבר י"ד כ"ב: וינסו אותי זה עשר פעמים. אמר הקב"ה: אילו עשו ישראל תשובה לפני, הייתי מוחל להם על עשרה נסיונות (4).

(1) באבות מקושר, שפיכות דמיכי עם הנזר שבא אחיב. (2) באבות נזר ו: גלות בא לעולם על עיו ועל ניע ועל שיר ועל שמטת הארץ, וכן בארדינ. ואילם חסרה כאן הראיה לשיד. ובשביד ניע יש ראי' מסוק אחר שהובא ע"י ר' ישמעאל ברי יוסי (דברים כ"ד ט"ו). (3) מכילתא י"ד ט"ו (29 ע"ב). ראי' שניה טובאה מהכתוב (תהי קליו י"ג): לנזר ים סוף לנזרים. אך לא טובן מה היא ראי' זו. ואילו דורש לנזרים סן. גזר. של עץ, שזהו מעין, מסה. אבל יותר קרוב לכאר זה עפ"י האמור בארדינ פליג (סתם): נטל משה מטהו והכה על הים, ונעשה הים נקבים נקבים, שנא' נקבת במטיו ראש פרזיו... אמרו: לא נעבור עד שנעשה לפנינו נזרים נזרים, שנא' לנזר ים סוף לנזרים.

השוה: Lewy. Ein Wort über der Mechilta des R. Simon S. 38.

(4) ארדינ נ"ב ל"ה, ע' 98; כנראה הוא דורש מהמלות, ולא שמעו בקולי הבאות אחר. וינסו אותי זה עשר פעמים' השוה דרשתו של ר' יוחנן לאם בקולי תשמעתי תהי ציה ו', שסויר כיה קרוב לסוף.

כב. לויטס איש יבנה.

התנא הזה שכנראה היה לפני תקופת אדריאנוס נזכר יחד באבות ע"י פתגמו אצל בן עזאי ועקביה בן מהללאל (1): מאד, מאד הוי יסבל רוח שתקות אנוש רטה! (2). ברוח כזה של ענוה ושפלות הרוח הוא מאמרו ע"ד היתרון של הבהמה על האדם (3). בפרקי דר"א מיוחסים לו שלשה מאמרים (4).

כג. ר' שמעון התימני.

את שמעון התימני אנו מוצאים עם בן עזאי אצל ר' טרפון (5). הוא חולק על ר' עקיבא בענין הלכה (6). עם ר' יהודה בן בכא היה ביחס של חבר (7). רק מאמר אחד אנדי נשאר ממנו — תשובה על השאלה שכל גדולי הומן התחבטו בפתרונה — במה זכו ישראל שנקרע להם הים? וע"ז משיב שמעון התימני: בזכות הטילה אני אקרע את הים, שנא' (ירמ' ל"ג כ"ה): אם לא בריתי יומם ולילה, אמרת איזו היא ברית, שהוא נהגת ביום ובלילה? הוי אומר זו טילה (8).

כד. ר' שמעון השקמוני.

מולדתו של תנא זה נודעה ע"י גרנרים שצמחו שם ביותר (9) והיתה קרובה אל הכרמל (10). הוא היה תלמידו של ר'ע, ואחד מתלמידיו ר'ע, שהי

(1) ע'י לעיל סעיף 16. (2) אבות ד' ר' עיש איוב י"ד י"ט. באדרני סיים. וכן אדם תולעה.

(3) אדרניו נוסח ב' אצל המאמר שהובא בהערה הקודמת: כדי דברים הבהמה משונה מן האדם: סעי הבהמה אינם פרוחים: בהמה אין בה רוח זעהו: בהמה אין בה יצר הרע; שנות בהמה לא נתקצרו.

(4) פני ע"ד ההרחקה מתשמיש בחיבת נח. פניב: ככתר שהוא הדר בראשו של מלך. כך השיבה הדר וכבוד לזקנים. שנא' (משלי כ' כ"ט): והדר זקנים שיבה. בסוף הספר ענין של סגולה לריסוי צרעת על יסוד הכתוב בסדר י"ב י"ד.

(5) ע'י לעיל 83 הע' 6. (6) תוספתא סנהדרין י"ב ג'. ב"ק צ': —השוה תוספתא יבמות ו' ט'; ב'. יבמות ט"ט.

(7) ע'י תוספתא ביצה ב' ו'. בבלי ביצה כ"א.

(8) מבולתא י"ד ט"ו (29 ע"ב). ע"ד מאמר אחד של בן עזאי וי"א שהוא של שמעון התימני ע'י לעיל 132 הע' 4.

(9) מ. דמאי א' א'. ריסי שקמונה. ע'י Löw, Aramäische Pflanzennamen.

S. 229

(10) ע'י נייבאר La Geogr. du Talm. p. 197

אחר מותו של שמעון מסר ממנו שלשה דברים בפירוש הכתובים¹, ישלם נוסדו על הכלל מנגלגין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב²; : ראוייה היתה פרישת מקושיש שתכתב על ידי משה רבנו, אלא שנתחייב מקושיש ונכתבה על ידו³. : ראוייה היתה פרישת פסח קטן (כלומר: פסח שני) להאמר [ע"י משה], אילולא עמדו טמאים⁴; ; ראוייה היתה פרישת נחלה להאמר [ע"י משה], אילולא עמדו בנות צלפחד⁵.

כח. ר' חידקא.

ר' חידקא ישמסר דברי שמעון השקמוני, אמר דברים אחרים גם מעצמו— נישמתו של אדם מעידה בו, ישנא' (מיכה ז' ה'): מישוכבת חיקך שמור פתחי פיך. איזה דבר שהוא בחיקו של אדם? הוי אומר: זו נשמה⁶. באפן אוריגינלי הוא מכאר את הכתוב (שה"ש א' ג'): לריח ישמנך טובים. ישצדיק נותן ריח טוב, וכו' הוא נבדל מהרשע. ע"י הריח הכיר משה את עצמות יוסף, ואל התפלל על הדבר הזה — אומר אולי גם זה ר' חידקא — כי גם בחיים מבהינים ע"י הריח עצמות אדם מעצמות בהמה. גם יצחק הריח ריח בנדי עישו (בר' כ"ג, כ"ז), כי עישו נבדל היה מיעקב ע"י ריחו ושהיה בו וכבדיו⁷). — פתגמו הוא: הוי אוהב את השקא (כלומר: לא תהיה כל כך בטויה, כי דעתך היא אמיתית) ושנא את ה"סהיבכך" (כלומר: היחס של בן לאיזה ענין)⁸. גם

(1) אמר ר' חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר. ספרי במקומות שנכסמו להלן. כ"ב ק"ט. ששם חסר האמר ע"ד במדבר ה' ט.

(2) הכלל הזה נאמר סתם בספרי דברים כ"ב ח' (§ 229) וכשכתב ליב אי תנא דבי ר' ישמעאל. בשטחות פ"ה בא האמר הוה בתור הוספה לנאמו של ריע על מות בנו ומשתמש במאמרו שמעון השקמוני אך לא נזכר שמו שם. ואולם הוספה זו אינה סגנונו של ריע, ולפיכך לא צדק וי"ט (ח"ב 124) שיהיה לריע.

(3) ספרי במדבר ט"ז ל"ג (§ 114): בסנהדרין ח' סתם. השוה בסנהדרין ע"ה:

(4) ספרי במדבר ט' ח' (§ 68) בשטחות בא סתם יהר עם המשפט שבא אחר זה.

(5) ספרי במדבר כ"ז ח' (§ 133) בסנהדרין ח' ע"א— סתם.

(6) תענית ז'.

(7) מדרש וטא לאותו פסוק (טהרוי כובר 11. מהרוי שכטר ש. 265). אגדה זו באה בצורה אחרת (בשם ר' מאיר) במדרש הספריפירמי. פרק ואשהו' (ביהמ"ד VI, 112) ע' עוד שכטר I. qu. R. VII, 373 ומאמרו R. d. E. J. XXXVII, 299. [מדרש וטא לא היה לפני הסתרגס והאמר סתרגס סתרגס].

(8) דרך ארץ וטא פ' ג'. ע' הערתו של קרוניל בהסניד IX, 246. ע' כרך כ"ב 502 הע' 4 לצורת המשל.

דבר הלכה אחד נשאר ממנו שמצוה לאכל בשבת ארבע סעודות (נגד דעת חכמים אחרים, שאומרים שרק שלש סעודות) ומדייק זה מהכתוב שמות ט"ז ט"ו¹).

כו. ר' שמעון בן טרפון.

מהתנא הזה נשארה קבוצה של מאמרים שאמנם אין ביניהם קשר, אלא שהם נאמרו מפי אחד². א. שמות כ"ב י' שבעת ה' תהיה בין שניהם — מלמד שהשבעה חלה על שניהם (כלומר: ישניהם אחרים בעד עונש השבעה)³. ב. אזהרה לעוקב אחר נואף מנין (כלומר: מסרסר לדבר עברה)? שנאמר (שמות כ' ט"ו): לא תנאף—לא תנאף⁴. ג. דברים א' כ"ז. ותרגמו באהליכם — תרתם וגיניתם באהלו של מקים (רורש נוטריקון). דברים א' ז'. עד הנהר הגדול נהר פרת — קרב לגבי דיהנא ואידהן (אם נגעת במשוה בשמן תהיה גם אתה נמשח. כלומר פרת הוא הקטן משלש נהרות, שנא' (בר' ב' י"ד): והנהר הרביעי הוא פרת, וכאן הוא קורא אותו נהר גדול בשביל שהוא נזכר כאן על שם ארץ ישראל שהוא חשובה — רש"י⁶).

כז. ר' יוחנן בן ברוקה.

ר' יוחנן בן ברוקה היה יחד עם ר' אליעזר חסמא תלמידו של ר' יהושע בן חנניה⁶ היה לו משא ומתן עם ר' יוחנן בן נורי⁷. ר' שמעון

¹ שבת קי"ז. הראיה לזה הביא ר' יוחנן. בסבילתא לאותו פסוק (50 ע"א) אומר ר' ריקא טכאן ארבע סעודות בשבת, אך דני הנכונה שם הוא ר' חידקא. עי' וייס מביא לסבילתא XXXI: Löw; אצל קרויס Lehnwörter II 224 ששם יש עיר איזה דברים עיר התנא שלנו. לצורת השם הונדקם (ירי' שבת 15 ריש ע"ד) והנוסח המובא אצל Löw סלקח טוב לשמות ט"ז ביה הינדקאי, אני מעיר ששכטר שם מביא סיחופי תנאים ואמוראים כתב יד שנים במדרש ווטא נמצא ר' הינדקא.

² ברייתא שבעות ט"ז: אנכי הולך בעקבות פרגל (ע' 137) שהוא חושב את ריש ביט לבן הדור הזה.

³ בסבילתא לאותו פסוק (93 ע"א) נאמר בשם ר' נתן.

⁴ השוה עריך ערך. עקב א'. עי' עוד פאסרו של ר' יהודה הנשיא בסבילתא כ' י"ז (70 ע"ב) והערותו של סרדמן.

⁵ בספרי לאותו פסוק — סתם (6): שרוב תוקפו כנגד ארץ ישראל. משל הריוט איסר: עבר סך סך, הרבב כשהור וישתחו לך. בתלמוד בא המשל עבר סלך סלך כסך לפאסרו של ריש בריש והאומר הוא תנא דבי ר' ישמעאל. השוה ניכ ביר ט"י

⁶ ע' לעיל 161. 5.

⁷ תוספתא תרוסות ז' י"ד. נאמר עי' ר' ישמעאל בנו.

בן נמליאל אמר דברי הלכה בשמי (י) שבדאי הגיעו אליו ע"י ר' יוחנן בנו של ר' ישמעאל⁹). פתגמו היה: כל המהלל שם שמים בסתר נסרעין סמנו בגלוי, אהר ישונג ואחד סויד בהלול השם¹⁰). במקומות אחדים נמסרה דרשתו לבראשית א' כ"ה: פרו ורבו — אהר האיש ואהר האשה על שניהם נאמר (כלומר, שבצות פריה ורביה הלה על שניהם, ולא כמו שאמרו אחרים, שרק על האיש החובה ולא על האשה¹¹). לכמדבר ה' י"ח (ע"ד הסוטה) מעיר ר' יוחנן: אין סנוולין בנות ישראל יותר ממה שכתוב בתורה¹²):

- (1) תוספתא ספחים א' י"ב, רשב"ז ורי"ב בן ברוקה אמרו, וכן בתוספתא ערכין ד' ד', השנה תוספתא זכחים ז' ס': ריש ורי"ב בן ברוקה אוסרו. ע"י גיב כרך ב' 324 בגר'.
 (2) באיזא אמר ר' ישמעאל בני של ר"י בן ברוקה לפני ריש בן נמליאל תפלת ראש השנה עפ"י ר' יוחנן בן נורי. (ע"י ששנה ריה ד' ה'). ככה נמסר נכון בבביתא ירו' ריה 59 ריש ע"ג. ע"י סרנקל 131 הע' 1. ועפ"י צריך להניח בכבלי ריה לי"ב. ותוספתא ריה ד' (ב) ה'—ע"י סרנקל 185.
 (3) אבות ד' ד'.
 (4) ששנה יבמות ז' ו' ביר ט' ה' קרוב לסוף: ספיקתא 147 ע"א.
 (5) ספרי לאותו פסוק (11 §)

השלמות ותקונים לחלק א'.

ע' 11 להע' 2. ע' אגרות אמרתי איי, חז' 480, 3. ע' הנחמא ב' בראשית 19.
ע' 13 בסוף, דברים ליג ד'. מורשה קהלת יעקב. בית שמאי אימרים אין תורה
אלא לבני טובים. מסכת סופרים והובא בספר חסידים רטו תתקצ"ו.
ע' 14. ההערה 4 שייכת לעמוד 15. וצריך להיות מסומנה במספר 1 ואחריה
ציל מספר 2. וכן הלאה. וההערה האחרונה המסומנת במספר 4 צריכה לבוא בראש
ההערות מהע' 16, ומסב על מה שגרשם בטכסט הערה מספר 30.
ע' 17. בפסיקתא ר' קייב אי': ר' יוחנן בן זכאי לא הוו תפלין ואעין סיניה לא
בקיטא ולא כסיתוא, וכך נהג ר' אליעזר תלמידו. במשנה סנהדרין פ"ט מ"ט ריב"ז בטל
המים המארורים, שנא': לא אפקד על בנותיכם וכו'.
ע' 24. 4. ע' להלן 120. 4. רשום: באורו. סתום. וע' באוצר מדרשים הוצ'
איוונשטיין ע' דורשי רשומות. שם הובאו כל המאמרים שנאמרו בשם דורשי רשומות.
ע' 31. להערה הראשונה של הסתרגב. באותיות דר"ע אות ב' מעלה ערכה של
בינה על ערכה של תורה ונפ' שם ס"י בינה הוא סתרי תורה.
ע' 67. כמעט בסוף הע' 1: ר' בן נתנאל ציל ר' ששעון בן נתנאל.
ע' 113 שורה 9: יבארו: ציל יבואו.

השלמות ותקונים לחלק ב'.

ע' 26 הע' 3. אופית היא המהלקת שבין ריע ובין ריש בספרי דברים סבא א'.
ר' טרפון אומר: העבודה! אם יש ברור הזה מי שיכול לקבל תוכחה. נגד זה אסר
ריע: העבודה! אם יש ברור הזה יודע היאך מוכיחים (ובזה מסיר את האשמה מהעם
ושמה על מנהיגיו מוכיחיו).
ע' 46. בסוף סעף ב'. שאל נכרי אחד את ריע בצמורו: למה אתם עושין
מועדות? לא כן כתיב (ישע' א' יד): חרשיכם ומועדיכם שנאה נפשי? איר עקובא:
אם אסר, חרשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר כן, אלא אסר, חרשיכם ומועדיכם,
אותם מועדות שעשה ירבעם בן נבט (ביא. י"ב ל"ב). אבל המועדים האלו אינם בטלים
לעולם, שנא' (ויקרא כינ ב'): אלה הם מועדי.
ע' 48 שורה נ' מלמטה: אולם בביר כ"ד ס"י ה' הוא פלוגתא דר' אחא
ורבנן, כציל.